RICHARD J. EVANS

HITLER
ȘI TEORIILE CONSPIRAȚIEI

AL TREILEA REICH ȘI IMAGINAȚIA PARANOIDĂ

LITERA

KRONIKA

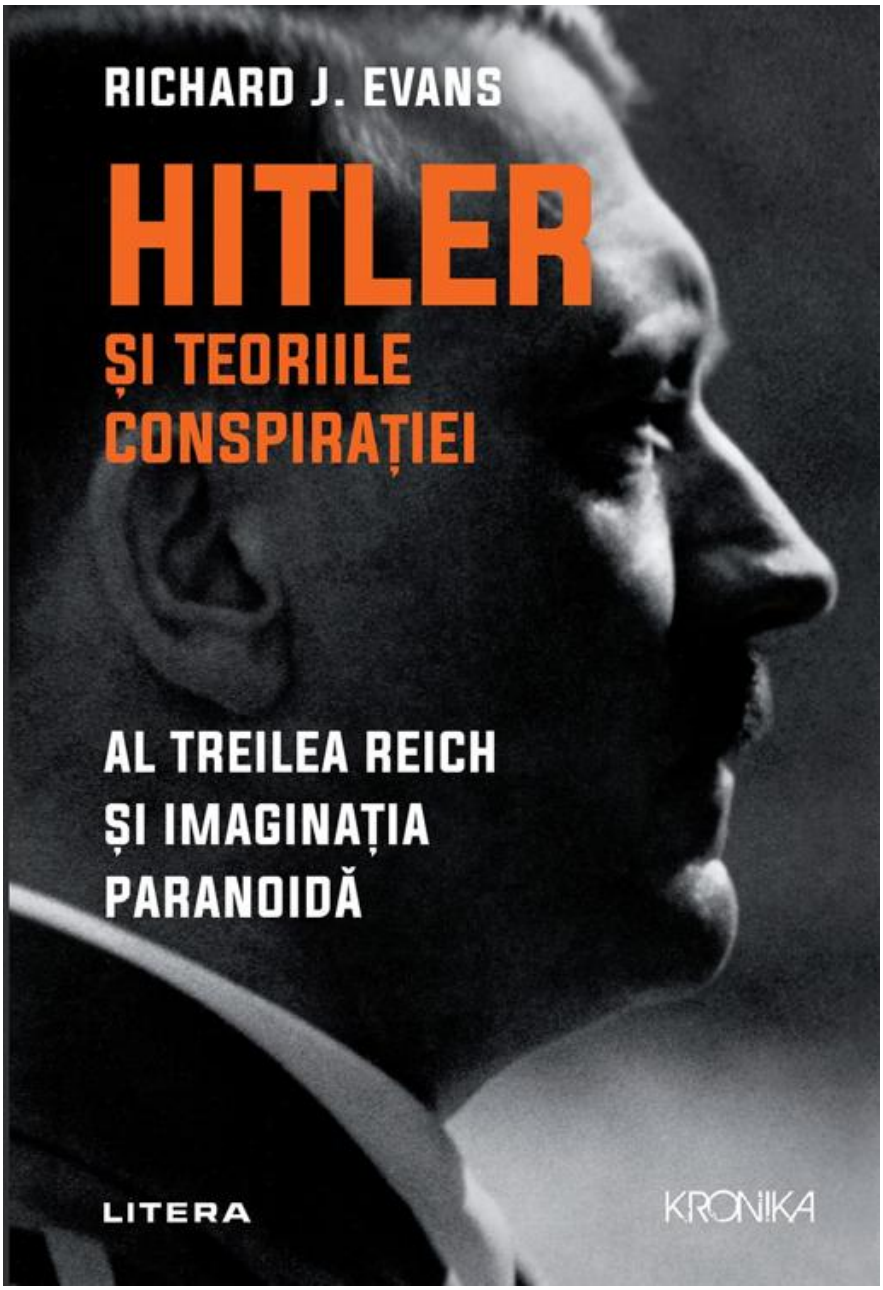
RICHARD J. EVANS
HITLER
ȘI TEORIILE CONSPIRAȚIEI
AL TREILEA REICH ȘI IMAGINAȚIA PARANOIDĂ
LITERA
KRONIKA

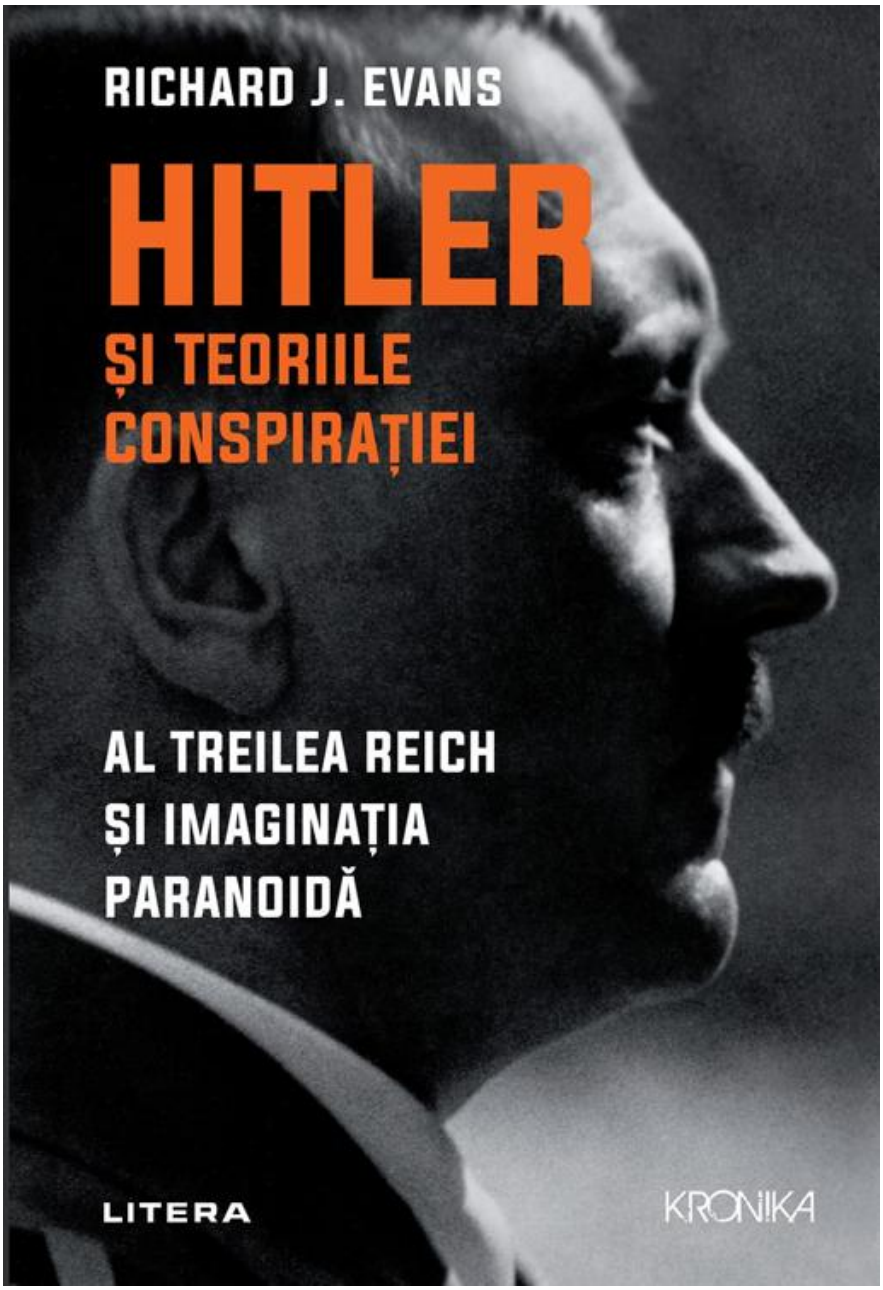
RICHARD J. EVANS
HITLER
ȘI TEORIILE CONSPIRAȚIEI
AL TREILEA REICH ȘI IMAGINAȚIA PARANOIDĂ
LITERA
KRONIKA

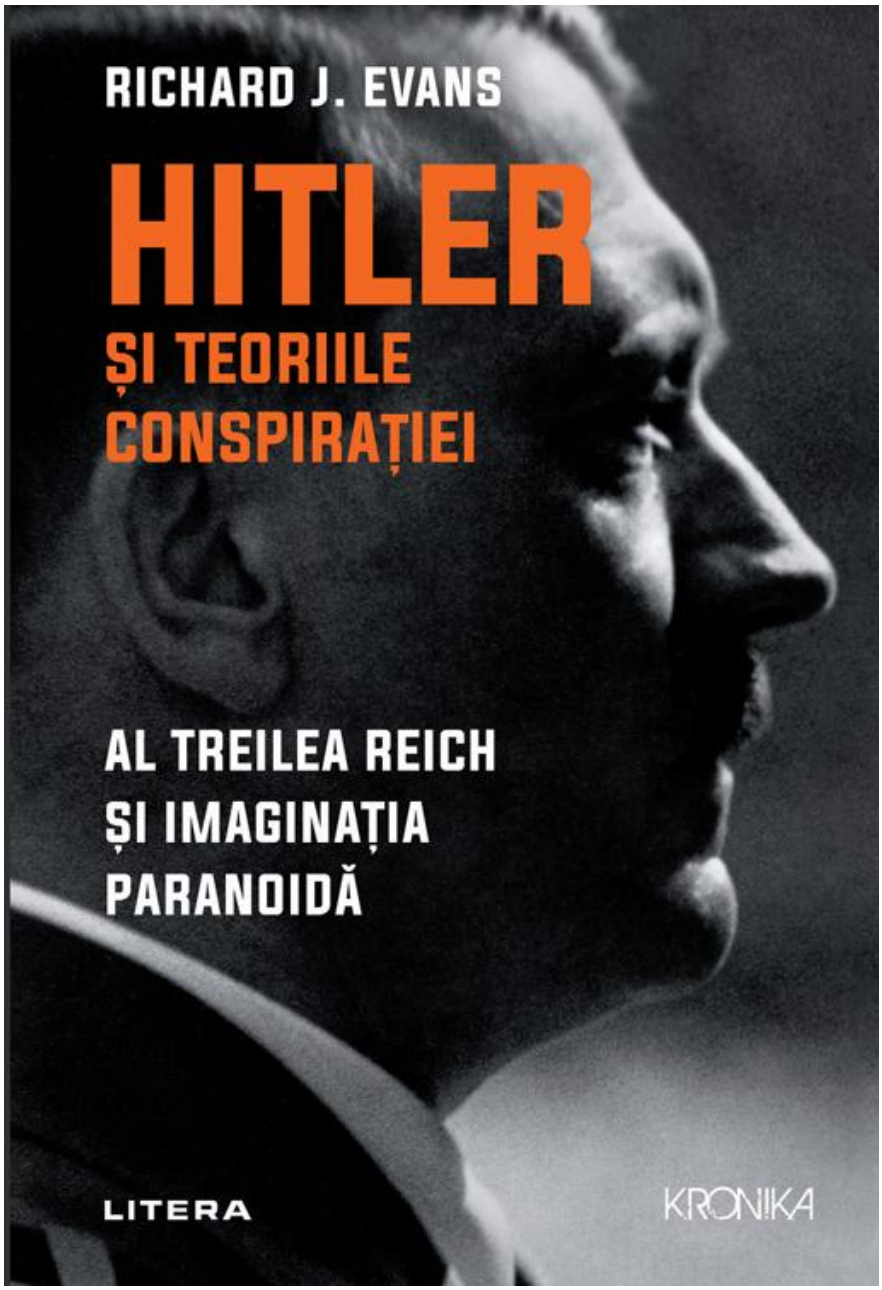
RICHARD J. EVANS
HITLER
ȘI TEORIILE CONSPIRAȚIEI
AL TREILEA REICH ȘI IMAGINAȚIA PARANOIDĂ
LITERA
KRONIKA

KRONIKA

Colecția în care umanitatea este reconstruită prin cărți care ne ajută să pătrundem în culisele celor mai interesante evenimente politice, sociale sau financiare de ieri și de astăzi

RICHARD J. EVANS

HITLER
ȘI TEORIILE CONSPIRAȚIEI

AL TREILEA REICH ȘI IMAGINAȚIA PARANOIDĂ

Traducere din limba engleză
MONICA PÎRVULESCU

LITERA
București

The Hitler Conspiracies: From the Reichstag Fire to Hitler's Escape from the Bunker

Richard J. Evans

Copyright © 2020 Richard J. Evans

Toate drepturile rezervate.

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Hitler și teoriile conspirației.

Al Treilea Reich și imaginația paranoidă

Richard J. Evans

Copyright © 2021 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:

Monica Pîrvulescu

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Georgiana Harghel, Mirela Petrescu

Corector: Rodica Crețu

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Liviu Rusu

ISBN 978-606-33-8147-8

ISBN EPUB 978-606-33-8215-4

Introducere

Ideea că nimic nu este întâmplător în istorie, că nimic nu este tocmai ceea ce pare la prima vedere, că tot ceea ce se întâmplă este consecința mașinațiunilor secrete ale unor grupuri răuvoitoare de oameni care manipulează totul din culise, este o idee la fel de veche ca însăși istoria. Însă mulți consideră că teoriile conspirației devin mai îndrăgite și mai răspândite în secolul XXI, fiind alimentate de avântul internetului și al rețelelor de socializare, permise de scăderea influenței paznicilor tradiționali de opinii, precum editorii de ziare și de cărți, și încurajate de răspândirea incertitudinii cu privire la adevăr și la fals conținută în conceptul pervers de „fapte alternative".[1]

Cu mulți ani în urmă, intelectualul american liberal Richard Hofstadter atrăgea atenția asupra teoriilor conspirației în cunoscutul său articol „Stilul paranoid din politica americană", publicat prima dată în numărul din noiembrie 1964 al publicației Harper's Magazine. Hofstader spunea clar că nu îi numea pe autorii de teorii ale conspirației dereglați mintal. Ci, scria el: „Îl numesc stil paranoid pur și simplu pentru că nici un alt termen nu exprimă cum trebuie sensul de exagerare pătimașă, suspiciune și imaginație conspirativă la care mă refer". Nu era, desigur, a precizat el, nimic nou: acesta exista încă de pe vremea scrierilor referitoare la grupări precum francmasonii sau Illuminati din secolul al XVIII-lea. Însă a reapărut în secolul XX, mai ales sub forma mccarthyismului de după al Doilea Război Mondial. Viziunea distorsionată a senatorului McCarthy cu privire la comuniștii clandestini aflați în fiecare colț al societății americane a constituit un caz clasic de stil paranoid, în care se imagina un dușman rău și ascuns care dirija evenimentele cu scopul de a submina ordinea socială și politică. În continuare, Hofstadter scria:

Spre deosebire de noi, ceilalți, dușmanul nu este prins în mrejele vastului mecanism al istoriei, ca victimă a propriului trecut, a propriilor dorințe, a propriilor limite. El vrea, de fapt fabrică mecanismul istoriei sau încearcă să devieze cursul normal al istoriei într-un mod rău. Declanșează crize, provoacă afluxuri de cereri de retragere a banilor din bancă, provoacă crize

economice, creează dezastre, după care se bucură și profită de pe urma nefericirii pe care a creat-o. Interpretarea paranoidă a istoriei este clar personală: evenimentele hotărâtoare nu fac parte din cursul firesc al istoriei, ci sunt consecințele voinței cuiva.

Scrierea paranoidă manifesta, observa el, un grad surprinzător de mare de pedanterie și de pseudoerudiție. „Unul dintre aspectele impresionante legate de literatura paranoidă“, scria el, „este contrastul dintre concluziile sale inventate și preocuparea aproape emoționantă față de factologie, pe care o manifestă invariabil. Face eforturi eroice să furnizeze dovezi ca să demonstreze că incredibilul este singurul lucru care poate să fie crezut.“

După ce a scris Hofstadter, și mai ales după intrarea în noul secol, prezumția de la care pornește eseul său – aceea că discursul public, în general, și retorica politică, în special, se bazează pe un set comun de valori liberale care întruchipează raționalitatea și care resping ideea că în spatele tuturor principalelor evenimente politice se află forțe obscure – a ajuns să li se pară multor comentatori ca fiind depășită de evenimente. După cum remarca Joseph Uscinski, un cercetător contemporan de marcă în domeniu, teoriile conspirației

au devenit un semn distinctiv al începutului secolului XXI. Teoriile conspirației au dominat discursul elitelor din multe părți ale lumii și au devenit strigătul de luptă al multor mișcări politice importante… Internetul, promovat odinioară drept instrument al democrației, este folosit la manipularea maselor – în scopul obținerii de profit sau de putere –, știrile false constând, în principal, în teorii ale conspirației complet neadevărate… Cultura noastră se scaldă în teorii ale conspirației.[2]

Niciunde nu a devenit mai evidentă răspândirea teoriilor conspirației și a „faptelor alternative“ ca în relatările revizioniste ale istoriei celui de-al Treilea Reich. Teoriile conspirației care fuseseră discreditate multă vreme au prins acum puteri noi, dându-li-se credibilitate prin dovezi proaspăt descoperite și prin noi abordări ale investigației. În mijlocul acestei lumi de teorii ale conspirației se află persoana lui Adolf Hitler. „Oricui îi place o

teorie a conspirației bună va fi auzit o droaie de lucruri despre Hitler“, după cum remarca de curând un ziarist preocupat de acest subiect.[3] Hitler, de fapt, rar lipsește din discuțiile online cu privire la aproape orice. Deja în 1990 scriitorul american Mike Godwin a lansat ceea ce a devenit cunoscut drept „Legea lui Godwin“, potrivit căreia cu cât se lungește mai mult o discuție pe internet, cu atât este mai probabil că va fi menționat și Hitler, moment în care, de obicei, însă nu întotdeauna, se și încheie discuția. În 2012, termenul pătrunsese deja pe culoarele lingvistice sacre ale Oxford English Dictionary. Comparațiile cu Hitler se regăsesc peste tot, mai ales, desigur, în lumea politică, unde este musai să compari pe oricine cu care nu ești de acord cu dictatorul nazist, începând cu Donald Trump. De ce Hitler? După cum scria Alec Ryrie în istoria sa privind ateismul și agnosticismul:

Cel mai puternic prototip moral din cultura occidentală este Adolf Hitler. Este la fel de monstruos să îl lauzi după cum era să odinioară să îl vorbești de rău pe Iisus. A devenit punctul de referință în funcție de care definim răul… Nazismul, aproape singur în cultura noastră relativistă, reprezintă un reper absolut: punctul în care se încheie cearta, pentru că nu se discută dacă este bun sau rău… Nazismul a depășit bariera care desparte evenimentele istorice de adevărurile atemporale.[4]

Se spune adesea că un aspect esențial al teoriilor conspirației îl constituie tendința puternică de a împărți lumea în bună și rea și cine ar putea să fie mai rău decât Hitler?

Însă aceste observații impun o serie de rezerve. În practică, convingerile descrise de Ryrie nu sunt prea general valabile. Există unii care, în ciuda a tot ce se cunoaște legat de conducătorul nazist, continuă să aibă o puternică admirație față de el, iar acești oameni sunt mai predispuși să susțină teorii ale conspirației, inclusiv negarea Holocaustului (care implică a crede că „adevărul“ despre Holocaust – că nu a avut loc – a fost suprimat în mod sistematic de către academicienii și ziariștii lumii începând din anii 1940, ca urmare a unei conspirații mondiale a elitelor evreiești). Alți susținători ai teoriilor conspirației, după cum vom vedea, începând cu cei care cred că lumea a fost vizitată și continuă să fie vizitată de extratereștri și până la cei care cred că destinul umanității a fost și este condus de forțe oculte, supranaturale, caută să îl implice pe Hitler în teoriile lor pentru a le face mai

interesante pentru cei care nu le cred sau pentru a-și întări susținerile prin asocierea lor cu cel mai cunoscut personaj istoric. Deosebirea clară dintre bine și rău pe care unii au considerat-o caracteristică teoriilor conspirației se dovedește adesea a fi mai complexă și mai ambivalentă decât pare la prima vedere.

Teoriile conspirației, după cum încep să sugereze aceste exemple, nu sunt toate la fel. Împătimiții genului le-au clasificat în diverse categorii. Există două variante principale. Mai întâi, există teoria sistemică a conspirației, în cadrul căreia o entitate conspirativă unică desfășoară un mare număr de acțiuni cu scopul de a prelua controlul asupra unei țări, a unei regiuni sau chiar asupra întregii lumi. Adesea, potrivit teoriei, conspirația este pusă la cale într-o perioadă îndelungată, chiar secole, și se răspândește într-o zonă geografică foarte mare, în unele cazuri chiar pe tot globul, fiind transmisă în timp și în spațiu de un fel de organizație universală precum Illuminati, francmasonii, de către comuniști sau de vreun grup rasial ori religios, precum evreii. Apoi există teoria evenimențială a conspirației, conform căreia un grup secret organizat se află în spatele unui singur eveniment, precum asasinarea președintelui SUA John F. Kennedy sau falsa aselenizare a oamenilor. Conspirațiile imaginate în acest caz sunt de obicei de scurtă durată, puse la cale în numai câteva săptămâni, luni sau, cel mult, în vreo doi ani. Cele două tipuri de conspirații ar putea, potrivit unor autori de teorii ale conspirației, să aibă legătură între ele – adică o conspirație evenimențială ar putea să fi fost considerată drept o manifestare a unei conspirații sistemice –, însă acest lucru nu este neapărat necesar.[5] Important este faptul că în ambele tipuri de teorii ale conspirației se imaginează o mână ascunsă care se află în spatele evenimentelor trecute (și, în multe cazuri, și al celor actuale). Cele două tipuri au în comun și ideea că este fals ceea ce autorii teoriei conspirației descriu drept varianta „oficială“ – cu alte cuvinte, general acceptată – a procesului, a evenimentului ori a șirului de evenimente. De fapt, însăși utilizarea termenului „oficială“ sugerează faptul că autoritățile statului sau elitele puternice i-au forțat ori i-au indus în eroare pe istorici, pe academicieni, pe ziariști și pe ceilalți, făcându-i să spună povești menite să ascundă adevărul în scopul păstrării statu-quoului și al rămânerii lor la putere. Aceasta, la rândul său, reprezintă o asigurare pentru autorii teoriilor conspirației că numai ei cunosc adevărul adevărat.

Există conspirații adevărate, bineînțeles, și nu toate teoriile conspirației sunt greșite. Exemplul clar este Watergate, în care președintele SUA, Richard M. Nixon, candidatul republican la alegerile prezidențiale din 1972, a organizat spargerea sediului de campanie electorală al Partidului Democratic de la Hotelul Watergate din Washigton, DC, cu scopul de a se instala dispozitive secrete de interceptare a convorbirilor telefonice. Au mai existat multe alte conspirații reale de-a lungul secolelor. Ceea ce au toate în comun, în primul rând, este faptul că în ele sunt implicate foarte puține persoane. Cum conspirațiile se desfășoară neapărat în secret, dacă acestea nu sunt descoperite sau împiedicate de către cei pe care îi vizează, rezultă că, cu cât sunt implicate mai multe persoane, cu atât este mai mare pericolul ca acestea să fie divulgate și să nu își atingă scopul. În al doilea rând, toate au un termen de expirare într-o măsură mai mare sau mai mică. Pentru că urmăresc un anumit scop și se încheie în momentul în care îl ating sau (în majoritatea cazurilor), înainte de a ajunge atât de departe, în momentul în care sunt dezvăluite. Totodată, nu toate așa-zisele teorii ale conspirației au implicat, de fapt, acuzații de complot. O teorie a conspirației nu este același lucru cu un caz de „știre falsă“, cu deformarea sau manipularea adevărului ori cu susținerea unor „fapte alternative“ pentru a explica, nega sau combate un anumit tip de eveniment. O teorie a conspirației adevărată trebuie să susțină că un grup de persoane complotează „în secret“ ca să săvârșească o acțiune ilegală. Grupul trebuie să urmărească un anumit rezultat al acțiunilor sale, opinie care corespunde convingerii de bază a autorilor teoriei conspirației potrivit căreia nici un eveniment important din istorie nu are loc întâmplător, nu este rezultatul unei coincidențe și nu este produs de o singură persoană rebelă.

În Germania nazistă, vastul aparat al propagandei de stat, controlat de Joseph Goebbels, a pompat cantități uriașe de „știri false“ – sau, cu alte cuvinte, de minciuni –, iar Hitler a încercat tot timpul să înșele lumea din interiorul și din exteriorul Germaniei cu privire la intențiile sale reale, asigurând Marea Britanie, Franța și alte țări europene de intențiile sale pacifiste chiar în timp ce se reînarma și săvârșea fapte de agresiune internațională. Însă puține dintre aceste fabricații de propagandă au presupus teorii ale conspirației; și nici ascunderea de către Hitler și Goebbels a adevărului cu privire la ceea ce făceau nu poate fi considerată conspirație. Spre deosebire de Stalin, care vedea conspirații peste tot în

jurul său și care a demarat o lungă serie de epurări și de procese înscenate împotriva multora dintre subordonații săi pe baza unor acuzații imaginare de complot împotriva regimului sovietic, Hitler nu prea s-a ocupat de teorii ale conspirațiilor. În vreme ce Stalin și-a croit drumul spre vârful ierarhiei sovietice luptându-se cu niște rivali care au fost, cel puțin la început, mai cunoscuți și mai plăcuți decât el și a simțit până la urmă că trebuia să elimine orice posibilitate a acestora de a se întoarce împotriva lui, Hitler a fost condus în vârf de către lacheii săi apropiați aproape chiar de la început și le-a rămas loial acestora aproape până la sfârșit. Este adevărat că în „Noaptea cuțitelor lungi“ din 1934 el a ordonat uciderea conducătorilor Batalioanelor de asalt și a unora dintre politicienii conservatori cărora le purta pică, însă fronda acestora fusese publică, nu avusese loc în culise. Acțiunile lui Hitler, pregătite în secret și executate fără avertisment prealabil, au prezentat trăsăturile unei conspirații, însă acuzația sa cu privire la tentativa de puci adusă lui Ernst Röhm și a susținătorilor unei „a doua revoluții“ după ce naziștii preluaseră puterea cu un an înainte a fost departe de a întruchipa o teorie a conspirației, pentru că tot ceea ce a spus și a făcut Röhm a spus și a făcut pe față.

A existat, desigur, o conspirație adevărată de înlăturare a lui Hitler, pregătită în secret de un grup de ofițeri de armată și de tovarășii lor în timpul războiului și care a culminat cu atentatul eșuat de asasinare a lui cu o bombă pusă de Claus von Stauffenberg pe 20 iulie 1944. Printr-o șansă, Hitler a supraviețuit; conspiratorii s-au sinucis, au fost împușcați sau au fost arestați, judecați și executați. În cuvântarea sa de la radio de după eșecul complotului cu bombă, Hitler a atribuit atentatul la viața sa unei „clici foarte mici de ofițeri ambițioși, inconștienți și totodată infracțional de proști“. Ancheta poliției care a urmat a pornit de la această prezumție – că fuseseră implicați doar foarte puțini. Era, cu alte cuvinte, o conspirație clasică, bine organizată. Participanții au fost în exclusivitate militari. Obiectivele urmărite de ei au fost în întregime reacționare. Însă, în vreme ce naziștii au continuat să susțină acest punct de vedere, l-au repetat la nesfârșit în declarațiile lor oficiale legate de complot și au insistat asupra sa când i-au ales pe participanții la procesul de judecată, investigațiile desfășurate de Gestapo în spatele ușilor închise au dezvăluit un număr mult mai mare de persoane care fuseseră implicate într-o anumită măsură. Printre acestea s-au numărat și civili, și militari, și politicieni de stânga și de centru,

precum și din dreapta conservatoare. În loc să considerăm complotul drept o conspirație tipică, ar fi mai firesc să îl privim sub forma unui set de rețele care s-au suprapus, unele fiind mai importante decât altele.

Fără îndoială că în centrul acestor rețele s-au aflat Stauffenberg și colegii săi ofițeri care, de fapt, au pregătit și au încercat să pună în practică atât asasinatul, cât și puciul militar organizat. Însă au existat mult mai multe persoane care s-au aflat în diverse poziții față de acest centru, cum ar fi, de exemplu, oamenii pe care complotiștii îi vizau ca să formeze un guvern civil după uciderea lui Hitler. Diplomați, avocați, industriași, latifundiari, sindicaliști social-democrați, teologi, înalți funcționari și mulți alții au fost implicați într-un fel sau altul. Până la urmă, desigur, numai militarii care au complotat și au executat tentativa de asasinat erau în măsură să îl execute, însă a o privi drept o operațiune exclusiv militară ar însemna să i se subestimeze amploarea și profunzimea. Ceea ce îi unea pe complotiști fusese faptul că aproape toți erau dincolo de orice suspiciune; puteau să reușească numai pentru că nu se aflau sub urmărirea strictă a Gestapoului ca fiind reali sau potențiali oponenți ai regimului – și chiar și așa conspirația luase o asemenea amploare înainte de punerea bombei în cartierul general al lui Hitler încât unii dintre membrii săi fuseseră deja arestați, iar Gestapoul era pe urmele multor altora.[6] Au fost și alte mișcări clandestine de opoziție, precum rețeaua sovietică de spionaj „Orchestra Roșie“, însă acestea nu au fost conspirații în sensul clasic al termenului, pentru că nu acționau în scopul realizării unui unic obiectiv definibil. Complotul cu bombă din 1944 rămâne mai mult sau mai puțin unic, un caz foarte rar în care Hitler chiar i-a acuzat pe cei implicați în conspirația împotriva sa.

Cu toate acestea, conspirațiile, reale sau închipuite, nu erau total străine lumii naziștilor. Istoricii au identificat unele care consideră că l-au influențat pe Hitler, unele pe care consideră că el le-a conceput și unele în care a fost implicat direct el însuși. Cartea de față însă nu se referă la conspirații adevărate.[7] Se referă la modul în care se leagă imaginația paranoidă de Hitler și de naziști. În carte sunt analizate cinci așa-zise conspirații diferite, fiecare dintre acestea a fost analizată separat atât de către istorici serioși, cât și de către autori de teorii ale conspirației de un gen sau altul. Privindu-le pe toate prin aceeași prismă a unei lucrări de dată recentă și ample cu privire la teoria conspirației, este posibil să le vedem

într-o lumină diferită și să scoatem la iveală unele aspecte poate surprinzătoare pe care le au în comun. Prima dintre ele este celebra plăsmuire antisemită Protocoalele înțelepților Sionului: de unde provine această lucrare, de ce a fost atât de larg răspândită și chiar a fost un „mandat de genocid“, reprezentând imboldul care l-a determinat pe Hitler să declanșeze Holocaustul? Constituie un exemplu tipic al pericolelor teoriilor conspirației, când acestea sunt lăsate să se răspândească în toată lumea? Ce fel de teorie a conspirației întruchipează? La prima vedere, Protocoalele par să se încadreze la fix în categoria teoriilor sistemice ale conspirației și, sigur, conținutul documentului era vag și generalizat la maximum. Protocoalele sunt considerate adesea drept cel mai important text conspirativ al antisemitismului, ridicând întrebarea în ce măsură antisemitismul însuși este o teorie a conspirației. Dincolo de asta, Protocoalele indică o altă chestiune, adesea neluată în seamă: în ce măsură și în ce mod s-a deosebit și se deosebește antisemitismul de alte tipuri de rasism. Analizarea lor în lumina actualelor dezbateri privind teoriile conspirației poate duce la găsirea unor răspunsuri neașteptate la aceste întrebări.

Cel de-al doilea capitol analizează legenda loviturii pe la spate, potrivit căreia înfrângerea Germaniei în cel de-al Doilea Război Mondial a fost consecința unui complot menit să submineze forțele armate germane prin organizarea și desfășurarea unei revoluții pe plan intern. Spre deosebire de Protocoale, aceasta poate fi considerată drept o teorie evenimențială a conspirației, deși este încă relativ vagă și generalizată sub anumite aspecte esențiale. Există trei niveluri. Mai întâi, a existat o idee foarte generală potrivit căreia Germania a pierdut războiul din cauza unei probleme de aprovizionare tot mai disperate, care a condus la lipsa de muniție pe câmpul de luptă, la penuria de alimente și de articole casnice necesare pe plan intern. Asta a condus la rândul său la o criză a voinței de a se mai lupta, manifestată în susținerea tot mai mare a ideii de pace de compromis. O scădere a moralului acasă a înjunghiat pe la spate forțele armate și le-a făcut să le fie imposibil să continue lupta împotriva unui dușman mai bine dotat. În al doilea rând, a existat acuzația mai concretă că socialiștii au subminat moralul trupelor prin stârnirea nemulțumirii pe plan intern și apoi în rândul forțelor armate, pentru a declanșa revoluția democratică care l-a înlăturat pe kaizer pe 9 noiembrie 1918 și a pus capăt la ceea ce putea să reprezinte o

reală ocazie ca Germania să continue lupta. În al treilea și ultimul rând, în extrema dreaptă a spectrului politic socialismul și revoluția erau considerate drept manifestări ale subversiunii evreiești, stârnind atât întrebarea în ce măsură Hitler și partidul nazist, în ascensiunea lor spre putere după sfârșitul războiului, au folosit legenda loviturii pe la spate ca armă de propagandă și, mai general, în ce măsură legenda a reprezentat un factor de convingere a milioane de germani ca să voteze cu naziștii în ultimii ani ai Republicii de la Weimar. Deranjant este faptul că legenda loviturii pe la spate, cel puțin în variantele sale mai blânde, a cunoscut un fel de renaștere de curând, iar în acest capitol se pune întrebarea dacă noile susțineri legate de înfrângerea Germaniei din noiembrie 1918 trec un test mai detaliat.

În al treilea capitol se spune din nou povestea incendierii Reichstagului, parlamentul național german, pe 27/28 februarie 1933, după câteva săptămâni de la numirea lui Hitler în funcția de cancelar al Reichului. Incendiul a servit drept pretext pentru suspendarea de către guvernul lui Hitler a libertăților civile, marcând primul pas crucial către instaurarea dictaturii naziste. Propria afirmație a conducătorului nazist potrivit căreia incendiul ar fi fost săvârșit de către comuniști ca primă etapă a unei lovituri de stat care fusese pusă la cale a fost discreditată; aceasta a fost o teorie a conspirației pe care nici măcar propriii judecători ai celui de-al Treilea Reich nu au fost în stare să o confirme. Era însă clar cine a profitat de pe urma incendiului. Comuniștii s-au grăbit să susțină la rândul lor că acesta fusese intenționat pus la cale și dus la îndeplinire chiar de către naziști, ca o operațiune de „semnal fals de alarmă“, pretext pentru a pune bazele cvasilegale ale unei dictaturi, ca să aresteze mii de comuniști și să îi încarcereze în nou înființatele lagăre de concentrare. Astfel, acesta a fost un eveniment care a făcut obiectul a două teorii ale conspirației diametral opuse. Spre deosebire de propria teorie a naziștilor, versiunea comunistă a fost prezentată de multe ori, în ciuda dovezilor detaliate făcute publice începând din anii 1960, potrivit cărora incendiul a fost provocat de un singur piroman, tânărul neerlandez Marinus van der Lubbe. În ultimii ani, într-adevăr, această teorie evenimențială a conspirației a fost reînviată. Cât de plauzibile sunt aceste noi argumente și există vreo dovadă nouă convingătoare în sprijinul teoriei? Și cât de bine rezistă la analiza critică atunci când sunt privite în contextul mai amplu al modului în care înțelegem teoriile conspirației și modul în care funcționează ele?

Dezbateri s-au stârnit și în jurul fugii bruște și neanunțate a celui de-al doilea om în ierarhia partidului nazist, Rudolf Hess, în Scoția, pe 10 mai 1941. Numeroasele lucrări pe această temă, majoritatea lor de dată recentă, au propus diverse teorii și au făcut ca mulți istorici să considere fuga lui Hess drept un mister neelucidat. A dus Hess oferta lui Hitler pentru o pace separată, a fost acesta încurajat de un grup semnificativ de politicieni britanici să o facă și a existat o altă conspirație din partea lui Churchill și a cabinetului de război de la Whitehall ca să o respingă și să ascundă adevărul cu privire la fugă? Sau a existat o conspirație pusă la cale de serviciile de securitate și de informații britanice menită să îl ademenească pe Hess în Marea Britanie și, dacă a existat, care a fost scopul urmărit prin aceasta? Mulți ani mai târziu, în 1987, când Hess a fost găsit mort în celula sa din închisoarea Spandau, acesta a fost rezultatul final al conspirației britanice de a ascunde adevărurile deranjante pe care era gata să le dezvăluie fostul lider nazist? Aceasta a constituit clar o altă teorie evenimențială a conspirației, însă cât de convingătoare sunt dovezile prezentate în susținerea sa?

În fine, cartea lansează întrebarea de ce zvonurile repetate cu privire la fuga lui Hitler din buncărul de la Berlin din 1945, pentru a trăi în Argentina, au devenit tot mai răspândite în presă în cursul ultimilor ani. De unde au pornit, sunt cât de cât convingătoare și de ce nu au pierit în ciuda repetatelor încercări de a le discredita? Alături de celelalte născociri menționate în capitolele care urmează, afirmația că Hitler era încă în viață în anii 1950 și chiar și după aceea a cunoscut recent o adevărată renaștere în mass-media. Dintre toate teoriile conspirației evenimențiale analizate în cartea de față, aceasta este fără îndoială cea mai nebunească și mai fantastică: transformările suferite în epoca internetului și a rețelelor de socializare ne spun multe despre cum funcționează teoriile conspirației și, în special, ce genuri de oameni le răspândesc și le cred.

Aceasta este o carte despre fantezii și ficțiuni, fabricații și falsificări. Exploatarea conștientă a miturilor și a minciunilor în scopuri politice nu este doar creația secolului XXI. Unii dintre cei care au adoptat teoriile conspirației cu privire la Hitler, la evrei sau la partidul nazist au crezut în mod clar ceea ce spuneau. Totodată, alții clar au manevrat povești despre care știau că erau false. Din când în când au denaturat faptele cu cinism sau

au inventat minciuni întregi în scopuri politice. Uneori doar au încurajat afirmații de senzație ca să își umple buzunarele. În unele cazuri, au spus că, la urma urmei, nu contează dacă afirmațiile lor sunt, de fapt, adevărate sau false; ceea ce contează este că, chiar dacă, precum în cazul Protocoalelor, se bazează în mod clar pe probe false sau falsificate, acestea dezvăluie adevărul implicit și astfel sunt adevărate într-un sens mai larg decât cel pur empiric. O asemenea afirmație ridică semne de întrebare profunde cu privire la esența adevărului însuși, lansând o dilemă pe care cu greu o pot rezolva persoanele care cred în analizarea atentă și imparțială a dovezilor ca să ajungă la concluzii solide și întemeiate. Aceasta este o carte de istorie, însă este o carte de istorie pentru o epocă a „postadevărului“ și a „faptelor alternative“, o carte pentru propriile noastre vremuri tulburi.

Protokolle der Weisen von Zion

die grösste Fälschung des Jahrhunderts!

1. Au fost Protocoalele un „mandat pentru genocid“?

I

Protocoalele înțelepților Sionului, o scurtă lucrare care și-a făcut apariția la începutul secolului XX, este probabil una dintre cele mai notorii publicații din toate timpurile. Rămâne „până în ziua de astăzi", potrivit lui Michael Butter, un mare specialist în teoriile conspirației, „cel mai important text despre conspirația mondială a evreilor" pentru că „a ajutat la crearea unei atmosfere în care, până la urmă, s-a ajuns la genocidul evreilor europeni".[1] În lucrarea sa clasică despre originea și influența Protocoalelor, Norman Cohn a susținut că scrierea a furnizat pretextul exterminării evreilor de către naziști: citând titlul cărții lui Cohn, a fost un „mandat pentru genocid". În opinia lui Cohn, documentul a fost „expresia și vehiculul suprem ale mitului conspirației mondiale evreiești". „A pus stăpânire pe mintea lui Hitler și a devenit ideologia susținătorilor lui celor mai fanatici din țară și din străinătate – și a contribuit la pregătirea drumului care aproape că a dus la exterminarea evreilor din Europa."[2] Într-un mod asemănător, un studiu mai recent legat de Protocoale, al lui Alex Grobman, se intitulează „Autorizație pentru crimă".[3] Un istoric de prim rang în materie de antisemitism, Robert Wistrich, a stabilit și el o legătură directă de cauzalitate între Protocoale și Holocaust. Importanța lucrării a fost susținută și de filosoful Hannah Arendt. În cartea sa Originile totalitarismului, publicată în 1951, Arendt a descris Protocoalele ca fiind principalul text al nazismului și a spus că naziștii le-au folosit drept „manual".[4] Această opinie datează încă de pe vremea lui Hitler, când Alexander Stein, un menșevic de etnie germană din regiunea baltică, a descris Protocoalele drept „Biblia național-socialismului" într-o carte intitulată Adolf Hitler – Schüler der „Weisen von Zion" (Adolf Hitler – Discipolul „Înțelepților Sionului").[5] Hitler, susținea istoricul germano-evreu Walter Laqueur, a înțeles enormul potențial propagandist al ideilor de bază din Protocoale. Se referă la acestea în Mein Kampf; „o mare parte din ceea ce spune el în opera sa principală se bazează pe această carte".[6] „Protocoalele", a susținut un alt istoric, „... au devenit un element esențial al gândirii conspirative a lui Hitler".[7] Klaus Fischer a prezentat în detaliu

această opinie în cursul său Nazi Germany: A New History (Germania nazistă: O nouă istorie). Hitler, susține el,

credea în existența unei conspirații evreiești la nivel mondial, după cum se prezisese în Protocoalele înțelepților Sionului. În lunga sa analiză despre mașinațiunile evreilor de-a lungul timpului, Hitler a dezvăluit faptul că el credea cu înflăcărare într-o viziune conspirativă asupra istoriei potrivit căreia evreii sunt adevăratele forțe cauzale din spatele evenimentelor… Astfel, fiecare eveniment distructiv este demascat de mintea paranoică a lui Hitler ca fiind pus la cale de vreun evreu intrigant.[8]

În consecință, adaugă Fischer, Hitler considera că înfăptuiește un lucru de importanță mondială prin declanșarea exterminării evreilor Europei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Până atunci, Protocoalele deveniseră, potrivit psihologului social Jovan Byford, „piatra de temelie a propagandei naziste".[9] Protocoalele au fost considerate de multă lume drept un document de o asemenea însemnătate încât scriitorul Umberto Eco și-a dedicat penultimul roman, Cimitirul din Praga, unei descrieri romanțate a originii și structurii acestora: penultimul capitol este intitulat „Soluția finală", copiind eufemismul nazist al „Soluției finale la problema evreiască din Europa", care se referea la Holocaust.[10] Istoricul Wolfgang Wippermann, într-un studiu privind teoriile conspirației publicat în 2007, a descris Protocoalele drept „teoria conspirației cea mai bine cunoscută și cea mai eficientă până în prezent", având o „influență imensă" și printre ai cărei „cititori entuziaști" s-a numărat și conducătorul nazist Adolf Hitler.[11] Cercetătoarea Svetlana Boym a susținut că Protocoalele „au inspirat și au explicat pogromurile din Rusia și din Ucraina și politicile naziste de exterminare".[12] Stephen Bronner a declarat cu privire la document că Hitler „a căutat să implementeze consecințele sale practice".[13] S-a susținut chiar că „Hitler a folosit Protocoalele ca manual în propriul război de exterminare a evreilor".[14]

Ținând cont de această opinie larg răspândită potrivit căreia Protocoalele constituiau cea mai influentă dintre toate formele articulate ale teoriei potrivit căreia evreii erau implicați într-o conspirație mondială în scopul răsturnării societății și a instituțiilor ei, teorie care a condus direct la

Holocaust, nu în ultimul rând prin influența sa asupra lui Adolf Hitler, nu este de mirare că s-au efectuat numeroase cercetări cu privire la ele de către istorici și de către lingviști. În plus, astăzi deținem o documentație mult mai bogată cu privire la opiniile lui Hitler decât era disponibilă pe vremea când scria Cohn, atât direct, prin edițiile lucrărilor lui Hitler, cât și indirect, prin noi publicații, precum jurnalele lui Goebbels. Toate astea conduc la întrebarea dacă, într-adevăr, Hitler era un adept al Protocoalelor. Oare acestea chiar reprezintă cea mai periculoasă și mai influentă dintre toate teoriile conspirației? Ca să răspundem la aceste întrebări trebuie să ne întoarcem la început și să analizăm conținutul real al Protocoalelor. Cine le-a compilat, cum și în ce scop? Răspunsurile la aceste întrebări se dovedesc a fi, din multe puncte de vedere, destul de surprinzătoare.

II

Documentul cunoscut, în general, sub denumirea de Protocoalele înțelepților Sionului poartă de fapt titlul „Din rapoartele înțelepților Sionului cu privire la întrunirile ținute cu ocazia Primului Congres Sionist care a avut loc în Basel în 1897“ – aici „protocoalele“ înseamnă, de fapt, „stenograme“. Congresul a fost un eveniment real, însă, după cum sugerează documentul, acesta a fost, s-ar părea, folosit pentru organizarea unor întâlniri ultrasecrete. În această fază incipientă a sa, sionismul era o mișcare puțin cunoscută chiar și în cercurile evreilor. Chiar și în anii 1920 nu era încă prea cunoscută publicului larg. Obiectivul ei era acela de a-i încuraja pe evrei să se mute în Palestina, pe vremea aceea o feudă în Imperiul Otoman. Multor cititori s-ar putea să li se pară că „Primul Congres Sionist“ a fost un fel de adunare generală a comunității evreiești de la nivel mondial, deși nu a fost vorba de fapt așa ceva.[15]

În „stenograme“ sunt consemnate în total 24 de ședințe, rezumate într-un lung șir de paragrafe foarte scurte. Peste tot, scrie la început, răul învinge binele, iar puterea și banii conduc lumea. „Noi“ – adică evreii – controlăm banii lumii și controlăm lumea. Puterea are dreptate, iar controlul maselor oarbe nu se poate exercita fără constrângere morală. Teroarea și minciuna ne sunt metodele, iar ca să punem mâna pe putere o să distrugem privilegiile nobilimii și o să le înlocuim cu conducerea propriilor bancheri și intelectuali. Controlul presei o să ne permită să subminăm convingerile care asigură stabilitatea socială; de fapt, am reușit deja să răspândim doctrinele dăunătoare ale lui Marx, Darwin și Nietzsche. Într-un mod asemănător, ziarele și broșurile noastre dezbină societatea semănând discordie, subminând încrederea în guvern prin implicarea maselor în mișcări subversive, precum anarhismul, comunismul și socialismul. Totodată, prin instigarea la o luptă economică păgubitoare a tuturor împotriva tuturor pe piața liberă, le distragem atenția neevreilor de la adevărații stăpâni ai economiei, adică de la noi. O să ne exercităm influența ca să distrugem industria prin crearea propriilor monopoluri, prin încurajarea cheltuielilor excesive și a speculațiilor neînțelepte și prin provocarea inflației. O să

creăm o cursă a înarmării și o să declanșăm războaie distrugătoare. În final, neevreii vor sărăci și vor fi gata să se predea.[16]

Votul universal o să aducă masele la putere, scrie în continuare în procesele-verbale, iar noi, evreii, controlăm masele. „Neevreii sunt turma de oi, iar noi – evreii – suntem lupii.“ Am subminat ordinea morală răspândind publicații imorale. Vom declanșa o revoluție în întreaga lume la momentul stabilit și îi vom executa fără milă pe cei care ne vor sta în cale. Din momentul în care vom dobândi puterea vom cenzura presa și editurile atât de strict încât nu va fi posibilă nici un fel de critică. Percepția oamenilor legată de ceea ce se va întâmpla va fi estompată prin sporturi colective, divertisment și deschiderea de bordeluri. Nu vom permite nici o religie în afara iudaismului. Vor fi executați toți francmasonii neevrei, iar organizațiile evreiești se vor răspândi pe tot globul. Vechii judecători vor fi înlocuiți cu unii tineri, care o să fie dispuși să li se supună celor mai puternici. Se va elimina din universități predarea dreptului, a științelor politice, a tuturor materiilor umaniste. „Vom elimina din amintirile umanității toate evenimentele istorice pe care le considerăm supărătoare și le vom păstra numai pe cele care pun într-o lumină deosebit de neplăcută guvernele neevreiești.“ Învățământul se va axa pe abilitățile practice. Profesorii vor fi siliți să ne facă propagandă. Avocații nu vor mai fi independenți, ci vor fi nevoiți să deservească interesele statului nostru. Papa o să fie înlocuit cu un nou rege evreu. Vor crește treptat impozitele pe proprietate. Speculațiile vor deveni imposibile. Vor dispărea șomajul și alcoolismul pe măsură ce industria modernă de producție în masă va fi redusă și se va redezvolta producția artizanală.[17]

Incoerent, haotic și neorganizat, documentul nu prea aduce a discurs antisemit menit să atâțe gloatele. Este redactat într-un limbaj abstract, este extrem de repetitiv și este plin de contradicții, cel mai evident probabil în faptul că se menționează francmasoneria doar în titlurile subcapitolelor, în timp ce adesea aceasta nu e pomenită deloc în text. În unele locuri se vorbește despre o revoluție mondială generalizată, în altele documentul pornește de la prezumția că revoluția va avea loc doar într-un singur stat. Printre aspectele excentrice ale textului se numără și afirmația potrivit căreia evreii vor umple cu explozibil liniile de metrou care se construiau în subteranul marilor orașe pe vremea aceea și le vor arunca în aer dacă se vor

simți vreodată în pericol.[18] Distopia pe care se spune că ar crea-o evreii odată ce ar dobândi puterea supremă este, din multe puncte de vedere, una ciudat de pozitivă: cine ar putea să obiecteze, de exemplu, la eliminarea șomajului sau la o lume din care a fost eliminat alcoolismul?[19]

Se remarcă faptul că multe dintre ideile de bază ale ideologiei antisemite lipsesc din document. Dintre ideile caracteristice antisemitismului religios, așa-zișii conspiratori evrei nu spun că evreii l-au ucis pe Hristos, că desacralizau anafura de la împărtășanie, că otrăveau fântânile sau că ucideau băieți creștini în cadrul unor ritualuri.[20] Nici nu găsim în document imagini antisemite, rasiste și moderne; nu pomenesc nicăieri „Înțelepții Sionului“, de exemplu, despre trăsăturile rasiale ale evreilor așa cum și l-ar fi putut imagina autorul antisemit al lucrării, nici nu critică aspru semnele distinctive ale altor rase și nici nu își manifestă dorința de a submina ordinea socială prin amestecuri rasiale (una dintre cele mai puternice obsesii ale lui Hitler). După cum a observat Stephen Bronner, „lipsesc din document bazele primitive biologice și pseudoștiințifice atât de admirate de bigoții mai moderni ca Adolf Hitler“.[21] Contextul în care au fost redactate Protocoalele la răspântia dintre secolul al XIX-lea și secolul XX este indicat de obsesia față de modul de predare din universități, de iresponsabilitatea presei și de manipulările din lumea finanțelor.[22] În afară de aceasta, faptul că se referă la cursa înarmării, la reluarea producției interne, la avântul emancipării maselor și a democrației politice sau la amenințarea anarhismului arată că ar proveni din perioada de un deceniu și jumătate înainte de izbucnirea Primului Război Mondial. Evident că nu se face nici o referire la amenințarea activității subversive și a revoluției bolșevice, a cărei apartenență la închipuita conspirație evreiască mondială a devenit un element central al fanteziilor antisemite turbate din anii care au urmat revoluțiilor europene din 1917–1918. Documentul nu reprezenta, în amalgamul său de idei adesea bizare și cu numeroase omisiuni, nici antisemitismul tradițional, nici pe cel modern – era foarte sui generis.

Se pot extrage din el câteva principii generale, nu fără o anumită greutate în unele cazuri: (1) ideea că a existat și că există un grup organizat de „Înțelepți“ evrei care conspiră la scară mondială ca să provoace subminarea sistematică a societății și înlocuirea sa cu o dictatură evreiască; (2) că acest lucru se realizează prin răspândirea unor ideologii care provoacă discordie,

și anume a liberalismului, a republicanismului, a socialismului și a anarhismului; (3) că acești evrei organizați controlează presa și economia și își folosesc puterea ca să sărăcească societatea și să îi submineze valorile de bază; (4) că, dincolo de imaginea vieții de zi cu zi, a instituțiilor politice și a structurilor economice așa cum le percepem noi, zace ascunsă o putere malignă; (5) că ceea ce considerăm progresist și democratic, fie că este vorba despre răspândirea dreptului de vot sau a instituțiilor liberale, nu este decât o altă tactică a conspirației evreiești mondiale de a prelua puterea asupra lumii neevreiești; (6) că războaiele nu sunt declanșate de ciocnirile dintre țelurile și credințele diverselor state, ci, din nou, de mașinațiunile „Înțelepților Sionului“; (7) și, în fine, în mod implicit, că antagonismele aparent adânc înrădăcinate, de exemplu dintre socialiști și capitaliști, sunt și ele determinate de o conspirație evreiască care încearcă să submineze societatea neevreiască prin învrăjbirea împotriva ei înseși.[23] Însă aceste principii nici nu se regăsesc exclusiv în Protocoale, nici nu își au originea în acestea; ele existau deja la începutul secolului XX, iar ceea ce au oferit Protocoalele a fost o vădită confirmare a corectitudinii lor chiar din interiorul așa-zisei conspirații.

În aparență, acesta este un text plămădit după tiparul clasic al teoriilor conspirației, promițându-i cititorului care îl acceptă o dezvăluire de adevăruri ascunse marii majorități a oamenilor, printre care oameni de știință, profesori universitari, oficialități și politicieni – crește încrederea în sine a celor care cred prin faptul că le împărtășește secrete pe care nu le dețin cei din lumea „cunoașterii oficiale“ și nici milioanele păcăliți de aceasta; și furnizează o cale de înțelegere a ceea ce pare de neînțeles, evenimente și procese complexe, de la războaie și revoluții la prăbușiri ale bursei și crize economice, legându-le între ele printr-o explicație măreață și paranoică: toate se pot reduce la activitățile unui grup unic și bine organizat de indivizi dăunători.[24] Este însă greșit să descriem documentul ca „linia de demarcație dintre antiiudaismul medievalo-modern timpuriu și antisemitismul modern“, în care „accentul se pune acum mai puțin pe evrei ca dușmani religioși ai creștinilor; aceștia erau priviți mai degrabă prin lentilele teoriei rasiale ca fiind o rasă aparte de oameni cu propriile trăsături“.[25] Din contră, deși au fost, fără îndoială, folosite drept „dovada“ trăsăturilor rasiale ale evreilor de către antisemiți după Primul Război Mondial, ele nu au fost, de fapt, deloc influențate de teoria rasială: dovadă

că probabil nu erau prea des citite cu atenție, ci pur și simplu citate în susținerea unor convingeri pe care nici măcar nu le reprezintă.

Ceea ce a dus la răspândirea Protocoalelor a fost mai presus de toate faptul că în ele se susținea că furnizează dovezi autentice privind conspirația mondială a evreilor care provenea dintr-un centru organizațional al comunității evreiești internaționale înseși. Și totuși Protocoalele numai autentice nu erau. S-a consumat o grămadă de timp și de energie de-a lungul anilor pentru descoperirea originii lor. Acum este clar că ideea unei conspirații subversive menite să submineze ordinea socială și politică a început după Revoluția franceză din 1789. La opt ani după Revoluție și la cinci ani după Teroare, un iezuit francez, abatele Barruel, într-o lucrare lăbărțată pe cinci volume despre iacobinism, a atribuit izbucnirea Revoluției și execuția lui Ludovic al XVI-lea mașinațiunilor gânditorilor iluminiști și societăților secrete, mai ales filosofilor, Illuminaților din Bavaria și francmasonilor, influențați de mai vechea tradiție a cavalerilor templieri.[26] Desigur că Illuminati și francmasonii, în ciuda ambiției lor de a transforma societatea, au fost mult mai puțin influenți decât susținea Barruel, iar cavalerii templieri au fost definitiv distruși în Evul Mediu și nu au mai reapărut de atunci. Barruel a fost mânat de dorința de a găsi motivele suprimării ordinului iezuit de către regimurile iluministe într-o serie de țări la sfârșitul secolului al XVIII-lea și ale programului de laicizare al Revoluției, ale confiscării terenurilor Bisericii și ale distrugerii de biserici. Lucrarea sa a fost comparată cu o scriere asemănătoare a matematicianului scoțian John Robison, Proofs of a Conspiracy against All the Religions and Governments of Europe, Carried on in the Secret Meetings of Freemasons, Illuminati and Reading Societies (Dovezile unei conspirații împotriva tuturor religiilor și guvernelor Europei, care a avut loc în întruniri secrete ale francmasonilor, ale Illuminati și ale societăților de lectură) (1797).[27]

Nici unul dintre autori nu îi pomenește pe evrei, însă pe 20 august 1806 Barruel a primit o scrisoare de la un ofițer piemontez pe nume Giovanni Battista Simonini, care i-a spus că, în realitate, evreii se aflau în spatele tuturor acestor comploturi și, după ce căpătaseră drepturi egale în Revoluția din Franța și de la Napoleon în toate teritoriile cucerite de acesta, puneau la cale să preia controlul asupra lumii. Teoriei conspirației i s-a dat crezare datorită convocării de către Napoleon a unei adunări a rabinilor și savanților

evrei în Franța în 1806, cu scopul de a se asigura că are comunitatea evreiască de partea sa. Numind-o „Marele Sinedriu“ – denumirea curții supreme evreiești din Antichitate –, împăratul le-a sugerat unora dintre oponenții săi ultraconservatori ideea că existase în secret vreme de multe secole un pseudoguvern evreiesc și că acesta exercita în prezent o influență malefică asupra treburilor omenești. Însă Barruel s-a lăsat convins doar parțial de aceste argumente și până la decesul său din 1820 a rămas convins că cea mai mare parte din vină pentru izbucnirea Revoluției au purtat-o francmasonii. Poate că evreii exercitaseră o anumită influență asupra lor, însă, după părerea lui, pentru înțelegerea Revoluției un rol esențial îl juca organizarea de către francmasoni a unui complicat sistem de loje și a unui cadru secret, în paralel, de interconexiuni pe care considera că evreii nu îl dețineau. Barruel a hotărât, de fapt, să nu publice scrisoarea lui Simonini și nimic altceva legat de aceasta, pentru că se temea să nu provoace pogromuri împotriva evreilor, și epistola a rămas nepublicată până în 1878. După publicare, aceasta și-a urmat însă propria soartă și a fost republicată în diverse broșuri antisemite la începutul secolului XX.[28]

De-a lungul secolului al XIX-lea, într-o serie de scrieri reacționare s-au exprimat idei preconcepute antisemite prin respingerea propunerii, care era promovată de reformatorii liberali de pe întreg continentul, de a i se acorda minorității religioase evreiești drepturi civile depline și egale cu cele ale populației creștine. Pentru adepții restabilirii ordinii dinaintea Revoluției, Europa și toate statele și națiunile acesteia trebuiau să se bazeze pe principiile unui creștinism reînnoit și vigilent pentru evitarea dezordinii, a războiului și a destrămării societății. Le-a fost cât se poate de ușor să treacă de la a susține că emanciparea evreilor, singura comunitate necreștină semnificativă din cea mai mare parte a Europei, avea să submineze hegemonia acestor principii, la a declara că evreii erau implicați într-o campanie menită să facă asta.

Nu a fost deci de mirare faptul că astfel de teorii au reapărut în urma izbucnirii unor noi revoluții de-a lungul continentului în 1848–1849, pe care unii comentatori ultraconservatori, în primul rând din Germania, le-au atribuit din nou, chiar dacă fără să aibă mai multe dovezi decât existaseră în cazul acuzațiilor lui Simonini, mașinațiunilor francmasonilor. Una dintre principalele acțiuni ale practic tuturor guvernelor revoluționare de scurtă

durată din anii 1948–1949 a fost, la urma urmei, emanciparea evreilor. După două decenii de la izbucnirea revoluției a apărut un roman intitulat Biarritz, în care aceste idei sunt prezentate sub forma unei teorii a conspirației. Autorul trecut pe pagina de titlu era „Sir John Retcliffe“, însă, în ciuda aparențelor, nu era englez, ci german – Hermann Goedsche, care scria sub pseudonim. Autorul unei serii de romane romantice foarte populare, scrise în stilul lui sir Walter Scott, Goedsche fusese și angajat al poliției politice prusace, lucrând la serviciul poștal, unde falsificase scrisori care îi incriminau pe democrații germani, deși fusese prins și judecat în 1849 și fusese nevoit să abandoneze această activitate. După a lucrat ca jurnalist la ziarul ultraconservator Kreuzzeitung.

În circa 40 de pagini din romanul său este descrisă o scenă din cimitirul din Praga, unde se adună o dată la 100 de ani reprezentanții celor 12 triburi ale lui Israel împreună cu un reprezentant al diasporei ca să pună la cale preluarea controlului asupra lumii. Printre mijloacele alese de ei se numără și ducerea aristocrației la faliment, provocarea de revoluții, preluarea burselor, abrogarea legilor care interzic speculațiile, dominarea presei, provocarea statelor să se războiască între ele, stimularea industriei și sărăcirea muncitorilor, încurajarea gândirii libere și subminarea Bisericii, emanciparea evreilor (cărora le erau interzise drepturile civile depline în multe părți ale Europei) și multe altele. Într-o formă denaturată și interpretată în mod negativ, Goedsche a prezentat practic întregul program al liberalismului german de la jumătatea secolului ca fiind expresia unui complot evreiesc menit să distrugă statul și societatea.[29]

Scena din cimitir, care este inspirată dintr-un episod din romanul Joseph Balsamo, scris de Alexandre Dumas tatăl, în care conspiratorul Alessandro Cagliostro și complicii săi pun la cale discreditarea reginei Maria Antoaneta în „afacerea colierului cu diamante“, a fost o invenție tipică de ficțiune gotică. Printre altele, se descrie cum 13 reprezentanți, îmbrăcați în sutane albe și vaporoase, se apropie pe rând de un mormânt și îngenunchează în fața lui: când îngenunchează ultimul dintre cei 13, apare brusc o flacără albastră care luminează scena și se aude o voce dogită spunând: „Vă salut, conducători ai celor 12 triburi ale lui Israel“, la care toți răspund intonând: „Te salutăm, fiu al blestemaților“. Și continuă complimentele gratuite în stil gotic de acest gen. Este greu de imaginat că

cineva ia asta foarte în serios, ca să nu mai vorbim să o considere o descriere fidelă a unor evenimente reale.

Însă pasajul a căpătat importanță distinct de restul romanului. Această transformare bizară a început în Rusia, când a fost publicat sub formă de broșură în 1872 cu precizarea că, deși era fictiv, se baza pe o întâmplare adevărată (o trăsătură caracteristică multor teorii ale conspirației, care adesea nu fac distincția dintre realitate și ficțiune, susținând faptul că, la urma urmei, nu contează dacă detaliile unei relatări sunt false atât timp cât exprimă adevărul fundamental care stă la baza lor). Au apărut și alte ediții ale broșurii în Rusia în anii următori, iar în 1881 textul a fost publicat în franceză, discursurile fiind acum reunite într-un singur mesaj care fusese, pasămite, transmis în cimitir de către rabinul-șef; sursa indicată era o carte scrisă de un diplomat englez, „Sir John Readclif". The Rabbi's Speech (Discursul rabinului), după cum este cunoscut, a fost republicat la rândul său de către antisemiți în multe limbi, inclusiv în rusă. În Germania a fost publicat de propagandistul antisemit Theodor Fritsch în cartea sa Ghid privind chestiunea evreiască (1907). Aceasta a devenit componentă tipică a fanteziei paranoice a antisemiților din toată Europa.[30]

Cu mult timp înainte ca Fritsch să își fi scris enciclopedia, ideea unei conspirații evreiești mondiale, inspirată de Satana și răspândită prin intermediul instituțiilor francmasonice, devenise astfel arma tipică din arsenalul antisemitismului francez, printre altele. În anii 1870 și 1880, după înfrângerea Franței de către Prusia și după căderea lui Napoleon al III-lea, noua a Treia Republică lansase un atac hotărât la adresa privilegiilor Bisericii Romano-Catolice, care simpatiza încă în marea sa parte cu monarhia. Francmasonii, laici și republicani (deși, în foarte puține cazuri, evrei), erau mari susținători ai noii ordini politice liberale, iar scriitorii ultraconservatori au lansat o serie de publicații prin care condamnau Republica ca fiind creația unei conspirații a evreilor și a francmasonilor, la fel cum fusese, potrivit imaginației lor înflăcărate, și revoluția din 1789. Unii, într-adevăr, au început să susțină că exista un guvern evreiesc mondial care îi manipula nu numai pe republicanii francezi, ci și guvernele și politicienii din întreaga lume, prin controlarea finanțelor internaționale și a agențiilor de presă. Aceste afirmații și-au găsit o rampă de lansare în lumea politică reală în atmosfera fervent catolică și feroce antisemită a Afacerii

Dreyfus din anii 1890, când ofițerul evreu Alfred Dreyfus a fost condamnat în mod eronat pentru că ar fi fost spionul nemților.[31]

Însă ideile cuprinse în Protocoale și-au găsit forma finală în Rusia. Cei circa cinci milioane de evrei din Rusia erau supuși unor numeroase restricții legale, inclusiv obligației de a locui într-o zonă din partea vestică a domeniilor țarului, cunoscută ca Zona de reședință. Cum unii evrei, enervați fiind de aceste restricții, s-au alăturat mișcării revoluționare în plin avânt, susținătorii autocrației țariste și Biserica Ortodoxă au declanșat un val tot mai mare de antisemitism extrem și violent. În această atmosferă de tensiune politică tot mai mare Protocoalele au devenit cunoscute publicului. Acestea au fost publicate mai întâi, dar fără ultimul capitol, în toamna lui 1903 într-un ziar editat de Pavel Aleksandrovici Krușevan, un antisemit renumit care organizase de curând pogromul de la Chișinău, în provincia sa de baștină, Basarabia, în cursul căruia fuseseră uciși 45 de evrei și fuseseră distruse peste 1 000 de case și magazine ale evreilor.[32] În 1905, o versiune modificată a fost publicată de către Serghei Nilus, un moșier mărunt și fost funcționar public, care îi acuza pe evrei de pierderea proprietății sale. Un antisemit mai degrabă religios decât rasist, obsedat de viziunea apropierii Apocalipsei, Nilus a asigurat o mai mare răspândire a documentului, a îmbunătățit calitatea limbajului și a adăugat material, creând o legătură falsă între Protocoale și Congresul Sionist de la Basel. Mari părți din text au preluat din trăsăturile Discursului rabinului, dându-li-se o nouă formă și fiind prezentate în alt context.[33]

Însă acestea nu au constituit partea principală a textului. Când a prezentat textul publicului, Krușevan a precizat că documentul era cel puțin parțial tradus din franceză și că de fapt fragmente din el erau în mare parte extrase dintr-o broșură publicată în 1864 de un scriitor francez, Maurice Joly. Acesta nu era câtuși de puțin un document antisemit. Era, de fapt, un atac din partea stângii la adresa regimului manipulant și dictatorial al împăratului Napoleon al III-lea, prezentat sub forma unui dialog imaginar dintre Montesquieu, care vorbește în favoarea liberalismului, și Machiavelli, care dezvoltă multe dintre argumentele cinice în favoarea dictaturii care se regăsesc în Protocoale și pe care Joly i le atribuie împăratului Napoleon al III-lea. Nu este de mirare că argumentele lui Machiavelli figurează cu preponderență în lucrarea antisemită, transformate

în justificări ale obiectivelor politice și ale metodelor așa-zisei conspirații evreiești de la nivel mondial.[34] Protocoalele au fost compilate cel mai probabil în 1902, de fapt, în sudul Rusiei (limbajul folosit în primele ediții are accente puternice de ucraineană). Compilatorul necunoscut a reunit părți din Discursul rabinului și din satira lui Joly (care a ajuns din Franța în Rusia la jumătatea anilor 1890 și a fost tradusă în rusă), cu un amestec al așa-ziselor hotărâri luate la Congresul Sionist de la Basel dând forma finală a Protocoalelor.[35] Originile hibride ale broșurii sunt relevate, de asemenea, pentru obsesia legată de finanțe, mai ales de etalonul aur, în care se prezintă o versiune deformată a unora dintre strategiile pe care încerca să le implementeze ministrul rus de finanțe, Serghei Iulievici Witte, ca să modernizeze economia rusă, opunându-i-se dur elementele conservatoare din rândul elitelor rusești.

Astfel, în forma lor finală, Protocoalele erau o amestecătură adunată în grabă din surse franceze, germane și rusești, iar stilul lor confuz și haotic dovedește pripa și modul neglijent în care au fost redactate.[36] Ipoteza lui Cohn potrivit căreia acestea existau deja integral, în franceză, în 1897 sau în 1898, nu este susținută de dovezile scrise: compilarea pre-Nilus sigur a avut loc în Rusia. Din păcate, rămâne neclar cine anume a creat această variantă finală: deși este posibil ca Pavel Krușevan să fi jucat un anumit rol în compilarea lor, nu există dovezi solide în sprijinul acestei suspiciuni, iar identitatea compilatorului rămâne, cel puțin momentan, un mister.[37]

Antisemitismul rusesc s-a manifestat violent înainte de 1914 sub forma contrarevoluționarelor „Sotnii Negre“, bande care cutreierau prin țară după eșuata Revoluție din 1905 și ucideau evrei, pe care îi considerau agenții dăunători ai revoluției. Violența antisemită a reapărut în urma Revoluției din 1917, în primul rând prin mișcarea contrarevoluționară „albă“ împotriva bolșevicilor, care au venit la putere în 1917 și i-au încarcerat și apoi i-au ucis pe țarul Nicolae al II-lea și familia acestuia. Pe măsură ce se răspândea războiul civil în toată Rusia în toamna lui 1918, doi ofițeri „albi“, Piotr Nikolaevici Șabelski-Bork și Fiodor Viktorovici Vinberg, ambii antisemiți fanatici, au fugit în Occident într-un tren pus la dispoziție de germani, care evacuau zonele pe care au continuat să le ocupe în Ucraina în timpul Primului Război Mondial și până la Armistițiul de pe 11 noiembrie. Ajungând într-un moment în care și Germania trecea prin spasmele violente

ale revoluției, după abdicarea forțată a kaizerului, cei doi nu au întârziat să își facă publică opinia potrivit căreia atât revoluția rusă, cât și cea germană, precum chiar și războiul mondial reprezentau opera „Înțelepților Sionului“. Au adus cu ei un exemplar al Protocoalelor, iar în cea de-a treia ediție a anuarului lor Luci sveta (Raza de lumină) au publicat textul complet al ultimei versiuni, din 1911, a lui Nilus a documentului.[38]

I-au dat un exemplar și unui bărbat pe nume Ludwig Müller von Hausen, fondatorul unei organizații obscure de extremă dreapta înființate în Germania cu puțin înainte de război și numite Asociația împotriva Impertinenței Evreilor. Cu finanțarea unui grup de sponsori aristocrați, inclusiv foarte probabil a unor membri ai familiei regale germane detronate, broșura a fost tradusă în germană și publicată de Müller von Hausen în ianuarie 1920. În atmosfera postrevoluționară violentă de la vremea aceea, când fosta elită imperială, împreună cu susținătorii săi din clasa de mijloc și beneficiarii săi, își vărsa nervii pe revoluția germană și pe democratica Republică de la Weimar înființată în urma acesteia, broșura s-a bucurat imediat de succes în cercurile de extremă dreaptă. A fost republicată de cinci ori până la sfârșitul lui 1920 și s-a vândut în 120 000 de exemplare în câteva luni. Până în 1933 se publicase în 33 de ediții, dintre care multe fuseseră îmbogățite cu anexe proaspăt create și ilustrații special realizate.[39] „Prin publicarea în germană a Protocoalelor înțelepților Sionului“, a tras concluzia cel mai recent biograf al lui Hitler, Volker Ullrich, „…teoria conspirației a devenit un activ din stocul propagandei germane etnico-șoviniste.“[40] Pentru antisemiții de extremă dreapta, înfrângerea Germaniei din 1918, căderea regimului kaizerului și venirea democrației odată cu Republica de la Weimar au fost toate o dovadă a acurateței Protocoalelor. Evreii câștigaseră și de aceea nu erau nevoiți să mai ascundă documentul, după cum se spunea că o făcuseră până atunci.[41]

Unul dintre primii care au citit cartea în germană a fost generalul Erich Ludendorff, care fusese practic conducătorul militar al Germaniei în a doua parte a Primului Război Mondial și care a jucat un rol principal în două tentative violente, dar eșuate, de înlăturare a Republicii de la Weimar, inclusiv în Puciul Kapp din 1920, când Berlinul fusese vizat pentru scurt timp de o lovitură militară de extremă dreapta, și în „Puciul de la berărie“ de la München, din 1923. Până să apuce să găsească un exemplar, a scris

deja propria relatare a războiului, însă a reușit să includă o notă de subsol în care le recomanda Protocoalele cititorilor săi și declara că, ținând cont de lucrurile divulgate în ele, istoria modernă și, mai ales, cea contemporană trebuia să fie complet rescrisă. Ludendorff a menționat în continuare că documentul „a fost puternic atacat de tabăra adversă și descris ca necorespunzând realității". Însă asta nu prea a contat. El își formase deja propria părere, iar până la urmă Protocoalele nu i-au influențat-o prea mult.[42]

Totuși documentul a influențat în mod clar un grup secret conspirativ de extremiști de dreapta din primii ani ai Republicii de la Weimar, cunoscut sub numele de Organizația Consul. Printre altele, grupul s-a făcut vinovat de asasinarea lui Walther Rathenau, un bogat om de afaceri, intelectual și politician care a jucat un rol esențial în conducerea economiei în timpul războiului. În 1922, Rathenau a fost numit ministrul afacerilor externe al Germaniei. A încheiat imediat un tratat cu Uniunea Sovietică pe baza căruia Germania și Rusia, cele două state-paria ale ordinii internaționale, renunțau la pretențiile teritoriale și financiare pe care le aveau una față de alta. A fost un pas important în direcția readucerii Germaniei pe teren diplomatic. Însă pentru extrema dreaptă încheierea oricărui tip de acord cu bolșevicii reprezenta o faptă de trădare, ca să nu mai vorbim de renunțarea la toate pretențiile asupra teritoriului sovietic. Mai ales pentru Organizația Consul aceasta era consecința conspirației evreiești internaționale descrise în Protocoale. Pentru că Rathenau era evreu și în 1909 fusese atât de lipsit de precauție încât să se plângă într-un articol de ziar că „300 de oameni, care se cunosc cu toții între ei, conduc destinele economice ale continentului și își caută succesori din rândul adepților lor". Intenția sa era să militeze pentru o creștere a elitelor economice din Germania, din Franța și din alte țări europene și nu pomenise nicăieri în articol nimic despre evrei, însă pentru tinerii fanatici din Organizația Consul, încurajați de Ludendorff, afirmația respectivă nu putea să aibă decât o singură semnificație: Rathenau, ca și Ernst Techow, unul dintre membrii organizației, era „unul dintre cei 300 de Înțelepți ai Sionului, al căror scop și țel erau acelea de a plasa întreaga lume sub influența evreilor, după cum o demonstra deja exemplul Rusiei bolșevice". La interogatoriul luat de judecător în procesul asasinilor, Techow a spus că preluase ideea „celor 300 de Înțelepți" dintr-o „broșură", și anume din Protocoale, iar în cuvântul său de încheiere

judecătorul a atras atenția instanței și a presei asupra „acelei satire vulgare, Protocoalele înțelepților Sionului“, care „sădește în mințile confuze și imature dorința de a ucide“.[43]

Protocoalele nu i-au influențat pe aceşti tineri criminali într-un vid ideologic. Pentru că gândirea extremei drepte din Germania fusese deja pătrunsă dinainte de război de o infuzie îmbătătoare de idei provenite de la monarhistul francez Artur de Gobineau, care la jumătatea secolului al XIX-lea inventase noțiunea de „rasă ariană superioară“, de conceptul social darwinist al istoriei ca luptă dintre rase pentru „supraviețuirea celei mai puternice“ și de considerarea socialismului ca fiind consecința complotului evreilor de a distruge civilizația europeană. Asemenea idei erau răspândite printr-o serie de publicații, dintre care cea mai cunoscută era Temelia secolului al XIX-lea (1899), de către ginerele compozitorului antisemit Richard Wagner, chiar mai antisemitul Houston Stewart Chamberlain. În lucrări asemănătoare, precum Ghidul privind chestiunea evreiască a lui Theodor Fritsch sau Legea nomazilor și dominația evreiască de astăzi (1887) a lui Adolf Wahrmund, s-a avansat de asemenea teoria că evreii erau forța ascunsă din spatele multor evenimente și tendințe pe care autorii lor le considerau dăunătoare.[44] Ziarele, revistele, broșurile și pamfletele naționaliste de extremă dreapta au răspândit ideea că evreii exercitau o influență ascunsă asupra a tot ce urau din viața modernă, de la feminism și socialism până la muzica atonală și arta abstractă, cu mult înaintea Primului Război Mondial.[45] Ca urmare a înfrângerii Germaniei din cel de-al Doilea Război Mondial și a atmosferei febrile a revoluției și a contrarevoluției care au urmat, antisemitismul a devenit un element principal al ideologiei de extremă dreapta.

Mai ales în Bavaria postrevoluționară, o serie de grupări antirevoluționare minuscule i-au criticat aspru pe evrei, care, susțineau ele, accelerașeră subversiunea revoluționară și se apucaseră să profite de pe urma războiului. O astfel de propagandă desigur că a exagerat foarte mult rolul jucat de evrei atât în partidele socialiste și comuniste, cât și în lumea bancară și a finanțelor. Obiecția evidentă la aceste afirmații, și anume că, de fapt, capitaliștii și comuniștii și-au consumat mult timp și energie luptându-se unii cu alții, a primit replica paranoică potrivit căreia aceasta demonstra că evreii acționează ca niște maeștri păpușari din umbră, divizând societatea

din culise. Din acest mediu, și nu direct din Protocoale, și-a căpătat Adolf Hitler convingerile antisemite care au ocupat un loc atât de important în viziunea sa asupra lumii.[46]

Hitler a menționat prima dată Protocoalele în însemnările pe care le-a adunat pentru o întâlnire care a avut loc pe 12 august 1921; într-un proces-verbal al unui discurs pe care l-a ținut în orașul Rosenheim, din sudul Bavariei, pe 19 august 1921, se menționează că „Hitler arată din cartea Înțelepții Sionului, redactată la Congresul Sionist de la Basel din 1897, că țelul semiților a fost și va fi întotdeauna să își impună, pe orice cale, puterea".[47] Cu toate acestea, în biblioteca personală a lui Hitler, în care la un moment dat existau 16 000 de volume, nu s-a găsit nici un exemplar din Protocoale. Dacă s-ar fi găsit, asta nu ar fi dovedit că și citise documentul; era clar că majoritatea volumelor din colecția sa nu fuseseră citite. La fel ca mulți alții, aflase despre Protocoale în mod indirect. Lăsând la o parte probabilitatea că a aflat despre conținutul lor sau cel puțin să le fi preluat din conversațiile cu prietenii, mai ales cu primul său mentor, Dietrich Eckart, după sfârșitul Primului Război Mondial se pare că mijlocul de informare a fost o serie de articole de ziar scrise de un autor din umbră în numele fabricantului american de mașini Henry Ford și publicate în 1920 într-o ediție reunită și legată sub titlul International Jew: The World's Foremost Problem (Evreul internațional: Problema cea mai mare a lumii) și tradusă în germană în 1922. Un exemplar al acesteia s-a găsit în biblioteca lui Hitler. O mare parte din carte, începând cu Capitolul 10, este dedicată prezentării Protocoalelor, ilustrate prin citate ample din text.[48] Din cartea aceasta a aflat și cel care avea să devină șeful propagandei lui Hitler, Joseph Goebbels, despre Protocoale în 1924, ceea ce l-a determinat să caute documentul adevărat, ca să înțeleagă exact „chestiunea evreiască", după cum s-a exprimat el însuși.[49]

În 1923, în vreme ce inflația distrugea viața economică și stabilitatea socială din Germania, Hitler menționa deja Protocoalele în discursurile sale. Printre altele, declara: „Potrivit Protocoalelor Sioniste, se intenționează realizarea supunerii maselor prin înfometare, a unei a doua revoluții [după cea din 1918] sub Steaua lui David".[50] Nu după mult timp, Hitler a încercat să preia puterea la München printr-o lovitură de stat violentă și a fost arestat, judecat și condamnat la „arest în fortăreață" de către un judecător

naționalist indulgent. Și-a folosit timpul liber impus ca să își compună lunga carte politică și autobiografică Mein Kampf (Lupta mea) și a menționat și în aceasta Protocoalele.

III

Însă, la vremea aceea Protocoalele deveniseră deja larg cunoscute drept un fals evident.[51] Pe 13 iulie 1921, Philip Graves, corespondentul la Istanbul al ziarului The Times, l-a anunțat entuziasmat pe editorul său șef de la Londra, Henry Wickham Steed: „Un rus (ortodox) de aici a făcut o descoperire foarte ciudată… Și anume că lucrarea «Protocoalele Înțelepților» este în mare parte un plagiat după o carte scrisă la Geneva… [în] 1864. Cartea conține o serie de dialoguri dintre Montesquieu și Machiavelli… Foarte multe dintre asemănări sunt extraordinare.“ Graves i-a dat multe exemple de fragmente de text plagiate din cartea respectivă de către autorul Protocoalelor. „Mai sunt alte zeci de asemănări: «Protocoalele» reprezintă în multe părți o simplă parafrazare. Cred că povestea asta are ce îi trebuie unei știri de senzație“, i-a spus lui Steed.[52] Cu o zi înainte, a continuat el, rusul care făcuse descoperirea, Mihail Mihailovici Raslovlev, care era înrudit prin alianță cu corespondentul de la Times din Sankt-Petersburg, luase legătura cu acesta și se oferise să îi vândă un exemplar al cărții lui Joly, care fusese publicată inițial la Geneva. „Dl. Raslovlev“, l-a informat Graves, „a luat Cartea de la Geneva de la un fost colonel rus din Ohrana [poliția secretă țaristă] care nu i-a dat nici o importanță.“ Și Raslovlev era, la rândul său, antisemit („Crede că pericolul evreiesc constă în materialismul evreului, și nu în idealismul său revoluționar“, spunea Graves) și făcea parte dintr-o grupare de monarhiști ruși exilați după Revoluția Bolșevică din 1917. Se afla într-o situație financiară disperată și avea nevoie de bani, după ce bolșevicii îi luaseră toate proprietățile și averea.

Însă nu era motivat numai de bani, altfel, a spus el, i-ar fi oferit cartea unui cumpărător evreu, care i-ar fi plătit cu siguranță mai mult. „Nu vreau să le dau nici un fel de armă evreilor“, i-a spus el lui Graves, „care nu mi-au fost niciodată prea dragi. Am păstrat mult timp secretă descoperirea mea (pentru că este o descoperire!) în speranța să o folosesc într-o bună zi ca dovadă a imparțialității grupării politice din care fac parte. Iar acum m-am răzgândit numai pentru că am urgent nevoie de bani.“ Însă nu a vrut să vândă cartea

pur și simplu: crezând că războiul civil aflat în plină desfășurare și foametea din Rusia aveau să ducă în scurt timp la căderea regimului bolșevic, Raslovlev a cerut doar un împrumut de 300 de lire, pe care urma să îl restituie în cinci ani; în schimb, The Times urma să aibă drepturi exclusive asupra materialului până la restituirea împrumutului. S-a redactat repede un contract, care a fost semnat pe 1 august 1921. „Simt că s-ar putea să fie o știre de senzație pentru Times“, i-a spus Graves redactorului de știri externe de la Londra, „așa că am luat măsura sus menționată ca să îl țin blocat pe descoperitor.“ Exista pericolul ca, în caz contrar, Raslovlev să încerce să vândă secretul și altcuiva sau ca plagiatul să fie descoperit independent de acesta. Graves a fost însă de acord să păstreze secret numele informatorului său, ca să le protejeze pe rudele lui Raslovlev care rămăseseră în Rusia.[53]

Hotărârea sa de a dezvălui documentul a fost motivată nu în ultimul rând de faptul că ziarele londoneze, inclusiv Morning Post și Illustrated Sunday Herald, realizaseră cu un an înainte traducerea în engleză a Protocoalelor, trezind interes în lumea politică și primind remarci favorabile din partea nimănui altuia decât a lui Winston Churchill, printre mulți alții. S-a exercitat presiune din partea unor membri conservatori ai parlamentului pentru desfășurarea unei anchete legate de conspirația evreiască dezvăluită, chipurile, prin document. Sub conducerea editorului său șef, cunoscutul conservator H.A. Gwynne, ziarul Morning Post era pe vremea aceea foarte antibolșevic și avea multe relații cu extrema dreaptă, mai ales cu exilații țariști. Dezvăluirea adevărului despre Protocoale de către The Times ar fi reprezentat astfel o puternică lovitură la adresa credibilității ziarului rival.[54] Însă, chiar și înainte de asta, un scriitor german, Otto Friedrich, atrăsese atenția, într-o carte intitulată Die Weisen von Zion: Das Buch von Fälschungen (Înțelepții Sionului: Cartea falsurilor), publicată în 1920, cu privire la Discursul rabinului din Protocoale.[55] Și un alt ziarist, Lucien Wolf, a prezentat Protocoalele ca fiind un plagiat după Discursul rabinului din 1920.[56] În SUA, activistul și ziaristul evreu de origine rusă Herman Bernstein a publicat un denunț asemănător în anul următor.[57] Se adunau rapid dovezile că Protocoalele reprezentau un fals. Însă divulgarea de către Raslovlev a marelui plagiat al textului lui Joly era cu totul nouă și constituia o revelație într-un mod mult mai devastator.

Graves a scris repede trei articole despre subiect în The Times. „Cred că trebuie să se publice cât mai curând posibil“, i-a spus el redactorului de știri externe din țară. Însă nu era ușor. Trebuia să încredințeze articolele și cărțile unui supus britanic de încredere care pleca acasă din Constantinopol. „Problema este“, i-a spus redactorului de știri externe pe 25 iulie 1921, „că persoanele care călătoresc acum sunt oameni pe care [sic] știu că sunt neglijenți din fire și s-ar putea opri de două-trei ori «pour faire la noce», în drumul spre casă, la Veneția sau la Paris & să crească riscurile de pierdere.“ În cele din urmă a găsit un „mesager de încredere care o să plece cu trenul Orient Express… Nu o să se oprească nicăieri pe drum, după cum intenționase & o să îi înmâneze un pachet redactorului de știri externe în seara în care va sosi.“ Călătoria cu luxosul tren a durat cinci zile. Departamentul de știri externe de la The Times a consemnat pe 9 august 1921 că „Pachetul secret de la Constantinopol a sosit în seara aceasta printr-un mesager special“. Articolele lui Graves au apărut pe 16, 17 și 18 august 1921 și s-au republicat imediat sub formă de broșură, care a avut o așa de mare căutare încât s-a republicat într-o nouă ediție în 5 000 de exemplare pe 22 august. S-au negociat repede traducerile în limbi străine cu ziarele și editurile europene. Numai la Paris agentul ziarului The Times nu a avut succes. „Subiectul, dintr-un motiv sau altul“, a anunțat acesta, „nu pare să prezinte interes – francezii sunt niște ciudați!“[58]

Acuzația de falsificare a apărut detaliată în limba germană în 1924 și a fost foarte mediatizată.[59] Hitler trebuie să fi citit despre acuzații în presa germană. Însă divulgarea falsului nu l-a descurajat. Faptul că „Protocoalele înțelepților Sionului“, a declarat el, erau urâte de către evrei, a dus la afirmația că acestea

se bazează pe un „fals“; aceasta reprezintă cea mai sigură dovadă că sunt autentice. Ceea ce fac mulți evrei probabil inconștient este divulgat aici în mod conștient. Nu are importanță ce minte de evreu a făcut aceste dezvăluiri. Ceea ce contează este faptul că trădează, cu o siguranță chiar înspăimântătoare, caracterul și preocupările evreilor și scoate la iveală raționamentul lor tainic și obiectivele lor finale. Însă realitatea ne furnizează cel mai bun comentariu. Oricine examinează evoluția istorică a ultimei sute

de ani din punctul de vedere al acestei cărți va înțelege imediat de ce se face atâta tărăboi în presa evreiască.[60]

Aceasta a fost însă singura referire la document pe care a făcut-o în multele sute de pagini ale cărții Mein Kampf.

Într-un mod asemănător, Joseph Goebbels, la două zile după ce a hotărât să se informeze cu privire la conținutul documentului, scria în jurnalul său:

Cred că Protocoalele înțelepților Sionului reprezintă un fals. Asta nu pentru că viziunea legată de aspirațiile evreilor exprimată în ele este prea utopică sau fantastică – se vede astăzi cum se realizează, punct cu punct, Protocoalele –, ci pentru că nu cred că evreii sunt chiar atât de proști încât să nu păstreze secretul unor protocoale atât de importante. Cred în adevărul profund, nu factual, al Protocoalelor.[61]

Mult mai entuziasmat în privința Protocoalelor a fost autointitulatul filosof și ideolog nazist Alfred Rosenberg, un german din zona baltică fugit din Rusia din cauza revoluției și care era convins că broșura fusese concepută de un complot evreiesc. Vedea mașinațiuni ale evreilor peste tot și, după ce a ajuns în Germania, a stârnit un potop care părea să nu se mai sfârșească de broșuri extrem de antisemite. Rosenberg a scris în 1923 un comentariu la Protocoale, în care susținea că „evreul“ a triumfat în Germania prin înființarea Republicii de la Weimar, dar avertiza că avea să urmeze „prăbușirea lui în abis“, după care „evreul nu va mai avea ce să caute în Europa sau în America“. Zece ani mai târziu, când naziștii ajunseseră deja la putere, a anunțat că în sfârșit venise momentul: „Fie ca noua ediție a acestei cărți să le dezvăluie încă o dată germanilor că erau victima unei înșelăciuni, înainte ca marea mișcare germană să o spulbere… și că înțelegerea acestui fapt era adânc înrădăcinată în rândul conducătorilor național-socialismului încă de la începutul mișcării“.[62] Când ministrul propagandei, Joseph Goebbels, a ordonat un boicot la nivel național împotriva magazinelor evreiești pe 1 aprilie 1933, chipurile în semn de răzbunare pentru boicotul împotriva produselor germane susținut de grupările evreiești din SUA – un semn în sine al faptul că naziștii credeau în „evreimea mondială“ –, șeful partidului nazist din Franconia și redactorul-

șef al ziarului nazist Der Stürmer, Julius Streicher, a descris boicotul ca fiind o „acțiune defensivă împotriva infractorilor evrei de nivel mondial“ și a „planului lor de la Basel“ (unde se spunea că avusese loc întrunirea consemnată în Protocoale). În ziarul lui Streicher se pomeneau adesea Protocoalele și se încerca pe cât mai mult posibil ca acestea să rămână în atenția publicului. Chiar partidul nazist publicase Protocoalele într-o ediție ieftină și foarte accesibilă publicului și făcuse apel „la toți germanii să studieze înspăimântătoarea recunoaștere fățișă a înțelepților Sionului și să le compare cu nenorocirea nemărginită a poporului nostru și apoi să tragă concluziile care se impun și să facă în așa fel încât această carte să ajungă în mâinile tuturor germanilor“.[63]

Însă la jumătatea anilor 1930 afirmațiile legate de autenticitatea Protocoalelor, în forma respectivă, au suferit încă două lovituri. În iulie 1934, în timpul procesului de la Grahamstown împotriva celor trei conducători fasciști sud-africani din cadrul „Cămășilor cenușii“, Nahum Sokolow, președintele Organizației Sioniste Mondiale, a declarat că Protocoalele pe care inculpații erau acuzați că le-ar fi distribuit erau un fals care fusese deja demascat cu câțiva ani înainte. A arătat că Henry Ford își retrăsese susținerea față de autenticitatea lor.[64] Mai important este că în același an reprezentanții comunității evreiești de la Berna (Elveția) au dat în judecată Frontul Național Elvețian, o organizație fascistă care distribuise documentul la o demonstrație cu un an înainte. Acuzația se întemeia pe o lege națională care interzicea textele imorale, obscene și violente. Principalul expert chemat ca martor al apărării a fost Ulrich Fleischhauer („fiind antisemit profesionist și probabil nemțălău, a făcut declarații prin care mi-a pus sub semnul întrebării propriul caracter și sinceritatea“, s-a plâns Graves). În Germania, presa nazistă susținea că Graves era evreu sau că era plătit de evrei sau chiar că era pseudonimul lui Lucien Wolf. După o întreagă serie de mărturii făcute de profesori universitari și de savanți, printre care s-au numărat și ruși aflați în exil, precum intelectualul menșevic Boris Nikolaevski, prin care s-a confirmat că Protocoalele erau falsificate și de natură să stârnească ură împotriva evreilor, instanța a decis că Protocoalele erau un plagiat, erau obscene și false și s-a pronunțat în favoarea reclamanților. Judecătorul a declarat că documentul era o „tâmpenie ridicolă“ și că regretă că instanța fusese nevoită să își petreacă două săptămâni întregi discutând despre o asemenea absurditate.[65]

Povestea nu s-a încheiat aici, pentru că pârâții au formulat apel împotriva verdictului, iar apelul a fost admis de Curtea Supremă Elvețiană în noiembrie 1937. A fost orice, dar nu o justificare a Protocoalelor, pentru că judecătorii au hotărât că acestea fuseseră, într-adevăr, contrafăcute și falsificate, dar, pe de altă parte, au concluzionat că încălcaseră prevederile legale privind literatura obscenă, deoarece se încadrau până la urmă la propagandă politică. Pârâților (adică susținătorilor autenticității Protocoalelor) li s-au acordat cheltuieli de judecată, iar instanța și-a exprimat în mod public regretul că legea nu le oferea evreilor o protecție adecvată împotriva falselor acuzații de genul celor prezentate în Protocoale. Fasciștii și antisemiții elvețieni au trâmbițat, desigur, rezultatul final drept un triumf și i-au condamnat pe acuzatorii evrei că se comportaseră exact în modul prezis în Protocoale; însă rezultatul per ansamblu din punctul de vedere al publicității nu a fost deloc favorabil cauzei antisemiților.[66]

Graves nu s-a simțit în stare să apară ca martor la proces, pentru că avea rude prin alianță care locuiau la München și care, se temea el, ar fi putut să cadă victime represaliilor naziștilor, însă a transmis o declarație scrisă prin care confirma concluziile la care ajunsese în articolul său din 1921. Însă până la data respectivă își pierduse susținerea din partea ziarului său. Noul redactor-șef al ziarului The Times, Geoffrey Dawson, mare susținător al Concilierii, a regretat divulgarea de către ziarul său a adevărului cu privire la Protocoale, după cum avea să îi amintească ulterior Graves:

Cu ceva timp în urmă îmi amintesc că mi-ați spus că, din anumite puncte de vedere, considerați descoperirea de către T.[he] T.[imes] a falsului ca fiind regretabilă. Înțeleg destul de bine că în actuala stare de lucruri care domnește în cea mai mare parte a continentului, s-ar putea ca The Times să își dorească să nu fie asociat cu această publicație pe viitor, nu din cauza vreunei simpatii față de predominantul antisemitism, ci pentru că legătura ziarului The Times cu divulgarea adevărului îngreunează încercarea de a convinge multe persoane importante din Germania și din alte părți de faptul că The Times nu este „influențat de evrei“ și nu este „condus de evrei“.[67]

Exact în ajunul războiului, directorul-adjunct al ziarului The Times i-a spus lui Graves că, dacă avea să se republice broșura, „ar fi înțelept să nu îi

facem prea multă publicitate, sau poate deloc, în paginile ziarului THE TIMES, de teama unor eventuale represalii împotriva noastră în Germania“.[68]

Verdictul procesului de la Berna a fost unul dintre factorii care i-au determinat pe demnitarii de la Ministerul Propagandei al lui Goebbels să hotărască să nu folosească prea mult Protocoalele în anunțurile publice. La ședințele sale zilnice cu presa, la care Ministerul Propagandei stabilea direcțiile pe care trebuiau să le urmeze ziarele și revistele germane în privința chestiunilor majore și uneori nu prea majore de zi cu zi, un ziar nazist, Deutsche Zeitung, a fost dur criticat pentru că susținuse că divulgarea adevărului cu privire la Protocoale la procesul de la Berna avea să pună din nou în gardă publicul german cu privire la amenințarea pe care o reprezentau mașinațiunile evreiești din toată lumea. „Specialiștii de la Ministerul Propagandei nu sunt deloc de aceeași părere“, s-a anunțat. „Cerem presei germane să nu transforme procesul de la Berna… într-o mare acțiune antisemită.“ În consecință, ziarele au acordat puțină atenție procesului, prezentându-l în principal ca pe o problemă internă a elvețienilor. Au interpretat verdictul instanței în sensul că se bazase pe subtilitățile legii elvețiene, nu ca fiind o condamnare a afirmațiilor legate de autenticitatea Protocoalelor. Însăși intentarea procesului reprezenta o dovadă, după părerea presei naziste, a încercărilor continue de la nivel internațional ale evreilor de a „împrăștia otravă despre Germania“. Însă nu numai faptul că demnitarii naziști știau că publicul aflase despre caracterul fraudulos al Protocoalelor, ci și, cel mai probabil, faptul că erau conștienți de neregulile din conținutul documentului i-au determinat pe naziști să continue să evite să le folosească drept instrument de propagandă antisemită. Doar cei mai extremiști antisemiți, mai ales Streicher, le citau cu o anumită regularitate. În ceea ce privește îndoctrinarea antisemită, în general, existau la îndemână documente mult mai importante și larg răspândite, mai ales manuale naziste de antisemitism de diverse tipuri. După cum se precizează în concluzia celei mai temeinice și mai judicioase anchete pe acest subiect, „dovezile… sugerează faptul că șefii propagandei naziste știau că Protocoalele nu erau ceea ce se susținea că erau. Însă asta nu părea să îi deranjeze prea mult. Indiferent ce erau Protocoalele, acestea reprezentau o propagandă folositoare atâta vreme cât nu se intra prea mult

în detalii.“ Dar, ca punct central din platforma antisemită a regimului nazist, documentul avea o importanță redusă.[69]

Cu toate astea, deși rar se referea direct la Protocoale, discursul antisemit al naziștilor a fost plin până la sfârșitul războiului de trimiteri directe sau indirecte la „conspirația mondială a evreilor“. Evreul, declara Goebbels la adunarea partidului nazist din 1937, era „inamicul lumii, distrugătorul civilizațiilor, parazitul popoarelor, fiul Haosului, întruparea răului, efervescența descompunerii, demonul care duce la degenerarea omenirii“.[70] Cu ocazia aniversării a șase ani de la numirea sa în funcția de cancelar al Reichului, în 1933, Hitler a declarat, în aplauzele furtunoase ale demnitarilor naziști adunați în șiruri compacte în Reichstag, că, „dacă finanțiștii evrei internaționali din Europa și din afara ei ar reuși să arunce din nou națiunile într-un război mondial, atunci consecința nu va fi bolșevizarea pământului și astfel victoria evreimii, ci distrugerea totală a rasei evreiești din Europa!“[71] Prin „război mondial“ înțelegea, în esență, implicarea Statelor Unite într-un război împotriva Germaniei și nu este o coincidență faptul că, atunci când s-a întâmplat asta, în vara lui 1941, a început exterminarea la scară largă a evreilor. După cum spunea Goebbels în noiembrie 1941, „toți evreii, prin naștere și prin rasă, fac parte dintr-o conspirație internațională împotriva Germaniei național-socialiste“.[72] Ideea că toți evreii de peste tot erau devotați distrugerii totale a Germaniei și a germanilor a fost repetată la nesfârșit de aparatul de propagandă al lui Goebbels de-a lungul restului războiului, devenind tot mai vehementă și mai intensă pe măsură ce norocul militar a început să fie de partea Aliaților. „Așa cum gândacul de Colorado distruge culturile de cartofi, și într-adevăr trebuie să le distrugă“, spunea Goebbels în fața unei mulțimi entuziaste la arena Sportpalast din Berlin la 15 iunie 1943, „tot așa distrug evreii state și națiuni. Există o singură soluție: înlăturarea radicală a amenințării.“[73] Ministerul Propagandei a ținut-o tot așa chiar și când înfrângerea devenise certitudine. „Dacă ar fi posibil să îi învingem pe cei 300 de regi evrei secreți care conduc lumea“, informa ministerul presa pe 29 decembrie 1944, extrapolând cifra aplicată inițial Germaniei, însă fără să îi pomenească pe evrei, de către Rathenau cu mulți ani înainte, „oamenii de pe acest pământ și-ar găsi în sfârșit liniștea.“[74] Cu toate acestea, propaganda nazistă rareori menționa Protocoalele în mod direct când se referea la presupusa conspirație mondială a evreilor. Este greșit să considerăm că orice asemenea

referire era și o referire la Protocoale, după cum au considerat unii istorici.[75] Ideea unei conspirații mondiale a evreilor a fost răspândită și de alte publicații; era un loc comun al ideologiei antisemite, iar Protocoalele au fost, cu adevărat, doar un exemplu printre multe altele.[76]

IV

La prima vedere, ideea unei conspirații mondiale a evreilor este cât se poate de nerealistă. A ne imagina că milioane de oameni sunt conduși în mod centralizat de un mic grup conspirativ secret, fie că acesta este format din 13 persoane, fie din 300, înseamnă să ne lăsăm în voia imaginației într-o măsură extraordinară. Ca să funcționeze, o conspirație trebuie să fie bine sudată. Trebuie să fie păzit cu sfințenie secretul existenței sale. Trebuie să implice cât mai puține persoane cu putință. Conspirațiile în care sunt implicate 13 persoane sunt destul de fezabile, însă 300 deja reprezintă o sfidare a limitelor posibilului. Cu cât sunt implicați mai mulți într-o conspirație, cu atât există o mai mare probabilitate de trădare. Oricât de mulți membri ar fi, aceștia trebuie să și comunice regulat unii cu alții pe măsură ce își finalizează planurile și le pun în aplicare. Și totuși Protocoalele menționează în mod invariabil numai întrunirile de la Congresul Mondial Sionist din 1897; nu se pomenește nimic despre nici o altă întâlnire decât într-un document premergător, în care se susține că întâlnirile din cimitirul de la Praga aveau loc o dată la 100 de ani. Cu siguranță că de-a lungul anilor vreunul sau, cel mai probabil, mult mai mulți conspiratori nu și-ar fi trădat secretele? Ne mai imaginăm și că presupusele victime vizate de conspirație și-ar fi luat armele ca să se apere împotriva unei subversiuni de o asemenea amploare; însă nicăieri în Protocoale nu se menționează măsurile de precauție pe care se presupune că le-ar fi luat „Înțelepții“ ca să se protejeze de răzbunare.

Și se mai pune și întrebarea cum se transmiteau instrucțiunile Înțelepților către milioanele de oameni care făceau parte din comunitatea evreiască de pe tot globul. Nu au fost dezvăluite nici un fel de dovezi, nici măcar „dovezi“ false care să cuprindă fie și cel mai mărunt indiciu că evreii de undeva primeau instrucțiuni emise de presupușii șefi ai conspirației. De fapt, după cum a recunoscut după război fostul șef al SS și al Poliției din Rusia Centrală, Erich von dem Bach-Zelewski, un ucigaș nemilos al multor evrei din regiunea respectivă:

În ciuda opiniei național-socialiștilor potrivit căreia evreii erau o grupare foarte bine organizată, adevărul înspăimântător era că nu aveau nici un fel de organizație… Asta demonstrează falsitatea sloganului că evreii conspiră ca să domine lumea și că sunt așa de bine organizați… Dacă ar fi avut vreun fel de organizație, oamenii ăștia ar fi putut să se salveze cu milioanele; însă, în schimb, au fost luați cu totul prin surprindere. Nu știau deloc ce să facă; nu aveau nici un fel de indicații sau directive despre cum să procedeze… În realitate nu aveau nici o organizație proprie, nici măcar un serviciu de informații.[77]

După cum remarca Norman Cohn, mitul conspirației mondiale a evreilor „a îmbrăcat forma sa cea mai coerentă și mai mortală chiar în momentul în care evreii erau în realitate mai divizați decât fuseseră vreodată – în ortodocși și reformați, în practicanți și indiferenți, în credincioși și agnostici, în cei care susțineau asimilarea și sioniști“, ca să nu mai vorbim despre diviziunile de clasă, politice și de devotament național. Protocoalele și mitul unei conspirații mondiale a evreilor au avut până la urmă „foarte puțin de-a face cu oamenii reali și cu situațiile și conflictele reale din lumea modernă“, fapt evident, cel puțin ulterior, chiar și pentru un ucigaș în masă înrăit precum Bach-Zelewski.[78]

După cum am văzut, genul de teorie a conspirației reprezentat de Protocoale seamănă doar puțin cu manifestările tradiționale ale antisemitismului. Antisemitismul antic și medieval era de natură religioasă: un corp neconvertit, străin de lumea creștină, acuzat de Biserică de faptul că provocase moartea lui Hristos, evreii, care practicau o altă religie decât cea a marii majorități a europenilor, puteau fi ușor imaginați ca participând la fapte infame, la otrăvirea fântânilor folosite de creștini sau la uciderea băieților creștini ca să le folosească sângele neprihănit pentru sacrificii. Însă aceste legende se refereau întotdeauna la anumite incidente din anumite locuri în anumite perioade și priveau anumite persoane. Teoria sistemică a conspirației reprezentată de Protocoale și de documentele dinaintea acestora din deceniile de după revoluția din 1789 este cu totul alta. În ea nu s-a pomenit numele nici uneia dintre persoanele despre care se spune în Protocoale că s-ar fi aflat în spatele conspirațiilor distructive ale francmasonilor și nici nu s-a indicat vreunul dintre evreii care chipurile ar fi

fost implicați în actele subversive împotriva principiilor de bază ale ordinii sociale creștine tradiționale. De fapt, tocmai în caracterul vag al acestor acuzații se regăsește o mare parte din forța lor: într-o anumită măsură, Protocoalele erau un text „deschis“, permițând diverse moduri de interpretare.[79] Astfel de teorii ale conspirației erau concepute, în mod intenționat sau nu, ca să stârnească teamă și suspiciune prin sugerarea de forțe nevăzute și neștiute dezlănțuite.[80] Iar dovada care se oferea era aproape întotdeauna din trecut, referindu-se la o întrunire conspirativă care avusese loc în trecutul apropiat sau uneori în cel îndepărtat, implicând o grupare sau o organizație secretă care acționa în mod subversiv din culise vreme de decenii sau chiar de secole.[81]

Un eseu critic timpuriu cu privire la Protocoale, scris de istoricul John Gwyer și publicat în 1938, a realizat o generalizare, pornind de la aceste aspecte, cu o claritate neobișnuită. Dedicându-l în mod ironic „tuturor celor care cred în Mâna Ascunsă“, Gwyer a remarcat că astfel de oameni

ajung să creadă, să facă parte din acea nefericită echipă care vede comploturi peste tot. Nu mai pot deschide un ziar sau citi o carte sau să se ducă la cinema fără să vadă Mâna Ascunsă în acțiune, fie implicându-i într-o propagandă subtilă, fie încercând să îi transforme în marionete într-un plan complicat de sabotaj… [Însă] Mâna Ascunsă a făcut mult prea multe ca să fie adevărată. A pus la cale Revoluția franceză, problemele din Irlanda și Marele Război… A organizat Revoluția bolșevică, rămânând totodată în spatele finanțelor mondiale… De fapt, activitățile sale nu se mai termină. Însă comploturile sale (aș obiecta eu) sunt toate contradictorii; pare că organizează cu o mână ceea ce se străduia să înlăture cu cealaltă.[82]

În continuare, Gwyer a remarcat că literatura legată de ceea ce el numea „Mâna Ascunsă“, adică ceea ce noi numim teorii ale conspirației, cuprindea atât de multe evenimente și evoluții din istoria mondială încât „nu îmi rămâne decât să mă simt mândru de puterea civilizației noastre de a face față atacului“. Convingerea paranoică legată de o Mână Ascunsă trebuie să fie, la prima vedere, „cu siguranță la fel de alarmantă și de neplăcută ca orice formă de manie a persecuției“. Dar, de fapt, credea el, era convenabilă. „Faci economie de gândit gândind așa, analizând lumea și

crezând că toate neregulile sale se datorează caracterului dăunător al unui grup unic de complotiști misterioși.“[83] Probabil, cugeta el, că aceste convingeri erau destul de inofensive atât timp cât nu li se permitea să afecteze viața reală. Însă, în cazul unei Mâini Ascunse evreiești, din păcate acest lucru nu a fost valabil: a condus la repetate acte de violențe împotriva evreilor din partea antisemiților, dintre care mulți în ultimii ani folosiseră Protocoalele ca justificare a actelor lor „de o sălbăticie înspăimântătoare“, printre care „crime, persecuții, evacuări și masacre“. De aici a provenit hotărârea lui de a dedica o scurtă carte dovedirii înșelătoriei legate de Protocoale.[84]

„Nu ne vine să credem“, scria Gwyer în încheierea scurtei sale cărți, „că inteligența medie a omenirii este chiar atât de redusă încât nu poate să deosebească simplul adevăr de falsul ireal.“[85] Dar se pare că asta s-a întâmplat în cazul susținătorilor Protocoalelor. Divulgarea caracterului lor fraudulos nu a împiedicat mii de oameni să continue să le citească, tratându-le de parcă ar fi fost, într-adevăr, autentice. Și, de fapt, teoriile conspirației precum cele furnizate de Protocoale chiar funcționează în mai multe feluri care exced utilizarea normală a discursului rațional. Mai întâi, sunt cu autoetanșare: adică criticile, care ajung până la divulgarea plagiatului și a falsului, primesc în general răspunsul că înșiși cei care critică fac parte din conspirație, fie că sunt evrei, fie că sunt folosiți de evrei. Nici un susținător al Protocoalelor nu a încercat vreodată să le ia apărarea furnizând dovezi în sensul că sunt autentice sau în sprijinul autenticității lor. În schimb, într-o manieră vindicativă specifică adepților teoriei conspirației, apărătorii Protocoalelor își concentrează atenția asupra motivației, a caracterului, a contextului rasial sau a orientării politice a celor care critică documentul. Însă bineînțeles că întrebarea privind cine aduce un argument, de ce o face sau care ar putea să îi fie motivația nu are legătură cu valabilitatea reală a argumentului în sine, care trebuie analizată distinct.

Și apoi cel puțin unii dintre cei care au folosit Protocoalele au fost pe deplin conștienți că acestea sunt o fabricație grosolană. Au fost adesea întrebuințate ca un fel de „fals evlavios“, ca mijloc josnic și rău famat de a atinge ceea ce cei care le-au exploatat au prezentat a fi un scop măreț și onorabil. După cum a spus însuși Hitler, dovada autenticității lor intrinseci nu se regăsește atât în documentul în sine, cât în istoria ultimelor două

secole de comploturi și conspirații ale evreilor. Într-un mod asemănător, Alfred Rosenberg a admis că originea documentului era necunoscută, dar acesta părea autentic, pentru că el corespundea intuiției sale.[86] Astfel era mai mult sau mai puțin relevant faptul că Protocoalele erau un fals, la fel după cum nu le păsa antisemiților francezi care insistau cu atâta încăpățânare că ofițerul evreu Alfred Dreyfus era vinovat de spionaj în favoarea germanilor în anii 1890 de faptul că documentele care îl incriminau erau false: false sau nu, pentru ei documentele dovedeau un adevăr superior, și anume că toți evreii erau trădători, fie reali, fie potențiali, pentru că, după părerea lor, evreii nu erau devotați nici unei țări – o convingere, după cum arată acest lucru, care era foarte răspândită în cercurile antisemite chiar și înainte de întocmirea Protocoalelor.[87]

După cum a arătat Jovan Byford, divulgarea de către Philip Graves a dovezilor falsificării Protocoalelor și apoi din nou prin procesul de la Berna

nu a părut să submineze statutul de cult al cărții în rândul milioanelor de cititori din întreaga lume care au fost fermecați de aceasta. Mulți dintre admiratorii cărții pur și simplu nu au dat importanță dovezilor împotriva ei, considerându-le drept o campanie a evreilor menită să submineze documentul „divulgat“, care trădează atât de clar secretul lor sinistru. Pe de altă parte, mai erau și aceia, printre care și ideologul nazist Alfred Rosenberg, care erau conștienți din start de faptul că Protocoalele nu erau adevărate, dar pentru care acest lucru pur și simplu nu conta.[88]

Pentru cei care credeau în teoriile conspirației, chiar dacă Protocoalele însele erau un fals, acestea dovedeau totuși o realitate de care erau deja conștienți. Henry Ford a ajuns la concluzia că „se potrivesc cu ceea ce se întâmplă“, o declarație surprinzător de asemănătoare celei a lui Hitler din Mein Kampf. Tot așa și susținătoarea teoriei conspirației antisemite Nesta Webster, care scria în 1924, concluzionând că „fie sunt reale, fie nu“ (italicele îmi aparțin), „Protocoalele reprezintă programul unei revoluții mondiale“.[89] După cum concluzionează Byford, „pentru teoreticianul conspirativ antisemit, Protocoalele funcționează precum Biblia: sunt un document anistoric care «invită la incantație, nu la interpretare critică»“.[90] La fel ca mulți obsedați de teoria conspirației, dacă nu chiar ca majoritatea,

Hitler și alți antisemiți naziști trăiau într-un cocon ideologic închis ermetic care nu putea fi străpuns de nici o critică rațională.[91]

Accentuând tendința celor care au utilizat Protocoalele drept mijloc ca să „dovedească“ faptul că evreii erau implicați într-o conspirație la nivel mondial menită să submineze ordinea existentă, era probabil ca foarte puțini dintre ei să se fi obosit de fapt să citească documentul. Documentul a fost, evident, publicat și republicat în sute de mii de exemplare, însă puțini puteau să îi înțeleagă conținutul și în orice caz avea nevoie ca fanteziile conspirative din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea pe care le conținea să fie traduse într-un mod relevant cititorilor din secolul XX. Nu a apărut nici o ediție fără prefață explicativă, iar multe conțineau note explicative abundente care legau Protocoalele de problemele momentului.[92] Nu rareori se publicau și alte documente, cele mai multe fiind falsificate sau inventate. Ediția lui Alfred Rosenberg era plină de note și de exemple suplimentare menite să arate, după cum s-a exprimat el, că „politica din ziua de astăzi corespunde întocmai și în cele mai mici amănunte intențiilor și planurilor care s-au discutat și s-au așternut pe hârtie cu 35 de ani în urmă, în Protocoale“. De fapt, prefața era de obicei cea mai citită parte a fiecărei ediții. Cea mai mare parte a documentului în sine era, după cum a remarcat un comentator, „nemaipomenit de plictisitoare“, dar adnotările care au apărut de la ediția lui Nilus încoace și care au fost incluse în document ca subtitluri ale diverselor secțiuni erau adesea spectaculoase și senzaționale. Nu conta faptul că deseori nu prea aveau legătură cu conținutul însuși.[93] Acestea făceau ca Protocoalele să fie atât de citite – asta dacă erau citite cât de cât, și nu doar citate ca „dovadă“ neanalizată: „Regatul terorii“, „Eliminarea privilegiilor nobililor neevrei“, „Războaiele economice ca temelie a dominației evreiești“, „Cum să le înrăutățim situația neevreilor“, „Le sunt luați banii nobililor“, „Agitație, dispute, antagonism în toată lumea“, „Succesul conducerii datorat păstrării secretului cu privire la propriile obiective“, „Otrava liberalismului“, „Răspândirea epidemiei și alte strategii ale francmasonilor“, „Neevreii sunt oi“, „Robia viitorului“, „Efeminarea universităților“, „Regele evreilor ca adevărat papă și patriarh al bisericii universale“, „Tulburări și revolte“ și așa mai departe.[94] În final însă, nici nu era nevoie ca lumea să citească toate astea: ce conta era faptul că Protocoalele existau.

V

În cartea sa despre Protocoale, Norman Cohn a încercat să analizeze mitul conspirației evreiești mondiale în termeni psihanalitici. Majoritatea argumentelor sale nu sunt nici plauzibile, nici nu se bazează pe vreun fel de dovezi și reprezintă puțin mai mult decât niște speculații nefondate care pot fi greu acceptate, cu excepția cazului în care ești un susținător convins al lui Sigmund Freud. Mai mult decât atât, până au ajuns Hitler și naziștii să își pună în practică propria variantă a mitului conspirației evreiești mondiale, aceasta a depășit cu mult prezicerile legate de viitor din Protocoale. Documentul prezice orice altceva în afară de exterminarea lumii neevreiești. Nu găsim nicăieri în Protocoale vreo afirmație referitoare la intenția de genocid. Ceea ce este uimitor la antisemitismul nazist este însă viziunea sa apocaliptică privind o conspirație evreiască mondială hotărâtă să elimine în mod absolut și total lumea neevreiască. În acest sens probabil că are oarecum dreptate Cohn când consideră versiunea nazistă a mitului unei conspirații evreiești mondiale ca fiind un fel de proiecție negativă a propriilor porniri distructive și înclinate spre genocid ale naziștilor. Exact după cum în Protocoale se descria o viitoare apocalipsă în care evreii aveau să provoace o „reevaluare a tuturor valorilor“ de tip nietzschean și sfârșitul civilizației creștine, așa cum se dezvoltase aceasta de-a lungul ultimelor două milenii, tot așa și naziștii descriau secolul XX ca pe o culme apocaliptică a mii de ani de război rasial, în care „evreul etern, acel aținător la distrugere, își va sărbători al doilea Purim triumfător printre ruinele unei Europe distruse“.[95] Toate astea însă nu aveau nici o legătură cu viitorul preconizat de Protocoale, în care neevreii aveau să renunțe la propria libertate în schimbul unei ordini mondiale paternaliste și, sub anumite aspecte, binevoitoare conduse de către evrei.

Pentru Hitler și pentru naziști, în general, dorința de a conspira și de a submina instituțiile sociale, politice, culturale și economice mai ales din Germania și, în general, din lumea civilizată era inerentă caracterului evreilor. Era ereditar întipărit în acesta, exact după cum așa-zisele virtuți ale rasei „ariene“ se transmiteau din generație în generație prin sânge. De aici

afirmația revelatoare a lui Hitler din Mein Kampf potrivit căreia Protocoalele trădau „în mod conștient“ „ceea ce fac mulți evrei probabil inconștient“. Cu alte cuvinte, evreii, după părerea lui Hitler, nu acționau în cadrul unui tip conștient de conspirație, acționau dintr-un instinct dictat de rasă. Conspirația scoasă, chipurile, la iveală de Protocoale este doar un exemplu de tendință comportamentală mult mai amplă. Evreii nu subminau în mod conștient valorile și instituțiile „ariene“, probabil că nici nu își dădeau seama că o fac. Cu alte cuvinte, nu exista o grupare activă, clandestină de „Înțelepți ai Sionului“ în spatele tuturor crizelor care tulburau lumea. Și în această privință Protocoalele nu trebuiau luate ad litteram.

Modul în care înțelegea Hitler esența și originea a ceea ce considera drept activitate subversivă evreiască de-a lungul epocilor, mod împărtășit de persoanele cu funcții de conducere în regimul nazist, nu s-a schimbat mult din anii 1920 și până la sfârșitul vieții sale. Acesta a fost enunțat din nou, de data aceasta mai pe larg, de către Joseph Goebbels în jurnalul său pe 13 mai 1943:

Analizez din nou în amănunt Protocoalele Sioniste. Până acum mi s-a tot spus că nu sunt adecvate pentru propaganda privind problemele actuale. Pe măsură ce citesc ajung la concluzia că am putea să le folosim foarte bine. Protocoalele sioniste sunt la fel de moderne astăzi pe cât erau și în ziua în care au fost publicate prima dată. Este uimitor cu ce consecvență uimitoare este descrisă aici dorința evreilor de a domina lumea. Chiar dacă Protocoalele Sioniste nu sunt autentice, ele au fost inventate de un critic genial al perioadei respective. La prânz deschid acest subiect în cursul unei conversații cu Führerul. Führerul este de părere că Protocoalele Sioniste pot avea pretenția că sunt absolut autentice. Nimeni nu poate să descrie hotărârea evreilor de a domina lumea așa cum o simt evreii înșiși. Führerul este de părere că nu este deloc nevoie ca evreii să urmărească un anumit plan; ei acționează potrivit instinctului rol rasial, care îi va determina mereu să întreprindă genul de acțiuni demonstrat în cursul întregii lor istorii.[96]

După cum a concluzionat însuși Goebbels, „nu putem să vorbim despre o conspirație a rasei evreiești în înțelesul propriu al termenului; această

conspirație ține mai degrabă de rasă decât de niște intenții intelectuale. Evreii vor acționa mereu după cum le dictează instinctul lor evreiesc.“[97] În acest sens, conținutul vag și neconcret al Protocoalelor a corespuns perfect cu sensul de bază deja existent al ideologiei naziste.[98] În timpul anilor de război, pe când persecuția nazistă și genocidul evreilor din Europa atingea un teribil punct culminant, Protocoalele nu au mai fost republicate în Germania; mesajul lor, au concluzionat naziștii, nu mai era necesar; acesta fusese întrecut de o propagandă mai puternică și mai directă, precum cea din filmele antisemite Eternul evreu și Evreul Süss, ambele apărute în 1940.[99]

Impactul Protocoalelor asupra lui Hitler și a naziștilor a fost astfel mai degrabă indirect decât direct. Nu este convingătoare comparația dintre faptele acestora de persecuție antisemită și soluțiile salvatoare din Protocoale, mai ales din perspectiva conținutului documentului; și, chiar dacă ar exista asemănări, tot nu ar reprezenta dovezi că faptele au fost o consecință a citirii documentului.[100] De fapt, nefiind nici pe departe vreo revelație, existența lor a fost folosită de naziști ca să confirme ceea ce știau deja.

DER DOLCHSTOSS

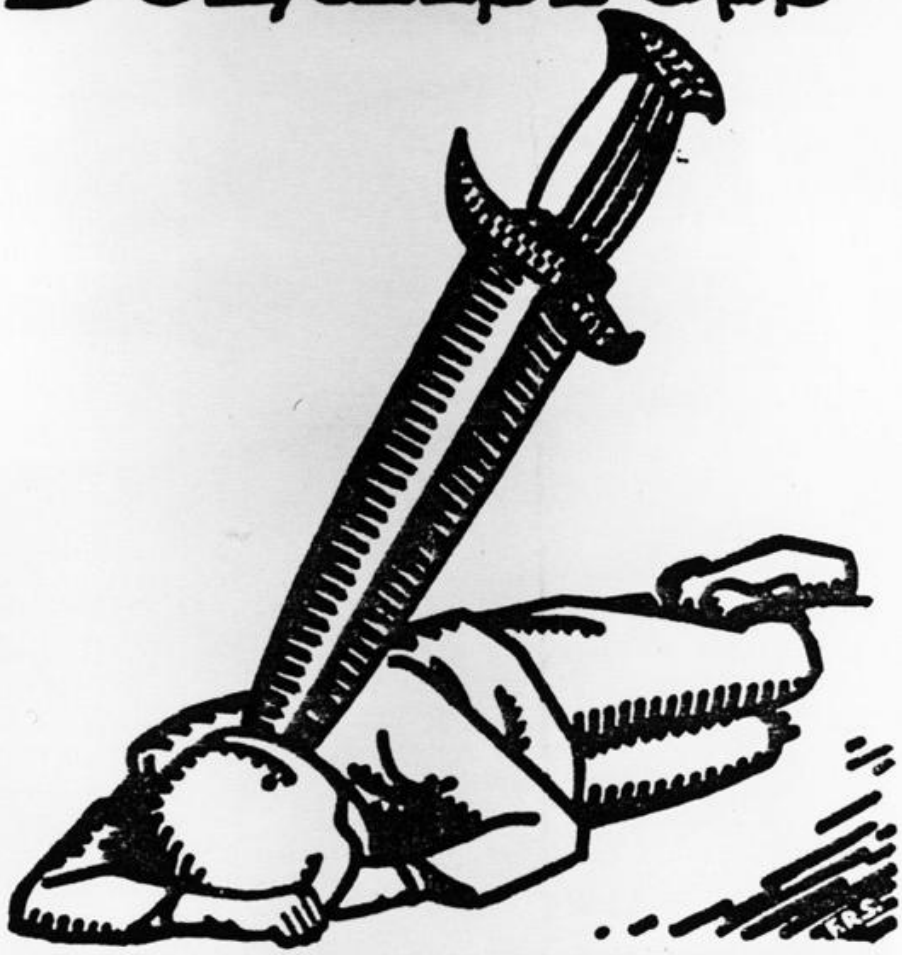

Süddeutsche Monatshefte G. m. b. H., München
Preis Goldmark 1.10.

2. Armata germană a fost „înjunghiată pe la spate“ în 1918?

I

Când s-a terminat Primul Război Mondial, în 1918, multă lume spera că fusese „războiul care punea capăt tuturor războaielor“. Acordul de pace semnat în anul următor urmărea să instituie o serie de măsuri menite să împiedice izbucnirea vreunei alte conflagrații. Acestea cuprindeau prevederi de la interzicerea diplomației secrete și până la crearea Ligii Națiunilor în scopul soluționării divergențelor dintre state prin arbitraj, de la prioritizarea dezarmării multilaterale și până la supunerea politicii externe și militare controlului democratic în toate țările. Germania, fiind acuzată de Aliații victorioși că declanșase războiul în 1914, a devenit o republică democratică și a fost încărcată cu condiții de pace menite să îi taie din ambiție și să îi reducă din capacitățile militare. După uciderile și distrugerile masive din anii războiului, părea să se deschidă calea către o lume mai bună, mai liniștită și organizată mai rațional.

Și totuși, după doar două decenii, aceste ambiții nobile fuseseră complet zădărnicite. Rând pe rând, democrațiile din interiorul națiunilor făcuseră loc dictaturilor. Liga Națiunilor se dovedise a fi total incapabilă să mențină pacea. Economia mondială se prăbușise în cea mai profundă criză economică din epoca modernă. Fostele națiuni supuse monarhiei habsburgice se luptaseră între ele într-o serie de dispute de graniță. Revoluția, războiul civil și conflictul armat se dezlănțuiseră prin Europa, din Polonia și până în Spania. Rasismul și naționalismul duseseră la discriminări dure de la o națiune la alta. Germania se reînarmase și invadase mai întâi Austria și apoi Cehoslovacia, supunându-le cetățenii unor politici brutale și ucigașe de ocupație. În 1939, Germania a invadat Polonia, neținând cont de obiecțiile Marii Britanii și ale Franței, și a izbucnit un al doilea război mondial, care a dus la o distrugere și mai mare decât primul.

Un motiv fundamental al eșecului Primului Război Mondial de a aduce pacea și stabilitatea în Europa și în restul lumii a constat în refuzul germanilor de a accepta faptul că pierduseră. Nu au ajutat nici condițiile din acordul de pace pe care au fost siliți să le accepte. Însă nu numai

consecințele războiului, ci și înfrângerea în sine s-a dovedit a fi inacceptabilă. Înfrângerea a transmis unde de șoc în rândul populației germane. Departe de a fi reprimată sau uitată, după cum au sugerat unii istorici, a rămas o rană purulentă a societății germane în anii următori.[1] În anii 1920 și 1930, când germanii vorbeau despre „perioada de pace“ nu se refereau la perioada de după război, ci la cea de dinaintea lui.[2] Războiul era o afacere neîncheiată; iar venirea la putere a Hitler în 1933 a urmărit mai presus de orice redeschiderea și finalizarea ei cu succes.[3]

De ce refuzau cei mai mulți germani să accepte realitatea înfrângerii din 1918? Un motiv principal a constat în faptul că, în timp ce războiul se apropia de sfârșit, trupele germane ocupau încă teritorii străine, în Belgia și în nordul Franței și o mare fâșie din nord-estul Europei, în total contrast cu situația de după cel de-al Doilea Război Mondial din 1945, când fiecare centimetru din teritoriul german fusese invadat de trupe inamice. Propaganda guvernului trâmbițase triumfurile armatelor germane aproape până la sfârșitul războiului din 1918.[4] Faptul că se așteptau la victorie a fost, în plus, întărit de evenimentele militare din prima jumătate a ultimului an de război. În noiembrie 1917, după ce domnia țarului Nicolae al II-lea al Rusiei se spulberase sub presiunea războiului continuu cu Germania și Austro-Ungaria, o revoltă condusă de Vladimir Ilici Lenin și al său Partid Bolșevic dusese la crearea unei dictaturi comuniste. Răspunzând nevoii copleșitoare de pace a cetățenilor de rând, bolșevicii au negociat încetarea ostilităților pe 3 martie 1918 la Brest-Litovsk, dându-le voie germanilor să transfere un număr uriaș de efective ca să înceapă o ofensivă masivă de primăvară pe frontul de vest, decisă de conducătorii lor militari fără să le treacă prin minte ideea de a lansa în același timp și o campanie diplomatică; o victorie pe câmpul de luptă, simțeau ei, avea să aibă propriile avantaje.[5] Pentru prima dată de când trecuse în defensivă după dureroasa Bătălie de la Verdun din 1916, armata germană a luat inițiativa și a trecut la atac. Lunga stare de impas părea să se fi sfârșit în cele din urmă: se întrezărea victoria.

Pe 21 martie 1918, forțele germane au străpuns liniile Aliaților și au trecut râul Marna. Parisul părea să fie lesne de cucerit. Însă întăririle trimise din est nu erau nicidecum suficient de puternice ca să schimbe echilibrul de forțe din vest, iar logistica și resursele germane pur și simplu nu au putut să susțină înaintarea rapidă. Liniile de aprovizionare ale germanilor au fost în

curând întinse la maximum, iar asaltul nu a adus victoria așteptată. Elanul extrem de important al înaintării a dispărut încetul cu încetul până la sfârșitul lui aprilie. Au mai avut loc și alte asalturi asupra pozițiilor Aliaților în cursul lunilor următoare, iar trupele germane au reușit să împingă linia frontului în câteva locuri. Însă importanța strategică a acestui fapt a fost mică, teritoriul cucerit era distrus de ani întregi de lupte, iar pierderea din martie până în iulie 1918 a aproape un milion de oameni din tabăra germană, mai ales de trupe cu experiență și de elită, a lăsat armata slăbită și fără șanse de a-și reveni.[6]

Desfășurarea de către Aliați a tot mai multor tancuri, capabile să ocupe pozițiile de defensivă din tranșee, a ajutat la întoarcerea sorților împotriva Germaniei și a Austriei („Puterile Centrale“, alături de Bulgaria și Turcia otomană). La începutul lui august, comandantul suprem de facto al armatei germane, Erich Ludendorff, a fost silit să înceapă o serie de retrageri tactice. Ludendorff știa că, în 1919, Aliații urmau să poată să poziționeze mii de tancuri pe frontul de vest; germanii reușiseră să fabrice doar 20. Războiul durase atât de mult și pentru că tranșeele, sârma ghimpată și mitralierele avantajaseră tacticile defensive. Inventarea și îmbunătățirea rapidă a tancului începeau acum să avantajeze războiul de ofensivă. Tancurile puteau să distrugă baricadele de sârmă ghimpată, să treacă peste tranșee și să îi ferească pe soldați de gloanțele mitralierelor cu blindajul lor. După câteva greșeli inițiale, Aliații învățau acum repede cum să le folosească cât mai bine, mai ales în combinație cu aviația, artileria și atacurile comasate ale infanteriei. În plus, blocada economică a Aliaților, instaurată de la începutul războiului, provoca lipsuri grave, fiind criză de muniție, echipamente, carburant, mâncare și chiar de uniforme. În toamna lui 1918, trupele germane au început să atace disperate trenurile cu provizii în căutare de alimente, să se predea Aliaților în masă și să dezerteze în număr tot mai mare.[7]

După eșecul ofensivei din primăvară, în care își puseseră multe speranțe, moralul în rândul trupelor germane și austriece a scăzut repede, începând de la soldații de rând și trecând rapid la gradele tot mai înalte până când disperarea la gândul îndepărtării victoriei așteptate a ajuns în cele din urmă la vârf. Comandamentul Suprem al Armatei a creat un departament de educație politică care să încerce să contracareze aceasta, însă pasul crucial –

promisiunea de reforme democratice pe plan intern pentru trupele lipsite de drepturi civile – a fost respins de către generalii conservatori, care au rămas atașați de sistemul politic autoritar condus de kaizer. Lupta continuă, fără sens și sângeroasă a epuizat dorința trupelor de a continua.[8] Uciderile în masă de pe câmpul de luptă au redus forța medie a diviziilor de la 7 000 de oameni, câți fuseseră înainte în război, la mai puțin de 1 000 până la sfârșitul verii. Până în iulie peste un milion de trupe veniseră pe front din Statele Unite, care intraseră în război în 1917, întărind superioritatea Aliaților în blindate și înclinând în mod decisiv balanța în defavoarea germanilor. Scriind la jumătatea anilor 1920, Adolf Hitler, care luptase ca soldat pe frontul de vest pe toată durata războiului, își amintea că până în august 1918, „întăririle care veneau din țară erau de o calitate din ce în ce mai proastă, așa că venirea lor a reprezentat mai degrabă o scădere decât o îmbunătățire a forței de luptă. În special tinerii care soseau nu erau, cei mai mulți, buni de nimic.“[9]

O nouă ofensivă declanșată de Aliați la sfârșitul verii lui 1918 a început să îi facă pe germani să se retragă pe frontul de vest, punând capăt impasului. Pe 2 septembrie 1918, Ludendorff i-a anunțat pe politicienii din Berlin că războiul nu putea fi câștigat, deși puteau continua cu succes operațiunile ofensive pentru încă ceva vreme. Ludendorff a hotărât că în această situație era recomandabil să ceară pacea, să elimine eventualitatea unui avans al Aliaților în Germania și să mențină sistemul politic actual. S-a convenit, pe 5 octombrie 1918, să se numească un nou guvern civil la Berlin, susținut de partidele democratice și condus de prințul liberal Max von Baden. Aceasta promitea reforme politice democratice, în speranța că astfel s-ar fi ușurat negocierea condițiilor păcii. Dacă aceste condiții se dovedeau dure și astfel nepopulare în Germania, Ludendorff, un ultranaționalist și dușman al democrației, a estimat că liberalii și democrații germani aveau să își asume întreaga responsabilitate. De fapt, el credea că subminaseră deja eforturile legate de război prin simplul fapt că militase pentru instalarea la Berlin a unui guvern civil democratic în locul puternicii dictaturi militare care credea el că era necesară pentru ca războiul să se sfârșească cu o victorie. Astfel a spus că intenționa „acum să aducă la putere acele cercuri cărora trebuie să le mulțumim pentru că au realizat atât de multe. Îi vom aduce prin urmare pe acei domni la ministere. Acum pot să încheie pacea care trebuie încheiată. Pot mânca ciorba pe care ne-au pregătit-o nouă!“[10]

În mod hotărâtor însă, Ludendorff nu a anunțat comandanții armatei, politicienii și nici publicul german despre deteriorarea rapidă a situației militare. Din contră, a continuat să facă o propagandă optimistă vreme de câteva săptămâni după ce recunoscuse în particular situația disperată a armatei. Cenzura militară strictă a împiedicat ajungerea la publicul larg a vreunui indiciu privind gravitatea crizei. Chiar și când ofensiva Aliaților era în plin avânt în august 1918, propaganda armatei germane vorbea despre „victorii defensive“ și repeta că nici nu se punea problema unei victorii a Aliaților asupra poporului german „de necucerit“. Pe 1 octombrie 1918 însă, Ludendorff a avertizat guvernul lui Max von Baden că situația se deteriorase și mai mult. Putea „în orice moment“ să aibă loc o pătrundere a Aliaților și era posibil ca o divizie de pe front să „cedeze în orice clipă“. De aceea era esențial să se obțină cele mai bune condiții de pace atâta vreme cât frontul era încă intact.[11] Însă prințul Max continua să repete, cel puțin în public, că frontul rămânea „neatins“. Chiar și la jumătatea lui octombrie presa germană aproape în unanimitate refuza să recunoască gravitatea situației militare.[12] Acest refuz generalizat de a recunoaște realitatea s-a dovedit un factor semnificativ în generarea de noi teorii ale conspirației legate de motivele înfrângerii Germaniei.[13]

Între timp, situația militară a Puterilor Centrale a suferit o deteriorare și mai drastică prin înfrângerea Bulgariei. Acest mic stat balcanic s-a aflat efectiv sub controlul Germaniei, întărit de o serie de divizii transferate de pe frontul rusesc după pacea de la Brest-Litovsk. Pe 15 septembrie 1918 a început o importantă ofensivă a Aliaților în sud și în curând trupele franceze și britanice au pătruns în țară. Moralul armatei bulgare ajunsese deja să fie foarte scăzut. Rechizițiile de alimente ale germanilor și recolta slabă provocaseră foamete în tranșee, trupele erau prost echipate, iar pretențiile austriece, germane și turce asupra unor importante zone agricole din țară discreditaseră guvernul. Trupele dezertau de pe front și unități au început să intre în capitala Sofia unindu-și forțele cu revoluționarii socialiști ca să solicite pedepsirea guvernului, care a fost silit să demisioneze. Cum armata li se evapora, bulgarii nu au avut încotro și s-au predat. Pe 29 septembrie 1918 a intrat în vigoare încetarea focului. După eliminarea din joc a Bulgariei, forțele aliate au avansat spre Dunăre, tăind liniile de comunicație dintre Germania și aliata sa Turcia otomană și amenințând Austro-Ungaria,

care slăbea rapid din cauză că începeau să dezerteze trupele formate din naționalitățile supuse ale imperiului, mai ales din cehi.[14]

Ministrul german de externe a fost silit la începutul lui octombrie 1918 să transmită veștile proaste conducerii armatei germane printr-o telegramă scurtă, dar fermă:

Potrivit ultimelor rapoarte primite din Bulgaria, trebuie să renunțăm la jocul de acolo. Astfel, din punct de vedere politic, nu există motive să ne menținem trupele acolo, nicidecum să le mai întărim. Dimpotrivă, ar fi de dorit din punct de vedere politic să le evacuăm de pe teritoriul Bulgariei, ca să nu forțăm guvernul bulgar să treacă de partea inamicului.[15]

Germanii nu au avut nici o strategie de reacție față de situația din Balcani. Prăbușirea Bulgariei a dus direct la solicitarea germanilor către Aliați, de la 8 octombrie, de a încheia un armistițiu. Președintele SUA, Woodrow Wilson, era acum la comandă în timp ce forțe și resurse americane proaspete se tot revărsau pe frontul de vest, epuizat de lupte. Wilson făcuse public anterior un program de pace în 14 puncte, pe care l-a reiterat într-un discurs ținut pe 27 septembrie 1918. Printre solicitările sale se numărau evacuarea germanilor din toate teritoriile ocupate, încetarea diplomației secrete, dreptul la autodeterminare al tuturor națiunilor, înființarea unei Polonii independente pe teritoriul ocupat de Germania, Rusia și Austria și crearea unei Ligi a Națiunilor care să reglementeze relațiile internaționale pe viitor. Guvernul german clar nu a acceptat programul propus de Wilson în corespondența din 6 octombrie, dar l-a considerat drept un inevitabil punct de pornire pentru negocieri.[16]

Între timp, continua să se deterioreze situația Puterilor Centrale. Guvernul britanic și cel francez au profitat de această ocazie ca să îl preseze pe Wilson să facă și mai dure condițiile unui eventual armistițiu, inclusiv restituirea către Franța a provinciilor Alsacia și Lorena, anexate de Germania în timpul Războiului franco-prusac din 1870–1871. Un fapt decisiv a fost acela că, în a treia adresă către guvernul german, din 23 octombrie 1918, Wilson a insistat asupra faptului că termenii armistițiului trebuiau să le zădărnicească germanilor posibilitatea de noi ostilități și a

declarat că nu va negocia pacea cu un „autocrat monarhic“, cerând astfel practic abdicarea kaizerului Wilhelm al II-lea. Max von Baden a forțat apoi demisia conducerii militare germane, în frunte cu Erich Ludendorff, care era în favoarea respingerii acestor condiții și a continuării luptei de apărare a patriei, și a început negocierile de pace cu seriozitate.

Aceste evenimente au contribuit la determinarea unei alte aliate importante a germanilor, Turcia otomană, să semneze un armistițiu regional pe 30 octombrie. Până la acest moment și principalul aliat european al Germaniei, Imperiul Habsburgic al Austro-Ungariei, dăduse de bucluc. Tot mai dominat de consilieri militari germani, acesta devenise foarte nepopular, mai ales după decesul vârstnicului și mult respectatului împărat Franz Joseph în 1916. Condițiile de trai din imperiu se înrăutățiseră atât de mult încât lumea murea de foame, iar frontul italian, stabil în cea mai mare parte a războiului, se destrăma după victoria italienilor de la 24 octombrie la Vittorio Veneto. Prăbușirea Bulgariei amenința din sud și din est imperiul pe măsură ce trupele britanice și franceze avansau la granițele sale. Un ultim consiliu ministerial de la Viena, de pe 27 octombrie 1918, a pus oficial capăt alianței Austriei cu Germania. Tânărul împărat Carol, care îi urmase la tron bunicului său Franz Iosef, dar care nu se compara cu acesta ca prestigiu și popularitate, i-a spus kaizerului german în aceeași zi că situația militară disperată îl silea să caute o pace separată ca să își concentreze atenția pe păstrarea imperiului.[17] Cu toate acestea, una după alta, naționalitățile supuse din imperiu și-au declarat acum independența, nu în ultimul rând pentru că nu mai puteau fi sigure că administrația habsburgică de la Viena putea să țină la distanță revoluția bolșevică, care amenința să se răspândească la vest de Rusia.

Până la sfârșitul lui octombrie germanii au rămas fără aliați. Chiar dacă nu s-ar fi întâmplat asta, situația militară care se deteriora rapid pe frontul de vest însemna că aveau să nu mai fie în stare să continue lupta, mai ales ținând cont de inferioritatea lor numerică în materie de tancuri, oameni și echipamente. Confruntându-se cu înaintarea inamicilor în vest și în sud, germanii nu aveau de ales și trebuiau să accepte orice condiții de armistițiu le propuneau Aliații. Guvernul lui Max von Baden l-a trimis pe conservatorul moderat Matthias Erzberger, ministru fără portofoliu, la Compiègne, în nordul Franței, pe 7 noiembrie 1918, ca să ajungă la o

înțelegere. Delegațiile s-au întâlnit într-un vagon de tren staționat la un macaz. Nu a avut loc nici o negociere. Lui Erzberger și echipei sale li s-au prezentat pur și simplu documentele necesare și li s-a spus să le semneze. Sub presiunea guvernului civil și a anturajului său militar, kaizerul a abdicat pe 9 noiembrie 1918 și a plecat în exil în Olanda, unde a rămas până la moartea sa din 1941.

Pe măsură ce s-a răspândit vestea sfârșitului apropiat al ostilităților, ofițerii din marina germană au încercat să ordone ieșirea flotei de la baza din Kiel ca să se ducă să lupte împotriva Marinei Regale din Marea Nordului, însă marinarii s-au revoltat pe 3 noiembrie 1918 și au oprit acest sacrificiu inutil al propriilor vieți dinainte încă de a începe. S-au format consilii ad hoc de marinari pe 4 noiembrie și acestea i-au arestat și i-au dezarmat pe ofițeri și au preluat comanda navelor. Mișcarea consiliilor s-a răspândit repede, ajungând la Berlin pe 9 noiembrie 1918 sub forma Consiliului Muncitorilor și al Soldaților, care a pus mâna pe putere în vreme ce regimul kaizerului se destrăma. Extrema stângă – care avea să devină în curând Partidul Comunist din Germania – sub conducerea lui Karl Liebknecht, a proclamat o republică socialistă, însă a fost întrecută pe 9 noiembrie de Philipp Scheidemann, un personaj marcant al Partidului Social Democrat majoritar, cel mai mare partid politic din Germania, care a proclamat o republică democratică în aceeași zi. Social-democrații au constituit rapid un Consiliu al Delegaților Poporului ca guvern revoluționar provizoriu în coaliție cu social-democrații independenți, o coaliție de politicieni de stânga uniți doar prin opoziția lor față de continuarea războiului. Conducătorul social-democraților majoritari, Friedrich Ebert, a devenit șeful de facto al noului guvern republican și, susținut fiind de șeful în exercițiu al armatei, feldmareșalul Paul von Hindenburg, i-a dat ordin lui Erzberger să accepte condițiile armistițiului, ceea ce acesta a făcut împotriva voinței sale puțin după ora 5 dimineața pe 11 noiembrie, actul intrând în vigoare la 11, ora Franței.

Printre condiții se numărau și evacuarea imediată a tuturor teritoriilor ocupate încă de forțele germane de pe fronturile de est și de vest și plecarea trupelor germane de pe întreg teritoriul de la vest de râul Rin. Germanii trebuiau să își predea toate avioanele și vasele de luptă și o mare cantitate de resurse militare, inclusiv arme și locomotive de tren. Blocada navală a

Aliaților împotriva Germaniei a continuat până când s-a ajuns la un acord de pace complet și oficial. Asta a durat multe luni. În cele din urmă, la Conferința de Pace de la Paris de pe 20 octombrie 1919 a intrat în vigoare Tratatul de la Versailles, care îi impunea Germaniei condiții dure, inclusiv cedarea a 13% din teritoriul Reichului către Franța, Danemarca și Polonia, precum și plata unor despăgubiri financiare uriașe, în aur, pentru pagubele provocate de ocupația germană din nordul Franței, Belgia și Luxemburg. Un număr considerabil de politicieni germani conservatori și naționaliști și de foști militari au solicitat respingerea acestor condiții dure. Unii credeau că germanii puteau să se ridice din nou la luptă împotriva victorioșilor Aliați; alții credeau că, chiar dacă țara era invadată și ocupată, era posibil să păstreze nucleul fostei Prusii în est, unde începutul conflictului armat dintre noul stat al Poloniei și regimul bolșevic din Rusia, pe fondul Războiului Civil Rus, putea să îi dea Germaniei ocazia de a-și contura propriul teritoriu autonom. Într-un mod chiar și mai apocaliptic, contele Brockdorff-Rantzau, care a reprezentat Germania la Conferința de Pace de la Paris, a speculat faptul că trupele aliate cărora li se ordonase să invadeze Germania se puteau răscula, revoltate fiind că trebuiau să continue să se lupte după încheierea oficială a războiului, declanșând o revoluție pe plan intern și subminând încercările Aliaților de a pune în aplicare tratatul. Toate acestea erau lucruri iluzorii. Condițiile tratatului au fost puse integral în aplicare.[18]

II

Pe toată durata războiului, conducerea militară germană a considerat criticile legate de modul în care a gestionat lucrurile, inclusiv obiectivul de a anexa mari suprafețe din teritoriile inamice în urma victoriei Germaniei, ca fiind aproape la fel de grave ca trădarea. S-a instituit aproape imediat un sistem sofisticat de controale militare, inclusiv cenzurarea ziarelor, a cărților și a revistelor și arestarea și încarcerarea opozanților de marcă ai războiului, iar acesta a fost menținut aproape până în ultima zi.[19] Însă sistemul nu a fost în stare să îi împiedice pe politicienii de stânga, pe liberali și pe democrați să susțină sfârșitul luptei printr-o pace de compromis.[20] „Ceea ce așteptăm de acasă“, se plângea pe 1 noiembrie 1918 generalul Wilhelm Groener, care fusese numit în fruntea armatei după înlăturarea lui Ludendorff, „nu sunt critici și polemici, ci întărirea inimii și a sufletului. Dacă nu are loc o schimbare rapidă, frontul intern o să distrugă armata.“ Chiar și înainte de asta, pe 20 octombrie 1918, o revistă protestantă de dreapta se plângea de „prăbușirea din spatele frontului – nu prăbușirea frontului nostru eroic“. Astfel de atacuri retorice la adresa politicienilor care cereau încheierea păcii fără anexări teritoriale au furnizat cadrul necesar apariției, după încheierea războiului, legendei cuțitului înfipt în spate.[21] Din multe puncte de vedere, aceasta a fost consecința unei polarizări treptate a sistemului politic german din timpul războiului, care a asistat la confruntarea dintre o dreaptă chiar mai radical naționalistă, autoritară și antisocialistă cu o stângă tot mai critică, adversă și, în ultimă instanță, revoluționară.[22]

Nimic din toate astea nu echivala cu o teorie a conspirației încă. Însă retorica s-a tot umflat după ce s-a terminat războiul și s-au semnat tratatele de pace. Ludendorff a dat vina pentru înfrângere pe „efectele asupra armatei a stării pesimiste de spirit de pe plan intern“. Germanii își pierduseră sângele-rece. Fuseseră zadarnice apelurile kaizerului la cei de acasă ca să își revină.[23] Generalul a lansat aceste acuzații în parte ca apărare împotriva acuzației răspândite și mult mai plauzibile potrivit căreia el însuși își pierduse sângele-rece după ofensivele gestionate într-un mod catastrofal și costisitor de pe frontul de vest. Cu toate acestea, Ludendorff reprezenta un

punct de vedere care ajunsese larg răspândit în rândul ofițerilor de armată, potrivit căreia victoria și înfrângerea fuseseră până la urmă o chestiune de putere de voință. Voința armatei rămăsese fermă; cea a civililor, nu – convingere care era, de fapt, foarte departe de adevăr, după cum o demonstra distrugerea moralului armatei în urma înfrângerii din ofensiva din primăvara lui 1918.[24]

Undeva înainte de sfârșitul războiului a fost folosită prima dată expresia „cuțit înfipt în spate“ pentru a exprima această convingere (expresia invoca episodul din opera epică medievală Cântecul Nibelungilor și din opera muzicală de mai târziu a lui Richard Wagner Amurgul zeilor, în care mârșavul Hagen își înfige spada în spatele curajosului erou Siegfried, pe care nimeni, nici măcar zeii, nu îl poate învinge în luptă dreaptă).[25] Prima ocazie cu care se știe că a fost folosită a fost la aprobarea unei rezoluții a Reichstagului de către deputații social-democrați, liberali de dreapta și ai Partidului Catolic de Dreapta, pe 19 iunie 1917, prin care se solicita o pace negociată, fără anexări. Generalul Hans von Seeckt, un ofițer de stat major care avea să devină comandant-șef al armatei după război, întrebase furios: „Pentru ce mai luptăm încă, de fapt? Frontul intern s-a prăbușit peste noi din urmă și cu asta războiul e pierdut.“[26] Într-un mod asemănător, politicianul aristocrat arhiconservator Elard von Oldenburg-Januschau a acuzat în februarie 1918 că o nouă rezoluție aprobată de Reichstag în favoarea unei păci negociate „lovise armata pe la spate“.[27] Ideea originală a „cuțitului înfipt în spate“ se referea, astfel, doar la rezoluțiile Reichstagului despre care conservatorii și comandanții militari considerau că subminau dorința soldaților de a se lupta până la victoria decisivă.

Astfel de idei erau împărtășite, poate în mod paradoxal, chiar și de unii de orientare de stânga sau de dreapta din politica germană, deși nu se refereau la rezoluții de pace, ci la condițiile economice și sociale generale de pe plan intern. Chiar la începutul lui noiembrie 1918, socialistul de stânga Kurt Eisner, care avea să formeze un guvern revoluționar la München nu mult după aceea, a avertizat la o adunare din oraș că era important ca frontul intern să nu „distrugă coloana“ trupelor care luptau, în timp ce, cu aceeași ocazie, deputatul liberal de stânga din Reichstag Ernst Müller-Meiningen a declarat că, „atât timp cât rezistă frontul extern, avem datoria blestemată să rezistăm pe plan intern. Am fi siliți să ne privim copiii și nepoții cu rușine

dacă i-am surprinde din spate pe cei de pe front și i-am înjunghia.“[28] Astfel de remarci nu reflectau numai dorința liberalilor moderați și a social-democraților de a nu fi considerați nepatrioți, ci și necunoașterea de către ei chiar și atât de târziu a adevăratei situații de pe front. După ce s-a terminat războiul, astfel de opinii au devenit tot mai răspândite. Politicianul liberal Gustav Stresemann, scriind pe 17 noiembrie 1918, observa, de exemplu, că frontul militar continuase să lupte până la sfârșit, însă frontul intern se prăbușise.[29]

Revoluția care izbucnise pe 9 noiembrie 1918 a dus la o amplificare și la o radicalizare a ideii de „cuțit înfipt în spate“, care de-acum nu s-a mai concentrat asupra situației generale a frontului intern sau a efectelor rezoluțiilor de pace asupra spiritului de luptă al armatei, ci asupra activităților concrete ale social-democraților și ale aliaților lor de stânga care îi aduseseră pe revoluționari la putere. Deja pe 10 noiembrie 1918, a doua zi după revoluție, înainte de semnarea Armistițiului, dar după ce i se comunicase natura pretențiilor Aliaților, un comandant militar superior, prințul moștenitor Rupprecht de Bavaria, și-a exprimat opinia potrivit căreia condițiile de pace nu ar fi fost atât de dure dacă Aliații nu ar fi fost convinși prin izbucnirea revoluției că germanii nu mai erau în stare să reziste indiferent de ce condiții le-ar fi oferit – opinie repetată și de sociologul Max Weber, care a declarat că revoluția „îi smulsese Germaniei armele din mână“. Pe 11 noiembrie 1918, într-un discurs adresat trupelor din prima linie de către un maior în armată, contele Friedrich zu Eulenburg-Wicken, care în februarie 1919 avea să înființeze violentul Freikorps, o organizație paramilitară de extremă dreapta, s-a susținut că „trădătorii din țară, conduși de agitatori egoiști“, „exploatau acest moment“ al înaintării Aliaților și retragerii germanilor „ca să ne înjunghie pe la spate“. Ocupaseră podurile de pe Rin, susținea el, ca să taie furnizarea de provizii către front. Ludwig Beck, un ofițer în Marele Stat-Major care a ajuns ulterior șeful acestuia în timpul naziștilor, s-a plâns în aceeași manieră pe 28 noiembrie 1918 că o revoluție „îndelung pregătită“ s-a „năpustit asupra noastră din spate în momentul cel mai important al războiului“.[30] Acestei teorii i-au dat crezare până și comuniștii. Pe 12 noiembrie 1918, ministrul sovietic de externe, Gheorghi Cicerin, a declarat într-un mesaj adresat trupelor aliate că „militarismul prusac nu a fost învins de armele și tancurile imperialismului Aliaților, ci de revolta muncitorilor și a soldaților germani“, în vreme ce

Liga Spartachistă germană, predecesoarea Partidului Comunist din Germania, a convocat o adunare a dezertorilor din armată pe 30 noiembrie 1918, ca să sărbătorească dezertarea acestora de pe front drept faptă revoluționară.[31] Aceste afirmații, desigur, la fel ca și cele ale naționaliștilor de dreapta, făceau abstracție de faptul că Aliații își stabiliseră deja condițiile nenegociabile de armistițiu cu mult înainte de sosirea delegației germane la Compiègne pe 8 noiembrie 1918, deci înainte de izbucnirea revoluției de pe 9 noiembrie. Însă afirmații precum cea a lui Cicerin au contribuit la credibilitatea acuzațiilor dreptei de trădare din partea stângii.

Ideea cuțitului înfipt în spate a căpătat o și mai mare circulație ca urmare a unei anchete oficiale desfășurate în 1919. La sfârșitul războiului, politicienii Aliaților au cerut vociferând ca cei din Germania despre care credeau că declanșaseră conflictul să fie trimiși în judecată. Până la urmă eforturile de a-l trimite în judecată pe kaizer s-au disipat treptat – nu putea fi prins, acesta aflându-se în exil în Țările de Jos –, iar procesele intentate câtorva ofițeri de armată au dus la puține rezultate tangibile. Între timp însă, acuzațiile și contraacuzațiile lansate în Adunarea Națională Germană, aleasă în ianuarie 1919, au determinat-o să ia măsura preventivă de înființare în luna august a acelui an a propriei comisii de anchetă cu privire la începerea și la desfășurarea războiului. Partidele din „Coaliția de la Weimar“ – social-democrații, liberalii de stânga și Partidul Catolic de Centru – reprezentau majoritatea în comisie. Însă, prin faptul că au convocat naționaliști de marcă și comandanți din război și că le-au permis acestora să vorbească pe larg, au dat apă la moară dreptei. Politicianul și expertul în economie Karl Helfferich, din Partidul Popular German, a făcut senzație prin refuzul său de a răspunde la întrebările puse de reprezentantul social-democraților independenți, Oskar Cohn. „Herr Cohn“, spunea el, „era în parte, probabil în primul rând, de vină pentru prăbușirea frontului german.“ Se referea la „o sumă de bani pe care bolșevicii ruși i-o dăduseră lui Herr Cohn ca să sprijine revoluția germană“. Cohn a respins acuzațiile, ceea ce a dus la extrem retorica legată de vina revoluției interne pentru înfrângerea germană de pe front, adăugând un nou strat de caracter conspirativ prin susținerea faptului că în culise se aflau bolșevicii ruși.[32] Cu toate acestea, retorica tot nu era suficientă ca să reprezinte o adevărată teorie a conspirației, care ar fi necesitat și elementul intenției. Până acum, în orice caz, nimeni nu părea să

susțină că stânga germană ar fi acționat în scopul concret de a provoca înfrângerea Germaniei ca să iasă învingători revoluționarii.

Cea mai mare senzație la audieri a fost stârnită de mărturia feldmareșalului von Hindenburg, pe care probabil că i-o scrisese Helfferich, care se consultase cu Ludendorff.[33] Pe 18 noiembrie 1919 acesta s-a înfățișat comisiei de anchetă, prezentându-și „ca un cadavru viu“ mărturia pregătită, recitând relatarea pe care „i-o predase cineva și o învățase pe de rost“. Feldmareșalul a declarat: „Am fi putut să continuăm să ne luptăm până la un final victorios dacă ar fi existat o colaborare nedivizată și unită între armată și patrie“. Însă nu avea să se întâmple asta. „După cum a spus un general englez și, din păcate, a avut dreptate, armata germană a fost «înjunghiată pe la spate».“[34] Cine era generalul englez care spusese asta? Se pare că povestea a pornit de la un articol publicat în ziarul londonez Daily News de către generalul sir Frederick Maurice, care făcuse parte din Marele Stat-Major imperial până în mai 1918 și era acum un apreciat analist militar. Maurice fusese deja numit în mod clar inițiatorul ideii de cuțit înfipt în spate pe 29 octombrie 1919 de către deputatul de extremă dreapta, Albrecht von Graefe din Adunarea Națională Germană. Însă mărturia lui Hindenburg a fost cea prin care s-a stabilit că generalul englez era cel responsabil, dându-i astfel aspectul de obiectivitate pe care militarii și politicienii conservatori germani nu erau în stare să îl furnizeze singuri.[35]

De fapt, Maurice nu susținea decât faptul că eșecul ofensivei din primăvară a germanilor, întreruptă în mod definitiv în iunie 1918, jucase un rol hotărâtor la încheierea războiului. „Din momentul în care a devenit clar eșecul Germaniei“, scria el, „s-a rupt legătura morală care îi unea pe aliații ei“ – cu alte cuvinte, victoriile Aliaților de pe frontul de vest de după aceea „au uzat puterea de rezistență a inamicului și i-a epuizat rezervele“ atât de mult încât a devenit imposibil ca forțele kaizerului să sară în ajutorul Bulgariei și al Austro-Ungariei când a început să scadă puterea militară a acestora. Pe 17 decembrie 1918 în ziarul elvețian de marcă Neue Zürcher Zeitung a fost publicat un raport, pornind de la articolul lui Maurice, în care se susținea „că o armată nu poate să lupte fără susținerea poporului. Cum se epuizase curajul poporului german, au cedat și armata, și marina… În ceea ce privește armata germană, impresia generală se poate rezuma prin propoziția: a fost înjunghiată pe la spate de populația civilă.“[36]

Era aceasta o reproducere fidelă a opiniilor lui Maurice? În cartea sa Last Four Months (Ultimele patru luni), publicată în 1919, Maurice a declarat ferm: „Nu există nici o îndoială că armatele germane au fost înfrânte total și categoric pe front“. Problema a fost că guvernul german și propaganda militară au ascuns acest lucru și astfel, afirma Maurice, „germanii au atribuit capitularea… revoluției, dacă nu erau în favoarea ei“. Însă el nu a fost câtuși de puțin răspunzător de încurajarea acestei impresii greșite.[37] Ziarul elvețian îi interpretase greșit spusele. În iulie 1922 spunea cam așa: „Nu am exprimat niciodată opinia că rezultatul războiului a fost consecința faptului că armata a fost înjunghiată pe la spate de poporul german“. Maurice avea propriile motive să declare că înfrângerea militară a germanilor fusese hotărâtă și totală cu mult înainte de izbucnirea revoluției germane, desigur: îi contrazicea pe cei care susțineau că Armistițiul de pe 11 noiembrie fusese prematur și care doreau ca armatele Aliaților să își continue atacul chiar și pe teritoriul Germaniei. Maurice considera că acest lucru era nenecesar și ar fi dus la pierderea fără sens a altor vieți. Cu toate astea, nu există motive ca să ne îndoim de părerea sa. După cum declara în 1921 redactorul-șef al ziarului social-democrat Vorwärts!, Erich Kuttner: „Nimic nu caracterizează mai bine legenda cuțitului înfipt în spate decât faptul că existența sa se bazează pe un fals… Într-adevăr, «vorbele» generalului Maurice au fost o invenție de la cap la coadă.“[38]

Circula și altă variantă a poveștii, în care era vorba despre un cu totul alt general englez, șeful Misiunii Militare Britanice de la Berlin, generalul sir Neill Malcolm. Ludendorff avea să își amintească mai târziu că luase cina cu Malcolm, care îl întrebase de ce credea că pierduse Germania războiul. Generalul german a lansat cunoscuta sa tiradă despre slăbirea frontului intern și a guvernului și despre faptul că acestea nu oferiseră sprijinul necesar trupelor combatante. Malcolm l-a întrebat: „Vreți să spuneți, domnule general, că ați fost înjunghiat pe la spate?“ Ochii albaștri proeminenți ai lui Ludendorff s-au luminat la auzul expresiei. „Exact!“, a strigat triumfător. „M-au înjunghiat pe la spate!“[39] De fapt, Ludendorff fie îi confunda pe cei doi, fie inventa povestea, care nu se baza pe nici un fel de dovezi care să se lege între ele.[40] Până la urmă, după cum se întâmplă cu atâtea teorii ale conspirației, adevărul nu prea contează. „Indiferent cine a inventat expresia «cuțit înfipt în spate»“, arăta nepăsător generalul prusac

Hermann von Kuhl în raportul final al comisiei de anchetă „– fie că provine de la generalul britanic Maurice, fie că nu – este neimportant.“[41]

Faptul că Hindenburg și-a însușit povestea cuțitului înfipt în spate cu ocazia apariției sale din fața comisiei parlamentare de anchetă din 1919 a avut o semnificație uriașă.[42] Presa a dat o importanță națională audierii din comisie și însăși apariția lui Hindenburg a fost însoțită de demonstrații masive împotriva Republicii organizate de admiratorii lui, dintre care mulți considerau că el nu ar fi trebuit să fie supus deloc umilinței de a fi citat la o simplă comisie parlamentară. Daunele provocate desfășurării normale a activității comisiei au fost atât de mari încât din acest moment s-a decis ca ședințele acesteia să se desfășoare cu ușile închise. Presa naționalistă a profitat la maximum de pe urma mărturiei lui Hindenburg, pe care acesta a reluat-o la scurt timp după aceea în memoriile sale (scrise de un alt autor în numele lui), scriind că „frontul nostru epuizat s-a prăbușit precum Siegfried sub spada trădătoare a lui Hagen; încercase în zadar să își recapete energia din izvorul secătuit al resurselor patriei“. De remarcat este faptul că recunoștea că frontul – spre deosebire de zdravănul tânăr erou Siegfried – era „epuizat“. De remarcat este și caracterul vag al acuzației lui Hindenburg, care a făcut-o nemaipomenit de potrivită pentru a fi folosită în mai multe scopuri.[43] Împrumutând mitului din autoritatea sa, Hindenburg nu numai că a contribuit la fixarea acestuia în ideologia opozanților de dreapta ai Republicii, ci le-a și pus la dispoziție o armă puternică pentru a contracara încercările de a-l discredita.[44] Faptul că mitul a căpătat credibilitate și de la fostul kaizer Wilhelm al II-lea însuși nu a făcut decât să îi sporească influența în rândul celor care regretau dispariția monarhiei.[45] Și l-a transformat pe Hindenburg într-un personaj tragic, trădat de dușmanii săi de acasă, în locul comandantului ratat care era de fapt.

Eșecul frontului intern a ajuns acum să fie inclus pentru prima dată într-o adevărată teorie a conspirației. Militariștii de extremă dreapta, precum fostul consilier al lui Ludendorff, colonelul Max Bauer, autorul, printre multe altele, al unei diatribe lungi (deși nepublicate) împotriva feminismului, se considerau acum îndreptățiți să proclame că „războiul s-a pierdut exclusiv și numai din cauza eșecului celor de acasă“.[46] Până acum destul de vag. Însă acesta mergea mai departe susținând că epuizarea rapidă a puterii forțelor armate germane în vara și toamna lui 1918 fusese

provocată de o mare creștere a numărului bărbaților care evitau recrutarea. Hermann von Kuhl mai susținea că aceia care se „sustrăgeau serviciului militar“ și „dezertorii“ fuseseră încurajați de pacifiști și de socialiști, care făcuseră mari presiuni să se pună capăt războiului; activitățile acestora avuseseră și un efect material prin subminarea dorinței de luptă de pe front, care desigur că, susținea el, era exact efectul pe care îl urmăreau aceștia. În fine, și „posibilitatea continuării războiului de către Germania… a fost împiedicată numai prin revoluția care a rupt sabia din mâna comandantului, subminând întreaga ordine și disciplină din armată – în primul rând, din spatele frontului – și a făcut imposibilă rezistența ulterioară“.[47] Ludendorff a susținut într-un mod asemănător că democrații germani de toate orientările profitaseră de ocazia de a distruge imperiul autoritar construit cu atâta răbdare de Bismarck și de succesorii lui. În momentul în care a fost nevoie de un stat puternic, acești infractori pacifiști trădători puseseră mâna pe putere cu scopul încheierii păcii în timp ce armata continua pe front lupta pentru existența patriei. Aceasta fusese consecința anilor întregi în care socialiștii subminaseră voința oamenilor de a se lupta. Înfrângerea Germaniei din 1918 a fost astfel rezultatul unei campanii intenționate desfășurate de socialiști și de pacifiști, potrivit concepției lui Lenin de „defetism revoluționar“.[48]

Astfel de acuzații nu proveneau în nici un caz numai de la militari. Și grupuri considerabile din dreapta politică dădeau vina pe frontul intern. Asociațiile studențești cu orientare de dreapta, de exemplu, susținute de profesori naționaliști, au urmat aceeași linie, la fel ca și elemente din Biserica Protestantă Evanghelică. Biserica oficială de stat dinaintea războiului fusese strâns legată de monarhie, astfel că și susținătorii kaizerului și adepții reinstaurării regimului acestuia au adoptat mitul cuțitului înfipt în spate ca modalitate de discreditare a noii democrații.[49] În tabăra extremei drepte naționaliste, Liga Pangermană, o organizație mică, dar influentă, a declarat pe 4 martie 1919 că înfrângerea era vina „trădătorilor“ din țară cărora li se dăduse voie „în mod repetat să submineze dorința de victorie a poporului nostru“ de către un guvern fără voință.[50] Astfel a apărut afirmația potrivit căreia Germania fusese înfrântă nu atât de o lipsă generală de voință sau de resurse pe plan intern, cât de o anumită conspirație împotriva națiunii pusă la cale de socialiști, de comuniști și de

pacifiști, care și-a exercitat efectul cât se poate de ucigaș prin revoluția însăși.

III

Privind retrospectiv la aceste evenimente din anii 1920, ultrapatrioților de extremă dreapta li să părea evident că, după cum era de părere dr. Albrecht Philipp, membru marcant al Partidului Popular German, „armata a fost înjunghiată pe la spate de revoluție, după ce se făcuseră dinainte mari eforturi pentru a o împiedica. Legenda cuțitului înfipt în spate nu este un mit vag și periculos, după cum s-a susținut. Este o descriere clară a uneia dintre întâmplările cele mai triste și mai rușinoase din istoria germană.“[51] Afirmația lui Philipp, la fel ca și cea a lui Ludendorff, potrivit căreia acțiunile subversive la adresa armatei începuseră cu mult înaintea revoluției se referea la grevele colective care izbucniseră în fabrici în ianuarie 1918.[52] În cursul unei dezbateri parlamentare de pe 26 februarie 1918, cu mai bine de opt luni înainte de încheierea războiului, secretarul de stat de interne, Max Wallraf, ulterior și el un membru marcant al Partidului Popular German, a susținut „că influențele internaționale contribuiau“ la greve, îndemnând la „manifestații violente împotriva sistemului de conducere“. Grevele, a avertizat el, urmăreau în mod clar „să sprijine puteri ostile… Cei care îi atacă pe la spate, în mod necinstit și neloial pe luptătorii noștri curajoși când aceștia își îndeplinesc misiunea sacră devin proscriși și trebuie să fie pedepsiți prin rigoarea extremă a legii.“[53]

Cu toate acestea, nu s-a dovedit adevărată ideea că toate aceste evenimente erau legate între ele și făceau parte dintr-o mai amplă conspirație socialist-pacifistă menită să submineze moralul armatei. Grevele fuseseră determinate de condițiile de muncă tot mai proaste mai ales din fabricile de muniție și s-au încheiat printr-o serie de acorduri între sindicate și conducerea militară, ceea ce a dus la o organizare mai eficientă a producției și a stocurilor și, mai ales, la creșterea salariilor și la îmbunătățirea condițiilor de muncă. Din punct de vedere politic, grevele au susținut pretențiile curentului social-democrat predominant privind o pace cu reforme interne și fără anexări. Acestea nu au fost inițiate pentru a face presiuni de declanșare a unei revoluții. Revoltele legate de criza de alimente, declanșate în marea lor majoritate de femei în 1915–1916, erau

greu de gestionat, pentru că erau mai degrabă spontane decât organizate, dar și aici reorganizarea modului de gestionare a stocurilor a ajutat la liniștirea nemulțumirilor. De remarcat faptul că Partidul Social-Democrat a jucat un rol-cheie la încetarea grevelor și a demonstrațiilor. Susținerea sa din rândul muncitorilor a depășit-o cu mult pe cea a rivalilor de stânga, a căror influență asupra muncitorilor era cel mult redusă. Și nu încerca să îl înlăture pe kaizer, ci doar să reformeze sistemul politic pe care îl prezida acesta. Scheidemann a proclamat republica democratică în noiembrie 1918 doar ca să împiedice încercarea extremei stângi de a înființa una socialistă.[54]

Din păcate, șeful primului guvern postrevoluționar, din rândul social-democraților majoritari, Friedrich Ebert, a contribuit de fapt la răspândirea mitului cuțitului înfipt în spate când a întâmpinat trupele care se întorceau de pe front pe 10 decembrie 1918 cu următoarele cuvinte: „Nu v-a învins nici un dușman“.[55] Intenția sa a fost aceea de a lăuda trupele pentru anii de pericole și de lipsuri prin care trecuseră și să le întărească încrederea în ei înșiși subliniind faptul că aceștia, după părerea sa, nu fuseseră împinși într-o bătălie decisivă și nici nu lăsaseră dușmanul să invadeze teritoriul Germaniei. Însă răul se produsese. Iar impresia unei armate neînvinse a fost accentuată de imaginea coloanelor ordonate și disciplinate de trupe mărșăluind prin fața lui Ebert, însoțite de fanfara militară și salutate de mulțime la fel de însuflețit de parcă s-ar fi întors victorioase. De fapt, acestea erau cu totul altfel decât erau trupele, în general: în vreme ce majoritatea forțelor armate germane se împrăștiau, depunându-și armele, abandonându-și uniformele și croindu-și drumul spre casă cum puteau, bărbații care mărșăluiau prin fața lui Ebert reprezentau nouă divizii, toate, bineînțeles, cu mult sub forța standard, trimise de conducerea armatei sub comanda lui Wilhelm Groener pentru că erau „de încredere“ și se puteau baza pe ele ca să apere noul guvern împotriva viitoarelor turbulențe și izbucniri revoluționare.[56]

Ebert nu era singurul care se exprima în acest fel. Conducerea guvernului postrevoluționar al social-democraților majoritari din statul Baden salutase deja, pe 16 noiembrie 1918, trupele care se întorceau cu următoarele cuvinte: „Vă întoarceți nesupuși și neînfrânți“.[57] Ziarul local din Magdeburg anunța pe 12 decembrie că „o armată neînvinsă se întoarce acasă“.[58] Folosind astfel de formulări, Ebert și alți politicieni, împreună cu mulți

ziariști, intenționau să transmită publicului lor convingerea că forțele armate germane fuseseră copleșite numai de utilizarea de către inamic a unor resurse superioare și își păstraseră disciplina și elanul până la sfârșit. Însuși Hindenburg, în ultimul ordin de zi, emis către trupe pe 11 noiembrie, chiar înainte de semnarea Armistițiului, a declarat că forțele sale „abandonau lupta drepte și mândre“ după patru ani de apărare cu succes a patriei împotriva „unei lumi de dușmani“, invocând astfel și un alt mit, și anume că războiul fusese declanșat numai pentru că Germania fusese „încercuită“ de un grup de puteri ostile în 1914.[59]

Mulți germani de rând, care salutau coloanele în marș cu urale și fluturând steaguri, profitau de ocazie și ca să le mulțumească soldaților care se întorceau pentru sacrificiile lor; incidentele de ostilitate publică împotriva lor erau rare chiar și în zonele locuite de clasa muncitoare, din care proveneau, la urma urmei, mulți dintre bărbații care luptaseră pe front.[60] Prea mulți făceau abstracție de faptul neplăcut că până la urmă asta nu conta, până la urmă, ținând cont de superioritatea copleșitoare a Aliaților în ceea ce privește echipamentul, proviziile, mâna de lucru și dotarea militară. Asociată cu eșecul ofensivei din primăvara lui 1918 și cu înaintarea făcută de Aliați începând din iulie 1918, a avut un efect devastator asupra moralului trupelor, care s-a reflectat în numărul tot mai mare de dezertări, puterea scăzută și moralul tot mai slab de la sfârșitul verii și din timpul toamnei. Proviziile, logistica și resursele fac, desigur, parte din război în egală măsură ca însăși lupta pe câmpul de bătălie, după cum par să uite unii, crezând că era oarecum incorect că acestea jucaseră un anumit rol în înfrângerea Germaniei. Mai mult decât atât, cei care susțineau că Germania era neînvinsă în 1918 vorbeau de parcă Germania s-ar fi luptat singură, ignorând consecințele prăbușirii Bulgariei și a monarhiei habsburgice, două dintre aliatele principale ale Germaniei, asupra cursului evenimentelor din octombrie și de la începutul lui noiembrie 1918.[61]

Parada de la Berlin și din alte părți a unităților regulate care se întorceau de pe front a șters spectacolul rușinos al sutelor de mii de soldați care „se demobilizau“ în urma Armistițiului și se întorceau acasă în mod haotic, tâlhărind și furând în drumul lor. Trupele, nu civilii de acasă, fuseseră cele care nu se purtaseră eroic la sfârșitul războiului și, de fapt, nici în lunile precedente. Scăderea moralului forțelor armate germane din vara și toamna

lui 1918 nu a fost provocată de agitatorii socialiști și de conspiratorii care încercau să le submineze devotamentul, ci de eșecul catastrofal al ofensivei din primăvară, de spulberarea speranțelor exagerate în victoria finală care l-a însoțit și de disperarea tot mai mare a luptei pe măsură ce tancurile Aliaților și trupele americane se revărsau în luptă în număr tot mai mare. Patru ani de război mecanizat în masă subminaseră autoritatea corpului de ofițeri în ochii oamenilor, în vreme ce unitățile epuizate, lipsa de provizii și continuarea ofensivelor lipsite de orice speranță le scăzuseră acestora moralul începând din iulie 1918. Pe 29 septembrie, Ludendorff fusese nevoit să recunoască faptul că, fără să menționeze deloc influențele revoluționare sau socialiste, „Comandamentul Suprem al Armatei și armata germană au ajuns la capăt… Nu se mai pot baza pe trupe.“[62] Știa, cu alte cuvinte, că înfrângerea era de natură militară.

Mitul cuțitului înfipt în spate nu a scăzut în importanță odată cu trecerea timpului după Primul Război Mondial. A jucat un rol important în propaganda Partidului Popular German, cea mai de succes mișcare conservatoare de dreapta și opozant al democrației de la Weimar până la ascensiunea naziștilor de la sfârșitul anilor 1920.[63] Ziariștii și politicienii naționaliști au continuat să încerce să îi discrediteze pe social-democrați și, implicit, Republica de la Weimar, susținând că aceștia sprijiniseră revoltele muncitorilor pe plan intern în timpul războiului.[64] În 1924, președintele Reichului, Ebert, care încercase să pună capăt conflictului de muncă, i-a intentat un proces de calomnie redactorului-șef al unui ziar naționalist care îl acuzase de trădare pentru că susținuse greva muncitorilor din industria de armament în 1918. Judecătorul din proces, un conservator care, la fel ca majoritatea judecătorilor din Republica de la Weimar, își începuse cariera pe vremea kaizerului și împărtășea părerea acestuia potrivit căreia social-democrații erau revoluționari fără nici un devotament față de patrie, a manipulat cu nerușinare procesul, așa că acesta s-a încheiat cu achitarea acuzatului. Ebert nu a fost pus să depună mărturie personal de vreme ce era, la urma urmei, șeful statului. Cu toate acestea, el a pus la dispoziția tribunalului o declarație, respingând acuzația. Susținătorii săi au subliniat faptul că își pierduse doi fii pe front, ceea ce făcea puțin probabil, ca să nu spunem mai mult, că ar fi vrut să împiedice furnizarea de muniție către trupe. În cursul procesului s-a îmbolnăvit de apendicită, însă a amânat să se opereze pentru că nu dorea să pară că încearcă să câștige mila publică

dându-se bolnav: întârzierea s-a dovedit fatală și a murit pe 28 februarie 1925, o victimă, chiar dacă doar indirectă, a mitului cuțitului înfipt în spate.[65]

Un al doilea proces, desfășurat la München vreme de cinci săptămâni, din octombrie până în decembrie 1925, a vizat acuzațiile aduse de susținătorul naționalist Paul Cossmann (un evreu convertit la creștinism și ucis ulterior de naziști) împotriva unui redactor-șef de la un ziar social-democrat care respinsese, în termeni foarte personali, afirmația lui Cossmann potrivit căreia social-democrației înjunghiaseră armata pe la spate instigând la frământări pe plan intern în timpul războiului, în special la revoltele navale care declanșaseră revoluția din noiembrie 1918. Printre cei chemați să depună mărturie la ceea ce presa a numit „Procesul cuțitului înfipt în spate“ s-au numărat figuri marcante din conducerea militară și navală din timpul războiului, precum Groener, Hermann von Kuhl și o serie de alți martori ale căror mărturii confidențiale făcute în comisia Reichstagului au ajuns acum la cunoștința publicului. Procesul s-a încheiat cu obligarea redactorului-șef social-democrat la plata unei mici amenzi; reclamantului i s-au acordat cheltuieli de judecată. Efectele generale ale procesului au fost însă ambivalente. Pe de o parte, a scos la lumină o cantitate mare de dovezi amănunțite cu privire la comportamentul mișcării muncitorești social-democrate din timpul războiului, care în general demonstrau patriotismul acesteia și veneau în contradicție cu acuzațiile lui Cossmann. Pe de altă parte, întrucât presa naționalistă a subliniat numai mărturiile date în sprijinul acestor acuzații, procesul nu a făcut nimic să oprească răspândirea în continuare a legendei cuțitului înfipt în spate.[66]

Când comisia Reichstagului și-a finalizat în cele din urmă raportul, dat publicității în zece volume în 1928 și cuprinzând mari cantități de mărturii extrem de contradictorii pe care membrii săi le-au analizat de-a lungul anilor începând de la înființarea sa, era prea târziu pentru discreditarea mitului, care intrase deja în discursul dreptei naționaliste ca un adevăr de necontestat. Lungimea uriașă a raportului și faptul că existau declarații contradictorii ale membrilor comisiei, în primul rând social-democrați și comuniști, i-au slăbit în mod considerabil impactul. Totuși diviziunile politice care chinuiau Republica erau atât de adânci încât fiecare a luat din concluziile raportului ceea ce dorea să audă.[67] Una dintre puținele voci

conservatoare care s-au ridicat împotriva mitului cuțitului înfipt în spate a fost cea a eminentului istoric militar Hans Delbrück, un personaj cu vechime și respectabil din cercurile conducătoare prusace (născut în 1848, a predat mulți ani la Universitatea de la Berlin). Critic de multă vreme al „șovinismului“, după cum îl numea el, al pangermanismului, credea că hipernaționalismul lor agresiv otrăvise atmosfera politică din Germania atât în timpul războiului, cât și după aceea. Ajunsese să fie adoptat de conducerea militară și astfel prelungise conflictul convingând-o să nu caute o pace de compromis. Iar insistența cu privire la o pace prin victorie îi determinase pe Aliații occidentali să insiste asupra aceluiași aspect, ajungându-se la dictatul de la Versailles. Dacă era cineva vinovat de pierderea războiului, credea el, acesta era Ludendorff, împotriva căruia Delbrück ducea o campanie publică necontenită. Îl acuza pe general că insultase trupele care luptaseră cu atâta curaj insinuând că acestea abandonaseră lupta sub influența agitatorilor socialiști. Fiind cel mai respectat istoric militar, Delbrück a fost convocat în fața comisiei Reichstagului care investiga cauzele înfrângerii Germaniei și, în timp ce își pregătea depoziția, a adunat o mare cantitate de probe, inclusiv scrisori pe care le-a cerut chiar de la soldați. Majoritatea i-au confirmat opinia că respingerea constantă de către Ludendorff a unei păci de compromis crease o tot mai mare epuizare provocată de război în rândul trupelor. În loc să lanseze ofensiva incompetentă concepută din primăvara lui 1918, armata ar fi trebuit să revină cât încă mai putea asupra ideii unei păci negociate fără anexări. Nu a fost de mirare că până la urmă trupele refuzaseră să continue să lupte pentru o victorie care ar fi putut necesita ani întregi.[68]

Delbrück a repetat aceste acuzații când a fost convocat să depună mărturie ca expert judiciar la procesul lui Cossmann, subliniind că Erzberger era deja în drum spre Compiègne pe 7 noiembrie 1918 având ordinul lui Hindenburg de a accepta condițiile oferite, cu două zile înainte de izbucnirea revoluției, care nu avea astfel cum să fi afectat în nici un fel semnarea Armistițiului. Germania fusese învinsă nu din cauza acțiunilor subversive, ci din cauza eșecului strategic al ofensivei din primăvara lui 1918. Aceasta dusese la o scădere a moralului pe front, accentuată de lipsa tot mai mare de provizii. Ludendorff și aliații lui nu făceau decât să își apere propriile reputații prin atribuirea moralului scăzut al trupelor agitației socialiste. Delbrück a fost ascultat și i s-a redat opinia în presă cu respect, pentru că nu avea nici un

interes personal sau politic ca să atace mitul cuțitului înfipt în spate. Însă vocea conservatorismului său bine argumentat fusese deja acoperită de țipetele ascuțite ale național-socialiștilor la moartea acestuia din 1929.

IV

Legenda cuțitului înfipt în spate nu a fost neapărat sau invariabil antisemită. În forma sa de conspirație clasică, a fost îndreptată în primul rând împotriva socialiștilor și a revoluționarilor care au condus revoluția prin care a fost înlăturat kaizerul și au înființat, cu ajutorul parlamentarilor liberali, Republica de la Weimar. Totodată însă variantele sale cele mai radicale cuprindeau un puternic element de conspiraționism antisemit. Chiar și înainte de izbucnirea războiului, indivizi și grupuri de extremă dreaptă ale politicii naționaliste germane lansaseră acuzații de comportament nepatriotic împotriva minorității evreiești din Germania. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, îndelungata tradiție de antisemitism creștin fusese acoperită și în unele privințe depășită de o variantă nouă, rasistă. Influențați fiind de teorii rasiale provenite de la Artur de Gobineau, de variantele radicale ale darwinismului social, de disprețul imperialist față de supușii coloniali și de noua știință a eugeniei, un număr mic de politicieni și de ziariști din Germania au început să susțină că evreii, inclusiv cei care se convertiseră la creștinism, erau subversivi și nepatrioți din fire. Aceste idei au fost preluate de mișcările ultranaționaliste ca Liga Pangermană, care doreau să schimbe soarta democrației reprezentative, să reducă puterea Reichstagului și să instaleze un guvern autoritar care să urmeze o politică externă agresivă și militaristă și să facă din Germania principala putere mondială.[69]

Evreii, declarau pangermanii, subminau valorile germane, slăbind agresivitatea masculină a germanilor prin încurajarea feminismului și provocând haos prin subminarea stabilității familiei germane. Propaganda lor insinua faptul că mișcarea feministă era condusă de evreice, deși, de fapt, nu era – evreicele aveau propria organizație, foarte diferită de predominantul feminism liberal.[70] În această viziune rasistă denaturată, bărbații evrei din Germania erau niște dezrădăcinați, nepatrioți, slabi și efeminați. În timpul războiului, în vreme ce tinerii germani erau uciși cu sutele de mii, era nevoie de noi recruți în număr tot mai mare, iar asociațiile patriotice și susținătorii lor începuseră să militeze împotriva celor care se

„sustrăgeau serviciului militar“ așa cum, în Marea Britanie, sufragetele devenite naționaliste împărțiseră pene albe pe stradă bărbaților despre care credeau că ar fi trebuit să se înroleze în forțele armate.

Spre sfârșitul lui 1916 această campanie tot mai amplă împotriva celor care se „sustrăgeau serviciului militar“ începea să se concentreze în primul rând asupra evreilor din Germania.[71] Fiind supus acestei presiuni politice, Ministerul de Război a inițiat un recensământ în rândul soldaților evrei din forțele armate germane de pe front. Doctorii și ofițerii evrei, susțineau personaje influente ale dreptei naționaliste, aranjaseră în așa fel încât soldații evrei să lucreze mai mult în spatele liniei frontului, departe de pericol. Chiar dacă metodologia sa de lucru a fost defectuoasă și datele au fost incomplete, rezultatul a fost opus așteptărilor arătând că 80% dintre soldații evrei luptau pe front. În total, de fapt, circa 100 000 de evrei (caracterizați ca adepți ai credinței evreiești) și-au executat serviciul militar în timpul războiului; 12 000 au fost uciși, iar 35 000 au fost decorați pentru fapte de vitejie. În loc să trâmbițeze aceste rezultate ca fiind dovada patriotismului evreilor germani, ministerul a ascuns concluziile recensământului, permițând astfel să planeze necontestată suspiciunea că evreii se „sustrăgeau serviciului militar“. Între timp, simpla inițiere a recensământului, alături de propaganda antisemită care îl însoțea, a trimis unde de șoc în comunitatea evreiască, determinându-i pe mulți evrei să își manifeste mai mult ca oricând zelul patriotic.[72]

Fapt deloc surprinzător, ascunderea concluziilor investigației a creat ocazia ca mitul loviturii pe la spate să fie pătruns de un antisemitism de extremă dreapta. Deja la o ședință hotărâtoare a Înaltului Comandament al Armatei de la Spa, din Belgia, de pe 9 noiembrie 1918, un general de dreapta a propus să se trimită trupe înarmate cu aruncătoare de flăcări și grenade cu gaz împotriva trupelor refractare. Apelând la un stereotip antisemit, a dat vina pentru situația în care se aflau pe faptul „că profitorii de pe urma războiului și evreii care se sustrăgeau serviciului militar s-au năpustit asupra armatei pe la spate și i-au blocat aprovizionarea“.[73] Cu toate acestea, sub conducerea generalului Groener, adunarea a respins această opinie și a hotărât să nu folosească mijloace violente, de fapt, de nici un fel, încercând zadarnic să consolideze regimul în derivă al kaizerului Wilhelm al II-lea,

care a plecat în aceeași seară cu trenul din Spa ducându-se în exil în Țările de Jos.

Pe 17 noiembrie 1918 însă, la mai puțin de o săptămână de la semnarea Armistițiului, Groener declara:

Timp de patru ani germanii au rămas neînvinși în fața unei lumi pline de dușmani – iar acum s-au lăsat aruncați ca un leș de o mână de marinari, care au fost injectați cu otrava rusească a lui Herr Joffe [ambasadorul sovietic] și a tovarășilor. Și cine sunt cei care trag sforile? Evreii de aici, ca și acolo.[74]

Groener reflecta foarte probabil un curent de opinie mai larg răspândit în cadrul statului-major când și-a exprimat această opinie. Un alt ofițer superior din statul-major, generalul Albrecht von Thaer, deja susținuse cu câteva zile înainte, referindu-se în mod clar la Protocoalele înțelepților Sionului, că o lojă secretă a francmasonilor evrei de la Paris decisese să distrugă „nu numai toate dinastiile, ci și Sfântul Scaun și Biserica".[75] Opinii similare au fost exprimate de liderul Ligii Pangermane, Heinrich Class, care a declarat în februarie 1919 că „influența evreiască" fusese „forța motrice" la înfrângerea Germaniei. Evreii erau un „element străin" în Germania, iar Liga, după cum o făcuse și înaintea războiului, a cerut retragerea drepturilor civile ale populației evreiești. Unul dintre membrii marcanți a publicat date statistice susținând că acestea arătau că la fiecare soldat evreu care fusese ucis în timpul războiului muriseră nu mai puțin de 300 de soldați neevrei. Aceste statistici erau pure invenții, desigur, după cum demonstrase deja „recensământul evreiesc" din 1916, rămas nepublicat.[76]

Însă acuzația nu avea să dispară. Atât timp cât rezultatele recensământului nu au fost date publicității, politicienii și ziarele de extremă dreapta au continuat să polemizeze împotriva evreilor „care se sustrăgeau serviciului militar" din timpul războiului, al căror exemplu negativ ar fi subminat, chipurile, voința soldaților germani de a continua să se lupte. Ofițerul despre care se spune că ar fi cerut și ar fi pornit „recensământul evreiesc", generalul maior Ernst von Wrisberg, al cărui rol în timpul războiului fusese acela de a gestiona aprovizionarea frontului, a fost primul care a elaborat o versiune antisemită a legendei loviturii pe la spate, într-o lungă discuție

despre ceea ce el a numit „atacuri la adresa clasei ofițerilor“. În martie 1919, acesta a susținut că „o parte din populația evreiască s-a aflat în spatele revoluției germane. Nu e de mirare, când acest trib face totul ca să distrugă o clasă care a fost mult timp un ghimpe în ochiul său.“[77] Acuzațiile lui Wrisberg au provocat multe discuții în contradictoriu și acesta a fost dat afară din armată în același an, însă asta nu l-a împiedicat să își repete afirmațiile în autobiografia sa, publicată în 1921, în care a susținut că „activitatea turbulentă și subversivă a evreilor din economia internă și din armată a provocat într-o enormă măsură nenorocirea care se abătuse asupra Patriei“.[78]

În același an, colonelul Max Bauer a repetat aceeași acuzație în memoriile sale. Scăderea moralului armatei rezerviste din ultimele luni de război, acuza el, fusese provocată de „doctrina socialist-bolșevică“. Din rândul acestor unități de rezervă, declara el, pornise revoluția; și majoritatea „celor care se sustrăgeau serviciului militar“ erau evrei. Inutil de spus că nu furniza nici o dovadă concretă a acestor acuzații, deși presupunea că rezultatele încă nepublicate ale „recensământului evreiesc“ aveau să le confirme.[79] Un alt susținător al supremației masculine, ideologul mișcării de tineret Hans Blüher, influențat fiind în scrierile sale de scriitorul austriac Otto Weininger, care în lucrarea Sex și caracter își prezentase opiniile antisemite, precum și antifeministe, a abordat o linie caracteristică promotorilor teoriilor conspirației declarând în 1922:

Nu are rost ca presa evreiască să încerce să dezmintă „mitul cuțitului înfipt în spate“. Poți să dovedești și să dezminți orice. Însă a devenit clar că toți germanii o au în sânge: prusianismul și eroismul sunt legate între ele, la fel după cum sunt și evreismul și defetismul… Legătura asociativă dintre esența masculinității și esența ființei germane și dintre feminin și servil cu evreul este o senzație intuitivă nemijlocită a germanilor care devine tot mai certă pe zi ce trece. În acest caz, nu își au rostul „dovezile“ pro și contra, chiar dacă or fi căzut pentru Patrie 100 000 de evrei.[80]

Astfel, la fel ca și în cazul Protocoalelor înțelepților Sionului, și în cazul legendei cuțitului înfipt în spate și, dincolo de aceasta, și în cazul altor teorii ale conspirației, până la urmă realitatea nu contează. Chiar dacă aceste teorii

ar fi dovedibil neadevărate, ele tot ar exprima un adevăr esențial care până la urmă nu ar putea să fie deloc verificat în mod practic.

Astfel de propagandiști se complăceau în fantezii neîntemeiate. Un scriitor susținea în 1919 că evreii fuseseră „peste tot“: „dominaseră“ „guvernul lui Wilhelm al II-lea, grupurile liberale și cele socialiste“, idee care nu avea nici o bază reală, cu atât mai puțin ținând cont de antisemitismul vehement al kaizerului Wilhelm al II-lea.[81] Mult mai frecventă era identificarea revoluționarilor cu evreii. Arthur Hoffmann-Kutsche, de fapt, în cartea sa Der Dolchstoss durch das Judentum (Lovitura pe la spate a evreilor, 1922), a dus mitul cu mult în trecut descriind emanciparea din secolul al XIX-lea a evreilor din Germania ca fiind punctul de pornire al „cuțitului înfipt în spate“.[82] Societatea ultranațională Liga Germană de Protecție și Sfidare (Deutscher Schutz-und Trutzbund) susținea că „Revoluția s-a făcut cu bani evreiești, fiind condusă și desfășurată de spiritele evreiești“. Alții, inclusiv Ludendorff, au susținut că evreii erau deosebit de bine reprezentați în rândul revoluționarilor și al socialiștilor de stânga.[83] Unii antisemiți au subliniat ceea ce au considerat a fi „mulțimea monstruoasă de evrei din funcțiile de conducere ale guvernului“ din noul regim înființat în Germania de revoluția din 1918.[84]

Însă încercările de a demonstra asta au fost mai puțin convingătoare. De exemplu, deputatul Reichstagului Karl Liebknecht, de orientare de stânga, ulterior comunist, oponent al războiului încă de la început, a apărut adesea pe liste antisemite de presupuși evrei din mișcarea socialistă, însă nu era, de fapt, deloc evreu. Este adevărat că erau câțiva evrei în funcții de conducere de stânga, inclusiv Rosa Luxemburg, cofondatoarea Partidului Comunist German împreună cu Liebknecht, conducătorul socialist bavarez Kurt Eisner, conducătorul sovietic de la München Eugen Leviné, și socialistul pacifist Hugo Haase, aflat împreună cu Friedrich Ebert la conducerea consiliului revoluționar din 1918: nu întâmplător, cu toții au fost asasinați în primele luni ale Republicii de la Weimar. Însă numărul persoanelor de origine evreiască de la conducerea partidelor de stânga era foarte mic și, fapt hotărâtor, odată deveniți socialiști sau comuniști, ei și-au abandonat identitatea evreiască, în cazul în care o deținuseră vreodată. Mai mult, nu existau deloc dovezi pe care să se bazeze acuzațiile că aceștia ar fi conspirat în vreun fel ca să înjunghie Germania pe la spate. În lipsa unor fapte reale

care să susțină aceste afirmații imaginare, antisemiții au fost nevoiți să apeleze la acuzația că puterea nu fusese preluată la Revoluția din 1918 de către social-democrați, ci de către „evreii care trăgeau sforile pe ascuns“, care îi manipulau pe primii. Deci, cu alte cuvinte, chiar dacă nu se putea demonstra că oamenii aceștia aveau vreo rudă sau alte relații de origine evreiască, tot erau evrei până la urmă, pentru că „spiritul“ lor era evreiesc chiar dacă urmașii lor nu erau.[85]

V

Poate în mod surprinzător, ideea „cuțitului înfipt în spate“ nu prea a fost folosită de naziști. Aceasta apare o singură dată, de exemplu, în sutele de pagini ale cărții Mein Kampf, într-un atac general la adresa conducerii kaizerului pentru că nu reușise să recunoască amenințarea ridicată de „marxism“ sau, cu alte cuvinte, de social-democrație, mișcare pe care Hitler o considera condusă de către evrei.[86] O căutare prin edițiile în care sunt adunate proclamațiile, discursurile și articolele lui Hitler conduce la rezultate foarte slabe.[87] Pentru naziști regimul kaizerului și-a meritat din plin soarta; motivul înfrângerii sale nu fusese lovitura pe la spate: fusese înlăturat pentru că îi lipsea voința de a supraviețui. „Această înfrângere“, declara Hitler, „a fost bine meritată“, deoarece kaizerul și guvernul său nu se pregătiseră „să aplice măsuri foarte radicale“ ca să câștige războiul.[88] Naziștii încă mai susțineau că armata fusese în măsură să câștige războiul pe frontul de vest în noiembrie 1918, afirmație pe care nu o făcuse nici măcar Ludendorff („Nu am spus niciodată că armata era neînfrântă în toamna lui 1918“, scria el în 1921). Însă pentru că, spre deosebire de conservatorii care răspândeau mitul, aceștia nu erau câtuși de puțini nostalgici după imperiul lui Bismarck, nu îi prea interesa să revină la motivele înfrângerii lui. În schimb, și-au concentrat atenția asupra a ceea ce considerau a fi relele Germaniei în prezent, în primul rând criza economică care a lovit țara în 1929.[89] Dacă evreii jucaseră vreun rol în înfrângerea Germaniei din 1918, nu o făcuseră, credea Hitler, prin acțiuni violente sau conspirații, ci contribuind la slăbirea voinței germanilor de a lupta.[90]

Singura dată când a vorbit pe larg despre motivele înfrângerii din 1918 (pe 9 noiembrie 1928, la a zecea aniversare a abdicării silite a kaizerului), Hitler a dat vina fără ocolișuri pe „paraziții“ care „ne-au distrus și ne-au otrăvit încet-încet… evreii“. Însă această evoluție, în cursul căreia germanii fuseseră făcuți treptat neputincioși din punct de vedere spiritual, a trecut pe planul doi pentru el în comparație cu „criminalii din noiembrie“ care semnaseră Armistițiul și Tratatul de la Versailles. În mintea sa, mai importantă decât stabilirea cauzelor înfrângerii era crearea unei „comunități

a poporului“ german unit, care să imite așa-zisul „spirit al lui 1914“, când kaizerul proclamase că nu mai recunoștea nici un partid, ci doar pe germani.[91] Hitler era prudent în a da vina în mod public pentru pierderea războiului pe slăbiciunea de pe plan intern, la modul mai general, nu în ultimul rând pentru că, mai ales după eșecul Puciului de la berărie din 1923, își concentra atenția asupra câștigării de voturi; mulți dintre posibilii săi susținători, femei mai ales, dar și bărbați mai în vârstă, își petrecuseră anii de război în țară și nu ar fi fost în avantajul său să îi acuze că ar fi înjunghiat armata pe la spate sau că nu ar fi avut voința de a o susține până la capăt.[92]

Nu a existat nici o îndoială, desigur, în privința antisemitismului visceral al partidului nazist și al lui Hitler însuși, de la bun început. Pentru Hitler, „evreul internațional“ era „adevăratul organizator al revoluției“ din 1918. Răsturnarea regimului kaizerului fusese pregătită pentru instaurarea „conducerii evreilor“, care, credea Hitler, venise acum sub forma Republicii de la Weimar. „Așa-zisa Revoluție din noiembrie“ nu fusese decât un „puci evreiesc“. În ziarul nazist Völkischer Beobachter, comentându-se cu privire la procesul din 1925, s-a afirmat că „evreimea a fost principalul factor al cuțitului înfipt în spate“.[93] Însă, desigur, era mai mult sau mai puțin inevitabil ca ziarul să utilizeze acest termen când transmitea și comenta despre un proces în care această noțiune a ocupat un loc principal. La modul mai general, presa nazistă a cuprins numai referiri foarte rare la lovitura pe la spate.[94] Mașina de propagandă nazistă a preferat să își concentreze atacurile asupra „criminalilor din noiembrie“, oamenii care (după părerea lor) acceptaseră cu lașitate condițiile Armistițiului și trădaseră rasa germană prin acordul de pace. Lipsa de voință a kaizerului și a regimului său provocaseră pierderea războiului, însă trădarea „criminalilor din noiembrie“ provocase pierderea păcii.[95]

Dincolo de asta, în propaganda lor timpurie și în programul oficial al partidului din 1920, naziștii s-au axat pe ceea ce au descris drept infracționalitatea economică a evreilor Germaniei. O acuzație importantă s-a concentrat asupra afirmației că oamenii de afaceri evrei fuseseră „profitori de pe urma războiului“. Războiul îi provocase, de fapt, economiei germane disfuncționalități considerabile. Sub impactul blocadei economice a Aliaților, care durase multe luni după Armistițiu, se terminaseră mai ales

stocurile de alimente și peste jumătate de milion de germani muriseră de malnutriție și de boli legate de aceasta. Întrucât autoritățile militare impuseseră o raționalizare din ce în ce mai strictă, s-a creat o mare piață neagră, aducându-le profituri considerabile infractorilor care o conduceau. Desigur că aceștia erau în majoritate neevrei (populația evreiască a Germaniei era sub jumătate de procent), însă antisemiții considerau acest comportament drept dovadă a unui „spirit evreiesc“ și astfel au atribuit astfel întreaga piață neagră manipulării profitorilor de război evrei. „Inflația evreiască din timpul războiului“ era astfel „la fel de răspunzătoare de zdrobirea voinței de luptă a germanilor… ca și agitația revoluționară.“[96]

Însă asta nu prea a jucat vreun rol în propaganda nazistă din anii 1929–1933, când naziștii s-au transformat dintr-un fenomen marginal în cel mai mare partid. Descoperiseră la alegerile naționale din 1928 că antisemitismul nu prindea la majoritatea votanților. În 1933, desigur, toate astea s-au schimbat. Totuși, deși retorica antisemită s-a intensificat din nou după venirea la putere a naziștilor în 1933, Hitler a trecut acum de la atacurile sale retorice de la început legate de „criminalii din noiembrie“ la sublinierea mai pozitivă a nevoii de a evita în viitorul război greșelile făcute în cel anterior. Statul nazist urma să îi alunge pe evreii din Germania ca să se ferească de acțiuni subversive din interior; avea să întărească voința poporului învățându-l să accepte războiul cu entuziasm și cu devotament; avea să implementeze măsuri disciplinare dure în rândul forțelor armate de pedepsire a celor care se „sustrăgeau serviciului militar“ și a „defetiștilor“. În loc să continue să atace fostele elite imperiale pentru așa-zisa lipsă de voință din 1918, o abordare care i-ar fi îndepărtat pe aceștia la un moment în care avea nevoie de sprijinul lor, Hitler a preferat să îi determine să îi împărtășească dorința de război și de cucerire.[97]

Când vorbea sau scria despre Primul Război Mondial, ceea ce nu făcea prea des, nu o făcea însă ca să deplângă înfrângerea Germaniei, ci ca să sărbătorească victoriile acesteia – Tannenber în loc de Verdun, de exemplu – sau ca să sublinieze exemple deosebite de sacrificiu eroic, mai ales Langemarck, unde mii de tineri germani au intrat în luptă intonând cântece patriotice și au fost secerați de mitralierele inamice.[98] Perioada în care participase el la război fusese, la urma urmei, perioada cea mai bună și mai plină de satisfacții din viața sa. Prefera să nu se gândească la

înfrângere, care îi amintea lui și ascultătorilor lui de umilirea Germaniei; în schimb, se concentra să tragă învățămintele pentru războiul următor: depășirea diviziunii dintre clase, care subminase solidaritatea poporului german între 1914 și 1918, distrugerea democrației, care reprezenta lipsa de voință, și înlocuirea acesteia cu dictatura, în care Germania avea să fie condusă de o singură voință puternică și de nezdruncinat – a lui –, înlăturarea fără milă a celor care se „sustrăgeau serviciului militar“, a defetiștilor și a dezertorilor (peste 15 000 de soldați germani aveau să fie executați pentru astfel de fapte în timpul celui de-al Doilea Război Mondial), evitarea unui război pe două fronturi (obiectiv care până la urmă i-a scăpat lui Hitler), prevenirea repetării problemelor legate de stocuri, care credea că afectaseră Germania în timpul Primului Război Mondial, prin cucerirea unor mari suprafețe din Europa de Est și, mai ales, prin folosirea grâului și a alimentelor din Ucraina, „grânarul Europei“, ca să se mențină standardul de viață din Germania, instituirea unor alocații generoase pentru familii astfel încât trupele de pe front să nu își facă probleme cu privire la starea celor dragi lor de acasă, întărirea forței de muncă prin folosirea de mână de lucru străină după disponibilizarea tinerilor ca să poată să lupte pe front și, nu în ultimul rând, neutralizarea a ceea ce considera a fi elemente potențial subversive, în primul rând a evreilor, prin silirea acestora să plece din Germania și, la urmă, prin uciderea lor.[99]

Pentru Hitler și conducerea nazistă, genocidul evreilor din Europa a fost într-o anumită măsură un gest de răzbunare pentru presupusa incitare la „încercuirea“ Germaniei de către puterile ostile în 1914. Hitler a dat vina pentru Primul Război Mondial în mare parte pe mașinațiunile „capitalului financiar internațional“ evreiesc. „Această rasă de infractori are pe conștiință cele două milioane de morți din [Primul] Război Mondial“, și „alte sute de mii“, declara pe 25 octombrie 1941, „așa că nu-mi spuneți că nu putem să îi trimitem în mlaștină“, adică să îi ucidă trimițându-i în Mlaștinile Pripiat, cucerite de armatele germane după invazia Uniunii Sovietice. Chiar și mai clară a fost declarația lui Heinrich Himmler de pe 4 octombrie 1943, când s-a adresat conducerii SS de la Posen și s-a referit deschis la uciderile în masă pe care le săvârșeau: „Am fi ajuns probabil la nivelul din 1916/1917 dacă evreii ar mai fi făcut parte din trupul poporului german“.[100]

Ideea cuțitului în spate a îmbrăcat o formă foarte diferită în 1944, după tentativa de asasinare a lui Hitler pusă la cale de rezistența militaro-conservatoare pe 20 iulie. Hitler încercase inițial să arunce vina pe un mic grup de conspiratori care credeau că „puteau să îi înfigă pumnalul în spate, ca în 1918“. Deși expresia „cuțit în spate“ a fost folosită frecvent de conducătorii naziștii în zilele și săptămânile care au urmat, totuși aceasta nu se referea la socialiști și nici măcar la evrei, ci, după ce Himmler și Gestapo descoperiseră implicarea în complot a unui număr de ofițeri de armată și de generali, a ajuns să fie folosită exact în sensul opus celui inițial: nu frontul intern înjunghiase pe la spate armata în 1918, nu „dezertorii, evreii, asocialii, criminalii“ erau de vină pentru înfrângerea Germaniei, ci înșiși generalii. De fapt, din acest moment și până la sfârșitul războiului ideea de „cuțit înfipt în spate“ și-a pierdut toate fostele trăsături și a fost folosită de regimul nazist pentru stigmatizarea tuturor, indiferent de poziția ocupată în societate, de orientarea politică sau de rasă, care se considera că subminează în orice mod eforturile tot mai inutile de război.[101]

VI

Mitul cuțitului înfipt în spate a îmbrăcat diverse forme atât în noiembrie 1918, cât și după aceea. A existat o variantă foarte amplă, în care s-a susținut că înfrângerea din 1918 fusese provocată de prăbușirea frontului intern, în general, din motive economice și sociale, provocând pagube producției de război și slăbind moralul; nimeni nu intenționase să se întâmple asta, pur și simplu se întâmplase, în primul rând ca o consecință a blocadei Aliaților. Formulat în acest mod, mitul nu căpătase încă forma unei adevărate teorii a conspirației, care trebuie neapărat să cuprindă un element de intenție. Totuși această convingere a produs impactul cel mai tangibil asupra lui Hitler și a naziștilor, care au acționat de timpuriu în scopul cuceririi Europei de Est pentru a dobândi „spațiu vital“ (Lebensraum), prin anexarea unor vaste zone agrare din Ucraina și din alte părți, colonizarea acestora de către agricultorii germani și utilizarea lor pentru a li se furniza germanilor mâncare ca să nu sufere după cum o făcuseră în timpul blocadei Aliaților din Primul Război Mondial.

Și mai exista și o variantă mai restrânsă, în care militariștii și naționaliștii arătau cu degetul către stânga germană, acuzând-o că ar fi subminat în mod intenționat efortul de război prin acțiuni subversive, greve și, în cele din urmă, revoluție internă, ca să distrugă regimul kaizerului și să îl înlocuiască cu un stat socialist. Asta a dus cu adevărat la o formă complet dezvoltată abia după revoluția de pe 9 noiembrie 1918, deși exponenții săi susțineau acum că, de fapt, conspiratorii socialiști se infiltraseră în rândul forțelor armate înainte de aceasta sau subminaseră dorința populației civile de a continua să susțină eforturile de război. Hitler și naziștii, după cum am văzut, au utilizat relativ puțin această idee în propaganda lor politică. Reprimarea de către ei a social-democraților și a comuniștilor, care au fost arestați și închiși cu miile și executați cu sutele în 1933 și ulterior, când au venit la putere naziștii, a reflectat înainte de toate faptul că aceste două mișcări politice au exercitat cea mai mare parte din opoziția activă față de nazism și de aceea trebuiau distruse.

În fine, a existat o variantă antisemită, în care activitatea subversivă socialistă a fost atribuită activității intenționat dezintegratoare a evreilor din țară și din străinătate, reflectând convingerea că evreii de peste tot aveau în mod ereditar tendința de a se implica în activități subversive la adresa statului și a rasei germane.[102] Această ultimă opinie, și nu vreo anumită teorie antisemită a conspirației, a făcut legătura dintre evreii germani și înfrângerea țării în război, care a determinat regimul nazist să acționeze în sensul expulzării evreilor din „comunitatea națională“ germană, lipsindu-i de drepturi, silindu-i să emigreze în număr cât mai mare și, în cele din urmă, în timpul războiului în sine, arestându-i, închizându-i în ghetouri și ucigându-i în cadrul unei campanii de exterminare în masă care în curând s-a extins cu mult dincolo de granițele Germaniei.

Aceste trei variante ale mitului se contraziceau între ele într-o anumită măsură. Versiunea mitului care atribuia înfrângerea Germaniei colapsului economiei interne, care a dus la scăderea moralului pe plan intern și apoi chiar și a forțelor armate, sugera faptul că forțele armate nu aveau cum să continue să se lupte mai mult decât o făcuseră de fapt. În celelalte două variante ale mitului, ambele tratând înfrângerea drept consecință a unei conspirații care urmărea să determine pierderea războiului de către Germania, se sugera un fapt contrar realității – și anume că armata ar fi putut să continue lupta dacă revoluția nu ar fi izbucnit, asigurând astfel o pace de compromis în condiții mai bune decât cele obținute; în versiunea extremă, atât armata, cât și poporul s-ar fi putut ridica la luptă ca să apere patria, dacă guvernul ar fi respins condițiile de pace și Aliații ar fi trecut la o invazie.

Afirmația că guvernul german ar fi putut smulge condiții de pace mai bune de la Aliați dacă armata nu ar fi fost împiedicată să se lupte prin izbucnirea revoluției a fost reluată de curând de istoricul Gerd Krumeich, care a numit-o „realistă“ și s-a întrebat retoric dacă nu cumva teoria cuțitului înfipt în spate nu conține un sâmbure de adevăr.[103] Însă, după cum am văzut, momentul prăbușirii militare a Germaniei și cel al izbucnirii revoluției contrazic această ipoteză. Moralul trupelor germane a început să scadă dramatic, din motive militare, după eșecul ofensivei din primăvara lui 1918 și până cel mult în iulie; la începutul lui septembrie era deja clar că războiul era pierdut și la începutul lui octombrie armata germană de pe frontul de

vest începuse deja să se dezintegreze. Ideea că trupele ar fi putut să continue să se lupte ca să apere patria într-o perioadă în care soldații dezertau în număr tot mai mare era, și este în continuare, o simplă fantezie. Și chiar dacă germanii ar fi făcut-o, epuizați fiind de război, slăbiți, prost dotați și fără nici o forță, ar fi fost copleșiți de forțele aliate tot mai dotate și numeroase, pentru că noi trupe americane soseau tot timpul pe front și tot mai multe tancuri veneau zi de zi făcând mai ușoară ca niciodată depășirea defensivei germane. În mod ironic, ținând cont de adoptarea ulterioară a teoriei cuțitului înfipt în spate, Ludendorff a fost cel care, cel puțin în cursul lui septembrie și la începutul lui octombrie 1918, a fost cel realist aici, nu istoricii de mai târziu. Și tot Ludendorff a fost cel care a părăsit armata și, de fapt, țara, când a izbucnit revoluția, purtând ochelari albaștri și barbă falsă și fugind în Suedia, unde a rămas în următoarele câteva luni până i-au cerut autoritățile suedeze să plece.

Care a fost efectul acestor diverse variante ale mitului? Pentru multe milioane de comuniști și de social-democrați, desigur, nici una dintre acestea nu conta prea mult. Nici, vorbind la modul mai general, pentru partidele politice moderate care au susținut Republica de la Weimar de la bun început, pentru social-democrați, pentru democrații germani de orientare liberală de stânga și pentru centrul catolic. Toate versiunile legendei au avut o trecere copleșitoare la dreapta națională, care își amintea cu nostalgie de epoca kaizerului și de monarhia militară prusacă reprezentată cel mai bine de Frederic cel Mare în secolul al XVIII-lea. În extrema dreaptă, printre pangermani și diverse grupuri contrarevoluționare extremiste mici, dar adesea violente, mai ales din rândul național-socialiștilor, predomina varianta antisemită. Mitul s-a limitat astfel la o mică zonă periferică, chiar dacă zgomotoasă și influentă, a sistemului politic al Republicii de la Weimar până la sfârșitul anilor 1920. Nu a fost adoptat de marea majoritate a electoratului.[104] Mai mult decât atât, reținerea naziștilor de a-l folosi la propaganda lor a contribuit și mai mult la diminuarea influenței sale. Ceea ce a subminat legitimitatea Republicii de la Weimar nu a fost atât mitul cuțitului înfipt în spate în vreuna dintre diversele sale variante, ci o senzație mult mai generală că avântul democrației fusese însoțit de umilirea națională provocată de acordul de pace și de clauza de vină pentru război din Tratatul de la Versailles, de care,

indiferent care au fost motivele înfrângerii Germaniei, aceasta era răspunzătoare la urma urmei.

Mitul cuțitului înfipt în spate a fost o teorie a conspirației mult mai concretă decât atribuirea unor porniri subversive și conspirative instinctive evreilor din întreaga lume, justificate rasial prin documente precum Protocoalele. În primul rând, acesta s-a limitat în principal (deși nu exclusiv) la Germania și s-a axat pe evenimente istorice germane concrete. În al doilea rând, în redările sale mai bine explicate, prin acesta erau acuzate grupuri concrete din societate, fie că era vorba despre socialiști, comuniști și pacifiști, fie (o categorie care se suprapune cu altele în mintea extremei drepte) de evreii din țară, ajutați și încurajați de evrei din străinătate, în primul rând din Marea Britanie, Franța și Statele Unite. Totodată, nu a fost genul de teorie a conspirației prin care se menționează anumite persoane identificate sau identificabile care, chipurile, au provocat înfrângerea Germaniei, cu excepția câtorva personaje reprezentative, precum Karl Liebknecht sau Philipp Scheidemann, dintre care nici unul nu a fost evreu. Pentru un gen de teorie a conspirației care vizează o temă și mai concretă, vizând anumite persoane despre care se spune că s-au făcut vinovate de o anumită faptă, trebuie să ne mutăm atenția de la 9–11 noiembrie 1918 la un alt moment decisiv din istoria germană, care a avut loc în noaptea de 27–28 februarie 1933.

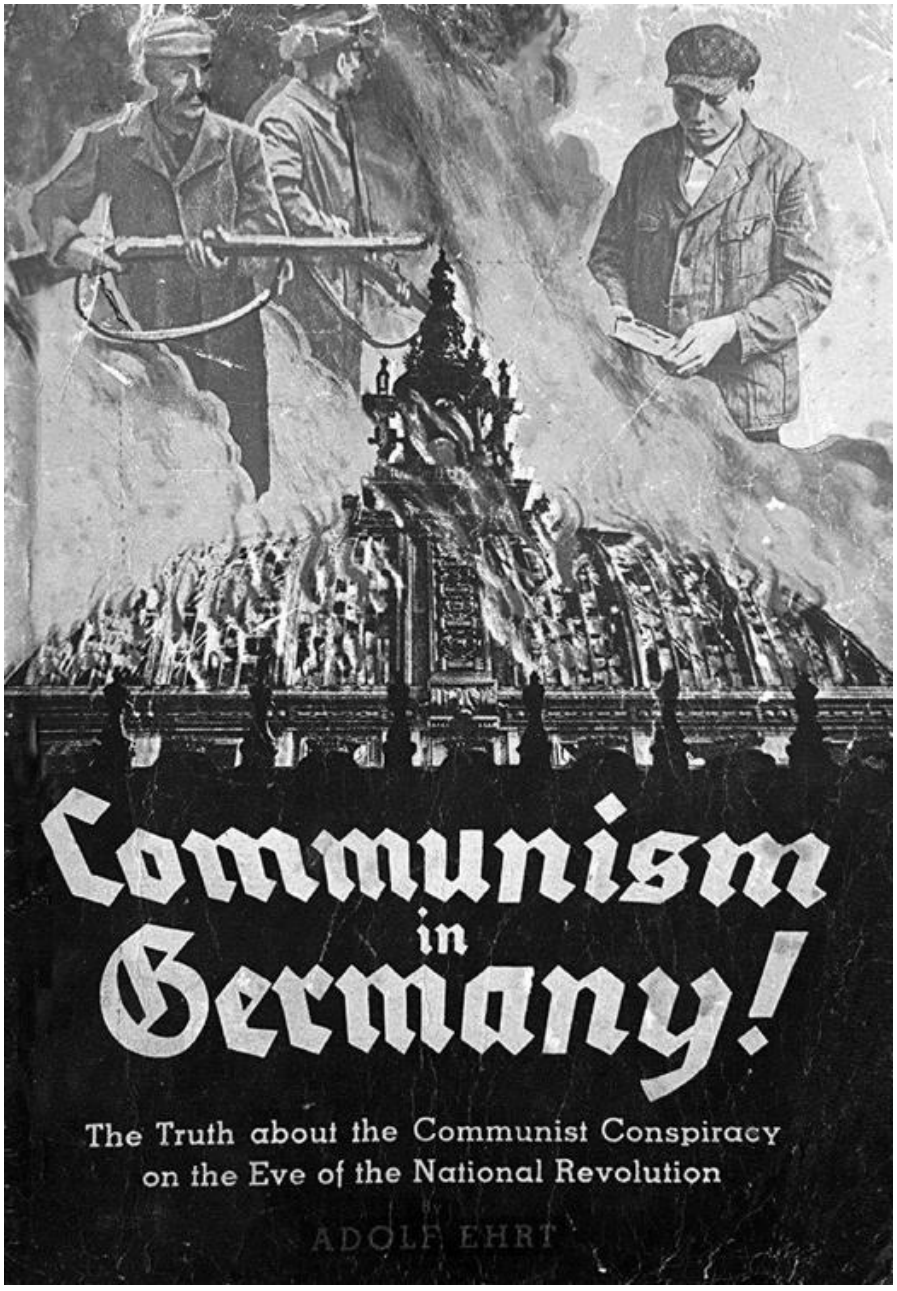

Communism in Germany!

The Truth about the Communist Conspiracy on the Eve of the National Revolution

ADOLF EHRT

3. Cine a incendiat Reichstagul?

I

Teoriile conspirației se formează de obicei în jurul unor evenimente violente și neașteptate. Moartea subită a unui șef de stat, asasinarea unui ministru, atacul cu bombă asupra unei clădiri sau a unei mulțimi – acestea și altele asemenea, evenimente aparent întâmplătoare, necesită explicații. Pentru mulți, ideea că ar putea fi consecința sorții, a unui accident sau a minții tulburate a unui singur individ nebun pare prea simplă ca să fie plauzibilă. Indiferent de ceea ce sugerează dovezile, aceste atrocități grave trebuie să fi avut un autor colectiv, să fi fost puse la cale mult timp și în mod meticulos. Asasinarea președintelui SUA, John F. Kennedy, în Dallas în 1963 și distrugerea turnurilor gemene World Trade Center din 2001 sunt probabil principalele poluri magnetice care i-au atras pe amatorii de teorii ale conspirației din zilele noastre, emițându-se ipoteze și pseudoexplicații tot mai complicate ori de câte ori reapar. Dezbaterea se tot întețește în timp ce adepții teoriilor opuse construiesc adevărate edificii de dovezi pline de detalii și de o complexitate uluitoare încât adesea este aproape imposibil pentru un nespecialist să le parcurgă.

Poveștile alternative de acest gen sunt produsul imaginației paranoice, după cum a stabilit Richard Hofstadter în celebrul său articol. În 1933 a avut loc la Berlin, în capitala Germaniei, un alt eveniment important și total neașteptat în timp ce se producea tranziția de la Republica de la Weimar la al Treilea Reich. Hitler fusese numit cancelar al Reichului într-un guvern de coaliție format în majoritate din conservatori, dar fără să aibă încă putere dictatorială și fiind în toiul unei campanii pentru alegerile generale. Naziștii începuseră deja să îl suprime pe oponentul lor cel mai hotărât, Partidul Comunist German, care la alegerile anterioare, din noiembrie 1932, câștigase 100 de locuri din Reichstag, parlamentul național. Comunismul german a reprezentat o puternică mișcare de masă, dar până la jumătatea lui februarie 1933 fusese deja silit să își închidă sediul de partid de la Berlin. Era obligat să folosească în locul sediului sălile comisiilor din Reichstag ca să își țină ședințele pentru organizarea campaniei electorale a partidului. Puțin înaintea orei 20.40 pe 27 februarie 1933, cu mai puțin de o săptămână

până la data programată a alegerilor, șeful delegației comuniste din Reichstag, Ernst Torgler, a părăsit clădirea după una dintre aceste ședințe, fiind însoțit de o deputată și secretară a delegației partidului, Anna Rehme. Torgler, un membru isteț și îndrăgit al Reichstagului, i-a dat la plecare cheile portarului Rudolf Scholz, schimbând cu acesta câteva glume. Portarul de zi își făcuse deja turul, se uitase în sala de dezbateri pe la 20.30, găsind că totul era în regulă. După ce a intrat în tură, portarul de noapte Albert Wendt a vorbit puțin cu funcționarul însărcinat cu ridicarea corespondenței Willi Otto, care s-a dus sus, trecând prin clădirea întunecată cu o lanternă în mână, ca să golească cutiile poștale ale deputaților. Otto a părăsit coridoarele și scările întunecate pe la 20.55. Nici Wendt, nici Otto nu auziseră nimic suspect în sala de dezbateri sau pe coridoarele reverberante.[1]

La 21.03 un tânăr student la teologie, Hans Flöter, trecea pe lângă latura înaltă a uriașei clădiri de piatră, în drum spre casă, după încă o zi petrecută la Biblioteca Prusacă de Stat, când auzi sunet de geam spart venind dinspre partea din față a clădirii. La început nu a dat nici o importanță, dar cum zgomotul a continuat, și-a dat seama că cineva spărgea un geam. Dând ocol clădirii ca să vadă ce se întâmplă, a văzut o siluetă întunecată cu o torță aprinsă în mână cățărându-se și pătrunzând pe o fereastră de lângă intrarea din față. Speriat, Flöter s-a dus la polițistul pe care îl văzuse, de câte ori trecuse pe lângă clădire, că stătea prin apropiere și l-a informat cu privire la incident. Apoi a plecat acasă, după ce își făcuse datoria cetățenească. Polițistul, ofițerul Karl Buwert, s-a îndreptat spre clădire și s-a uitat în interior. I s-au alăturat doi trecători, printre care și un tânăr zețar, Werner Thaler. Se făcuse 21.10. Au observat un amestec de umbre mișcătoare și flăcări care pâlpâiau trecând de la o fereastră la alta în spatele fațadei și le-au urmărit de afară alergând. Când mișcarea din clădire s-a oprit o clipă, polițistul a tras cu pistolul, dar nu a nimerit nimic. L-a trimis pe unul dintre însoțitorii săi la cea mai apropiată secție de poliție ca să cheme pompierii. Se puteau vedea de-acum flăcări în clădire, atrăgându-le atenția și altor trecători, care au sunat și ei la pompieri. Au sosit și alți polițiști, care auziseră împușcătura lui Buwert. L-au chemat pe portarul de noapte al Reichstagului, Albert Wendt, iar acesta l-a sunat pe secretarul președintelui Reichstagului, Hermann Göring.

Mașinile de pompieri se apropiau deja de clădire, iar sunetul lor i-a atras atenția supraveghetorului clădirii, care a venit în fugă cu cheile. A intrat în clădire cu trei polițiști care așteptau afară și s-au îndreptat spre sala de dezbateri, unde au ajuns puțin după ora 21.20. Au văzut că flăcările cuprinseseră draperiile din spatele scaunului președintelui și au trecut pe lângă alte focuri mult mai mici în timp ce se deplasau prin clădire cu pistoalele scoase. În sala în care stăteau de obicei stenografele ardea un foc puternic. Când au ajuns la restaurant, bărbații au dat peste un zid de flăcări. Întorcându-se în sala de dezbateri, au găsit un tânăr pe jumătate dezbrăcat, care nădușea din plin, și l-au arestat sub amenințarea armei. „De ce-ai făcut-o?“, a strigat la el supraveghetorul clădirii. „În semn de protest!“, a răspuns bărbatul. Scos din minți, supraveghetorul l-a lovit de două ori. L-au percheziționat pe tânăr și i-au confiscat actele de identitate. Acestea indicau că era Marinus van der Lubbe, născut la Leiden, în Țările de Jos, pe 13 ianuarie 1909. A fost dus la cea mai apropiată secție de poliție. Era ora 21.27. Nu a mai fost găsit nimeni altcineva la locul faptei. Un personaj misterios care a fost văzut părăsind clădirea s-a dovedit ulterior a fi un bărbat care se adăpostea de frig la intrare în așteptarea autobuzului. Potrivit unui raport oficial al poliției depus de dr. Walter Zirpins pe 3 martie, van der Lubbe fusese unicul făptaș. La interogatoriu, tânărul neerlandez reconstituise cu precizie șirul evenimentelor. Nu fusese descoperit nici un alt foc în clădire pe care să nu fi declarat că îl aprinsese el însuși.

Brigada de pompieri ajunsese cu nouă minute mai devreme și pătrunsese în clădire stingând majoritatea incendiilor mai mici. Când pompierii au încercat să intre în sala de dezbateri însă, au dat peste o mare de flăcări: lambriurile și mobila de lemn ardeau, iar căldura era atât de puternică, încât au fost nevoiți să se retragă. Focul înghițea aerul și crea un cumplit curent ascendent de aer. Între timp începuseră să sosească și alte mașini de pompieri. Puțin după 21.40 erau nu mai puțin de 60 la număr, luând apă din râul Spree ca să stingă flăcările și până la ora 23 au fost stinse toate focurile. Camera de dezbateri arsese complet; toate instalațiile și mobilele de lemn erau simple rămășițe carbonizate. A doua zi dimineață aproape tot ce rămăsese din organul legislativ german era o carcasă.

Unul dintre primii străini care au sosit la locul faptei a fost reporterul britanic Sefton Delmer, care reușise cumva să intre în grațiile liderilor

naziști. El ne-a lăsat o relatare a evenimentelor care au avut loc în acea seară dezastruoasă.

Vestea că Reichstagul era în flăcări mi-a dat-o unul dintre mulții vânzători de la benzinării cărora le dădusem cartea mea de vizită ca să mă sune în caz că s-ar fi întâmplat ceva demn de luat în seamă prin zonă. Nu se vedea nici un taxi, iar eu îmi lăsasem deja mașina în garaj, care se afla la o distanță de vreo 400 de metri. Așa că am alergat, am alergat și iar am alergat aproape doi kilometri și jumătate de la biroul meu și până la Reichstag. Am ajuns acolo la 21.45 – după doar 40 de minute de când se dăduse alarma. Se adunase deja multă lume, care se uita la flăcările care se înălțau prin marele dom de sticlă ca o coloană de foc și fum. Din minut în minut soseau mașini de pompieri, ale căror clopote sunau în timp ce străbăteau în viteză străzile. Un polițist emoționat mi-a spus: „L-au prins pe unul dintre cei care au făcut asta, un bărbat îmbrăcat doar în pantaloni. Se pare că și-a folosit haina și cămașa ca să aprindă focul. Dar trebuie să fie și alții înăuntru. Îi caută.“

Delmer a vorbit cu cât de mulți oameni a putut, notând totul, și a reușit ulterior să reconstituie oarecum în detaliu reacțiile conducerii naziste. Știrea privind incendiul fusese transmisă mai întâi de către Ernst Hanfstängl, cunoscut de toți ca „Putzi“, un crai petrecăreț pe jumătate american, pe jumătate german care îl ajutase pe Hitler după Puciul de la berărie din 1923 și cu care rămăsese prieten de atunci. Cunoscut pentru farsele pe care le făcea, îi era adesea greu să îi facă pe oameni să îl ia în serios. Și așa s-a întâmplat și de data asta. După cum avea să își amintească Delmer,

Hanfstängl, care încerca să își oblojească o gripă dormind într-o cameră din palatul prezidențial al lui Göring de vizavi de Reichstag, a văzut incendiul, a fugit la telefon și l-a sunat pe Goebbels. „Arde Reichstagul“, a spus aproape țipând. „Spune-i Führerului.“ „Ah, încetează cu prostiile, Putzi.“ „Nu mai dau importanță glumelor tale învechite. Culcă-te la loc. Noapte bună!“ Și Goebbels i-a închis telefonul.

Problema era că, doar cu doar patru zile înainte, acel mic glumeț Goebbels, ca să îl distreze pe Hitler, îi făcuse o farsă la telefon lui Hanfstängl. Iar când

Hanfstängl l-a sunat să-i spună despre incendiul de la Reichstag a crezut că îi întorcea farsa. „Ascultă! Ceea ce îți spun este absolut adevărat. Este de datoria ta să îi spui Führerului. Dacă nu îi spui îți garantez că o să ai probleme!“ Nici acum Goebbels nu l-a crezut. Însă de data asta i-a transmis mesajul lui Hitler, care era în camera de alături.

Pe când Delmer vorbea cu martori oculari de la locul incendiului, a văzut două mașini negre marca Mercedes trecând de cordonul de polițiști care fusese instalat în jurul Reichstagului.

„E Hitler, pun pariu!“ i-am spus unui bărbat de lângă mine. Am trecut pe sub frânghia pe care tocmai o pusese poliția ca să îi țină pe spectatori la distanță și am dat fuga ca să verific. Am ajuns la Poarta Doi de la intrarea Reichstagului, exact când Hitler a sărit din mașină și a început să urce repede câte două trepte, cu poalele paltonului în vânt și cu pălăria moale și neagră de artist trasă în jos pe cap. Goebbels și garda sa de corp se aflau în spatele lui… Înăuntru, la intrare, era Göring, masiv într-o haină din cămilă, cu picioarele desfăcute precum gărzile din epoca lui Frederic cel Mare dintr-un film al companiei UFA. Pălăria sa moale, maro, era ridicată în față după așa-zisa modă „Potsdam“. Era foarte roșu la față și m-a privit dezaprobator. Ce și-ar mai fi dorit să mă alunge. Dar Hitler tocmai spusese: „Seara, Herr Delmer“ și acesta a fost biletul meu de intrare.

Göring i-a dat raportul lui Hitler, timp în care eu și Goebbels stăteam lângă ei ascultând cu aviditate. „Fără îndoială că aceasta este opera comuniștilor, Herr Cancelar“, a spus Göring. „Câțiva deputați comuniști erau prezenți aici, în Reichstag, cu 20 de minute înainte de izbucnirea incendiului. Am reușit să îl arestăm pe unul dintre incendiatori.“ „Cine e?“ a întrebat nerăbdător Goebbels. Göring s-a întors spre el. „Nu știm încă“, a spus cu gura aia subțire a lui, „dar o să îl facem noi să ne spună, nu vă temeți, Doctor.“ A spus-o ca și cum se temea de vreo posibilă critică cu privire la eficiența sa. Apoi Hitler i-a pus o întrebare: „Celelalte clădiri publice sunt în siguranță?“ „Am luat toate măsurile posibile de precauție“, a spus Göring. „Am mo-bilizat toată poliția. S-a instituit pază specială la fiecare clădire publică. Suntem pregătiți pentru orice.“ Sunt sigur că a spus asta la modul serios și nu doar ca să se dea mare. Atât Hitler, cât și Göring se temeau încă

de pe atunci de o lovitură de stat comunistă. Cu șase milioane de voturi la ultimele alegeri și cu un mare număr de susținători în sindicate, comuniștii reprezentau încă o putere formidabilă. Și mai încercaseră să pună mâna pe putere prin lovituri de stat – după cum o făcuseră și naziștii.

Apoi, după ce Göring a terminat de dat raportul, am făcut un tur al clădirii. Trecând prin bălți de apă, printre dărâmături carbonizate și printre nori de fum rău mirositor, am străbătut camere și coridoare. Cineva a deschis o ușă de stejar vopsită în galben și preț de o clipă am aruncat o privire în furnalul aprins al sălii de ședințe. A fost ca și cum am deschis ușa unui cuptor. Deși brigada de pompieri stropea din răsputeri cu furtunurile, focul duduia învăluind cupola cu o furie care ne-a făcut să închidem la loc ușa repede. Göring a luat o zdreanță de pe jos de lângă draperiile carbonizate. „Poftim, vedeți și singur, Herr Cancelar, cum au dat foc“, a spus. „Au pus pe mobilă cârpe îmbibate cu benzină și le-au dat foc.“ Observați pluralul folosit. „Au“ făcut asta, „au“ făcut aia. Göring nu se îndoia câtuși de puțin că trebuia să fi fost mai mult de un singur incendiator. Trebuia să fi fost mai mulți de unu potrivit convingerii sale că incendiul fusese consecința unei conspirații comuniste. Trebuia să fi fost o gașcă de incendiatori. Dar, uitându-mă la zdrențe și la celelalte dovezi, nu am văzut nimic ce nu ar fi putut să facă o singură persoană.

Am ajuns pe un hol plin de fum. Un polițist ne-a ieșit în cale și ne-a blocat drumul cu brațele larg deschise. „Nu trebuie să treceți pe aici, Herr Cancelar. Candelabrul acela poate să cadă dintr-o clipă într-alta.“ Și a arătat spre un candelabru de cristal. Pe coridorul următor Hitler s-a retras puțin și mi s-a alăturat. Era atât de mișcat încât a făcut o profeție: „Dă Doamne“, a spus el, „să fie opera comuniștilor. Asistați la începutul unei noi epoci măreție din istoria germană, Herr Delmer. Acest incendiu este începutul.“[2]

Conducătorii naziști clar au crezut că incendiul făcea parte dintr-un complot comunist. După cum scria Goebbels în jurnalul său, aceștia au încercat, după părerea sa, „prin foc și teroare să răspândească deruta pentru ca, în panica generală, să preia ei înșiși puterea“.[3] Göring a ordonat arestarea în masă a comuniștilor în aceeași noapte, iar Batalioanele de asalt naziste, înscrise deja ca poliție auxiliară, s-au răspândit prin toată capitala, ridicând activiști cunoscuți ai Partidului Comunist și ducându-i în închisori

improvizate, subsoluri, depozite și la centre de tortură. Naziștii începuseră să pună mâna pe putere prin violență.

A doua zi dimineață s-a reunit cabinetul, format încă în majoritate din conservatori nenaziști, ca să redacteze un decret de urgență prin care se abrogau libertățile civile în toată Germania. Semnat fiind în aceeași zi de președintele Reichului, Hindenburg, prin acesta s-au eliminat libertatea de exprimare, libertatea de întrunire și de asociere și libertatea presei, s-a suspendat autonomia statelor federale, precum Baden și Bavaria, și s-au legalizat interceptarea telefoanelor și a corespondenței și alte intruziuni în drepturile individuale ale cetățenilor. I-a ajutat pe naziști foarte mult să le limiteze libertatea de exprimare oponenților lor pentru alegerile generale, ceea ce le-a oferit partidelor de la guvernare o majoritate fragilă de 52 la 48 la sută. Un fapt mult mai important însă: decretul a fost reînnoit în mod repetat până la sfârșitul celui de-al Treilea Reich din 1945. A fost primul dintre cele două documente fundamentale pe care s-a bazat dictatura celui de-al Treilea Reich. Prin Actul de împuternicire, aprobat de Reichstag după o uriașă intimidare nazistă și în lipsa deputaților comuniști pe 23 martie 1933, li s-a conferit lui Hitler și miniștrilor săi putere legislativă exclusivă, ignorând astfel președintele și Reichstagul. Prin acesta procesul era complet. Până în vara lui 1933 toată opoziția fusese distrusă. Aproape 200 000 de comuniști, social-democrați și alți opozanți ai naziștilor cunoscuseră regimul violent al lagărelor de concentrare. Toate partidele politice independente fuseseră forțate să se autodizolve, cabinetul era compus aproape exclusiv din naziști, iar regimul dictatorial al lui Hitler fusese instaurat în mod ferm.[4]

Așadar al Treilea Reich s-a clădit pe temelia unei teorii a conspirației, teoria potrivit căreia comuniștii dăduseră foc Reichstagului ca primă acțiune dintr-un complot de înlăturare a Republicii. Cei mai implacabili oponenți ai naziștilor adunaseră vreo 17 procente din voturi la ultimele alegeri complet libere ale Republicii de la Weimar, din noiembrie 1932, crescând numărul de locuri deținute în legislativul național în timp ce naziștii pierduseră câteva dintr-ale lor. Partidul Comunist German nu ascunsese niciodată faptul că intenționa să dizolve democrația de la Weimar și să creeze o „Germanie sovietică“, potrivit modelului Uniunii Sovietice staliniste. Preluarea violentă a puterii devenise un obicei comunist în Rusia în 1917

aplicat, cu mai puțin succes, și în alte țări în anii care au urmat, inclusiv chiar în Germania. Lui Hitler i se părea evident că distrugerea Reichstagului nu putea să fi fost decât consecința unei conspirații puse la cale de comuniști. Conducerea nazistă a început astfel să îi acuze pe unii comuniști că au conspirat la incendierea clădirii parlamentului german. Însoțită de o mare propagandă, această acuzație i-a convins pe mulți germani din clasa de mijloc de faptul că decretul se justifica în condițiile iminenței unei lovituri de stat comuniste.

Până să fie judecat van der Lubbe la Curtea Supremă Germană de la Leipzig, i se alăturaseră în boxa acuzaților Gheorghi Dimitrov, șeful Secției pentru Europa Centrală a Internaționalei Comuniste, și alți doi comuniști bulgari care se aflau atunci la Berlin, precum și Ernst Torgler, șeful delegației Partidului Comunist German din Reichstag (pe motiv că fusese văzut părăsind clădirea nu cu mult timp înainte de declanșarea incendiului, deși, după cum am văzut, exista o explicație cât se poate de nevinovată pentru asta). Cu toate că judecătorul, Wilhelm Bünger, un bine cunoscut politician conservator saxon, a încercat cu orice ocazie să îi închidă gura, Dimitrov i-a învârtit pe degete pe procurori și a glumit pe seama teoriei conspirației a naziștilor cu istețime și cu stil. Un moment decisiv a fost cel al interogării lui Hermann Göring, care, ca martor al acuzării, prezentase ceea ce considera a fi fost dovezi privind rolul jucat de comuniști în declanșarea incendiului. Dimitrov i-a distrus credibilitatea și a insinuat că Göring mințea.

Göring era din ce în ce mai furios…: „N-am venit aici ca să mă acuzi tu.“ Dimitrov: „Ești martor“. Göring: „În ochii mei nu ești decât un ticălos, un escroc care trebuie spânzurat“. Dimitrov: „Foarte bine, mă declar mulțumit“. În acest moment judecătorul Buenger l-a întrerupt pe Dimitrov, acuzându-l din nou că face propagandă, fără însă să îl certe deloc pe Göring. Dimitrov a încercat să mai pună niște întrebări, dar judecătorul i-a cerut să stea jos. Dimitrov a făcut o ultimă încercare: „Vă este frică de întrebările mele, nu-i așa, Herr ministru?“ Göring s-a înfuriat și mai tare. A răspuns: „Ție o să-ți fie frică când oi pune mâna pe tine. Stai puțin să ies de sub autoritatea curții, escrocule!“ Judecătorul, tare respectuos, a spus: „Dimitrov este exclus trei zile. Dați-l afară!“[5]

Judecătorii de la proces s-au înclinat în fața necesității politice și au stabilit că incendiul fusese pus la cale de comuniști. Însă, deși au fost subiectivi, nu au fost simple marionete naziste și s-au agățat cel puțin de niște rămășițe de principii juridice. Astfel au respins acuzațiile la adresa lui Torgler și a celor trei bulgari ca neîntemeindu-se suficient de bine pe probe clare.[6]

Numai van der Lubbe a fost găsit vinovat. A fost condamnat la moarte și executat în baza unui decret nazist potrivit căruia incendierea se sancționa cu pedeapsa capitală, chiar dacă acesta nu fusese în vigoare la data incendierii Reichstagului – prima dintre multele încălcări de către naziști ale principiilor juridice fundamentale.[7] Naziștii s-au străduit să obțină capital politic din verdictul instanței, însă în sinea sa Hitler era furios. A înființat repede un nou sistem de instanțe speciale, în frunte cu așa-numita Curte a Poporului, care să evite sistemul judiciar tradițional, care clar nu era de încredere, și să dea verdictele pe care le dorea el în cazurile viitoare. Însă Torgler și bulgarii nu au putut fi rejudecați (autoritatea de lucru judecat era un principiu pe care nici măcar naziștii nu doreau să îl încalce la momentul respectiv) și au fost puși în libertate până la urmă; în urma unor negocieri secrete, bulgarii au ajuns în Uniunea Sovietică, unde Dimitrov s-a pregătit să devină primul conducător comunist al Bulgariei de după război. Torgler, dornic să își salveze fiul de violența cu care îl amenințaseră naziștii, a început să lucreze în secret pentru Gestapo și în cele din urmă și-a găsit un post mărunt la Ministerul Propagandei, mișcare care i-a provocat mari probleme după război, când a renunțat în cele din urmă la comunism și a intrat în Partidul Social-Democrat din Germania de Vest.

II

Cu mult înainte de asta, Dimitrov și aparatul propagandei comuniste își creaseră propria teorie a conspirației cu privire la incendiu. Campania a fost orchestrată de Willi Münzenberg, directorul propagandei Internaționalei Comuniste, redactor-șef al unui ziar ilustrat bine vândut și organizator al nenumărate organizații ale frontului comunist. Abordarea lui Münzenberg era directă. Naziștii profitaseră: deci naziștii trebuie să îl fi declanșat (argumente de tipul cui bono ca acesta constituie aproape întotdeauna o trăsătură a teoriilor conspirației). Münzenberg și echipa sa au scris repede Cartea brună a terorii lui Hitler și a incendierii Reichstagului, publicată ceva mai târziu, în 1933.[8] Pe lângă numeroasele relatări direct de la surse, fără îndoială autentice și adesea emoționante și șocante cu privire la brutalitatea nazistă, scrise de cei care suferiseră de pe urma ei, Cartea brună cuprindea 90 de pagini de documente care indicau că o echipă de incendiatori naziști condusă de cunoscutul membru al Cămășilor brune, Edmund Heines, pătrunsese în Reichstag printr-un tunel secret din reședința oficială a lui Göring, îi dăduse foc în mai multe locuri în același timp, după care fugise înapoi tot prin tunel, lăsându-l țap ispășitor pe nefericitul de van der Lubbe, ca să ia asupra lui vina după cum îl puseseră „șefii lui“, naziștii.[9] În carte s-a pus un accent deosebit pe detaliile furnizate de un memorandum redactat, chipurile, de șeful delegației din Reichstag a aliaților lui Hitler din Partidul Național conservator, Ernst Oberfohren, în care se dădea vina pe naziști.

Cartea brună, susținută de un contraproces în lipsă al presupușilor autori naziști ai incendiului, care a avut loc la Londra în fața unui complet de judecători internaționali aleși cu grijă, i-a pus pe naziști în defensivă. Münzenberg dăduse o adevărată lovitură de propagandă, iar acuzațiile din Cartea brună au fost crezute de multă lume. Asta părea să fie o teorie a conspirației care avea o logică. Cu toate acestea, după război, în cursul unui amplu program de denazificare și de urmărire penală, nimeni nu a reușit să găsească alți vinovați care să fie judecați pentru infracțiunea pentru care fusese condamnat numai van der Lubbe. Cultura politică

amnezică a Germaniei Occidentale de pe vremea aceea nu a ajutat la descoperirea naziștilor care ar fi putut fi implicați. În Germania de Est, versiunea Cărții brune a continuat să fie considerată ca fiind adevărată și nu s-a considerat necesar să se mai caute dovezi. În 1956, concluziile din ea au fost dovedite de o anchetă desfășurată în numele serviciului de educație politică al guvernului est-german.[10]

Apoi, în 1959, au apărut în revista săptămânală Der Spiegel câteva articole în care se susținea că ambele teorii ale conspirației, și cea comunistă, și cea nazistă, erau false: van der Lubbe acționase fără nici un ajutor. Trei ani mai târziu, cercetarea prezentată în articol a fost publicată într-o formă foarte extinsă într-o carte lungă a scriitorului, necunoscut până atunci, Fritz Tobias, intitulată Der Reichstagsbrand. Legende und Wirklichkeit (Incendiul de la Reichstag: Legendă și realitate). În mai bine de 700 de pagini este prezentată o întreagă paletă de dovezi meticulos analizate, susținute de o cantitate enormă de cercetări amănunțite în sprijinul ipotezei potrivit căreia van der Lubbe declanșase singur incendiul.[11] Printre altele, Tobias furniza dovezi de actualitate care demonstrau că Oberfohren nu scrisese de fapt memorandumul care îi fusese atribuit. Arăta că van der Lubbe negase tot timpul implicarea altcuiva la incendiu și reacționase râzând pe față la auzul afirmației contrare făcute de Dimitrov în instanță.[12] Experții judiciari convocați în instanță ca să explice cum de se răspândise atât de repede incendiul declaraseră că acest lucru fusese posibil numai pentru că se dăduse foc cu lichide incendiare în mai multe puncte simultan – dar, bineînțeles, aceștia depuneau mărturie în favoarea afirmației naziștilor potrivit căreia comuniștii declanșaseră incendiul; știau că, dacă nu trăgeau concluzia că van der Lubbe nu acționase singur s-ar fi aflat în mare pericol într-o perioadă în care naziștii își torturau și își ucideau oponenții. Cu toate acestea, când au fost interogați de către Dimitrov, experții judiciari au admis că, ținând cont de faptul că în momentul arestării sale van der Lubbe gâfâia și era ud leoarcă de transpirație, era cel puțin posibil ca acesta să fi alergat prin clădire dând foc în mai multe locuri într-un interval de un sfert de oră. Alte cazuri de incendii din mari clădiri menționate de Tobias au confirmat supoziția că nu i-ar fi fost greu unei singure persoane să provoace în Reichstag un incendiu de proporții într-un interval scurt de timp.[13]

În mod ironic, de fapt, o mare parte din dovezile împotriva unei conspirații naziste au fost furnizate tribunalului de la Leipzig cu ocazia examinării ipotezei naziste privind o conspirație comunistă. Așa s-a întâmplat, de exemplu, cu privire la tunelul prin care se susținea că ar fi ajuns piromanii în Reichstag și că ar fi ieșit după ce dăduseră foc clădirii. Exista, într-adevăr, un tunel, iar instanța l-a cercetat în amănunt. Labirintul de beciuri și de încăperi de serviciu de sub clădirea Reichstagului era atât de derutant încât un polițist care a fost trimis să intre în tunel și să încerce să găsească drumul până la reședința oficială a lui Göring s-a rătăcit și a fost nevoie de o echipă de căutare ca să îl salveze. Atâtea uși ar fi trebuit descuiate ca să poată să ajungă piromanii în beciurile Reichstagului și apoi încuiate la loc la întoarcere ca să își ascundă urmele, încât ar fi fost imposibil să fi săvârșit fapta rapid. Mai mult decât atât, o inspecție efectuată imediat după incendiu a revelat faptul că ușile erau bine închise.

Când un grup de ziariști a trecut prin tunel, aceștia au descoperit că plăcile de metal slab prinse, cu care era acoperită podeaua tunelului, făceau un asemenea zgomot când călcai pe ele încât un grup de Batalioane de asalt i-ar fi atras, fără îndoială, atenția portarului de noapte din reședința oficială a lui Göring cu privire la prezența lor chiar și dacă ar fi fost încălțați cu papuci de pâslă (și chiar s-a încercat trecerea prin tunel cu o astfel de încălțăminte, rezultatul fiind la fel de zgomotos). Portarul de noapte a declarat și el sub jurământ că nici nu văzuse, nici nu auzise nimic suspect înainte de izbucnirea incendiului. Pe de altă parte, dovada ferestrei prin care intrase în clădire van der Lubbe, alături de declarațiile martorilor care auziseră zgomotul de geam spart pe când acesta sărea înăuntru, era incontestabilă.[14] Tobias a arătat că nu se găsiseră urme de lichide inflamabile sau recipiente la locul incendiului. Însoțită de 100 de pagini de documentație de la proces și de alte surse și de hărți și planuri ale clădirii, cartea sa a reprezentat o provocare extraordinară atât pentru versiunea comunistă, cât și pentru cea nazistă a evenimentelor.

Limbajul vehement, uneori furios și disprețuitor folosit de Tobias cu privire la ipotezele sale au făcut ca lucrarea lui să fie considerată opera unui amator în profesia de istoric. Cu toate acestea, cartea a primit o susținere considerabilă când respectatul Institut pentru Istorie Contemporană de la München, centru de marcă al Germaniei pentru cercetarea național-

socialismului, l-a angajat pe tânărul istoric Hans Mommsen (care ulterior a devenit mult respectatul decan al istoriografiei celui de-al Treilea Reich din Germania) ca să investigheze chestiunea și să dea un verdict. În 1964, Mommsen a scris un articol atent documentat și puternic argumentat susținându-i argumentele lui Tobias. Considerarea Incendiului de la Reichstag drept un eveniment neplanificat l-a determinat pe Mommsen să susțină că naziștii fuseseră niște oportuniști care profitaseră de pe urma unor evenimente întâmplătoare, potențial favorabile, ca să lanseze politici-cheie și să își atingă propriile scopuri. Aceasta a devenit așa-numita interpretare „funcționalistă“ a puterii în cel de-al Treilea Reich, spre deosebire de viziunea „intenționalistă“, potrivit căreia totul fusese consecința planurilor lui Hitler. Această interpretare a fost ulterior aplicată unei mari game de chestiuni din Germania nazistă, inclusiv originilor Holocaustului.[15]

Adepții teoriei conspirației care au considerat că naziștii au fost vinovați nu aveau să lase lucrurile așa. Münzenberg era mort de multă vreme; trupul său a fost descoperit în Alpii Francezi, unde fusese ucis fie de Gestapo, fie de poliția secretă sovietică în timp ce se îndrepta spre granița elvețiană după ce evadase din închisoare.[16] Însă, în anii 1960, acestea fuseseră de mult uitate, iar o nouă generație de comuniști și de tovarăși de-ai lor de drum apăruseră pe scenă ca să reînvie teoria conspirației legate de Incendiul de la Reichstag. Cel mai activ dintre aceștia a fost ziaristul croat Edouard Calic, născut în 1910. Pe când studia la Berlin în timpul războiului, Calic fusese suspectat, în mod ironic, că ar fi participat la „conspirații de tip complot“ ale unor străini și că ar fi fost spionul britanicilor. A fost închis în lagărul de concentrare de la Sachsenhausen, de lângă Berlin, dar a supraviețuit și după război a rămas în Germania, unde a lucrat ca ziarist. L-a interesat foarte mult dezbaterea legată de Incendiul de la Reichstag, susținând că incendiul fusese declanșat de SS sub comanda lui Reinhard Heydrich.[17]

Calic s-a declarat jignit de constatările lui Tobias, pe care l-a defăimat ca fiind „un nazist de primă clasă“. A publicat dovezi despre care spunea că dovedeau că, până la urmă, naziștii declanșaseră incendiul. Totuși criticii au început în curând să sesizeze anomalii care i-au făcut să creadă că o mare parte dintre dovezi nu erau autentice. De exemplu, în 1968 Calic a publicat stenogramele a două așa-zise interviuri cu Hitler luate în 1931 de un redactor-șef de ziar cu multă experiență, Richard Breiting, și care au fost

apoi, chipurile, îngropate de acesta într-o cutie din grădina lui pentru că s-ar fi temut pentru propria viață dacă ar fi fost descoperite.[18] Prin interviuri se încerca să se demonstreze că Hitler punea deja la cale incendierea Reichstagului cu doi ani înaintea incidentului. „După părerea mea“, a fost înregistrat Hitler spunându-i lui Breiting, „cu cât o să ardă mai repede această prăvălie vorbitoare, cu atât va fi eliberat mai repede poporul german de influența străină.“[19] Cu toate acestea, interviurile cuprindeau atâtea anomalii (tratându-i pe Churchill și pe Roosevelt ca fiind personaje de primă importanță, de exemplu, cu mult înainte ca aceștia să fie) încât Hugh Trevor-Roper, profesor de istorie modernă la Oxford și autorul lucrării clasice The Last Days of Hitler (Ultimele zile ale lui Hitler), a acuzat că respectiva carte era un fals. Purtând titlul Demascări – un termen caracteristic folosit în multe teorii ale conspirației –, „interviurile“ publicate în carte au fost în mod evident inventate în mare parte, dacă nu integral, chiar de către Calic. O analiză mai amănunțită a ediției germane a arătat că limbajul în care a fost scrisă cuprindea multe expresii din croată, traduse direct în germană. Încercarea ulterioară a lui Calic de a se apăra în instanțe a eșuat.[20]

Cu toate acestea, la apariția lor, Demascările au fost bine primite de unii istorici, care le-au considerat o mare revelație. Profitând de această reușită, Calic a înființat o comisie de cercetare a cauzelor și efectelor celui de-al Doilea Război Mondial – așa-numita Comisie de la Luxemburg – și a căpătat susținerea unor istorici de marcă ai celui de-al Treilea Reich, precum Karl Dietrich Bracher și Walther Hofer (arhi-„intenționaliști“), precum și finanțarea lui Willy Brandt și a altor personalități cunoscute. În 1972 și în 1978 comisia, condusă de istoricii Friedrich Zipfel și Christoph Graf, a redactat două volume de documente și comentarii, care au ajuns la aproape 700 de pagini și cuprindeau rapoarte de expertiză vechi și noi, mărturiile unor pompieri de la locul faptei, fragmente din declarația lui van der Lubbe și peste 50 de pagini de analiză a dovezilor referitoare la pasajul subteran și reluau în mare detaliu teza centrală din Cartea brună. Tobias și Mommsen au fost continuu atacați de cei doi autori, care i-au acuzat că falsificaseră intenționat rapoartele de expertiză.[21] O trăsătură aparte a acestor două volume documentare a fost faptul că în ele se susținea că mulți martori așa-ziși incomozi în privința implicării naziștilor la incendiere muriseră în lunile de după incident, mai ales în „Noaptea cuțitelor lungi“ –

epurarea de către Hitler a organizației Batalioanelor de asalt de la sfârșitul lui iunie 1934. Oberfohren fusese găsit mort în biroul lui la numai câteva săptămâni după incendiu, iar Breiting murise, chipurile, otrăvit de Gestapo în 1937. Astfel de morți misterioase ale unor presupuși martori-cheie sau participanți au fost un element esențial în multe dintre teoriile conspirației țesute în jurul asasinării președintelui Kennedy mulți ani mai târziu.

S-a susținut și că cele două volume impunătoare, care cuprindeau o apărare solidă a autenticității interviurilor lui Breiting și fragmente tipărite dintr-un alt interviu acuzator, chipurile, cu Alfred Hugenberg, baron de presă și ministru în cabinetul de coaliție al lui Hitler, ar fi conținut informații false și falsificări, mai întâi într-o serie de articole din săptămânalul liberal Die Zeit din 1979 și apoi într-un volum colectiv din 1986, reunind contribuțiile lui Mommsen, Tobias și ale altora. Unul dintre coautori, Henning Köhler, a prezentat dovezi ample în sprijinul opiniei potrivit căreia interviul lui Hugenberg era un fals. A numit documentele lui Calic „falsificare pe bandă rulandă“.[22] Majoritatea documentelor publicate nu au fost puse la dispoziția istoricilor ca să verifice dacă acestea corespundeau cu originalul sau apăruseră doar sub formă de fragmente; aproape toți autorii lor muriseră, așa că nu puteau fi întrebați cu privire la ele; și cuprindeau multe contradicții cu dovezile faptice cunoscute.

Fiind presată să depună originalele pentru o analiză criminalistică, Comisia Luxemburg a furnizat o singură pagină dintr-un singur document. Se susținea că era mărturia unuia dintre presupușii incendiatori naziști, Eugen von Kessel, dată în 1933, la scurt timp după incendiu. Însă s-a dovedit a fi scrisă pe o hârtie cu un filigran din 1935, la câteva luni după moartea presupusului său autor.[23] Un alt document falsificat era inspirat dintr-un raport privind o discuție cu Göring, consemnat în cartea administratorului local conservator Hermann Rauschning, Gespräche mit Hitler (Conversații cu Hitler), publicată în 1940. Rauschning scria că Göring își recunoscuse vina cu privire la incendiu; însă când Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg i-a atras atenția lui Göring după război asupra acestui fragment, acesta a spus că îl întâlnise pe Rauschning de două ori, în treacăt, și că nu i-ar fi făcut unui necunoscut o asemenea mărturisire.[24] De fapt, nu era nimic adevărat în cartea lui Rauschning: „conversațiile sale cu Hitler“ nu avuseseră loc niciodată, la fel ca și așa-zisele conversații ale sale cu Göring.

Fusese încurajat să scrie cartea de către agentul literar al lui Winston Churchill, Emery Reeves, care se ocupase și de o altă serie dubioasă de memorii, cartea I Paid Hitler (L-am plătit pe Hitler) a industriașului Fritz Thyssen; cartea lui Rauschning nu a fost luată în serios de către istorici mulți ani.[25]

În urma investigațiilor ulterioare s-a dovedit că de fapt Calic minți̧se și cu privire la propriul trecut: afirmația sa potrivit căreia fuseseră închis la Sachsenhausen în 1941 s-a dovedit a fi falsă, având în vedere activitatea sa neîntreruptă ca ziarist la Berlin vreme de doi ani. A fost, de fapt, trimis în lagăr abia în februarie 1943. Afirmația sa că obținuse documente care dovedeau faptul că naziștii fuseseră autorii Incendiului de la Reichstag de la unul dintre conspiratorii militari din 1944 împotriva lui Hitler, pe care îl întâlnise la Sachsenhausen, s-a dovedit a fi o pură invenție, de vreme ce nu exista nici o mențiune cum că respectivul conspirator ar fi trecut vreodată pe acolo. Procesul de calomnie intentat de Calic ziarului în 1982 s-a întors împotriva lui, instanța decizând că era legal să îl fi numit pe Calic „un personaj dubios“ (zwielichtige Figur). Până la urmă, pe 9 martie 2014, ziarul Die Welt a dezvăluit că, de fapt, Calic trădase, furnizând poliției secrete est-germane, Stasi, informații cu privire la o rută-cheie pe care est-germanii încercau să fugă în Occident peste proaspăt-construitul Zid al Berlinului, în 1961. Nu se știe câți oameni au ajuns în închisori est-germane ca urmare a acestui fapt. Legătura lui Calic cu regimul est-german a trădat o profundă înrădăcinare a lui în lumea mentală și morală a comunismului. Ca un adevărat discipol al lui Münzenberg, el evident că crezuse, la fel ca și maestrul său, că falsul era justificat de efectele politice pe care le producea.

Astfel, până la urmă, falsificarea consemnărilor de către Calic a reușit doar să îi convingă pe majoritatea istoricilor că Tobias avea dreptate. Combinată cu cercetarea acestuia din urmă, susținută de articolul lui Mommsen, aceasta a părut să liniștească apele, iar de-a lungul anilor 1970 și 1980 aproape toți istoricii serioși au admis faptul că Marinus van der Lubbe dăduse foc Reichstagului fără nici un ajutor. Istoricii profesioniști din Germania de Est nu au intervenit în dispută ignorând atât lucrarea lui Tobias, cât și pe criticii acesteia și preferând în schimb doar să colaboreze cu istorici bulgari și sovietici la publicarea unor documente nedisponibile anterior (și fără îndoială autentice) din propriile arhive.[26] În broșuri și

relatări cu priză la public, istoricii est-germani au subliniat mai ales faptul că naziștii fuseseră cei care profitaseră de pe urma incendiului ca dovadă a faptului că aceștia îl provocaseră, apelând din nou la argumentul cui bono în sprijinul unei teorii a conspirației.[27]

În anii 1990 au apărut însă din nou voci discordante. În 1992, specialistul în științe politice Alexander Bahar, student al șefului de atunci al Comisiei de la Luxemburg, Walther Hofer, a furnizat o nouă ediție a documentelor comisiei, ca, a spus el, gest de „rezistență față de tendințele fasciste“ din proaspăt unificata Germanie (tendințe pe care puțini alții au reușit să le sesizeze, după câte se pare). După nouă ani, împreună cu Wilfried Kugel, a publicat o carte de peste 800 de pagini, prezentând din nou aceleași argumente pe baza înregistrărilor din cursul anchetei poliției, a documentelor de la proces și a proceselor-verbale de interogatoriu descoperite în arhivele est-germane după căderea Zidului Berlinului. Această nouă încercare de a reabilita Cartea brună și pe urmașele acesteia a fost desființată fără menajamente într-o serie de analize ostile de presă. Chiar și cele mai neutre analize au concluzionat că noile documente, deși puteau conține unele materiale utile, nu dovedeau nimic.[28] Criticii au constatat încă o dată prezența acelei teme principale a teoriilor conspirației, a morților misterioase ale principalilor participanți la complot la scurt timp după incident. Bahar și Kugel chiar au sugerat că „Noaptea cuțitelor lungi“ fusese, nu în ultimul rând, rezultatul nevoii de a închide gura celor care ar fi putut să spună adevărul (deși, dacă ar fost adevărat acest lucru, de ce să fi așteptat un an și jumătate?).[29]

Era relevant de remarcat că Bahar avusese o legătură îndelungată cu cauzele de stânga, inclusiv cu o „misiune de căutare a egalității mondiale“, denumirea unui website pentru care scria sub pseudonimul de Alexander Boulerian.[30] Colaboratorul său, Wilfried Kugel, descris ca fizician și psiholog, era membru al Asociației Parapsihologice din America[31], așa că nu prea a fost de mirare că printre dovezile pe care le prezenta cartea s-a numărat și relatarea unei ședințe de spiritism ținute la Berlin în noaptea dinaintea incendiului, la care membrul Batalioanelor de asalt de la Berlin și viitor șef de poliție Wolf-Heinrich von Helldorf întrebase o clarvăzătoare: „Ne va reuși planul de asigurare a venirii la putere?“ Sugestia că această vagă întrebare se referea la Incendiul de la Reichstag nu are nici o bază

reală, desigur. Fapt și mai bizar, s-a sugerat și că această clarvăzătoare l-ar fi hipnotizat pe van der Lubbe ca să îl facă să se lase folosit de naziști.[32] Bahar a inclus apoi într-un volum de eseuri, publicat în 2006, care a cuprins o scurtă justificare a negării de către Tobias a răspunderii naziștilor de către un istoric pensionar de la Institutul de Istorie Contemporană, Hermann Graml, pe lângă noi atacuri împotriva lui Tobias și Mommsen și o altă anexă lungă cu documente.[33] Însă asta nu a ajutat la îmbunătățirea credibilității colaborării sale cu Kugel, care, pentru ultima oară în istoria teoriilor conspirației despre Hitler și naziști, a adăugat un element de ocultism și paranormal mecanismelor imaginației paranoide.

III

Deși argumentele lui Bahar și Kugel au fost bine primite de unii comentatori, nu peste mult timp au fost criticate de alții. Documentele așa-zis noi erau cel puțin autentice, s-a admis, dar alți istorici, s-a arătat, le folosiseră deja și nu găsiseră nici o dovadă privind vina naziștilor. Acesta și multe alte aspecte esențiale au fost prezentate într-un articol lung din Der Spiegel și într-o carte mai scurtă a ziaristului Sven Felix Kellerhoff, Der Reichstagsbrand. Die Karriere eines Kriminalfalls (Incendiul de la Reichstag: Soarta unui dosar penal), publicată în 2008, cu o prefață de Mommsen. Redactor-șef la departamentul de istorie al cotidianului conservator Die Welt, Kellerhoff a demontat sistematic lucrarea lui Bahar și Kugel și, odată cu ea, întreaga teorie a conspirației care data dinaintea Comisiei de la Luxemburg, de la Cartea brună. A arătat încă o dată că nu se găsiseră nici un fel de urme de lichide inflamabile în clădire după incendiu. Nu a existat nici o dovadă că fusese folosit pasajul subteran către reședința oficială a lui Göring. Kellerhoff a remarcat că, dintre membrii Batalioanelor de asalt care, chipurile, inițiaseră incendiul, un anume Hans-Georg Gewehr nu avea, fapt demonstrat, nici o legătură cu fapta, în timp ce altul, Adolf Rall, se afla în închisoare la data incendiului.[34] Dacă, a întrebat Kellerhoff deschis, naziștii veniseră prin pasaj, dăduseră foc la clădire, apoi fugiseră fără să fie observați pe același traseu pe care veniseră, atunci de ce trecătorii auziseră zgomotul de geam spart provocat de cineva care spărgea geamul ca să intre în clădire pe fereastră chiar înainte de declanșarea incendiului?

Kellerhoff a respins încercarea autorilor de a-l discredita pe Tobias și seria originală de articole din Der Spiegel, arătând că, deși la revistă lucrau, într-adevăr, foști naziști și chiar foști SS-iști (în funcții care nu aveau nici o legătură cu dezbaterea privind Incendiul de la Reichstag), acest lucru era valabil cu privire la aproape orice agenție de știri și ziar de opinie din Germania de Vest din anii 1950. Mommsen fusese, de asemenea, atacat pentru că ar fi împiedicat publicarea unui raport anterior legat de incendiu, care îi fusese comandat de Institutul de Istorie Contemporană de la München profesorului șvab Hans Schneider. Partizanii teoriei conspirației

susțineau că aceasta se întâmplase pentru că Schneider dovedise că descoperirile lui Tobias erau greșite și Mommsen nu dorea ca raportul lui să iasă la lumină. A spus, într-adevăr, că publicarea raportului lui Schneider nu era de dorit din motive politice. Dar Mommsen a atras deja atenția asupra raportului în articolul său mulțumindu-i lui Schneider pentru ajutorul său și exprimându-și dorința ca, de fapt, să se publice. Nu exista deci nici un temei pentru acuzația că ar fi încercat să împiedice publicarea. Și, într-adevăr, când s-a publicat raportul lui Schneider în cele din urmă, în 2004, neconcordanțele dintre acesta și Tobias și Mommens erau departe de a fi convingătoare. Potrivit verdictului lui Kellerhoff, raportul lui Schneider era „o slabă compilație de materiale pline de judecăți nefondate“. Aceasta nu prea a fost o justificare clară a criticilor lui Tobias că lucrarea sa era atât de dăunătoare încât trebuia scoasă din circuit.[35]

Cartea lui Kellerhoff se poate să fi fost considerată demnă de a clarifica chestiunea.[36] Însă în 2014 s-a făcut o nouă încercare de a justifica ipoteza originală a Cărții brune. Nu a provenit dintr-o sursă din stânga germană, ci de la un avocat și istoric american, Benjamin Carter Hett, devenit cunoscut cu o biografie bine documentată și scrisă pasional a lui Hans Litten, un avocat de stânga. Umilirea de către Litten a lui Hitler la un interogatoriu din timpul procesului penal al unui grup al Batalioanelor de asalt către sfârșitul Republicii de la Weimar dusese la arestarea sa în noaptea Incendiului de la Reichstag și tratarea lui cu o asemenea brutalitate în lagăr încât până la urmă s-a sinucis. Cartea a câștigat pe bună dreptate Premiul Fraenkel de Istorie Contemporană (am făcut parte din juriul care l-a acordat) și a fost ecranizată ulterior ca docudramă pentru televiziune. Interesul lui Hett față de Incendiul de la Reichstag a fost stârnit în mod evident de lucrarea sa despre Litten. Cartea lui, Incendierea Reichstagului, s-a bazat pe dosarele aflate în 24 de arhive din câteva țări, inclusiv unele, precum dosarele Stasi, neconsultate anterior de cercetătorii din domeniu. A folosit și colecții private (mai ales documentele personale ale lui Tobias, care murise în 2011), corespondență și interviuri. Cartea era o impresionantă operă de artă, care prezenta dovezi noi și în care își expunea teoria cu și mai mult rafinament decât o făcuseră apărătorii anteriori ai argumentelor Cărții brune. Era bine scrisă și plăcută de citit. Însă era mai degrabă opera unui procuror decât a unui istoric echilibrat și obiectiv.[37]

În primul rând, cartea lui Hett nu a luat direct în discuție lucrările anterioare legate de subiect: cartea lui Kellerhoff era menționată doar de două ori, de exemplu, iar argumentele sale nu au fost contestate. Istoricii care au admis concluziile lui Tobias au fost eliminați ca fiind neștiutori sau neglijenți pe baza a doar câteva erori extrem de minore, o tactică ce distrăgea atenția de la problemele importante care erau în joc. În loc să le abordeze direct, metoda preferată a lui Hett a fost tactica clasică folosită în instanță de discreditare a martorilor. Astfel, un martor-cheie, șeful Gestapo, Rudolf Diels, care nu credea că existase o conspirație nazistă care urmărea incendierea Reichstagului, a fost discreditat în ochii lui Hett pentru că poliția politică din care făcea parte era pronazistă și coruptă și oricum era un afemeiat imoral și nedemn de încredere, în timp ce un oficial rival de la Gestapo, Hans Bernd Gisevius, cu a cărui mărturie în favoarea tezei conspirației era de acord Hett, a fost descris ca „un oponent timpuriu al conducerii lui Hitler“,[38] deși, de fapt, acesta se ocupase în 1933 cu închiderea comuniștilor și a altor opozanți reali ai naziștilor. În 1933, aparatul judiciar și polițienesc din Germania nu era în nici un caz instituția nazificată care avea să devină ulterior, după cum indicau zecile de acțiuni penale îndreptate împotriva violentelor Batalioane de asalt, înăbușite ulterior la ordinele lui Hitler. Hermann Göring, într-adevăr, considera că polițiștii nu erau demni de încredere pe atunci, descriindu-i drept „marxiști“ sau, cu alte cuvinte, social-democrați, și a înrolat Batalioanele de asalt ca polițiști auxiliari ca să scape de această problemă. După cum arătase deja Tobias, Diels știa cât se poate de bine că naziștii fuseseră luați prin surprindere de incendiu, iar din alte puncte de vedere, precum, de exemplu, încercările sale de a stăvili lagărele „sălbatice“ de concentrare și centrele de tortură înființate de Batalioanele de asalt în 1933, din memoriile sale rezultă că nu a fost nici pe departe un instrument al naziștilor. Ca șef al Gestapoului s-a aflat într-o poziție mai bună decât oricine altcineva să afle adevărul în 1933. Pe de altă parte, toate dovezile lui Gisevius erau zvonuri și acesta nu a fost în stare să obțină nici o mărturie personală nemijlocită cu privire la cine a declanșat incendiul.[39]

Hett a lansat și un asalt sistematic la adresa integrității lui Tobias și a motivației acestuia. L-a prezentat pe Tobias ca fiind un nazist care îl numea pe Hitler geniu și care, pe când lucra ca demnitar german în Țările de Jos în timpul războiului, desfășurase activități care „ar fi putut conduce la

deportarea evreilor“, o acuzație specifică insinuării care reprezintă capitalul de bază al procurorului, precum și al adeptului teoriei conspirației.[40] De fapt, referirea în treacăt a lui Tobias la Hitler ca fiind un fel de geniu nu reprezintă nicidecum admirația lui față de acesta; există și genii ale răului, la urma urmei. După război, susținea Hett, Tobias a fost în bune relații cu foștii naziști și i se publicase o nouă ediție a cărții în 2011 de către Grabert Verlag, care era de orientare de extremă dreapta, ceea ce demonstra clar preferințele sale naziste. De fapt, la momentul încheierii contractului de publicare, Tobias era pe moarte, iar cartea a apărut abia după decesul său; iar acesta nu a fost nicidecum singurul caz în care o organizație de extremă dreapta publicase lucrarea unor istorici respectabili fără ca ei să își dea acordul în cunoștință de cauză.[41] Dimpotrivă, Hett nu a menționat faptul că lucrările criticilor lui Tobias apăruseră mai mult la edituri necunoscute, aflate în stânga extremă a spectrului politic.

Fritz Tobias a fost, de fapt, toată viața un social-democrat, nu nazist, nici măcar cripto- sau neo- sau cvasinazist. Din primele propoziții ale cărții sale le spunea cititorilor săi că „mi-am pierdut slujba, profesia și casa ca o consecință directă a Incendierii Reichstagului. Același lucru l-a pățit și tatăl meu.“[42] Tatăl său era șef de sindicat, iar rudele sale erau toate social-democrate marxiste. În săptămânile și lunile de după Decretul privind Incendierea Reichstagului prin care se suspendaseră libertățile civile, oamenii ca ei fuseseră dați afară de la serviciu, lucru deloc ușor într-o perioadă în care Germania era încă afundată în Marea Criză economică și se confrunta cu un șomaj la scară mare. Nu arareori au fost închiși în vreunul dintre lagărele de concentrare improvizate care se tot înmulțeau în această perioadă. Nu este de mirare că Tobias a ajuns să fie obsedat de Incendierea Reichstagului, care le făcuse atâta rău lui și familiei sale. Cum adevărul despre incendiu se încăpățâna să le scape oamenilor chiar și după război, a început să adune informații și documente despre acesta într-un mod dezorganizat, inspirat nu în ultimul rând de redactorul-șef al ziarului social-democrat, Friedrich Stampfer, care a declarat în 1957 că „în 1933 am pătruns într-o nouă epocă în care istoricul trebuie să îi dea prioritate detectivului penal“. Tobias s-a declarat și el surprins de rezultatele anchetei. Dar, a concluzionat, acestea erau irezistibile.[43]

Tobias era în relații de prietenie și cu alte persoane, inclusiv de orientare de stânga, precum foștii tovarăși din Țările de Jos ai lui van der Lubbe. Benjamin Carter Hett, ca urmare a acuzațiilor aduse de Calic, a susținut că Tobias permisese să fie folosit ca purtător de cuvânt al șefilor Gestapo care se temeau că vor fi judecați în anii 1950 pentru presupusa lor implicare în incendiu. Aceasta era sursa, susținea el, întregii argumentații potrivit căreia van der Lubbe provocase singur marele incendiu. Fără îndoială că Hett avea dreptate să spună oamenii aceștia aveau motive cel puțin să se delimiteze de orice presupusă implicare în incendiu; dar, de fapt, după cum a arătat el însuși, majoritatea dintre ei săvârșiseră crime mult mai grave în timpul celui de-al Treilea Reich, deci te întrebi de ce și-ar fi consumat atâta energie pentru o infracțiune care părea insignifiantă în comparație cu deportarea evreilor la Auschwitz sau cu exterminarea civililor din spatele frontului de est pe motiv că ar fi fost „partizani“.[44]

Hett a sugerat că Tobias nu avea nici o motivație personală ca să demareze proiectul, o prezumție în mod clar absurdă din perspectiva amplorii și a complexității lui, ca să nu mai vorbim de justificarea pe care a prezentat-o la începutul cărții, care era cât se poate de clară. Însă încercarea sa de a murdări imaginea lui Tobias a mers mult mai departe de acuzațiile de criptonazism. Hett a arătat că Tobias nu a fost un simplu funcționar public, ci un ofițer din Ministerul de Interne al Saxoniei Inferioare, care lucra la serviciul de informații, iar în această calitate folosise informații confidențiale pe care le avea la dispoziție pentru a-i șantaja pe Hans Mommsen și pe cei de la Institutul de Istorie Contemporană ca să ascundă raportul lui Schneider și să îi justifice propriile opinii, amenințând că va divulga trecutul nazist al directorului Institutului, Helmut Krausnick. Din păcate, Hett nu a menționat că de fapt „trecutul nazist“ al lui Krausnick nu era un secret și nu valora până la urmă cine știe ce – rar se găsea cineva în Germania postbelică, mai ales cineva care avea o carieră, care să nu fi avut un „trecut nazist“. Fusese membru al partidului nazist din 1932 până în 1934 și își petrecuse aproape întreaga durată a celui de-al Treilea Reich ca student și arhivar, fiind înrolat în armată numai în ultimele luni de război. Numeroasele sale contribuții la condamnarea criminalilor naziști de război de-a lungul anilor și publicarea lucrării sale de pionierat privind crimele săvârșite de SS Einsatzgruppen (Forțele de intervenție) în spatele frontului

de est, făceau ca apartenența sa oficială la partidul nazist din anii lui Hitler să pară mai mult sau mai puțin irelevantă.[45]

În orice caz, nu pare credibil faptul că un istoric atât de combativ și încăpățânat precum Hans Mommsen ar fi abdicat de la raționamentul său profesional în fața ordinelor lui Krausnick și a amenințărilor lui Tobias. Articolul său sigur nu a fost „o consecință directă a campaniei lui Tobias împotriva lui Krausnick și a institutului său“, după cum susținea Hett.[46] Krausnick și institutul, care intenționaseră inițial să efectueze cercetări prin care să demonstreze că Tobias se înșela, nu „își schimbaseră poziția cu privire la incendierea Reichstagului“ din cauza „amenințărilor lui Tobias“:[47] și-o schimbaseră pentru că dovezile prezentate de Tobias erau pur și simplu prea convingătoare ca să poată fi ignorate.

IV

Mai importante de departe decât motivele celor care, precum Tobias și Mommsen, susțineau că van der Lubbe declanșase incendiul de la Reichstag fără ajutorul nimănui sunt adevăratele probleme legate de dovezile în favoarea și în defavoarea acestei ipoteze. Acestea trebuie analizate separat. Ipoteza lui Hett era în esență cea de-acum tradițională, lansată inițial de Cartea brună și dezvoltată de cărțile care i-au urmat – și anume că la ordinele lui Göring și ale lui Goebbels niște membri ai Batalioanelor naziste de asalt au pătruns în Reichstag prin tunel din reședința lui oficială, au dat foc la clădire în diverse puncte cu ajutorul unor lichide inflamabile, au fugit înapoi jos în tunel, lăsându-l pe van der Lubbe să tragă ponoasele, și apoi mulți dintre martori au fost uciși ca să li se închidă gura. Această teză fusese deja discreditată de Tobias, cu dovezi covârșitoare pe care Hett a preferat să le ignore. Hett a folosit un adevărat arsenal de sugestii și de insinuări care nu aveau nici o legătură directă cu cazul. El a susținut că experții de atunci în pirotehnie cu care s-a consultat au respins afirmația că incendiul ar fi putut fi provocat de o singură persoană; însă opinia lor nu avea nici o valoare, pentru că nu analizaseră rapoartele detaliate, redactate pe vremea incidentului și care se refereau chiar la scena incendiului.[48] A furnizat dovezi convingătoare potrivit cărora Batalioanele de asalt erau pregătite să folosească echipamente de aprindere a focului, precum kerosenul și cârpele. Însă le foloseau ca să dea foc la stâlpii cu reclame pe care erau lipite afișe ostile mișcării naziste, iar faptul că erau pregătite în tehnici de incendiere nu dovedea în nici un caz că prin această pregătire se intenționa incendierea Reichstagului, ceea ce era o chestiune cu totul diferită nemenționată nicăieri în sursele prezentate de Hett. În cartea sa intra în amănunte cu privire la presupusa ucidere de către Batalioanele de asalt a așa-zișilor martori incomozi, însă nu a putut nicidecum să demonstreze că faptul că erau, chipurile, martori la incendiu reprezenta motivul asasinării lor (Batalioanele de asalt au ucis mulți oameni din multe motive diferite, inclusiv pe membrii refractari din interiorul propriei mișcări). Hett a admis, într-adevăr, că Oberfohren cel mai probabil se sinucisese, însă a încercat să salveze opiniile pe care politicianul conservator se spune că și le-ar fi exprimat în

memorandumul său (inventat), chiar dacă nu erau decât zvonuri, pentru că Oberfohren nu avea nici un fel de informații directe despre cine pusese la cale incendiul.

Cât despre presupusa recrutare de către Batalioanele de asalt a lui van der Lubbe ca marionetă, tot ce a putut să spună Hett a fost că sigur acesta cunoscuse un activist comunist pe nume Walter Jahnecke cu câteva zile înainte de incendiu, că Jahnecke se poate să fi fost polițist și că prietenul lui, Willi Hintze, care și el îl cunoscuse pe van der Lubbe înaintea incendiului, în seara de 22 februarie, într-un apartament din Berlin, era sigur polițist. Se pare că acest lucru i-a făcut pe Jahnecke și pe Hintze „posibili candidați să îl fi atras pe van der Lubbe la SA [Cămășile brune naziste sau organizația Batalioanelor de asalt]“.[49] Pe lângă această urzeală de supoziții însă (cei doi bărbați nici măcar nu erau ei înșiși membri ai mișcării Cămășile brune), nu există nici un fel de dovezi care să sugereze faptul că piromanul venise măcar în contact cu Batalioanele de asalt înaintea incendiului. Sigur că ar fi fost nevoie de mai mult ca să se asigure folosirea tânărului neerlandez ca marionetă într-o operațiune atât de complicată și de periculoasă precum incendierea Reichstagului decât o seară petrecută într-un apartament din Berlin cu doi bărbați care susțineau pe atunci că erau comuniști și așa și erau considerați în general. Și, în vreme ce presupusul conducător al piromanilor din partea Cămășilor brune, Hans-Georg Gewehr, a fost auzit în anii care au urmat făcând aluzii sumbre cum că ar fi participat la acțiune, acesta era un bețivan notoriu al cărui control asupra adevărului și a memoriei era extrem de instabil. Când Gisevius l-a considerat după război drept suspect principal în incendierea Reichstagului, îl credea mort, dar era de fapt cât se poate de viu și a ieșit triumfător din structura de lemn a istoriei ca să îl dea în judecată pe Gisevius pentru calomnie, după ce a aflat despre această acuzație – și a avut și câștig de cauză.

Hett a arătat că decretul prin care au fost suspendate libertățile civile fusese pregătit cu mult înainte de incendiul care a dus la intrarea sa în vigoare și la fel și listele de antinaziști care urmau să fie arestați.[50] Însă asta nu arată că naziștii au plănuit să incendieze Reichstagul, ci doar că intenționau să suspende libertățile civile și că funcționarii publici cu funcții înalte întocmiseră planuri de intervenție pentru suspendarea lor cu mult înainte de venirea la putere a naziștilor. Au fost întocmite de către poliție și liste cu

membrii Partidului Comunist cu mult înainte de incendiu, însă nici asta nu arată că incendiul fusese pus la cale dinainte, ci pur și simplu că poliția aștepta la un moment dat să îi aresteze pe oamenii aceștia, fapt deloc surprinzător ținând cont de violențele anterioare declanșate de Partidul Comunist și de intenția sa declarată public de a distruge Republica și de a o înlocui cu un sistem sovietic. Dacă incendiul ar fi fost pus la cale dinainte, odată cu arestările comuniștilor care au urmat, probabil că naziștii l-ar fi însoțit de un potop de propagandă potrivit căreia comuniștii puneau la cale o revoluție. Însă nu au apărut astfel de afirmații în presă, după cum a arătat Tobias: un alt semn că incendiul i-a luat prin surprindere pe naziști.[51] Fără îndoială că naziștii așteptau o ocazie ca să-și întărească strânsoarea asupra Germaniei și să facă un pas către instaurarea unei dictaturi. Incendierea Reichstagului s-a dovedit a fi exact ocazia așteptată; dar, dacă nu ar fi avut loc, fără îndoială că Hitler ar fi găsit vreun alt pretext ca să suspende libertățile civile.

Hett a încercat să discrediteze această teorie a răspunderii unice a lui van der Lubbe prezentând discrepanțe foarte mărunte dintre orele indicate de diverșii martori oculari și ajungând astfel la concluzia că nu avusese suficient timp la dispoziție ca să săvârșească fapta singur; însă, în vreme ce acest lucru ar fi putut să fie convingător dacă toată lumea implicată s-ar fi uitat la ceasuri electronice sau la ceasuri sincronizate după un ceas atomic modern, argumentul este cu totul neconvingător ținând seama că toate ceasurile în cauză, toate mecanice, este posibil să fi indicat ore foarte diferite la fiecare dintre momentele înregistrate. Hett nu s-a ocupat de dovezile lui „Putzi“ Hanfstängl, dar de ce ar fi mințit Hanfstängl? Povestea sa a fost confirmată, după cum am văzut, în memoriile reporterului de la Daily Express Sefton Delmer.[52] Dar Hett nu a menționat nici această mărturie, care era fără îndoială extrem de incomodă pentru argumentația sa. Kellerhoff a concluzionat că polițiștii care au anchetat incendiul, Helmut Heisig și Walter Zirpins, aveau sigur dreptate să declare că „se poate răspunde pozitiv la întrebarea dacă van der Lubbe a săvârșit fapta singur fără nici un fel de alte argumente“.[53] Dacă naziștii chiar declanșaseră incendiul care a ucis Republica de la Weimar, atunci de ce nu au plantat dovezi ale așa-zisei conspirații comuniste în clădirea Reichstagului? Aceasta era metoda lor clasică de acțiune, folosită de exemplu în încercarea de a-i atribui guvernului polonez un atac împotriva unui post german de

radio de la Gleiwitz, de la granița germană, în 1939, pe care de fapt îl săvârșiseră singuri ca pretext ca să declanșeze ostilitățile. Cu acea ocazie au pus pe jos trupuri (deținuți din lagărele de concentrare îmbrăcați în uniforme poloneze) și ar fi fost firesc să fi făcut ceva asemănător dacă incendierea Reichstagului ar fi fost o operațiune premeditată.

De ce i-a găsit Sefton Delmer pe liderii naziști în panică atunci când a ajuns la locul faptei în loc de satisfacția calmă pe care ar fi trebuit să o manifeste dacă incendiul ar fi fost premeditat? Nu există nici un indiciu că ar fi jucat teatru și, de fapt, nu erau nicidecum în stare să o facă. Dacă Goebbels ar fi fost implicat în pregătirile pentru incendiu, de ce nu le-a pomenit în jurnalul său personal, când a menționat, chiar dacă neclar, pregătirile legate de crime mult mai grave, inclusiv uciderea în masă a evreilor din Europa? Hett a susținut că Goebbels trebuie să fi omis în mod intenționat să menționeze pregătirile pentru incendiu, pentru că știa că urmau să i se publice jurnalele, dar în această fază, în 1933, publica doar fragmente atent editate: abia mai târziu a apărut intenția să le publice pe toate, fapt semnalat de trecerea de la a scrie de mână la a le dicta. Chiar în 1938, când a descris în mod public pogromul de pe 9–10 noiembrie ca fiind o izbucnire spontană de furie populară împotriva evreilor, Goebbels a notat în jurnalul său faptul că el însuși orchestrase violența la ordinul lui Hitler.[54]

Un fapt determinant a fost că Hett nu s-a dovedit în stare să se ocupe în mod convingător de problema legată de van der Lubbe însuși. De ce l-ar fi ales naziștii pe tânărul neerlandez ca marionetă a lor, când nu era nici măcar un membru cotizant al Partidului Comunist German sau al unei alte organizații comuniste? Nu există mai multe dovezi în sprijinul afirmației lui Hett că fusese drogat de naziști în timpul procesului ca să îl împiedice să divulge faptul că acționase în numele lor ca parte dintr-un grup mai mare de piromani decât există în sprijinul sugestiei lui Bahar și a lui Kugel că fusese hipnotizat. Van de Lubbe nu vedea deloc bine din cauza unui accident de muncă din tinerețe, însă nu era atât de orb încât să nu recunoască mari piese de mobilier, uși sau alte obstacole pe când trecea prin clădirea Reichstagului. În rapoartele de atunci, van der Lubbe era descris ca gâfâind și transpirând din abundență când a fost arestat, după cum ar fi fost dacă ar fi alergat prin clădire, și nu dacă ar fi stat pe-acolo ca o marionetă nazistă așteptând să fie arestat sau dacă ar fi acționat în înțelegere cu alții,

împărțindu-și sarcinile între ei și împrăștiați fiind prin toată clădirea. Nu s-au găsit nici un fel de dovezi legate de alții. Și nici nu s-au găsit, repet, urme de materiale inflamabile printre ruine, în afară de cele lăsate de tânărul neerlandez, potrivit propriilor spuse. Și, fapt decisiv, după multe ore de interogatoriu epuizant, van der Lubbe nu s-a abătut niciodată de la povestea sa potrivit căreia acționase singur și nu i-a acuzat nici măcar o singură dată pe naziști ca fiind autorii faptei. Mărturia sa rămâne o dovadă convingătoare cu privire la unica sa vinovăție, probabil cea mai convingătoare dintre toate.[55]

Respingerea ipotezei privind vina naziștilor nu înseamnă să considerăm că incendiul a fost un incident întâmplător. În primele luni ale lui 1933 naziștii ar fi găsit oricum mai multe pretexte ca să reducă libertățile civile și ca să le elimine până la urmă. Totul legat de violența nestăvilită și de propaganda extremă și înșelătoare pe care le declanșaseră deja asupra poporului german în timpul campaniei electorale care a culminat cu victoria lor (covârșitoare) de pe 5 martie 1933 sugerează că avântul către instaurarea dictaturii devenea rapid irezistibil. Nici fapta lui van der Lubbe nu era cu totul întâmplătoare: fost anarho-sindicalist, acesta încercase deja fără succes să dea foc la o întreagă serie de clădiri publice în semn de protest față de sistemul politic și social pe care îl considera de vină pentru șomajul generalizat care provoca atâta suferință și atâtea lipsuri. Dacă nu ar fi fost Marea Criză economică, nu ar fi existat motive să dea foc simbolurilor conducerii burgheze.

Care sunt efectele asupra democrației ale argumentelor opuse din această controversă de lungă durată? Potrivit lui Hett, concluzia lui Tobias, potrivit căreia incendierea Reichstagului a fost un „noroc chior, o eroare“ care „a declanșat o revoluție“, a echivalat cu „ștergerea efectivă din analele istorice a setei de putere a naziștilor și a cruzimii criminale cu care au urmărit-o“. În consecință, lucrarea lui Tobias duhnea de „intenții împăciuitoare“, dând, nu în ultimul rând, vina pentru incendiu pe un negerman.[56] Însă existau atâtea alte dovezi privind setea de puterea a naziștilor și cruzimea lor criminală încât acest lucru este irelevant. Hett nu a prezentat nici o dovadă directă privind această denaturare a scopului urmărit de Tobias; există multe elemente în lucrarea lui Tobias prin care se respinge afirmația lui Hett că acesta credea că nu exista „nici o strategie pe termen lung… în spatele

întregii goane a lui Hitler după putere“[57] – de exemplu, secțiunea dedicată contextului din cartea lui Tobias și intitulată „Germania 1932“. Pentru Mommsen și Kellerhoff, pe de altă parte, încercările repetate de a justifica Cartea brună și de a prezenta incendierea Reichstagului ca o operațiune bine organizată de către naziști amenințau să scuze rolul jucat de poporul german în crearea celui de-al Treilea Reich, descriindu-l pe acesta ca victimă a unei conspirații intenționate menite să preia puterea, nu că ar fi acceptat să fie complice la aceasta.

Nu există dovezi că Tobias a intenționat să le găsească scuze naziștilor sau să le subevalueze violența ori setea de putere: dimpotrivă, a arătat, într-un fragment necitat de Hett, că naziștii au săvârșit cât s-au aflat la conducere crime mult mai grave decât presupusa distrugere a Reichstagului, așa că „vina lor este prea mare ca să aibă vreo importanță această presupusă dezincriminare“.[58] Departe de a fi un nazist în secret sau doar „un social-democrat cu numele“,[59] Tobias era un adevărat membru de partid de cursă lungă. Ceea ce îl preocupa cu adevărat, ca un adevărat social-democrat moderat ce era, era polarizarea vederilor de dreapta și de stânga în timpul Războiului Rece, care culminase cu Criza Rachetelor din Cuba, care a izbucnit în același an în care i s-a publicat cartea. A considerat-o drept o reluare a polarizării lumii politice din Germania din 1932–1933. Într-o asemenea situație, s-a gândit, un eveniment unic precum incendierea Reichstagului putea să aibă consecințe inimaginabil de dezastruoase; și și-a încheiat cartea cu un citat de Bertrand Russell, a cărui campanie intransigentă împotriva stocării și a amenințării cu folosirea armelor nucleare clar o susținea.

V

În ciuda marelui volum de dovezi adunate pentru a dovedi lipsa de plauzibilitate a afirmațiilor privind o conspirație nazistă prin care se urmărea incendierea Reichstagului, adepții teoriei conspirației continuă să refuze să accepte faptul că un asemenea eveniment important ar fi putut să fie provocat de o singură persoană. Un mare entuziasm în rândurile susținătorilor teoriei conspirației a fost provocat de ieșirea la iveală a unui document autentic, datat 8 noiembrie 1955, scris de fostul membru al Cămășilor brune, Hans Martin Lennings (1904–1962), care susținea că ar fi fost implicat în complot. Lennings, membru al partidului nazist din 1926 și al Batalioanelor de asalt cu puțin înainte de numirea lui Hitler cancelar al Reichului pe 30 ianuarie 1933, îl cunoștea personal pe Ernst Röhm, conducătorul Batalioanelor de asalt, și îl însoțise într-o serie de aventuri. Unitatea lui Lennings era folosită „în scopuri speciale“. Potrivit dosarului lui de denazificare de după război, îl vizitase pe Hitler în spital în vara lui 1930, după ce se rănise într-un scandal cu membrii Partidului Comunist. Deci era clar un membru de încredere și apreciat al organizației naziste Batalioanele de asalt. La începutul lui 1933, Lennings a fost implicat în supravegherea secretă a unei organizații paramilitare rivale (deși neimportante), Christlicher Kampfschar (Detașamentul de luptă creștin).

Lennings a susținut în depoziția sa din 1955 că între orele 20 și 21, pe 27 februarie 1933, primise ordin de la Karl Ernst, conducătorul diviziei Berlinului de Est a Cămășilor brune, să se ducă să ia un tânăr de la baza Batalioanelor de asalt din zona Tiergarten, din centrul Berlinului, și să îl ducă la clădirea Reichstagului, care nu se afla departe de acolo. Împreună cu alți doi membri ai Batalioanelor de asalt, toți îmbrăcați în haine civile, Lennings îl dusese pe tânăr, care rămăsese tăcut și calm tot drumul, până la o intrare laterală a clădirii parlamentului și îl predase unui alt membru al Batalioanelor de asalt îmbrăcat în haine civile, care le-a spus să plece de-acolo. După ce au făcut-o, avea să susțină ulterior Lennings, au simțit un „miros aparte de ars“ și au observat niște dâre fine, dar vizibile de fum care veneau dinspre Reichstag. Lennings l-a recunoscut pe tânăr ca fiind van der

Lubbe, când fotografia sa a apărut în ziare. Dându-și seama că bărbatul era acuzat în mod eronat, de vreme ce focul se declanșase înainte de a-l aduce pe acesta la clădire, Lennings, sau cel puțin așa susținea el, li se plânsese superiorilor săi, împreună cu alți câțiva membri ai Cămășilor brune și, drept urmare, fusese arestat și silit să semneze o declarație falsă cum că se înșelaseră. Câteva zile mai târziu Röhm a intervenit și bărbații au fost eliberați.

După ce au fost uciși bărbații despre care a susținut ulterior că fuseseră implicați în conspirație, inclusiv Karl Ernst, Lennings a fugit în Cehoslovacia, dar a fost extrădat. Către sfârșitul lui 1934 și apoi din nou în 1936 a fost închis pentru scurt timp pentru că a criticat regimul nazist și, în special, pentru că s-a dus la mormântul unuia dintre membrii Batalioanelor de asalt împușcați din ordinul lui Hitler în „Noaptea cuțitelor lungi“. După aceea nu a mai spus nimic și nu a mai intrat din nou în bucluc. În 1955, Lennings s-a temut că va fi din nou implicat în vreun nou proces legat de incendierea Reichstagului și, la îndemnul preotului său, a hotărât să facă o mărturie completă cu privire la rolul pe care îl jucase în complot. Însă abia în iulie 2019 a fost descoperită declarația sa printre hârtiile lui Fritz Tobias la Berlin. Autenticitatea acesteia – deși nu și veridicitatea conținutului său – a fost confirmată de parchetul din Hanovra și s-a publicat în ziarul local pe 26 iulie 2019.[60]

Publicarea sa a constituit principala știre din presa națională și internațională. Benjamin Carter Hett a declarat că, deși documentele anterioare redactate, chipurile, de naziștii implicați în incendiu se dovediseră false, acesta părea să fie autentic. Dacă era valabil acest lucru, atunci descoperirea discredita complet afirmațiile lui Tobias. În presă s-a anunțat că documentul reprezenta dovada clară că naziștii declanșaseră incendiul. Ideea că neerlandezul acționase singur fusese o „poveste nazistă“ născocită pentru a-i proteja pe adevărații făptași. A fost deosebit de important faptul că Lennings a considerat potrivit să se învinovățească singur și părea că nu avusese nimic de câștigat din mărturiile sale. Iar faptul că un exemplar al acestora rămăsese neatins și nefolosit printre actele personale ale lui Fritz Tobias vreme de decenii sugera că principalii adepți ai ipotezei „unui singur vinovat“ ascunseseră dovezi contrare argumentelor lui.[61]

Însă presa, nici prima, nici ultima dată, se grăbea să tragă concluzii care nu se întemeiau pe nici o altă dovadă. După cum a arătat Sven Felix Kellerhoff pe baza a peste 200 de dosare ale poliției din Berlin referitoare la incendiu, păstrate la Institutul Berlinului de Est pentru Marxism-Leninism și date publicității după căderea Zidului Berlinului, au existat martori care au declarat că îl văzuseră pe van der Lubbe în Berlinul de nord înainte de venirea acestuia în centrul orașului în după-amiaza zilei de 27 februarie 1933. Alți martori au declarat la poliție că îl văzuseră pe tânărul neerlandez hoinărind fără țintă prin centrul Berlinului după-amiaza târziu în aceeași zi, probabil așteptând să apună soarele ca să intre în Reichstag după lăsarea serii. Nu au existat declarații, în afara mărturiei lui Lennings, cum că van der Lubbe ar fi fost văzut la sediul Batalioanelor de asalt din Tiergarten, nici vorbă că ar fi fost ținut acolo ore întregi. Lennings „mărturisise“ din convingerea, împărtășită de multă lume la jumătatea anilor 1950, că îi ajuta pe germani să înlăture stigmatul de vinovăție pentru sprijinul acordat lui Hitler dând vina pentru dictatura lui pe o clică mică de infractori. Însă declarația sa contrazicea marea cantitate de alte dovezi și nu avea nici o valoare. Lennings își inventase pur și simplu povestea, iar Tobias o desconsiderase pur și simplu pentru că recunoscuse acest fapt inevitabil. Mai mult, Tobias își dăduse osteneala să vorbească cu fratele lui Lennings, care l-a descris ca fiind un mincinos ordinar și fantezist, alt motiv de a discredita varianta sa.[62]

Ceea ce uitau ziariștii și istoricii care trâmbițau descoperirea declarației lui Lennings ca dovadă a conspirației naziste era faptul că nici un document istoric nu poate să fie interpretat în mod izolat. Procedura obișnuită de evaluare a unui document, stabilită cu mult timp în urmă de marele istoric din secolul al XIX-lea Leopold von Ranke, prevede printre altele o analiză critică a „coerenței sale externe“, cu alte cuvinte corespundea cu ceea ce revelau alte documente din perioada respectivă? Dacă, la fel ca declarația lui Lennings, era contrar oricărui alt document autentic relevant referitor la incendierea Reichstagului, începând de la uriașul volum de dosare ale poliției și continuând cu procesele de la Curtea Supremă a Reichului, atunci trebuie să fie discreditat ca fiind fals. Desigur că Hannoversche Allgemeine Zeitung, primul ziar în care s-a publicat declarația, i-a cerut părerea unui istoric cu privire la semnificația declarației, însă „specialistul“ în incendierea Reichstagului pe care l-a consultat nu a fost nimeni altul decât

Hersch Fischler, un susținător de mult timp al teoriei conspirației și coautor, alături de Bahar și de Kugel, al principalelor texte legate de acestea din 2001.[63] Dacă i-ar fi întrebat și pe alții, cu siguranță că ar fi obținut un cu totul alt răspuns.

Pentru Münzenberg și ulterior pentru Calic și Comisia de la Luxemburg, teoriile conspirației au venit de la sine în atmosfera ce afecta mișcarea comunistă mondială care, în 1933, asistase deja la lansarea de către Stalin a proceselor-spectacol împotriva complotiștilor și sabotorilor, același Stalin care avea să însceneze în scurt timp monstruoasele epurări care i-au descris pe mulți vechi lideri bolșevici ca făcând parte dintr-o amplă conspirație ce urmărea să dărâme Uniunea Sovietică. Această tradiție s-a încheiat de mult, însă a fost înlocuită cu o nouă cultură a teoriei conspirației, răspândită în cultura postmodernă. Cartea lui Hett este pătrunsă de ea: naziștii au conspirat la arderea Reichstagului, Tobias a conspirat cu foști SS-iști ca să nege asta, Krausnick și Mommsen au conspirat ca să nege vina naziștilor. Cazul incendierii Reichstagului este neobișnuit, în sensul că implică două teorii opuse ale conspirației care se reflectă una pe alta atât de clar încât s-au folosit aceleași dovezi în sprijinul ambelor, inclusiv des-pomenitul tunel de la reședința oficială a lui Göring și până în Reichstag, de exemplu, și declarația experților judiciari în sprijinul acuzațiilor că incendiul fusese declanșat de un grup organizat de piromani, și nu de o singură persoană. Încercările de a dovedi că naziștii au declanșat incendiul prezintă multe trăsături specifice teoriilor conspirației evenimențiale: prezumția că, pentru că un incident sau o întâmplare a avut o enormă importanță politică, trebuie să fi fost organizată din timp; afirmația că martorii oculari au dispărut misterios sau au fost uciși, așa că nu mai pot să spună adevărul legat de incident; convingerea că cei care beneficiază de pe urma unui eveniment trebuie să îl fi provocat; senzația că a susține că un eveniment tragic sau sângeros a fost mai mult sau mai puțin o chestiune de soartă îi disculpă sau îi exonerează pe făptași (sau, repet, pe cei care au beneficiat de pe urma lui); refuzul de a accepta faptul că se poate ca un eveniment istoric important să fi fost declanșat de o singură persoană dubioasă, și nu de un grup organizat; implicarea vreunei puteri oculte; și falsificarea dovezilor cu convingerea că acest lucru este permis pentru că falsificatorul știe ce s-a întâmplat cu adevărat și are dreptul să creeze dovezi în sprijinul opiniei sale

în cazul în care nu sunt disponibile din diverse motive alte dovezi categorice.

La fel de important este și faptul că una dintre aceste teorii opuse ale conspirației s-a dovedit foarte repede a fi imposibil de dovedit. Chiar la șapte luni de la începuturile celui de-al Treilea Reich al lui Hitler, afirmația naziștilor că Reichstagul fusese distrus de comuniști ca preludiu al revoluției violente a fost de fapt respinsă de Curtea Supremă germană. După cum spun uneori ziariștii despre o poveste pentru care nu există suficiente dovezi ca să fie trimisă la tipar, aceasta „nu stătea în picioare". Și totuși acuzația comuniștilor potrivit căreia naziștii dăduseră foc clădirii a reapărut iar și iar; de fapt, continuă să fie reîncălzită și servită publicului cititor la mult timp după ce însuși comunismul a părăsit scena istoriei. În cea mai mare măsură cei de stânga, chiar de extrema stângă, au ținut cu încăpățânare la această versiune a evenimentelor, însă afirmația, avansată de aceștia, că aceia care au respins ideea unui complot nazist trebuie să fie cumva de dreapta sau chiar „foști naziști", este ceva mai mult decât o reacție pripită. Se întemeiază pe motive politice mai degrabă decât pe cercetare istorică. Asemenea cercetări, desigur, interpretează uneori greșit lucrurile, însă asta nu se compară cu falsificarea intenționată sau cu ascunderea dovezilor. Afirmația privind unica vinovăție a lui van der Lubbe la incendierea Rechstagului este copleșitoare. De aceea, de fapt, cei care doresc să susțină că incendiul a fost declanșat de naziști își concentrează atenția nu asupra dovezilor în sine, ci a motivației și a caracterului unor persoane precum Fritz Tobias, Hans Mommsen și Helmut Krausnick. Și aceasta este o tactică frecventă a adepților teoriilor conspirației. Însă motivul pentru care cineva propune o teorie nu are nici o legătură cu validitatea teoriei în sine. Poate explica motivul pentru care este lansată o anumită teorie, dar, indiferent de motiv, aceasta trebuie analizată în mod direct și în funcție de propriul conținut, indiferent de cine a lansat-o sau de ce.

Privind lucrurile în ansamblu, incendierea Reichstagului nu a fost, probabil, evenimentul hotărâtor și devastator care s-a susținut adesea că ar fi fost. Dacă nu ar fi ars parlamentul german, Hitler și naziștii ar fi găsit probabil un alt pretext ca să impună starea de urgență și să declanșeze arestarea în masă a comuniștilor și a social-democraților. Există multe alte cazuri în care

au profitat de ocazie când li s-a oferit. Un bun exemplu este concedierea de către Hitler a ministrului său de război, generalul Werner von Blomberg – a fost dat afară în 1938 când s-a descoperit că noua sa soție, o femeie mult mai tânără, fusese prostituată și făcuse fotografii pornografice. A fost foarte jenant pentru Hitler, care fusese prezent la nuntă, și pentru Hermann Göring, care-i fusese naș lui Blomberg. Un al doilea mare general, Werner von Fritsch, a fost demis când au apărut acuzații (care s-au dovedit în curând false) cum că ar fi avut o aventură homosexuală. Faptul că acestea erau în mare parte întâmplări nu a însemnat însă că Hitler, Göring și șeful SS, Heinrich Himmler, nu aveau de gând să scape oricum de cei doi bărbați. Alături de alte vechi personaje conservatoare ale regimului, se dovediseră prea precauți pentru Hitler pe când acesta grăbea pasul agresiunii externe și pregătirile militare. S-ar fi găsit mai devreme sau mai târziu vreun motiv: doar că aceste acuzații sexuale au furnizat ocazia exact când aveau mai mare nevoie de ea. Și așa s-a întâmplat și cu incendierea Reichstagului. După cum vom vedea, și fuga lui Rudolf Hess în Scoția în 1941, un alt eveniment întâmplător și neașteptat din toate punctele de vedere, i-a determinat pe adepții teoriilor conspirației să găsească o grămadă de explicații care includeau forțe mai mari, grupuri de persoane care acționaseră în complicitate și comploturi de culise.

4. De ce a fugit Rudolf Hess în Marea Britanie?

I

La 17.45, sâmbătă, 10 mai 1941, ora Germaniei, un avion greu de vânătoare Messerschmitt Bf110E (cunoscut ca Me110) a decolat de pe aerodromul fabricantului de lângă Augsburg, din sudul Germaniei, s-a înălțat la sud de râul Lech și apoi s-a îndreptat în direcția nord-vest, spre Bonn. După ce a trecut granița germană, a ajuns în dreptul insulelor frizone neerlandeze la 19.35 și apoi și-a schimbat traiectoria, zburând înspre est, în mod clar ca să evite să fie detectat de radarul britanic. După circa 23 de minute și-a schimbat din nou direcția înspre nord-vest și a început să zboare deasupra Mării Nordului. Rămânând la joasă altitudine, a trecut pe deasupra a două submarine germane, care au început să se scufunde, dar și-au oprit apoi manevrele când avioanele lor de recunoaștere au identificat avionul ca fiind prieten. Avionul s-a înălțat la 5 000 de metri și și-a continuat drumul. La ora 20.58 a făcut un viraj de 90 de grade la stânga și a zburat direct spre Scoția, însă lumina zilei era încă prea puternică ca să nu fie văzut de avioanele de recunoaștere inamice, așa că după puțin timp și-a schimbat direcția și a tot zburat înainte și înapoi până când s-a întunecat suficient de mult cât să își poată continua traseul în siguranță. La 22.23 a ajuns pe coasta britanică, lângă Bamburgh, în Northumberland, și coborând rapid a zburat pe deasupra satelor la o înălțime atât de mică încât pilotul putea să îi vadă pe oameni pe câmp și putea să le facă cu mâna în timp ce trecea pe deasupra capetelor lor. După câteva mici ajustări de direcție, avionul a ajuns pe coasta vestică, la sud de Glasgow, la ora 22.55, pilotul bucurându-se de ceea ce avea să descrie la scurt timp după aceea drept o imagine feerică a „insulelor muntoase abrupte care se vedeau în lumina lunii și în crepusculul tot mai pal“. S-a îndreptat spre continent, s-a înălțat din nou și, nefiind în stare să găsească locul unde își propusese să aterizeze – un mic aerodrom privat scos din uz de la Casa Dungavel, reședința ducelui de Hamilton –, s-a hotărât să se parașuteze din avion. A oprit motoarele, a pus elicele în pas drapel, a deschis plafonul carlingii, a deschis ferestrele laterale și întorcând avionul, a sărit din el, a tras sfoara de la parașută și a căzut la pământ, izbindu-se cu putere de sol și pierzându-și cunoștința, timp în care

Messerschmittul s-a prăbușit și a luat foc la mică distanță de el. Era ora 23.09.[1]

Scriindu-i fiului său câteva săptămâni mai târziu, pilotul, după ce i-a povestit în amănunt despre fuga sa, i-a descris ce se întâmplase în continuare:

M-am trezit pe o pajiște care părea germană, fără să-mi dau seama unde mă aflu și ce mi se întâmplă. De cum mi-am văzut parașuta lângă mine, mi-a fost clar că ajunsesem în Scoția, primul loc de aterizare din „Planul“ meu. Mă aflam la o distanță de zece metri de ușa din față a casei unui îngrijitor de capre scoțian. Au venit în fugă la mine niște oameni, alarmați de avionul în flăcări. M-au privit plini de compasiune.

Prima persoană care a venit a fost David McLean, care locuia acolo și care a ieșit din casă când a auzit zgomotul exploziei. Nu era, de fapt, îngrijitor de capre, ci era un fel de plugar-șef la o mare fermă. L-a ajutat pe pilot să se ridice și, la vederea uniformei sale, l-a întrebat dacă este german. „Da“, a răspuns bărbatul vorbind bine engleza, „sunt Hauptmann Alfred Horn, am un mesaj important pentru ducele de Hamilton“. A mai vorbit cu un bărbat, care apoi a plecat ca să anunțe poliția, timp în care pilotul german, care suferise răni ușoare la spate și la glezna dreaptă, a fost dus în căsuță. În timp ce era anunțată poliția, au venit niște oameni de la Garda Națională. Văzuseră avionul Messerschmitt și îl văzuseră pe pilot sărind din el și deschizându-și parașuta. L-au luat și l-au dus la baza lor, unde a fost percheziționat de doi polițiști. De acolo a fost dus la Cazărmile Maryhill din Glasgow. Ofițerii au început să bănuiască că era, după cum remarcase unul dintre ei, „un om foarte important din înaltele cercuri naziste“. Între timp, comandantul local al Forțelor Aeriene Regale (RAF), care fusese anunțat de poliție, l-a sunat pe ducele de Hamilton. „Un căpitan german a sărit cu parașuta dintr-un Me110 și vrea să vă vorbească“, a spus el. „Dumnezeule, despre ce o vrea să-mi vorbească?“ a răspuns Hamilton. „Nu știu, nu vrea să spună… Cred că ar trebui să vă duceți la el.“ Sosind la cazarmă pe 11 mai, Hamilton s-a dus la prizonier, care i-a cerut să îi vorbească fără să fie nimeni altcineva de față. Omul s-a prezentat imediat ca fiind Rudolf Hess, adjunctul partidului nazist.[2]

Adresându-i-se ducelui uluit, Hess i-a spus că venise cu o misiune umanitară. Hitler, i-a spus el, dorea să înceteze lupta cu Marea Britanie. Hamilton, a propus el, trebuia „să se întâlnească cu membrii partidului său și să analizeze situația în vederea unor propuneri de pace“. Hamilton i-a răspuns că, și dacă Marea Britanie chiar ar fi încheiat pacea, tot ar fi izbucnit din nou războiul cu Germania în maximum doi ani. După ce a părăsit încăperea, a sunat la Ministerul de Externe și a cerut să vorbească cu sir Alexander Cadogan, secretarul permanent. În timp ce un funcționar încerca să îi zădărnicească eforturile de a vorbi cu el, din pură întâmplare a intrat în încăpere secretarul particular al prim-ministrului Winston Churchill, Jack Colville, care a preluat conversația. Hamilton i-a spus, în mare, ce se întâmplase. Colville l-a întrebat ce propunea să facă. Ducele i-a propus să aibă o întâlnire cu prim-ministrul și să discute personal despre această chestiune. Colville a fost de acord cu el. Pilot cu experiență, Hamilton a zburat până la baza aeriană din Scoția, apoi a luat un alt avion și s-a dus la Kidlington, lângă Oxford. De acolo a fost luat cu mașina și dus la casa de țară unde Churchill își petrecea sfârșitul de săptămână.[3]

„Acum“, a spus Churchill, când s-au întâlnit, „hai să îmi spui povestea aia ciudată a ta.“ Când Hamilton i-a spus după cină detaliile poveștii, prim-ministrul a fost „surprins“, dar a insistat să vadă o comedie cu Frații Marx care se transmitea la televizor. După aceea au continuat discuția și apoi, a doua zi dimineață, s-au întâlnit cu membri ai Ministerului de Război la Londra, unde s-a hotărât să îl trimită pe Ivone Kirkpatrick, un diplomat care lucrase la ambasada britanică de la Berlin și care se întâlnise cu Hess de câteva ori, ca să confirme dacă era cu adevărat el. Între timp Hess fusese transferat la spitalul militar, ca să i se trateze rănile. Ajungând dis-de-dimineață acolo, Kirkpatrick l-a trezit din somn pe Hess. L-a recunoscut imediat și i-a confirmat identitatea fără nici o dificultate. Hess a început să îi prezinte lui Kirkpatrick „condițiile sale de pace“, declarând că orice înțelegere trebuia să includă restituirea coloniilor germane luate de Liga Națiunilor la sfârșitul Primului Război Mondial, dar pe lângă asta britanicii puteau să își păstreze imperiul dacă îi dădeau Germaniei mână liberă în Europa. În același timp, trebuia să se încheie pacea cu Italia lui Mussolini.[4] Kirkpatrick știa, desigur, că acest lucru era cu totul imposibil; dacă se întâmpla asta, o Mare Britanie slăbită avea să fie pradă ușoară pentru o Germanie nazistă mai puternică, iar pretențiile naziștilor aveau să ia

proporții până când, după cum prezisese Hamilton, avea să izbucnească din nou războiul într-un interval scurt de timp. Chiar și fostul prim-ministru David Lloyd George, care simpatiza oarecum regimul nazist, a fost de acord: „condițiile păcii“ pe care le adusese Hess cu el erau, i-a spus el ambasadorului sovietic Ivan Maiski, „absolut inacceptabile“.[5] Guvernul britanic l-a mutat pe Hess la Londra, unde a fost închis în Turn înainte de a fi transferat într-un loc mai puțin auster până să decidă autoritățile ce să facă cu el. Asupra acestui din urmă aspect domneau incertitudinea și deruta, dar un lucru le era clar lui Churchill și cabinetului său: nu avea nici un rost să îl ia în serios pe Hess, misiunea acestuia sau „oferta sa de pace“.[6]

II

Cine era Rudolf Hess? Născut pe 26 aprilie 1894, având deci doar 47 de ani la data fugii sale dramatice în Scoția, el se trăgea dintr-o familie înstărită de negustori care proveneau din Wunsiedel, în nordul Bavariei. Până în 1908 trăise împreună cu părinții și cu cei doi frați ai săi mai mici în Alexandria (Egipt), unde familia sa avea o afacere, și apoi fusese trimis în Germania să urmeze școala și să primească o educație privată. După un an la o academie comercială din Elveția, s-a angajat ca ucenic la o firmă cu sediul la Hamburg. Pe 20 august 1914, la puțin timp după izbucnirea Primului Război Mondial, s-a înrolat într-un regiment de infanterie și a luptat în prima bătălie de la Ypres. După ce a fost decorat pentru curaj, a avut parte de mai multă acțiune în bătălia de la Verdun, în care a fost rănit și apoi a fost spitalizat. După ce s-a vindecat, a fost trimis în Balcani, unde România intrase de curând în război de partea Aliaților, și a fost rănit din nou, de această dată mai grav, fiind împușcat fără ca, din fericire, împușcătura să îi fi afectat vreun organ vital. În timp ce se afla în convalescență, a cerut să se înroleze în forțele aeriene, care erau mai impresionante, dar și mai periculoase decât infanteria. După instrucție a fost înscris într-un escadron pe 14 octombrie 1918, însă în câteva săptămâni de la înrolarea sa s-a terminat războiul și astfel nu a apucat să participe la nici un fel de bătălie în aer.[7]

La fel ca mulți soldați demobilizați, Hess, nemulțumit de înfrângerea Germaniei și cu senzația de treabă nerezolvată, a gravitat acum spre politică. A intrat într-o mică grupare ultranațională numită Societatea Thule, care lupta împotriva revoluționarilor de stânga din München, și a fost rănit din nou. După ce s-au liniștit lucrurile, s-a înscris la universitate să studieze istoria și economia și aici l-a cunoscut pe profesorul Karl Haushofer, adept al „geopoliticii“ și susținător al expansiunii teritoriale a Germaniei. Hess a devenit bun prieten cu fiul lui Haushofer, Albrecht, care a urmat și el cariera de profesor universitar. În atmosfera politică febrilă din Münchenul postrevoluționar, multe grupări naționaliste de extremă dreapta erau în căutare de clienți, iar când Hess a participat la una dintre întruniri a

fost fermecat de șeful celei care avea să devină cea mai cunoscută dintre ele, Partidul Național-Socialist al Muncitorilor Germani, Adolf Hitler. Hess a format o grupare studențească a mișcării naziste a Batalioanelor de asalt, s-a implicat în scandaluri la adunările publice și a participat la dezastruosul Puci de la berărie al lui Hitler din 9 noiembrie 1923. După ce s-a ascuns la familia Haushofer, în cele din urmă s-a predat și a fost condamnat la 18 luni de închisoare pentru participarea la tentativa de lovitură de stat.[8]

În Landsberg, fortăreața unde și-a ispășit Hitler pedeapsa relativ blândă pe care a primit-o pentru Puciul de la berărie, Hess s-a apropiat foarte mult de șeful nazist. Hitler și-a dedicat timpul scrierii memoriilor și a manifestului său politic, Mein Kampf, dictându-i unele dintre pagini lui Hess, care le-a verificat pe restul cu atenție. În anii următori, Hess l-a însoțit pe liderul nazist în turnee prin Germania și a fost, în general, factotumul său. Când nu se ocupa de satisfacerea nevoilor Conducătorului, lua lecții de zbor, obținându-și permisul de pilot în 1929, precum și propriul avion ușor, donat de cotidianul nazist Völkischer Beobachter. Zbura frecvent și a devenit un pilot experimentat și foarte bun, survolând cu aparatul său adunările electorale liberale și de stânga ca să acopere vocile vorbitorilor. Când s-a însurat Hess, în decembrie 1927, Hitler i-a fost martor, împreună cu Karl Haushofer. Când conducătorul nazist a fost numit șeful guvernului de coaliție în ianuarie 1933, acesta i-a răsplătit loialitatea numindu-l adjunct la șefia partidului. Noua funcție a lui Hess a însemnat, printre altele, că a vorbit după discursul lui Hitler de la adunarea partidului din 1934 de la Nürnberg, iar în filmul lui Leni Riefenstahl dedicat evenimentului, Triumph des Willens (Triumful voinței), poate fi văzut privindu-l plin de adorație pe Conducător și, strălucind de fanatism, strigând extaziat: „Partidul este Hitler! Hitler este Germania, iar Germania este tot Hitler! Trăiască Hitler! Trăiască Victoria! [Heil Hitler! Sieg Heil!]“[9]

Hess nu a renunțat la pilotaj în perioada în care a fost adjunctul conducătorului, participând adesea la curse și concursuri sub pseudonim. Îngrijorat fiind de riscurile acestei ocupații, Hitler i-a interzis până la urmă să mai zboare. Funcția principală a lui Hess era să supravegheze relațiile stat-partid prin intermediul Biroului Adjunctului, condus de ambițiosul și neobositul Martin Bormann. Puterea a început să scoată la iveală latura sa excentrică, ocupându-se de astrologie, de ocultism, de homeopatie și de

capricii alimentare ciudate.[10] Fapt și mai grav, a devenit clar că era tot mai dat la o parte în luptele neîncetate pentru putere din conducerea nazistă. Hitler l-a numit pe Göring succesorul său la începutul războiului, retrogradându-l pe Hess pe locul trei în ierarhie.[11] Cu mult timp înainte de asta, Bormann preluase cea mai mare parte din atribuțiile biroului lui Hess, inclusiv supravegherea numirilor în funcțiile publice.[12] După 1936, atribuțiile adjunctului în dictatură au devenit mai mult simbolice: prezentarea introductivă la discursurile lui Hitler, primirea delegațiilor de expatriați germani la întâlniri și prezentarea discursului anual de Crăciun.[13] În vreme ce Bormann petrecea tot mai mult timp cu Hitler, Hess petrecea tot mai puțin și era exclus de la luarea deciziilor privind chestiunile majore, precum politica externă, devenită tot mai importantă cu trecerea timpului, mai ales după începerea războiului.[14]

Deja în 1939 ideologul autoproclamat al partidului, Alfred Rosenberg, îl descria pe Hess ca fiind „indecis“, credea că era deprimat și remarca că nu prea mai avea multe de făcut, pentru că aparatul de partid îi scăpase de sub control.[15] Sigur că Hess și-a păstrat din punct de vedere oficial puterea de a interveni în treburile partidului dacă dorea să o facă, iar rolul său în păstrarea moralului pe plan intern nu era de neglijat. Antisemit înverșunat, Hess a insistat în privința unor politici dure împotriva micii populații evreiești din Germania. Cu adulația sa necondiționată față de Hitler și credința sa totală și reiterată adesea în „ideea național-socialistă“, el a contribuit la păstrarea susținerii publicului față de Führer și de regimul său. Era considerat de toți drept unul dintre puținele personaje cinstite și incoruptibile din conducerea nazistă și astfel se bucura de aprobarea considerabilă a publicului.[16] Cu toate acestea, cu trecerea timpului a fost tot mai marginalizat la conducerea nazistă. Secretarele sale îl descriau după 1938 ca stând fără rost la birou, frunzărind hârtii și privind în gol. Dacă îi vorbea cineva, părea derutat și dezorientat.[17]

Hess era foarte conștient că își pierduse din putere. Hotărârea de a invada Uniunea Sovietică, care avea să fie pusă în aplicare în îndelung pregătita „Operațiune Barbarossa“ pe 22 iunie 1941, a fost luată fără ca el să fie consultat. Deși Hess a susținut ulterior că știuse de ea dinainte, mai mult ca sigur că nu cunoștea detaliile planului, inclusiv data la care avea să fie declanșat.[18] A devenit tot mai obsedat de riscurile, potrivit părerii sale,

implicării Germaniei într-un război împotriva Occidentului și a Uniunii Sovietice simultan. Hitler îi făcuse în mod repetat guvernului britanic „oferte de pace“ mai mult retorice și până la Mein Kampf considerase că era atât de dorit, cât și posibilă o alianță cu Regatul Unit împotriva regimului „bolșevic“ din Rusia. De aceea Hess a crezut că, dacă putea să aducă pacea cu Marea Britanie, ar fi împlinit visul îndelungat al lui Hitler al unei alianțe germano- britanice și totodată s-ar fi eliminat amenințarea unui război pe două fronturi.

Interogându-l pe 10 iunie 1941, vicontele Simon, lord cancelar în guvernul lui Churchill, a tras concluzia că „poziția și autoritatea lui Hess în Germania au scăzut și, dacă ar putea să obțină o pace timpurie în condițiile lui Hitler, și-ar putea confirma poziția… și i-ar face un mare serviciu adoratului său Stăpân și Germaniei“.[19] Exista, credea Hess, un „grup favorabil păcii“ în cercurile politice britanice care putea să fie convins să profite de „oferta lui de pace“ ca să îl înlăture pe „belicosul“ Churchill și să pună capăt războiului din Occident. Ducele de Hamilton, pe care nu îl cunoștea personal, dar pe care îl admira pentru că era unul dintre primii care zburaseră deasupra vârfului Everest, îi fusese recomandat ca persoană de contact de către Albrecht Haushofer. Hess fusese repede de acord, pentru că se gândise că o să se înțeleagă bine cu Hamilton, de vreme ce erau amândoi așii aerului. În plus, ducele fusese un personaj de marcă înaintea războiului în Societatea Anglo-Germană. Nu era nimic ciudat în asta: era o organizație nonpolitică inofensivă foarte diferită de grupările pronaziste, precum cea purtând numele de Frăția Anglo-Germană. Haushofer se înșela extrem de mult crezând că Hamilton era fie susținătorul unei păci separate, fie un om cu o mare influență politică. Misiunea lui Hess a pornit din start de la premise greșite.[20]

În ciuda interdicției lui Hitler, Hess începuse deja primele pregătiri clandestine nu la mult timp după ce Hitler demarase planul de invadare a Uniunii Sovietice. În septembrie 1940, Hess i-a dat permisiunea lui Albrecht Haushofer să îi trimită o scrisoare lui Hamilton prin care să îi propună să se întâlnească. Aceasta a fost însă interceptată de serviciile secrete britanice și nu a ajuns la destinatarul său până când MI5 i-a dat-o în martie 1941.[21] Nefiind descurajat de lipsa unui răspuns, Hess luase legătura cu compania Messerschmitt, pe al cărei șef, Willy Messerschmitt, îl știa de

ani buni, a vizitat fabricile acesteia verificând mai multe modele și a aranjat să facă exerciții de zbor cu Me110. Fiind însoțit în avionul cu două locuri la primele câteva zboruri, el a învățat să stăpânească mecanismele de navigație și a hotărât că, cu câteva mici modificări menite să mărească capacitatea rezervorului și după inserarea unei busole radio ca să îl ajute la identificarea locației, aparatul ar fi fost potrivit pentru zborul pe care îl punea acum la cale. Încă de pe 4 noiembrie 1940 i-a scris soției sale Ilse următoarele: „Cred cu convingere că după zborul pe care am să îl fac în zilele următoare am să mă întorc încununat de succes“.[22] După cum s-a văzut, abia în mai 1941 a pornit până la urmă în misiune, după două tentative eșuate la începutul aceluiași an. Pe 9 mai, când au fost finalizate în cele din urmă pregătirile, i-a spus colegului său Richard Walther Darré, ministrul agriculturii, că pleacă într-o călătorie lungă și nu știe când o să se întoarcă.[23]

III

Hess a zburat până în Scoția din ordinul lui Hitler? Cu siguranță că asta a crezut Ernst Wilhelm Bohle, șeful Organizației Externe a Partidului Nazist și prieten al lui Hess.[24] Fiul lui Hess considera că afirmația că s-a dus din proprie inițiativă „contrazice legile rațiunii". Că îi ordonase Hitler să se ducă era cât se poate de evident – orice altceva era de neconceput.[25] Și destul de mulți cercetători ai fugii sale au fost și sunt siguri că Hitler trebuie să fi știut despre aceasta dinainte. Istoricul militar John Costelli a declarat ferm în 1991 că Hess aducea „o ofertă dictatorială de pace" din partea lui Hitler.[26] Potrivit lui J. Bernard Hutton (autorul câtorva cărți de spionaj și acțiuni subversive), „fuga istorică a lui Hess în Marea Britanie s-a realizat cu înștiințarea deplină și cu aprobarea lui Hitler. Aventura s-a discutat la nesfârșit înainte ca Hitler să o aprobe." „Oferta de pace" pe care a adus-o era serioasă, spune el, și, dacă Churchill ar fi acceptat-o, cursul istoriei ar fi putut să fie foarte diferit. Hutton și-a intitulat capitolul despre orele de după aterizarea lui Hess în Scoția „Istoria atârnă de un fir de ață".[27] Însă a mărturisit în prefață că „această carte ar putea să sune a ficțiune" și a uitat să furnizeze dovezi în sprijinul afirmațiilor făcute. Relatarea așa-ziselor conversații ale lui Hess cu Hitler este o pură invenție.[28] Hutton mai degrabă și-a subminat credibilitatea susținând într-un pasaj în care îi atribuie aventura influenței lui Karl Haushofer că „probabil că Haushofer avea puteri supranaturale" – un alt exemplu al atracției pe care lumea ocultă o exercită asupra imaginației paranoide.[29]

Specialistul în istorie navală Peter Padfield a citat afirmația ulterioară a lui Haushofer potrivit căreia Hess a plecat cu aprobarea lui Hitler. Însă convingerea lui Haushofer se baza doar pe zvonuri. Cel mai probabil Haushofer pur și simplu nu a bănuit că Hess planifica o misiune fără aprobare de sus – ideea ar fi părut prea bizară. Chiar dacă era conștient că Hess acționa cu totul din proprie inițiativă, Haushofer, care era implicat îndeaproape în escapadă, avea toate motivele să se disculpe după aceea susținând faptul că fusese convins că Hess acționa potrivit dorinței lui Hitler. O dată în plus, avem de a face cu speculații când Padfield susține că

„ideea trebuie să îl fi atras și pe Hitler“. Însă nu există, de fapt, nici o dovadă în sprijinul ipotezei că ar fi știut ceva.[30] Înșuși Hess nu s-a abătut niciodată de la declarația sa inițială cum că fuga fusese cu totul ideea lui.[31] Și soția sa a insistat întotdeauna asupra faptului că fuga a fost propria lui idee și a nimănui altcuiva.[32] Cu siguranță că și-ar fi ușurat situația când era interogat de britanici dacă ar fi declarat că Hitler îi ordonase să efectueze zborul, însă el a negat de la bun început acest lucru. Vicontele Simon l-a întrebat în cursul interogatoriului de pe 9 iunie 1941: „Spuneți-mi, vă rog: veniți cu știința sau fără știința Führerului?“ Hess i-a răspuns: „Fără știința lui“, adăugând: „Absolut (râde)“.[33]

Ca să evite problema pe care o ridică teoria că Hitler ordonase zborul, unii scriitori au lansat ipoteza că Hess a păstrat cu încăpățânare tăcerea cu privire la înțelegerea pe care o făcuse cu Hitler că, în cazul în care misiunea sa avea să dea greș, nu va recunoaște niciodată că o întreprinsese din ordinul Führerului. Însă aceasta este doar o supoziție; nu există absolut nici o dovadă în sprijinul ei. În plus, ideea unui pact al tăcerii este cât se poate de neplauzibilă. La urma urmei, Hitler îi interzisese dinainte să mai piloteze, pentru că el considera că era prea periculos și nimic nu sugerează faptul că se răzgândise vreodată în privința acestei interdicții.[34] Generalul Karl Bodenschatz avea să își amintească ulterior că Hitler îl întrebase: „Cum a fost posibil, domnule general, ca Luftwaffe să îi dea voie lui Hess să piloteze, deși eu am interzis în mod expres acest lucru?“[35] Dacă Hitler ar fi ordonat el însuși plecarea, cel puțin ar fi ales un aerodrom mai apropiat de locul în care se afla atunci; Augsburg era relativ departe de centrul activității lui Hitler, ceea ce, desigur, a fost unul dintre motivele pentru care Hess l-a ales. Hess a rămas convins până la sfârșitul vieții că Hitler era un mare om și că național-socialismul era o idee măreață. Însă pur și simplu nu se poate concepe că a mințit în mod intenționat când a spus că inițiativa expediției îi aparținea numai lui și că apoi a continuat să mintă până la sfârșitul vieții, când avea toate motivele să îi mărească postum reputația lui Hitler numindu-l autorul „misiunii sale de pace“.[36]

Toate sursele contemporane disponibile indică clar faptul că plecarea lui Hess l-a luat cu totul prin surprindere pe Hitler: relatarea de către Hutton a modului impasibil în care a primit veștile dictatorul nazist, repetând cuvânt cu cuvânt povestea așa cum o spusese îndrăgitul istoric german Wulf

Schwarzwäller, este la fel de fictivă precum reproducerea chipurile ad litteram a unei conversații dintre Hitler și Hess dinaintea decolării lui Hess.[37] Prima dată când a aflat dictatorul german despre fugă a fost când a venit adjutantul lui Hess, Karlheinz Pintsch, în dimineața zilei de 11 mai la reședința retrasă de munte a lui Hitler din Bavaria, de la Berghof, lângă Berchtesgaden, cu ordinul de a-i înmâna personal o scrisoare lui Hitler. După ce a reușit să treacă de personalul care nu îl lăsa să intre la Berghof, Pintsch a reușit să ajungă la Führer și să îi dea plicul cu scrisoarea. Albert Speer, arhitectul lui Hitler și unul dintre tovarășii săi cei mai apropiați, frunzărea niște schițe când l-a abordat Pintsch. „Atunci Hitler a coborât din camera sa de la etaj. Unul dintre adjutanți a fost chemat în sufragerie. Când am început să-mi frunzăresc iar schițele, am auzit deodată un strigăt nearticulat, aproape animalic. Apoi Hitler a răcnit: «Bormann, imediat! Unde este Bormann?»“[38]

După ceva timp, potrivit spuselor lui Speer, Hitler și-a recăpătat cel puțin aparent sângele-rece. „Cine o să mă creadă când am să spun că Hess nu s-a dus acolo în numele meu?“, a întrebat. Sunându-l pe asul aviației Ernst Udet, a răsuflat ușurat să afle că, în opinia acestuia, avionul nu avea suficient carburant ca să ajungă la destinație (în Scoția, potrivit spuselor lui Hess) și s-ar fi prăbușit în mare. Interpretul lui Hitler, Paul Schmidt, a remarcat, într-adevăr, că „Hitler era îngrozit de parcă o bombă ar fi lovit Berghoful; «Sper să cadă în mare!», l-am auzit spunând dezgustat“.[39] Hitler i-a spus lui Alfred Rosenberg că i se făcuse rău la propriu când citise scrisoarea. A fost, spunea el, uluit de conținutul său când a citit-o.[40] Potrivit lui Speer, Hitler nu și-a revenit niciodată după „gestul de neloialitate“ al adjunctului său, insistând chiar ulterior că una dintre condițiile păcii cu Marea Britanie, dacă avea să fie cazul, urma să fie ca Hess să fie spânzurat. „Conducătorul“, scria Joseph Goebbels, care a venit la Berghof pe 13 mai, în jurnalul său a doua zi, „este complet distrus. Ce spectacol pentru lumea întreagă!“ Era, a adăugat a doua zi ministrul propagandei, „nespus de trist. Nu s-ar fi așteptat niciodată la așa ceva.“[41] Goebbels a dat ordine presei germane să pomenească despre fugă cât mai telegrafic posibil.[42] Hans Frank, șeful nazist al „guvernului general“ al Poloniei ocupate, a spus personalului său câteva zile mai târziu, după ce l-a auzit pe Hitler dându-le vestea conducătorilor regionali de partid pe 13 mai: „Nu l-am văzut

niciodată pe Führer atât de profund șocat“. Un alt martor al ședinței a spus că Hitler a izbucnit în plâns.[43]

Faptul că atât de multe surse au menționat furia, urmată de depresie, pe care Hitler a manifestat-o la aflarea veștii fugii nu i-a împiedicat pe adepții teoriei conspirației să susțină că această reacție nu a fost decât teatru, menit să îi păcălească pe oameni făcându-i să creadă că a fost uimit de veste.[44] În reconstituirea sa narativă dramatică a fugii, James Leasor sugera că „nu par să existe îndoieli că Hitler știa despre încercările lui Hess de a servi drept intermediar“, citând o serie de persoane de atunci care îi împărtășeau părerea. „Fără ca Hitler să știe și să fie de acord“, susținea el, „Hess nu ar fi putut vreodată să facă 20 de teste de zbor de la Augsburg.“ El sugerează faptul că, prin operațiunile sale de urmărire, Gestapo ar fi băgat de seamă pregătirile lui Hess.[45] Însă Gestapo, după cum arată studiile moderne, era de fapt o organizație mică a cărei supraveghere nu era nicidecum atotcuprinzătoare, deși așa credeau istoricii de pe vremea când scria Leasor.[46] Dacă Hitler nu ar fi fost părtaș la misiune, spune Leasor, atunci sigur și-ar fi dezlănțuit mânia asupra persoanelor care îl ajutaseră pe adjunctul său să fugă („pare puțin probabil ca pedepsirea lor să nu fi fost dură“). De fapt, Hitler chiar a dispus arestarea tuturor celor care l-au ajutat pe Hess să își pregătească plecarea, începând cu adjutanții lui și continuând cu familia Haushofer și cu astrologul lui Hess. Nu ar fi făcut asta dacă Hess ar fi acționat cu acordul său. Pintsch a fost, într-adevăr, închis, însă până la urmă l-a salvat – la fel ca și pe ceilalți complici ai lui Hess și, de altfel, pe alții care știuseră, dar nu îl împiedicaseră să fugă – faptul că era evident că presupusese că șeful său acționa din ordinul lui Hitler.[47]

Și mai este și scrisoarea pe care Hess i-a lăsat-o aghiotantului lui ca să i-o dea lui Hitler după plecarea sa, scrisoare în care și-a prezentat motivele și intențiile și care sigur nu ar fi fost necesară dacă Hitler ar fi avut dinainte cunoștință de fugă. Tentativele, de exemplu cea a lui John Harris – un contabil autorizat care a scris cinci cărți ale teoriei conspirației despre Hess sub diverse nume, în colaborare cu Richard Wilbourn, șef de fermă, și cu Meirion Trow, învățător și autor de romane polițiste, povestiri polițiste adevărate și lucrări istorice –, de a demonstra că Hess a fugit cu aprobarea lui Hitler nu reușesc să depășească acest obstacol fundamental.[48] Insinuarea făcută de Lothar Kettenacker, fost director adjunct al Institutului German de

Istorie de la Londra, potrivit căreia este posibil ca Hess să îi fi spus dinainte lui Hitler despre apropiata sa plecare, este o pură speculație.[49] După cum arată biograful lui Hitler, Ian Kershaw, dacă Hitler chiar a vrut să îi facă Marii Britanii o ofertă de pace, ar fi ales pe cineva mai versat în relațiile externe decât Hess și ar fi ales un mod de a o transmite mai puțin riscant decât un zbor solitar până în Scoția. Mai mult ca sigur că nu ar fi ales ca interlocutor un personaj atât de neimportant ca ducele de Hamilton. Știa și că vestea fugii lui Hess avea să afecteze profund credibilitatea regimului în rândul germanilor, după cum s-a și întâmplat (potrivit unei glume cunoscute care circula pe vremea aceea, Hess a fost dus la Churchill, care a spus: „Deci tu ești nebunul, nu?“ La care Hess a răspuns: „A, nu, sunt doar adjunctul lui!“). Hitler nu avea oricum nimic de câștigat făcându-i o ofertă de pace lui Churchill pe vremea aceea: era cu totul prins în organizarea invaziei Uniunii Sovietice, despre care el și generalii săi credeau că avea să fie sigur încununată de un succes rapid și deplin. Ultimul lucru pe care l-ar fi vrut era să înceapă niște complicate negocieri diplomatice cu Marea Britanie când Operațiunea Barbarosa, cea mai mare invazie terestră din istorie, se afla la numai câteva săptămâni distanță.[50]

Însă lipsa de dovezi nu i-a împiedicat pe adepții teoriilor conspirației să continue să susțină că Hitler îi dăduse ordin lui Hess să se ducă în Scoția. Documente lipsă, acte cenzurate și arhive închise figurează toate în teorii vechi ale conspirației care, potrivit afirmațiilor lui Harris și Trow, „nu vor dispărea atâta vreme cât există documente sub lacăt, acte confidențiale și confuzie oficială“. În cazuri delicate, precum fuga lui Hess, există întotdeauna „destule posibilități de «rătăcire» a dovezilor de tot felul“. În ciuda faptului că recunosc că „speculațiile cu privire la ce anume lipsește sunt în mare parte ineficiente“, este în continuare posibil de exemplu, după părerea lor, să fi fost eliminate din arhivele lui Haushofer scrisori deosebit de importante. Nu pot fi obținute, se plâng ei, înregistrări oficiale care constituie „dovezi esențiale din dosarul din timpul războiului al șefului Crucii Roșii de la Geneva, Karl Burckhardt, care fără îndoială că a luat parte la aducerea lui Hess în Marea Britanie“. Desigur, sugerează Harris, corespondența lipsă, dacă ar apărea, ar dezvălui foarte probabil adevărul.[51] Însă, din păcate, nu a apărut nici un fel de corespondență de acest fel. Astfel de speculații se regăsesc în multe lucrări privind teorii ale conspirației. Padfield chiar a arătat că „există dovezi potrivit cărora unele hârtii care s-au

aflat cândva în dosare au fost scoase din ele“, deși desigur că nu există.[52] „Secretul“ oficial, după cum se plâng Harris și Trow, „a afectat cercetarea“ pe care au încercat să o efectueze.[53] „Amănuntele“, recunoaște Padfield, „s-ar putea să nu se cunoască niciodată“; deci, când nu se cunosc amănuntele, imaginația trebuie să servească drept înlocuitor. Toate acestea sunt pure speculații. În cazul teoriei conspirației privind incendierea Reichsagului, martorii-cheie sunt cei care, chipurile, au dispărut; în cazul fugii lui Hess în Scoția – documentele-cheie; însă modul de a gândi al adeptului teoriei conspirației este în esență același în ambele cazuri. Indiciul este faptul că acestea au fost ascunse în mod intenționat sau, mai probabil, distruse pentru a i se ascunde posterității adevărul.

Ca alternativă la afirmația că adevărul este îngropat în documentele lipsă, adepții teoriilor conspirației mai citează adesea surse reale cărora le atribuie apoi o greutate mai mare decât au de fapt. Corelează dovezi istorice autentice creând astfel o imagine care nu este deloc plauzibilă. Padfield arată în mod corect, de exemplu, că există multe puncte de contact între persoanele care se presupune că au fost implicate în conspirația prin care a fost adus Hess în Anglia.[54] Însă simpla lor enumerare echivalează cu o dovadă de conspirație? Vina prin asociere nu poate să înlocuiască dovada unei adevărate înțelegeri secrete. Un exemplu adesea citat trebuie să fie suficient pentru a ilustra ce au presupus de fapt punctele de contact enumerate de Padfield. Diplomatul german Ulrich von Hassell a notat în jurnalul său că Albrecht Haushofer se dusese la Geneva ca să vorbească cu Carl J. Burckhardt (ca să îi scriem corect numele). Burckhardt avea să îi spună ulterior soției lui Hassell că britanicii voiau în continuare să încheie pace cu Germania, însă nu atâta vreme cât se afla la putere Hitler. Și Hassell însuși discutase despre posibilitatea încheierii păcii în ianuarie cu un an înainte cu Burckhardt, care îi spusese că era convins „că în cabinetul englez sentimentele erau favorabile“ în chestiunea păcii cu Germania.[55]

Nimic din toate astea nu avea de-a face cu Hess, despre care Hassell nu face nici o referire în jurnalul său în această privință. Au, de fapt, legătură cu mișcarea germană de rezistență, din care făcea parte Hassell, alături de Albrecht Haushofer. Ambii au fost implicați în tentativa eșuată de asasinare a lui Hitler de pe 20 iulie 1944; ambii au fost arestați și împușcați, deși Haushofer abia la sfârșitul războiului. Abordarea lui Burckhardt de către

Hassell a făcut parte din eforturile susținute ale rezistenței de a pune capăt războiului, eforturi care au inclus o căutare insistentă, dar eșuată, de interlocutori din establishmentul britanic. Afirmația lui Burckhardt potrivit căreia membrii Cabinetului britanic de Război susțineau o pace separată nu era, desigur, decât o simplă dorință. La fel după cum și teoria lui Harris și Trow potrivit căreia fuga lui Hess a fost aranjată în urma așa-ziselor propuneri de pace ale lui Burckhardt este pur speculativă (relatarea lor este plină de expresii precum „cred că“, „probabil că“, „știu din surse sigure“ și așa mai departe). Adevărul este însă că Hassell a scris în jurnalul său, după ce a aflat vestea aterizării în Scoția a adjunctului șefului nazist:

Fuga lui Hess a spulberat orice șansă de a ne susține cauza prin intermediul lui Haushofer. În câteva săptămâni trebuia să se ducă din nou la Burckhardt, care între timp trebuia să ia din nou legătura cu britanicii. Apoi trebuia să ne fi folosit dovezile adunate în mod util. Acum este exclus așa ceva, pentru că a fost arestat Haushofer.[56]

Cu alte cuvinte, nu există absolut nici o dovadă că Burckhardt știa ceva despre intenția lui Hess de a pleca. Dovezile, sugerează Harris și Trow, sunt „poate îngropate într-un seif prăfuit de la Ministerul de Externe de la Whitehall sau poate au dispărut de mult în vreun cuptor de incinerare al administrației publice“.[57] Cel puțin au folosit cuvântul „poate“.

Cea mai amănunțită și mai rezonabilă biografie a lui Hess, scrisă de Kurt Pätzold și Manfred Weissbecker, nu acordă prea multă atenție teoriilor care se bazează fie pe speculații neîntemeiate despre persoane care îl cunoșteau pe Hess, precum Albrecht Haushofer, fie pe interpretarea greșită a documentelor, precum jurnalul lui Hassell, sau pe speculații, zvonuri și dovezi de la diverse persoane, precum aghiotanții lui Hess, care, când au fost interogați după ce au fost arestați de Gestapo, aveau cel mai mare interes posibil să nege că șeful lor acționase fără acordul lui Hitler.[58] Dincolo de asta, adepții teoriei conspirației se citează adesea unii pe alții ca autorități în propriile afirmații. De aceea, de exemplu, Harris și Trow susțin că „istoricul Peter Padfield a stabilit“ „probabilitatea“ ca Hitler să fi știut dinainte despre plecarea lui Hess.[59] În schimb, Padfield apreciază lucrarea „admirabilă“ a lui Harris și susține că „îi desființează propria relatare a lui

Hess cu privire la fuga sa“.[60] Adepții teoriilor conspirației tind să facă asta pentru că îi consideră pe istoricii serioși „oficiali“ sau „tradiționali“, ceea ce îi îndreptățește, sau cel puțin așa cred ei, să le ignore lucrările pe teme precum fuga lui Hess. Dar, dacă astfel de adepți ai teoriilor conspirației vor să scrie lucrări convingătoare, trebuie să judece munca de cercetare a istoricilor pe baza propriilor merite și să se ocupe de dovezile care există cu adevărat.

Toate aceste teorii ale conspirației se bazează pe supoziția că Hess, la fel ca van der Lubbe, nu putea să fi acționat de unul singur. Pentru imaginația paranoidă acest lucru este pur și simplu inacceptabil: indivizii ca ei trebuie să fi făcut parte dintr-un complot secret mai amplu la care au participat sau în care au fost folosiți. Dacă nu stă în picioare afirmația că Hitler a știut dinainte despre fuga lui Hess, atunci probabil că altcineva din conducerea nazistă a fost implicat. Cu siguranță că Hess nu a putut să facă aceste pregătiri fără știrea a măcar câtorva persoane, inclusiv a aghiotantului său Karlheinz Pintsch, care îi cunoștea intenția din ianuarie 1941, dar păstrase secretul.[61] Dar au mai fost și alții? Potrivit ubicuului Edouard Calic, fuga lui Hess a fost organizată de Reinhard Heydrich, fără știrea lui Hitler, deși nu este clar ce motive ar fi putut să aibă Heydrich.[62] Tipul de avion de luptă Me110 folosit de Hess, a susținut el, sigur nu putea să transporte suficient carburant ca să facă o călătorie atât de lungă: trebuia să se fi oprit ca să alimenteze sau să fi fost înlocuit cu altul pe coasta franceză sau britanică, ceea ce presupunea colaborare din partea Luftwaffe. Însă semnele distinctive de pe rămășițele avionului prăbușit erau aceleași ca cele surprinse de aparatul de fotografiat de pe avion la Augsburg înainte de plecare. Mai mult, există dovezi indiscutabile care demonstrează că avionul folosit de Hess era dotat cu două rezervoare și putea foarte bine să zboare de la Augsburg în Scoția fără să se oprească pentru realimentare. Și nici nu este vreun mister faptul că nu a fost interceptat în cursul zborului deasupra Germaniei: Me110 era ușor de identificat ca avion german, deci nu ar fi stârnit nici o suspiciune, după cum a arătat reacția celor două submarine pe deasupra cărora a trecut în Marea Nordului.[63] Și sigur nu există nici urmă de dovadă în sprijinul afirmației bizare potrivit căreia Hess a fost însoțit deasupra Germaniei de un avion pilotat personal de către Heydrich.[64]

IV

Teoriile conspirației legate de zborul lui Hess au crescut ca număr și ca diversitate de-a lungul anilor.[65] Acestea au început să apară imediat după aterizarea avionului. Primul la fața locului a fost dr. James Vincent Murphy, care a publicat Who Sent Rudolf Hess? (Cine l-a trimis pe Rudolf Hess?), o broșură de 48 de pagini, la doar câteva săptămâni de la zbor. Murphy era ziarist și traducător irlandez (și preot catolic care nu mai practica). A locuit la Berlin începând din 1929.[66] După ce a plecat din Marea Britanie în timpul Marii Crize economice, a scris un scurt studiu biografic, Adolf Hitler: The Drama of His Career (Adolf Hitler: Drama carierei sale), la cererea editorilor Chapman și Hall, în 1934. Scopul cărții era acela de a le explica cititorilor vorbitori de limbă engleză cum ajunsese Hitler la putere într-o perioadă în care nu era încă foarte cunoscut în Marea Britanie. Verdictul cărții cu privire la Hitler era relativ favorabil. După cum a recunoscut Murphy:

Am ignorat în cartea de față ceea ce aș putea numi aspecte negative ale realizărilor lui Hitler. Iar aceasta, din două motive: în primul rând, pentru că s-au publicat deja destule în limba engleză de către opozanții regimului lui Hitler; în al doilea rând, deoarece critica negativă mai degrabă împiedică decât ajută la înțelegerea unei mișcări istorice.[67]

Murphy le-a făcut în continuare câteva concesii criticilor lui Hitler. „Huliganismul criminal și chiar cel oficial“ au fost „excese timpurii“ ale național-socialismului german care, dacă urma modelul fascismului italian, credea el, avea să dispară pe măsură ce guvernul lui Hitler se instala ferm. „Doar viitorul ne poate spune asta.“[68]

Însă, în general, Murphy aprecia „realizările pozitive“ ale naziștilor și susținea că aceștia ajunseseră la putere cu sprijinul marii mase a poporului german. A prezentat politica antisemită a naziștilor nu numai ca explicabilă, ci și ca justificată. Evreii erau „asiatici șmecheri“ (de fapt, evreii germani

erau foarte bine asimilați; aceasta era o catalogare extraordinar de rasistă).[69] Evreii dominau „industria și comerțul Germaniei“ (cu excepția oțelului și a cărbunelui, care, susținea el în mod greșit, erau deținute în mare parte de stat), în vreme ce „conducerea superioară a marilor bănci publice a reprezentat până acum aproape un monopol evreiesc“, 50% dintre băncile private fiind deținute de evrei (aceste cifre erau exagerări nebunești; elita economică germano-evreiască era foarte mică, fiind totodată profund divizată de diferențe religioase și politice). Aceasta, concluziona el, însemna că „mai puțin de 1% din populația germană, reprezentând un grup de oameni diferiți ca rasă și tradiții, au un cuvânt foarte greu și aproape decisiv de spus în treburile financiare și comerciale ale țării“. Același lucru era valabil, credea el, și în privința profesiilor academice, a literaturii, a culturii și a artelor. În continuare repeta ca papagalul afirmația naziștilor că socialismul și comunismul, alături de Constituția de la Weimar, erau invenții evreiești, deși nu a remarcat contradicția cu supoziția, pe care o făcea tot el, potrivit căreia și capitalismul din Germania era dominat de evrei.[70]

În mod deloc surprinzător, criticii din Marea Britanie ai cărții l-au considerat pe Murphy „un hitlerist înflăcărat“ și au criticat faptul că a acceptat propaganda nazistă, mai ales cea legată de evrei.[71] Însă nu toate reacțiile au fost negative, mai ales în Germania. Impresionat de carte și fiind conștient de palmaresul lui Murphy ca traducător de texte în germană, Ministerul german al Propagandei i-a oferit acestuia un post în care traducea în engleză discursurile lui Hitler și l-a adus la Berlin. În scurt timp a început să critice alte traduceri ale propagandei naziste, inclusiv o versiune prescurtată a cărții Mein Kampf, publicată în engleză cu câțiva ani înainte, așa că Ministerul Propagandei l-a însărcinat să realizeze o traducere completă a cărții. Fiind presat de timp, Murphy și-a angajat o colaboratoare tânără, pe Grete Lorke, pe care o cunoscuse acasă la o cunoștință comună. Lorke participase ca studentă germană la un schimb cultural în Madison (Wisconsin) și îi admira activitatea lui Murphy. Însă, printr-o întâmplare uimitoare, era și membră secretă a „Orchestrei roșii“, un cerc comunist de rezistență și, printre altele, de fapt era spioană sovietică. Ea și-a convins superiorii că o bună traducere necenzurată în engleză a cărții lui Hitler avea să ajute să avertizeze lumea cu privire la amenințarea pe care o reprezenta acesta.[72]

Lorke a descoperit că irlandezul avea probleme serioase cu băutura, ceea ce a însemnat că ea a avut ocazia să completeze golurile pe care le lăsa el în traducere fără ca Murphy să dea prea mare atenție. A reușit să insereze expresii și sintagme prin care se sublinia latura vulgară și de natură să provoace prostimea a originalului, care considera ea că era atenuată de traducerea literară desăvârșită a lui Murphy.[73] În acest moment însă lucrurile au început să o ia razna. Irlandezul a fost silit să demisioneze din funcția sa de la Ministerul Propagandei când a refuzat să traducă fragmente din discursurile lui Hitler care conțineau atacuri la persoană la adresa politicienilor britanici, precum ministrul de externe Anthony Eden. Din păcate pentru Murphy, ministerul a renunțat și la traducerea cărții Mein Kampf și a sechestrat manuscrisul lui Murphy. Temându-se pentru propria siguranță, acesta a plecat la Londra. Însă practic nu avea nici un ban. Traducerea cărții Mein Kampf reprezenta o cale de scăpare, însă ciornele se aflau încă la Berlin, iar Murphy se temea pe bună dreptate să se ducă înapoi acolo. Așa că s-a dus în locul lui soția sa, Mary. Din fericire, fosta secretară a lui Murphy de la Berlin păstrase o ciornă scrisă de mână și Mary Murphy s-a întors cu ea în valiză în Marea Britanie. Traducerea a fost publicată pe 20 martie 1939 de Hurst și Blackett. Seria de ghinioane a lui Murphy a continuat, pentru că opinia publică din Marea Britanie s-a întors în mod decisiv împotriva lui Hitler după invazia germanilor din Cehoslovacia cu doar cinci zile înainte, iar Prefața lui Murphy a fost acuzată fără echivoc de critici ca fiind scandalos de „pro-Hitler“.[74]

Acesta a fost deci cel care a publicat primul o relatare conspirativă a fugii lui Hess. Reacția inițială a lui Murphy față de fugă, într-un articol publicat în ziarul Daily Sketch pe 14 mai 1941, a fost aceea de a susține că Hess fugise din Germania din proprie inițiativă în semn de „protest față de efectele dezastruoase ale influenței lui Ribbentrop asupra lui Hitler“; în opinia sa, ministrul nazist de externe Joachim von Ribbentrop îl împingea pe dictatorul german într-o direcție antibritanică, în ciuda tendințelor personale ale lui Hitler.[75] După câteva săptămâni însă, Murphy și-a schimbat părerea într-o broșură, publicată de Hutchinson și intitulată Cine l-a trimis pe Rudolf Hess? Pe coperta în culori țipătoare editorii menționau cu scris îngroșat că „autorul a fost patru ani (1934–1938) funcționar la Ministerul german al Propagandei de la Berlin. Cunoaște dedesubturile mașinăriei naziste și detalii despre persoanele care o controlează.“ Într-o

prefață din 8 iunie 1941, Murphy remarca: „Această cărticică era deja la tipar când naziștii au lansat inițiativa de pace care fusese anunțată prin sosirea lui Rudolf Hess“, adăugând: „În prezent nu putem să spunem dacă va rămâne în suspensie sau nu“.[76] De fapt, desigur, „naziștii“ nu lansaseră nici o „inițiativă de pace“, nici oficial, din ordinul lui Hitler, nici neoficial, în vreo conspirație mai amplă în care era implicat Hess.

Murphy a făcut în broșura sa o serie de supoziții care aveau să reapară în multe dintre lucrările ulterioare cu caracter conspirativ. Printre acestea se număra „faptul că apariția melodramatică a lui Hess în Scoția a fost planificată să coincidă cu raidul aerian asupra Londrei“ efectuat de bombardierele germane în semn de „agresiune psihologică“. Prin asta se urmărea, sugera Murphy, de către „grupul din spatele lui Hess“ din Germania, să se îndulcească opinia britanicilor față de „inițiativa lor de pace“. Murphy susținea că Hess concepuse de mult programul partidului nazist de pătrundere în alte țări prin încurajarea „quislingilor“ și a celor din „Coloana a cincea“, adică, cu alte cuvinte, simpatizanții naziștilor.[77] Într-adevăr, susținea el (potrivit spuselor fratelui lui Hess, Albert), Rudolf Hess scrisese fragmentele din Mein Kampf referitoare la propagandă, la Lebensraum („spațiul vital“, cu alte cuvinte cucerirea Europei de Est) și la Imperiul Britanic (părere în legătură cu care nu există dovezi directe).[78] În 1934, Hess scrisese un apel pentru crearea unei mișcări de pace de către foștii soldați ai lumii, iar Murphy îl tradusese la solicitarea lui. Privind retrospectiv, Murphy a considerat însă asta drept un „truc propagandistic“ al cărui scop era ca Hitler să câștige timp pentru reînarmare și recăpătarea reputației internaționale pe care și-o pierduse prin ordonarea crimelor care tocmai fuseseră săvârșite asupra unor rivali politici în „Noaptea cuțitelor lungi“.[79]

Implicarea lui Hess în toate astea, susținea Murphy, a avut loc prin intermediul Organizației Externe a partidului nazist, pe care a creat-o el și care a fost condusă de Ernst Wilhelm Bohle, persoană cu care Murphy lucrase îndeaproape.[80] Murphy tot atribuia fuga lui Hess vrajbei dintre Hess și ministrul de externe Ribbentrop cu privire la cine anume conducea politica externă nazistă sub Hitler. Însă acum își schimbase părerea într-atât încât considera vrajba ca fiind numai „parțial“ motivul fugii. Murphy îl considera pe Ribbentrop drept „un Svengali care practică arta sugestiei

posthipnotice asupra somnambulului de la Berchtesgaden“ (din nou, ca atât de des în teoriile conspirației, după cum am văzut, există aici ceva straniu). „Majoritatea deciziilor lui Hitler legate de război“, a adăugat el, „pornesc acum de la Ribbentrop.“[81] Ribbentrop era, într-adevăr profund antibritanic, dar era exagerat să i se atribuie o asemenea influență. Totuși convingerea lui Murphy că eșaloanele de comandă ale forțelor armate germane fuseseră extrem de nemulțumite de viteza cu care a pornise Hitler războiul era destul de adevărată. Din conversațiile cu regretatul comandant al armatei Werner von Fritsch, Murphy ajunsese să creadă că totuși conducerea militară a Germaniei, susținută de marii afaceriști, anticipase că următorul război avea să fie o „orgie de distrugere fără sens“. Bombardarea intensivă a orașelor nu avea „să ducă la rezultate militare decisive“ și avea să se încheie cu îndepărtarea aristocrației militare în favoarea „gangsterilor“ naziști.[82]

După părerea lui Murphy, Hess era un patriot german cinstit, „înzestrat cu mult bun-simț“. Partenerul său Bohle considera că Ribbentrop se înșela când declara că „prietenii“ lui progermani din cercurile aristocratice din Marea Britanie „nu reprezentau opinia publică britanică“. Cu toate acestea, în ciuda scepticismului lui Ribbentrop, liderii naziști tot îi considerau influenți. „Cred oare naziștii că politica de împăciuire… continuă să se bucure de o susținere semnificativă în rândul publicului britanic?“, a întrebat Murphy. „Fără îndoială că da. Crede lumea că Germania va câștiga războiul numai prin victorii militare? Unii da, dar alții, nu. Cei care nu cred sunt răspunzători de misiunea lui Hess în Marea Britanie.“ Bombardarea Londrei din noaptea fugii lui Hess a demonstrat că Hermann Göring, șeful Luftwaffe, se număra printre aceștia. Atât bombardamentul, cât și fuga „făceau parte dintr-o politică care fusese concepută cu luni înainte. Metoda dramatică a abordării a fost cam în stilul wagnerian al lui Hitler. A fost primul pas dintr-o nouă ofensivă de pace. Și fără îndoială că Hitler era părtaș la aceasta.“ Obiectivul ofensivei de pace era acela de a preveni creșterea opoziției din Germania față de continuarea războiului, care sigur ar fi dus la destrămarea partidului nazist pe care îl înființaseră împreună Hitler și Hess.[83]

Era important însă ca lumea să își amintească, continua Murphy, că „ofensiva de pace nazistă care fusese anunțată de sosirea lui Rudolf Hess“ a fost „o comunitate de interese pentru penetrarea lumii“ bazată pe activitățile

subversive ale Organizației Externe a Partidului Nazist conduse de adjunctul Führerului. Putea „să preia inițiativa preț de o clipă“ de la campaniile militare, navale și aeriene împotriva Marii Britanii, însă numai cu ideea „că prin infiltrare psihologică, politică și economică vor pregăti terenul pentru efortul militar final care îi va face pe naziști stăpânii lumii. Acesta este scopul“, a concluzionat el, „al tuturor planurilor de pace care sunt propuse în acest moment.“[84] În această privință, Murphy sigur avea dreptate: orice pace separată cu naziștii nu ar fi făcut decât să amâne reducerea Marii Britanii la statutul de stat clientelar al Germaniei în loc să își păstreze independența, economia și dominația asupra unui imperiu mondial. Nu există aici nici un semn de simpatie față de Hitler sau față de-al Treilea Reich din partea lui Murphy; mai degrabă opusul. Broșura lui Murphy era clar concepută ca avertisment cu privire la orice tentativă de a încheia o pace separată cu Germania.

Însă teoria sa a conspirației era plină de presupuneri și de speculații. După cum am văzut, dovezile sunt împotriva presupunerii că Hitler a știut despre plecarea lui Hess și același lucru este valabil și în privința altor personaje de la conducerea nazistă precum Göring, care a fost la fel de surprins ca toți ceilalți la aflarea veștii despre aterizarea adjunctului Führerului (se pare că Murphy nu a știut de declarația oficială a Germaniei potrivit căreia Hess era un nebun care acționase din proprie inițiativă și fără știrea nimănui din conducerea nazistă). Coincidența datei bombardamentului asupra Londrei, chiar dacă nu și a orei, cu cea a zborului, exact asta a fost: o coincidență – deși este o trăsătură esențială a teoriilor conspirației că nu există coincidențe, că acestea sunt puse la cale. Probabil pentru că el știa membri ai personalului lui Hess, precum Bohle, Murphy a exagerat foarte mult amploarea puterii și a influenței pe care ajunsese să le exercite în momentul în care s-a urcat în avion și, de fapt, cu mult înainte. Opoziția generalilor față de politica militară îndrăzneață a lui Hitler a dispărut până în 1941, în urma victoriilor uimitoare ale forțelor germane din Occident din anul anterior. Murphy credea că cel puțin implicarea tot mai mare a Statelor Unite de partea Aliaților convinsese conducerea nazistă că încercările războinice ale Germaniei erau sortite eșecului, determinând așa-zisa „inițiativă de pace“ cu Marea Britanie, însă s-a înșelat și în această privință. Teoria lui Murphy potrivit căreia fuga lui Hess făcea parte dintr-un complot

secret pus la cale de conducerea nazistă a convins puțină lume chiar și în 1941, iar timpul nu a demonstrat că a fost adevărată.

V

Teoria lui Murphy a dispărut din ochii publicului aproape imediat după ce acesta și-a prezentat-o. Altele însă au fost mai puternice și mai rezistente. Așa s-a întâmplat mai ales în cazul teoriilor conspirației care au provenit de la Kremlin, unde Stalin nutrea de mult timp suspiciuni legate de intențiile britanicilor. Erau capitaliști, la fel și germanii: aveau în mod evident interes să încheie o pace separată. Încă de la începutul războiului, mișcarea internațională comunistă, acționând din ordinul lui Stalin, respinsese conflictul ca fiind o ceartă între două națiuni capitaliste în care Internaționala Comunistă trebuia să rămână neutră. Însă această politică se schimbase în urma înfrângerii Franței din iunie 1940, după care Stalin ceruse să se formeze în Marea Britanie un „guvern popular“ care să lupte împotriva fascismului.[85] Orice fel de mișcare pentru o pace separată între Marea Britanie și Germania ar fi reprezentat în mintea suspicioasă a lui Stalin dovada unui plan comun al națiunilor capitaliste de a se întoarce împotriva Uniunii Sovietice și trebuia oprită.

Acestea erau motivele reacției Internaționalei Comuniste la fuga lui Hess. Persoane importante din Partidul Comunist al Marii Britanii, mai ales Harry Pollitt, s-au grăbit să publice afirmații că Hamilton îl știa bine pe Hess și că era simpatizant al naziștilor. Ministrul producției de avioane Max Beaverbrook a susținut această opinie când i-a spus ambasadorului sovietic la scurt timp după fugă: „Ah, Hess este, desigur, emisarul lui Hitler“. Însă dovezile pe care le-a adus în sprijinul acestei teorii nu erau nici pe departe convingătoare: a afirmat (în mod fals) că Hamilton era un „quisling“, membru al unui „grup de pace“ care dorea să răspundă la dorința incontestabilă (însă inexistentă) a lui Hitler de a încheia pacea cu Regatul Unit.[86] Acuzațiile din publicația Partidului Comunist World News, potrivit cărora Hamilton era un „quisling“ l-a determinat pe duce să dea în judecată ziarul pentru calomnie și, cum ziarul nu a prezentat nici o dovadă în sprijinul acuzației, acesta a fost obligat să o retragă și să își publice scuzele.[87] Însă comuniștii nu au renunțat la suspiciuni. Invazia germanilor din Uniunea Sovietică de pe 22 iunie 1941 l-a determinat atunci pe veșnic

suspiciosul Stalin să susțină faptul că britanicii erau mână în mână cu germanii și că Hess fugise în Scoția în înțelegere cu ei – altfel de ce nu fusese împușcat imediat sau cel puțin judecat?

Ziarul Partidului, Pravda (Adevărul), chiar a susținut pe 19 octombrie 1942 că soția lui Hess fusese adusă la Londra ca să fie cu el, sugerând că Hess poate că reprezenta, într-adevăr, guvernul nazist în Marea Britanie. Câteva zile mai târziu, ca dovadă a acestei afirmații, a fost publicată în ziar o fotografie a ei cântând la pian la Londra – de fapt era Myra Hess, o îndrăgită pianistă britanică la modă și care nu avea nici o legătură cu celelalte persoane implicate.[88] De neclintit, Stalin și-a repetat sugestia în fața lui Churchill la o cină de la Kremlin din 18 octombrie 1944, când, deși prim-ministrul britanic i-a descris în amănunt afacerea, el a ridicat paharul și a ținut un toast în cinstea serviciilor britanice de informații, care îl „ademeniseră pe Hess să vină în Marea Britanie".[89] Această teorie a fost repetată în 1991, când serviciile sovietice de informații au pretins că Hess fusese ademenit în Marea Britanie cu scrisori falsificate de MI5; însă această afirmație se baza pe informații provenite de la defunctul spion sovietic Kim Philby, un mincinos notoriu; iar Philby nu a pomenit niciodată nimic despre asta în public, nici măcar în memoriile sale. O declarație în care se susținea implicarea MI5, dată autorităților sovietice de către Karlheinz Pintsch pe când se afla în arestul lor după război, nu a reflectat decât tendința caracteristică a interogatoriilor sovietice de a-l forța pe prizonier prin orice mijloace să spună ceea ce dorea poliția secretă să audă.[90] Un complot pus la cale de serviciile secrete britanice ca să îl ademenească pe Hess să se ducă în Scoția ar fi fost în orice caz o pierdere de vreme la fel de mare ca și fuga în sine. În fine, teoria lui Peter Padfield (lansată deja, după cum am văzut, de Murphy) potrivit căreia bombardamentul aerian lansat asupra Londrei pe 10 mai 1941 a urmărit distragerea atenției Forțelor Aeriene Regale (RAF) de la zborul efectuat de Hess mai în nord este desființată de faptul că raidurile aeriene au început abia după ce Hess a traversat coasta britanică.[91]

Însă trebuie să explicăm de ce avionul lui Hess nu a fost interceptat sau doborât de RAF după ce a intrat în spațiul aerian britanic. Cu siguranță că acest lucru a stârnit multe suspiciuni: trebuie să demonstreze că existau persoane în funcții înalte din establishmentul britanic care știau dinainte

despre zbor și care au dat ordine ca avionul să fie lăsat să aterizeze. Din păcate pentru această teorie, nu s-au găsit niciodată ordine către RAF ca să îl lase pe Hess să treacă nestingherit prin spațiul britanic. Pe de altă parte, au fost emise ordine de doborâre a avionului lui, confirmate după război de mai mulți piloți implicați. Faptul – menționat de mai mulți susținători ai teoriei conspirației[92] – că baterii antiaeriene au primit ordinul de a nu deschide foc asupra avionului după ce acesta a intrat în spațiul aerian britanic și l-a străbătut nu constituie dovada unui complot, ci reflectă faptul că RAF știa că fuseseră trimise avioane de luptă ca să îl intercepteze: procedura uzuală în astfel de cazuri presupunea să se evite deschiderea focului, în cazul în care unul dintre urmăritori ar fi fost lovit din greșeală de la sol.[93]

În ciuda grijii de a evita detectarea de către radarele britanice din timpul lungului său zbor pe deasupra Mării Nordului, Hess nu a reușit să nu fie observat de către Forțele Aeriene Regale, care amplasaseră un șir de 22 de stații radar de-a lungul coastei. Avioanele britanice aveau la bord un instrument prin care radarul de la sol le recunoștea drept avioane-prietene și desigur că Messerschmittul lui Hess nu avea un astfel de dispozitiv, așa că, atunci când, la ora 22.08, pe 10 mai 1941, a apărut ca un punct pe ecranul radarului de la Ottercops Moss, la nord-vest de Newcastle, a fost identificat ca avion inamic. Până în acel moment Hess încetase zborul înainte și înapoi în așteptarea serii și se afla la sfârșitul voiajului său indedit. Reperarea a fost raportată către camera operațională centrală de la Middlesex și i s-au alăturat în scurt timp altele trei. Punctul a fost recunoscut ca fiind un singur avion. În Northumberland erau mult mai puține baze pentru avioane de vânătoare decât în comitatele mai din sud, însă au fost transmise ordine de a ataca avionul către două avioane Spitfire care zburau pe deasupra Insulelor Farne. Însă acestea nu au reușit să intre în contact vizual cu el. La 22.20, un alt Spitfire a fost trimis de la baza Escadronului 72 de la Acklington. Pilotul, sergentul Maurice Pocock, a decolat și a ajuns la o altitudine de 4 572 metri, unde fusese reperat avionul inamic de către operatorii stației radar, însă nici el nu a reușit să îl vadă și s-a întors la bază.

Hess evitase să fie detectat pentru că observase un strat de ceață sub altitudinea la care zbura și coborâse la un nivel foarte scăzut, astfel încât avioanele Spitfire nu aveau cum să îl vadă de sus – atât de scăzut, de fapt,

încât la un post al Corpului Regal al Observatorilor de la sol s-a auzit chiar când a trecut pe deasupra. Un alt post însă, de la Chatton, din Northumberland, a detectat silueta avionului și l-a identificat corect ca fiind un „Me110 la 15 metri“. Cum Hess și-a continuat drumul, trecând practic razant peste vârfurile copacilor, o serie de posturi de observație au raportat și ele că au văzut aparatul Me110 zburând repede și la altitudine mică, cu circa 500 de kilometri pe oră. Nu existau însă motive ca un singur avion german de acest tip să zboare în zonă, mai ales că era cunoscut faptul că Me110 nu ar fi avut suficient carburant ca să se poată întoarce în Germania. Sigur trebuia să fie vreo greșeală. Cu toate acestea, un avion de vânătoare de noapte Defiant cu două locuri a primit ordinul să decoleze și să verifice. Fiind mai încet decât Messerschmittul și dotat cu arme cu turelă în loc de arme îndreptate înainte, aparatul Defiant l-a urmărit pe Hess, care se înălțase din nou și se îndrepta spre interior după ce ajunsese pe coasta vestică. A identificat Defiantul de departe, însă era deja pe ultima sută de metri spre Dungavel și se pregătea să sară. Era prea târziu ca să îl mai oprească și avionul său s-a prăbușit la sol înainte de a fi putut fi prins.[94]

Deci nu a existat nici o conspirație ca să i se dea voie lui Hess să treacă de apărarea antiaeriană britanică și să ajungă în Scoția. În orice caz, a fost întotdeauna greu de susținut afirmația, făcută de sovietici, potrivit căreia exista în Marea Britanie un „grup favorabil păcii“ serios care era implicat în negocieri cu Hess. În primul rând, nu a existat nici un „comitet de primire“ care să îl aștepte pe Hess la aterizarea sa; nici măcar Hamilton nu a fost acolo ca să îl salute. Chiar dacă Hess s-a parașutat în loc să aterizeze pe pista pe care dorise, nu există nici o dovadă că l-ar fi căutat cineva în Scoția sau în altă parte. Potrivit lui Alfred Smith, altul care credea într-o teorie a conspirației, „din Grupul de Pace făceau parte reprezentanți ai coroanei, ai aristocrației funciare, ai lumii afacerilor și ai finanțelor și politicieni din cabinet“.[95] Am împinge însă credulitatea dincolo de orice limită dacă ne-am imagina că un grup considerabil de politicieni și de funcționari publici din Marea Britanie, fie cu adevărat pronaziști, fie doar împotriva războiului sau dornici de conciliere, s-ar fi putut implica într-un complot atât de ramificat fără ca vreunul dintre aceștia să recunoască existența sa nici atunci, nici ulterior. Această idee este atât de neplauzibilă încât au respins-o până și susținătorii serioși ai teoriei conspirației lui Hess. Peter Padfield, de

exemplu, arată că, deși existau persoane din establishmentul britanic care împărtășeau unele dintre aceste opinii,

nu ieșise la suprafață nici o dovadă legată de vreun grup coerent cu planuri de a-l înlătura pe Churchill și care să fi ținut legătura cu Hess. Dacă există o astfel de dovadă în dosarele „Hess“ sau „Propunerile de pace“, închise înainte de 2017, este ciudat că oamenii de la fostul Minister de Externe nu își amintesc de ea. Apariția lui Hess a făcut o asemenea senzație [încât] este puțin probabil ca precedentele cauze să fi fost uitate de către cei care trebuiau să fi știut de ele dacă ar fi fost menționați în dosarele oficiale.[96]

Simpla imposibilitate ca atâția oameni, de la Hamilton și până la operatorii stațiilor de radar ale RAF, de la politicieni la funcționari publici, să păstreze absolut secretă această chestiune astfel încât nici o dovadă să nu vadă lumina zilei i-a convins pe mulți împătimiți de subiect de faptul că era neviabilă ideea că Hess ar fi fost invitat de un „grup de pace“. Și nici nu există vreo dovadă privind vreun complot din 1941 de înlăturare a lui Churchill, a cărui calitate de prim-ministru devenise între timp incontestabilă.

Cum nu există de fapt nici o dovadă privind vreun grup organizat implicat în vreo conspirație menită să îl înlăture pe Churchill și să încheie o pace separată, o serie de autori au hotărât că ideea unui „grup de pace“ fusese răspândită de serviciile secrete britanice ca să îl ademenească pe Hess să vină în Marea Britanie prin înșelăciune.[97] Însă relatările lor nu sunt decât simple speculații. În unele cazuri se încearcă să se atragă cititorii prin menționarea ca făcând parte din complot a unor persoane care au devenit faimoase după război – Ian Fleming, de exemplu, creatorul de mai târziu al agentului secret fictiv James Bond. Harris și Trow, care au adus în discuție numele lui Fleming, îi atribuie legătura lui „Donald McCormick, care a murit anul trecut… și care avea acces la informații fie încă secrete, fie de mult aruncate la incinerator“.[98] „Documentele cerute în mod justificat de către istorici“, recunosc ei, „lipsesc.“ Cei implicați, susțin neconvingător Harris și Trow, „și-au luat secretele cu ei în mormânt“. Țesătura de coincidențe și de legături pe care o creează nu este un substitut al faptelor reale, iar „e posibil să fi fost“ și „se poate să fi fost“ nu pot înlocui niște

dovezi reale.[99] Într-un mod asemănător, Alfred Smith a dat multă importanță așa-zisei rețineri de documente esențiale de către autoritățile britanice, ca justificare a lipsei de dovezi care să confirme teoriile conspirației.[100] Însă, cum fuga lui Hess a reprezentat un eșec, ce sens ar fi avut să se păstreze secretă implicarea britanică după decenii de la terminarea războiului?

În 1994, jurnalistul de investigație Louis C. Kilzer, care, prin cartea sa publicată ulterior, Hitler's Traitor (Trădătorul lui Hitler), a urmărit să îl deconspire pe Martin Bormann ca fiind spion sovietic, a furnizat o variantă a teoriei „falsului grup de pace" în cartea sa Churchill's Deeception: The Dark Secret that Destroyed Nazi Germany (Înșelăciunea lui Churchill: Secretul întunecat care a distrus Germania nazistă).[101] Kilzer susținea că Churchill l-a făcut în mod intenționat pe Hitler să creadă că era cât pe ce să încheie o pace separată cu Germania, determinându-l astfel să fie suficient de încrezător încât să declanșeze o invazie a Uniunii Sovietice, crezând că Marea Britanie avea să iasă în curând din război. Această „conspirație a grupului de pace" a fost chipurile folosită de autoritățile britanice ca să îl păcălească pe Hitler să îl trimită pe Hess în Scoția pe 10 mai 1941, cu puțin mai mult de o lună înainte de lansarea Operațiunii Barbarossa împotriva Uniunii Sovietice. Din păcate, dovezile pe care le prezintă Kilzer în legătură cu presupusa orchestrare de către Churchill a conspirației sunt la fel de șubrede și de neconvingătoare ca și dovezile pe care le prezintă cu privire la așa-zisa autorizare de către Hitler a zborului lui Hess.[102]

Linia „falsului grup de pace" născocită de MI5 este urmată de alți adepți de teorii ale conspirației care au scris despre fuga lui Hess, de exemplu de Rainer F. Schmidt, care susține că și Churchill știa dinainte despre fugă și că aceasta ar fi fost organizată de ministrul de externe Anthony Eden și de demnitarii săi (deși nu este clar care ar fi putut să fie motivele acestora). Și Harris și Trow împărtășesc părerea că totul a fost înscenat de serviciile secrete britanice.[103] Cu toate acestea, teoriile lui Reiner Schmidt au fost complet desființate în 1999 de istoricul britanic Ted Harrison, care a arătat că se bazau pe surse neindicate, pe articole de ziar scrise la mult timp după întâmplare și pe alte pseudodovezi pe care nu te poți în general baza. Printre documentele MI5 date publicității în anii 1990 nu se afla nici un fel de corespondență dintre Hess și serviciile de securitate britanice, în timp ce schimbul de mesaje dintre Hamilton și Haushofer nu ajunsese la nici o

concluzie până la data la care și-a luat zborul Hess. Ideea că MI5 a orchestrat întreaga afacere se bazează pe o supraevaluare aproape comică a puterii și a eficienței serviciilor secrete britanice din 1941, când este general știut faptul că acestea erau prost organizate și aveau moralul foarte scăzut.[104] Și, în fine, ce sens ar fi avut să îl ademenească pe Hess în Regatul Unit? Nici un susținător al teoriei „falsului grup de pace“ nu a reușit vreodată să dea un răspuns convingător la această întrebare. Hitler sigur nu avea de gând să încerce să îl răscumpere; ar fi dublat fără sens suspiciunile lui Stalin legate de britanici; iar probabilitatea ca fuga să îl convingă pe Hitler să se răzgândească cu privire la obiectivele sau la modul de purtare a războiului era extrem de îndepărtată. Și nici una dintre aceste teorii nu poate să depășească problema fundamentală care consta în faptul că toată lumea era deja de părere, nu numai în Germania, că până în 1941 Hess ajunsese să fie unul dintre membrii cel mai puțin importanți și cei mai mărunți din conducerea nazistă.

După cum a arătat David Stafford după ce a analizat dovezile privind reacțiile guvernului britanic la fugă: „Confuzia dintre Churchill și Ministerul de Externe cu privire la gestionarea sosirii lui Hess în Scoția reprezintă o dovadă covârșitoare împotriva oricărei… teorii privind vreo conspirație meticulos organizată. De ce, dacă era pregătită cu atâta abilitate, de ce nu a existat o strategie de exploatare a sa?“ Însă Stafford continuă totodată susținând că ideea de „grup de pace“ din Regatul Unit era consecința unei campanii de dezinformare menite să îl convingă pe Hitler că nu era necesar până la urmă să invadeze Marea Britanie. Aceasta este însă o teorie pentru care nu există nici o dovadă și care nu este deloc plauzibilă, pentru că Hitler clar renunțase la planul să de invazie cu câteva luni înainte, dacă, într-adevăr, un asemenea plan a fost de la bun început serios.[105]

VI

Evidenta lipsă de dovezi solide în sprijinul teoriei „falsului grup de pace“ se pare că l-a determinat cel puțin pe unul dintre adepții teoriei să recurgă la măsuri disperate ca să o confirme. La fel ca alții, adept al teoriei conspirației, Martin Allen a susținut că fuga a fost orchestrată de serviciile secrete britanice. Dacă Hitler putea fi făcut să creadă că exista un „grup de pace“ serios în Regatul Unit, atunci cel mai probabil că ar fi lansat invazia din Uniunea Sovietică, care pe termen lung era singura speranță pentru Marea Britanie în războiul său cu Germania. Folosindu-i pe Hess și pe prietenii lui din familia Haushofer ca intermediari, Hitler a încercat să stabilească legătura cu acest „grup de pace“ inexistent, hotărând în cele din urmă că acest lucru se putea realiza numai punând pe cineva să se ducă cu avionul în Marea Britanie ca să negocieze în persoană. Inițial această persoană trebuia să fie șeful organizației naziste a membrilor de partid care locuiau în străinătate, Ernst Bohle, însă – din ambiție – Hess s-a hotărât în ultimul moment să se ducă el în locul lui. După război, Karl Haushofer a fost ucis ca să nu dezvăluie „propunerile de pace ale lui Hitler/Hess“ la Procesele crimelor de război de la Nürnberg.[106]

Însă toată această teorie se bazează pe o țesătură de invenții și falsuri. În primul rând, pregătirile îndelungate și meticuloase ale lui Hess pentru fuga sa excludeau o eventuală decizie de ultim moment. Familia Haushofer nu avea deloc relații strânse cu Hitler, iar acesta nu ar fi folosit-o ca intermediară. De fapt, Haushofer s-a sinucis într-o cabană izolată de la țară, împreună cu soția sa, luând arsenic, în noaptea de 10 martie 1946.[107] Autoritățile britanice nu s-au opus interogării sale. Și, desigur, nu există dovezi potrivit cărora Hess s-ar fi dus în Scoția din ordinul lui Hitler. Mai rău decât toate astea este că a ieșit la iveală faptul că documentele din dosarele de la Arhiva Națională britanică referitoare la Hess pe care le-a folosit Allen în sprijinul teoriei sale erau falsuri bătătoare la ochi (printre altele, prin simpla metodă de examinare judiciară a hârtiei pe care s-a scris, care s-a dovedit că data din perioada de după război) sau care s-a descoperit că nici măcar nu existaseră vreodată. Aproape la fel de neplauzibilă este

afirmația, făcută într-o altă carte a lui Allen, că șeful SS, Heinrich Himmler, a fost ucis imediat după ce a fost arestat de către britanici, ca să fie împiedicat să divulge secrete pe care autoritățile britanice doreau să le ascundă.[108] Tatăl lui Martin Allen, Peter Allen, a făcut cam același gen de afirmație în cartea sa, The Crown and the Swastika: Hitler, Hess and the Duke of Windsor (Coroana și svastica: Hitler, Hess și ducele de Windsor) (1983) – implicarea fostului rege Eduard al VIII-lea este un alt exemplu clasic de tendință a unor adepți ai teoriilor conspirației de a încerca să trezească interesul implicând celebrități.

Divulgarea documentelor falsificate din dosarele referitoare la Hess și la subiecte legate de acesta din Arhivele Naționale britanice le-au determinat pe autorități să ia măsuri mai stricte de securitate cu privire la cititori, cărora li se cere, începând din 2006, să își facă însemnările în carnete legate, capsate sau cusute, ca să nu poată să strecoare în dosare foi volante de documente falsificate. Allen, desigur, a negat faptul că crease el însuși documentele false, deși a fost anchetat de poliție și s-a spus că Procuratura Coroanei nu l-a dat în judecată numai din cauza stării lui de sănătate.[109] Însă, în orice caz, lucrările sale sunt pline de speculații neîntemeiate și de interpretări dubioase, ceea ce le face neadecvate pentru a fi folosite ca îndrumar în chestiunile pe care le tratează. Asta nu le-a împiedicat să fie traduse în germană și să fie publicate de „revizionista“ editură de extremă dreapta Druffel-Verlag, care a profitat de ocazia de a răspândi ideea că guvernul britanic ascundea adevăruri supărătoare despre așa-zisele „inițiative de pace“ ale lui Hitler din timpul războiului, insinuând că Churchill, și nu Hitler, a fost cel care a insistat să continue conflictul.[110]

Atât teoria conspirației privind „grupul de pace“ real, cât și cea privind grupul fals reflectă din partea susținătorilor lor existența unei mentalități conspirative mult mai extinse. Hess: The British Conspiracy (Hess: Conspirația britanică) (1999), de John Harris și Martin Trow, prezintă o atitudine conspirativă clasică prin faptul că respinge relatările „istoricilor tradiționaliști“ cu privire la fuga lui Hess.[111] La fel ca alți adepți ai teoriilor conspirației, Harris și colaboratorii săi au pus la îndoială relatările acceptate ale altor evenimente din istoria modernă, precum moartea Dianei, prințesa de Wales. „Lumea cu începere din 1945“, declară ei, „a devenit imună la conspirațiile mari și mici… o rețea încâlcită de secrete, contradicții și

confuzie ascunde esența celor întâmplate.“[112] Desigur că unele teorii ale conspirației s-au dovedit a nu fi adevărate. Însă multe altele, după părerea lor, clar sunt. Și totuși, continuă ei, „tradiționaliștii încă țin cu dinții de părerile lor limitate cu privire la cele întâmplate“.[113]

„Adevărul este“, sugera Peter Allen sumbru, „că în spatele tuturor evenimentelor semnificative din istoria recentă s-a aflat o armată de spioni anonimi care a exercitat o influență mult mai mare asupra istoriei decât cei care au scris-o.“[114] Conspiratorii aceștia nu au avut nici un fel de scrupule ca să îi reducă la tăcere pe cei care ar fi putut să le divulge mașinațiunile.

Și Heydrich a fost asasinat în 1942 la ordinele serviciilor britanice de informații, în vreme ce Bedaux [prieten al familiei Windsor] a murit din cauza unei supradoze de somnifere. Până și ducele de Kent, care sigur fusese în legătură cu fratele lui, ducele de Windsor la Lisabona, a murit într-un misterios accident aviatic despre care germanii au tot spus că fusese pus la cale de serviciile de informații britanice – toți au fost reduși la tăcere.[115]

Heydrich a fost, într-adevăr, asasinat în 1942, însă de către agenți ai Rezistenței cehe și pentru că se purta extrem de brutal și de dictatorial în calitate de guvernator al Boemiei și Moraviei ocupate; nu a fost nimic misterios nici în privința morții colaboratorului franco-american al naziștilor Charles Bedaux în închisoare în 1944 în timp ce aștepta să fie judecat pentru trădare, nici în cea a ducelui de Kent, care a murit într-un exercițiu aviatic de instrucție în 1942.

După cum remarcă ironic Ernst Haiger, un recunoscut expert academic în familia Haushofer, în analiza sa devastatoare asupra operei lui Allen: „Se spune că un bărbat s-a sinucis, însă de fapt a fost ucis de agenți britanici ca să i se închidă gura: această poveste ne amintește de cartea lui Martin Allen despre «uciderea» lui Heinrich Himmler“.[116] Se pare că teama de a fi asasinați i-a făcut și pe alții să nu divulge adevărul: Peter Padfield, de exemplu, susține că „un informator-cheie, care, chipurile, îi confirma teoria unui complot al serviciilor britanice de informații, a refuzat în ultima clipă să furnizeze dovezi esențiale“, unul dintre mulții care au păstrat în mod suspect tăcerea cu privire la afacere.[117] Astfel de speculații sunt absolut

necesare pentru teoriile conspirației: martori-cheie dispar „în mod misterios“ încercând în mod evident să ascundă originile conspirației. Însă, repet, susținătorii teoriei conspirației profită de un eveniment important și foarte cunoscut din istoria modernă, declanșat de o singură persoană și susțin în schimb că acesta trebuie să fi fost consecința unei acțiuni colective și a unei strategii din culise. Dacă ar fi disponibile dovezile, s-ar vedea cu siguranță că au dreptate. Din păcate însă, toate dovezile indică faptul că Rudolf Hess a acționat de unul singur, din propria și unica sa inițiativă, iar afirmațiile contrare sunt total nefondate.

Există vreun impuls politic mai amplu în spatele teoriilor conspirației privind implicarea britanicilor în misiunea lui Hess, fie că acesta a fost formulat de un „grup de pace“ real, fie de unul fals, scornit de serviciile secrete? Pentru unii, care cred în teoria conspirației, fuga lui Rudolf Hess a reprezentat o adevărată ocazie de a pune capăt războiului, de a scuti Marea Britanie de sacrificiile care până la urmă s-au dovedit necesare pentru a-l înfrânge pe Hitler, inclusiv pierderea Imperiului Britanic după război, și de a-i lăsa pe naziști și pe sovietici să se lupte într-un război de distrugere reciprocă care ar fi schilodit Uniunea Sovietică. Reprezentativ pentru acest punct de vedere este Peter Padfield, unul dintre cei mai constanți adepți ai teoriei conspirației legate de Hess. Oferta de pace pe care a adus-o Hess, insistă el, era adevărată. Belicosul Churchill a fost cel care a risipit șansa istorică oferită de Hess:

Condițiile pe care le-a adus – din partea lui Hitler – i-ar fi oferit Marii Britanii pacea cu o anumită demnitate. Churchill, hotărât să îl învingă pe „omul ăla“ Hitler și nazismul, a trebuit să îngroape mesajul și să îl ignore pe mesager; făcând asta, aproape fără nici un ajutor, a schimbat cursul istoriei – pentru că realiștii ar fi acceptat condițiile propuse de Hess. Asta este adevărata semnificație a poveștii sale: aceea de moment esențial în care istoria nu a luat-o în direcția așteptată.[118]

Unii au mers chiar mai departe. După părerea lui Alfred Smith, de exemplu, Hitler nu dorise de la început un război cu Marea Britanie (cartea sa este intitulată Rudolf Hess and Germany’s Reluctant War 1939-41 [Rudolf Hess și războiul reticent al Germaniei 1939-41]) și fuga lui Hess în Scoția în numele lui a fost o ultimă tentativă disperată a conducătorului nazist de a-l

opri imediat pe belicosul Churchill. „Hitler“, declară el, „nu avea nici un fel de interese în Occident.“ De fapt, dacă misiunea lui Hess nu ar fi fost zădărnicită, nu ar fi avut niciodată loc Holocaustul. În realitate, a continuat, iar rezultatul războiului pentru Marea Britanie a fost pierderea umilitoare a imperiului și dominația lumii de către Rusia și America.[119] Deci Churchill a fost până la urmă cel vinovat de Holocaust, nu Hitler – o acuzație care trădează o necunoaștere uluitoare a politicii naziste din Polonia ocupată începând din 1934 și a planurilor naziste pentru viitorul Europei de Est din 1940–1941. La extrema lor cea mai îndepărtată, aceste opinii reprezintă o clară simpatie față de Germania nazistă și un regret că avusese vreodată loc războiul: este demn de remarcat faptul că, de exemplu, cartea lui Ilse Hess, în care susține că soțul ei a fost un „prizonier de pace“ redus la tăcere de către belicosul Churchill, a fost tradusă în engleză și publicată de The Britons, organizație care, cu câțiva ani înainte, mai realizase și una dintre primele traduceri în engleză a Protocoalelor înțelepților Sionului.[120]

Nostalgia și regretul cu privire la consecințele războiului pentru Regatul Unit se bazează pe iluzii. Adevărul este că, și fără impactul financiar și geopolitic al celui de-al Doilea Război Mondial, zilele Imperiului Britanic erau numărate. Acesta era subminat de dezvoltarea inexorabilă până la statutul de superputere a SUA și de creșterea constantă a mișcărilor de independență din colonii, care impuneau luarea de contramăsuri pe care Londra nu ar fi putut să le mențină pe termen lung din punct de vedere politic și economic, chiar și în lipsa poverii financiare a războiului. Și, în orice caz, după cum am văzut deja, o pace separată dintre Marea Britanie și Germania în 1940 sau 1941 ar fi însemnat, după cum și-a dat seama Churchill, posibila subjugare a Marii Britanii și a imperiului de către Hitler și naziști, cu consecințe dezastruoase inclusiv asupra populației evreiești din Marea Britanie.

Afirmația că misiunea lui Hess, dacă ar fi reușit, ar fi însemnat evitarea Holocaustului este avansată și de Lynn Pinknett, Clive Prince și Stephen Prior în cartea lor Double Standards: The Rudolf Hess Cover-Up (Cazul Rudolf Hess. Dezertor sau mesager?), publicată în 2001. Ei susțin că fuga lui Hess a fost aranjată de „grupul de pace“ britanic, o organizație din care făcea parte și Hamilton, care îl aștepta la el acasă (unde, bineînțeles, Hess nu a mai ajuns); „grupul de pace“ ar fi organizat o lovitură de stat,

înlocuindu-l pe Churchill cu sir Samuel Hoare (un cunoscut pacificator antebelic), care apoi ar fi încheiat o pace separată. Astfel s-ar fi evitat ocuparea sovietică a Europei de Est după război, deoarece URSS și Germania nazistă ar fi pus capăt conflictului într-o stare de extenuare totală. Hess, susțin ei, avea o „influență moderatoare“ asupra lui Hitler, așa că o pace separată, prin care Hitler s-ar fi întors triumfător în Germania, ar fi salvat milioane de vieți, pentru că „era împotriva acțiunilor violente împotriva evreilor din Germania“. Nici una dintre afirmațiile acestea nu se bazează pe dovezi credibile. Hess era un antisemit înrăit, Hamilton nu îl aștepta pe 10 mai 1941 și nu a existat nici un „grup de pace“; restul sunt pure speculații.[121]

Credibilitatea lui Pinknett și a lui Prince este subminată și când ne uităm la propriile biografii. Ei sunt, pe scurt, de profesie autori de teorii ale conspirației, care au publicat anterior despre „Giulgiul din Torino. Al cui e chipul?“ (se pare că a fost falsificat de Leonardo da Vinci), „Revoluția templierilor“ și „Conspirația Stargate“. Coautorul lor, Prior, susținea că ar fi lucrat ca agent provocateur pentru serviciile secrete britanice și că ar fi fost închis în 1969 din cauza unor acuzații false de terorism. A fost, spunea el, implicat și într-un „proiect secret“ cu Michael Bentine (un actor de comedie care lucrase la MI9, o unitate înființată ca să ajute mișcările de rezistență să lupte împotriva forțelor germane de ocupație de pe continentul european). Printre mulțumirile adresate de autori s-a numărat și cea transmisă lui Trevor Ravenscroft, „autorul controversatei cărți Spear of Destiny (Lancea destinului), care a avut drept subiect fascinația lui Hitler față de ocultism“. În ciuda argumentelor aparent logice dintr-o carte de peste 500 de pagini, până la urmă autorii fac clar parte din lumea scriitorilor profesioniști de teorii ale conspirației.

Chiar și mai ciudată este cartea Rudolf Hess: Truth at Last (Rudolf Hess. În sfârșit, adevărul!) (avându-i drept coautori pe Harris și pe Wilbourn și publicată în 2019 de Grupul Editorial numit, cât de potrivit!, „Unicorn“). Cartea susține că prezintă „povestea neștiută a fugii adjunctului Führerului în Scoția în 1941“, în ciuda faptului că Harris și colaboratorii lui spuseseră deja povestea de patru ori în cărțile lor anterioare pe această temă. Printre alte „revelații“ în carte se relatează cum MI6 orchestrase plecarea cu ajutorul istoricului de artă finlandez, Tancred Borenius, care a fost trimis în

Elveția ca intermediar la invitația „grupului de pace“ din Marea Britanie ca să se ajungă la o înțelegere cu Germania. Aceasta implica un complot de înlăturare a guvernului britanic și – ca o remarcă de actualitate în epoca Brexitului – de instaurare a unui nou regim care să susțină crearea unei Europe „federaliste“. Din păcate, autorii nu au făcut nici măcar o trimitere la vreo sursă în carte, care este plină de speculații, sugestii și aluzii neîntemeiate. În schimb, se regăsesc din plin „credem că“ și „considerăm că“. Și cartea se încheie cu solicitarea de a se efectua o anchetă legată de această afacere, deci până la urmă nu ne oferă „adevărul suprem“. Unele părți, începând cu Introducerea, care este scrisă sub formă de jurnal, sunt clar ficțiune. În această fază, teoriile conspirației legate de fuga lui Hess pătrund în domeniul fanteziei; nu mai contează dacă mai poate fi dovedită vreuna dintre ele sau dacă se bazează pe documente verificabile. Contează numai valoarea lor ca „entertaiment“.

VII

Misiunea lui Hess s-a bazat pe propriile iluzii, și nu pe intențiile altora. Nu i-a luat mult ca să înțeleagă acest crud adevăr. În scurt timp și-a dat seama că zborul său în Scoția nu a ajutat la nimic. Dintr-un fel de megalomanie determinată de ani întregi în care se adresase mulțimilor de naziști care îl adorau, își supraestimase enorm propria importanță și își evaluase aproape comic de greșit semnificația propriei acțiuni. Necunoscând adevărata situație politică din Marea Britanie, subestimase enorm coeziunea și hotărârea guvernului lui Churchill.[122] A căzut într-o stare gravă de depresie, pe care a remarcat-o deja pe 9 iunie 1941 vicontele Simon, cu ocazia interogatoriului la care a fost supus. În primele ore ale zilei de 14 iunie, Hess a cerut să fie lăsat să iasă din camera sa, care se afla la primul etaj, și s-a repezit pe palier aruncându-se peste balustradă. Însă, deși și-a rupt piciorul pe dalele de jos, a supraviețuit. Manifesta simptome clare de paranoia și le spunea oamenilor că era otrăvit. Comportamentul lui a declanșat o lungă dezbatere legată de sănătatea sa mintală: mulți au adăugat toate astea la ceea ce considerau că era o tulburare mintală preexistentă fugii și au tras concluzia că era nebun.[123] Pe 26 martie 1942 a fost transferat la Spitalul Maindiff Court din sudul Țării Galilor, unde a rămas sub pază până la sfârșitul războiului. Pe 4 februarie, dându-și seama că Germania pierduse războiul și că Hitler era terminat, a încercat din nou să se sinucidă, înjunghiindu-se în piept cu un cuțit de pâine, însă fără nici un rezultat. După discuții secrete prelungite, s-a decis să fie trecut și el pe lista acuzaților Tribunalului pentru Crime de Război de la Nürnberg, deși nu se făcuse vinovat în mod direct de crime de război și de crime împotriva umanității; a fost acuzat doar de crime împotriva păcii. A încercat să îi convingă pe procurorii și pe demnitarii Aliaților că își pierduse memoria și s-a prefăcut că nu o mai recunoaște nici pe fosta sa secretară, Hildegard Fath, și nici chiar pe fostul mareșal al Reichului, Hermann Göring. Fiind condamnat la închisoare pe viață, a fost închis la Spandau, în partea de nord-vest a Berlinului de Vest. A rămas acolo până la sfârșitul vieții.[124]

În lunga perioadă în care Hess a fost închis la Spandau, familia și prietenii lui au făcut numeroase încercări să îl elibereze, nu numai din motive umanitare și din compasiune (care au devenit tot mai convingătoare pe măsură ce îmbătrânea), ci și, poate înainte de toate, din motive politice. Un susținător deosebit de energic al eliberării lui Hess a fost avocatul Alfred Seidl, care i-a asigurat apărarea la Procesele pentru crime de război de la Nürnberg. Nu exista nici o îndoială în privința convingerilor naziste ale lui Seidl. În 1935 și-a luat doctoratul cu o lucrare coordonată de Edmund Mezger, un criminolog pronazist care credea că scopul pedepsei este „eliminarea din comunitatea națională a elementelor dăunătoare poporului și rasei".[125] Plină de citate din avocatul nazist Roland Freisler, care avea să devină celebru ca președinte al Curții Poporului din timpul procesului membrilor rezistenței implicați în complotul cu bombă din 1944, disertația lui Seidl reproducea doctrina nazistă potrivit căreia pedeapsa nu trebuie să privească infracțiunea, ci intenția și dispoziția celui care a săvârșit-o.[126] Membru al partidului nazist din 1934 și până s-a înrolat în Wehrmacht în 1940, Seidl nu l-a reprezentat numai pe Hess la Procesul de la Nürnberg, ci și pe Hans Frank, conducătorul violent și corupt al Poloniei ocupate de germani, și pe alții, inclusiv pe Ilse Koch, soția unui comandant de lagăr de concentrare, al cărei comportament sadic i-a atras porecla de „bestia de la Buchenwald".

O parte importantă din tactica lui Seidl de la proces a fost să justifice cel de-al Treilea Reich și politica acestuia. După război a devenit politician conservator și a lucrat la Ministerul de Interne al guvernului bavarez în 1977–1978. Seidl a colaborat îndeaproape cu politicianul de extremă dreapta Gerhard Frey, fondatorul „Uniunii Germane", o mișcare neonazistă eșuată, și editorul ziarului neonazist National-Zeitung vreme de mulți ani. În 1981 a fost cofondatorul autoproclamatului Centru de Cercetare a Istoriei Contemporane din orașul bavarez Ingolstadt, care s-a dedicat minimalizării numărului evreilor uciși în Holocaust și negării răspunderii germanilor pentru izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.[127] Deloc surprinzător, ținând cont de apartenența sa politică, Seidl l-a descris pe Hess drept un „sol de pace" a cărui reală misiune de pace, întreprinsă în numele lui Hitler, a fost respinsă tăios de Aliați, a căror agresiune (desigur) provocase de la început războiul.[128]

Fiul lui Rudolf, Wolf-Rüdiger Hess – „Wolf“ („lup“) era porecla dată în general lui Hitler – a militat vreme de decenii pentru eliberarea tatălui lui de la Spandau. I s-au alăturat mulți alții, inclusiv autorul și uneori politicianul de dreapta David Irving, care pe vremea când a scris cartea Hess: The Missing Years 1941–1945 (Hess. Anii lipsă 1941–1945) nu ajunsese încă la negarea completă a Holocaustului care i-a distrus reputația pe care o avusese odată de istoric serios.[129] Irving a acceptat relatările obișnuite privind motivele care au stat la originea fugii lui Hess, inclusiv marginalizarea politică a „adjunctului Führerului“, arătând că „Hess nu a participat la nici una dintre conferințele de organizare ale lui Hitler de importanță istorică“ din timpul războiului. A fost, de fapt, un „spectator“. Irving a fost de acord cu faptul că Hess acționase de unul singur și că această misiune de pace a sa autoasumată a fost „o treabă zadarnică“. Cartea se concentrează mai puțin asupra fugii în sine și mai mult asupra sorții lui Hess de după arestul său, când Irving susține că a fost îndopat cu medicamente și a înnebunit. După părerea lui Irving, Hess a fost „martirul unei cauze“ și „prizonierul omenirii“.[130]

Hess i s-a părut unui alt prizonier de la Spandau, Albert Speer, ministrul armamentului pe vremea lui Hitler, care executa o pedeapsă de 20 de ani pentru folosirea sclaviei și pentru alte infracțiuni, ca fiind ciudat, excentric și imprevizibil, însă nu nebun; Speer chiar i-a spus că nu ar fi făcut bine reputației sale dacă s-ar fi prefăcut nebun. Fostul ministrul al armamentului și-a dat seama că Hess avea tendințe sinucigașe, pe care șefii pușcăriei le știau deja după comportamentul pe care îl avusese în închisoarea din Marea Britanie.[131] După eliberarea ultimilor prizonieri în 1966, Hess a rămas singurul deținut din închisoarea cu 600 de celule. Apelurile pentru eliberarea sa din milă au fost respinse de Uniunea Sovietică, care răspundea de el împreună cu Marea Britanie, Franța și Statele Unite. A mai avut o tentativă de sinucidere, în 1977, și a continuat să se teamă că e otrăvit. Treptat i s-au îmbunătățit condițiile de detenție. Însă starea sănătății i s-a înrăutățit și la o vârstă foarte înaintată a devenit incontinent, căzând iarăși într-o depresie gravă. A continuat să citească lunga hotărâre de la Procesele crimelor de război de la Nürnberg și, după multe decenii, a început totuși să se simtă vinovat.[132] Pe 17 august 1987, la vârsta de 93 de ani, a reușit să se sinucidă, spânzurându-se cu un prelungitor electric de la fereastra unei case de vară pe care i-o puseseră la dispoziție ca să citească în grădina închisorii.

I s-a găsit în buzunar o scrisoare în care își cerea scuze față de secretara sa că se prefăcuse că nu o cunoaște la Procesul de la Nürnberg și îi mulțumea familiei sale pentru tot ce a făcut pentru el.[133]

Închisoarea Spandau a fost demolată imediat ca să nu devină loc de pelerinaj pentru naziștii mai vechi sau mai noi. O parte din teren a fost transformată în parcare, iar pe cealaltă s-a construit un supermarket pentru soldații britanicii și familiile acestora, pe care inevitabil l-au numit „Hessco“ (după lanțul de supermarketuri Tesco). Hess a fost îngropat într-un mormânt secret, însă trupul său a fost deshumat în 1988 și reîngropat în cripta familiei de la Wunsiedel. Locul a devenit, într-adevăr, un loc de pelerinaj pentru extrema dreaptă, nu în ultimul rând din cauza epitafului inscripționat pe mormânt: Ich hab's gewagt („Am îndrăznit“). În 2011 consiliul local a hotărât să nu îi mai prelungească familiei contractul de închiriere și astfel, cu acordul familiei, cadavrul a fost deshumat din nou, incinerat și cenușa a fost împrăștiată pe mare. Piatra de mormânt a fost distrusă.

VIII

De-abia se răcise trupul lui Hess în mormânt, că au și apărut acuzații că ar fi fost ucis. Potrivit fiului său, Wolf-Rüdiger, Hess era prea slăbit și plăpând ca să se fi spânzurat singur. Fusese ucis de SAS la ordinul prim-ministrului britanic Margaret Thatcher, ca să împiedice eliberarea sa. Biletul de adio era un fals. Hess fusese închis pe nedrept. Britanicii au refuzat în mod constant să recunoască faptul că, în realitate, ar fi trebuit să i se decerneze Premiul Nobel pentru Pace pentru încercarea sa din 1941. În 1956 își exprimase regretul față de „anihilarea în masă a persoanelor de origine evreiască“ de către naziști (deși documentul în cauză fusese, de fapt, scris în numele lui de către pastorul închisorii Spandau și nu există nici o dovadă că Hess ar fi fost de acord cu el). În ceea ce îl privește pe Churchill, Wolf-Rüdiger a susținut descrierea înveninată făcută de David Irving omului de stat britanic ca fiind un bețivan și un ucigaș în masă.[134] Alții au susținut că Hess fusese ucis ca să nu divulge faptul că venise în Scoția la invitația (inexistentului) „grup de pace“ britanic a cărui existență autoritățile doreau să o ascundă; sau la invitația MI5 sau a MI6; și că zădărnicirea misiunii sale de către Churchill dusese la pierderea a milioane de vieți în război și în Holocaust – o teorie a conspirației peste altă teorie a conspirației.

Afirmația că Hess ar fi fost ucis a fost complet discreditată printr-o anchetă desfășurată de inspectorul-șef de poliție Howards Jones în 1989.[135] Autopsia cadavrului, efectuată imediat după deces, nu a indicat nici un fel de semne de intervenție a nimănui altcuiva în afară de el, iar o a doua autopsie a confirmat asta (la o investigație medicală ulterioară s-a susținut că nu existau dovezi de spânzurare, însă modelul de spânzurare folosit nu era realist, fiind preluat din procedurile oficiale de execuție, cu nod făcut de călău și cu spânzurătoare).[136] Examinându-se scrisul de mână din scrisoarea de adio, s-a confirmat faptul că acesta era autentic, deși un adept al teoriei conspirației susține că a fost, de fapt, scris de Hess cu intenția de a induce în eroare pentru a discredita conducerea închisorii (nu se știe însă cum anume ar fi putut să funcționeze asta).[137] Într-o mărturie făcută ulterior, Abdullah Melaouhi, infirmier la Spandau, face prea mare caz de intervalul lung de

timp care a trecut ca să ajungă la casa de vară în care se afla Hess din momentul în care s-a dat alarma; era nefondată afirmația că aceasta a fost consecința unei obstrucționări deliberate din partea conducerii. Hess, susținea infirmierul, era prea slab ca să realizeze acțiunea de autostrangulare, însă același infirmier îl supraveghease făcând exerciții pe bicicleta din sala de sport în fiecare dimineață în anii precedenți și știa sigur că era relativ robust pentru vârsta lui. În orice caz, dacă Hess a fost ucis ca să fie împiedicat să divulge faptul că fugise în Scoția cu complicitatea personajelor de vază din establishmentul britanic, atunci de ce au făcut presiuni în mod repetat britanicii în ultimii lui ani de viață ca să fie eliberat de la Spandau din compasiune? Și de ce nu spusese această poveste înainte? A avut, până la urmă, multe ocazii ca să i se confeseze, de exemplu, unui pastor al închisorii sau tovarășului său de detenție Albert Speer; însă nu a făcut-o niciodată. Inevitabila concluzie este că până la urmă nu avea nici un fel de secrete sumbre de divulgat.[138]

Chiar și mai bizară este teoria potrivit căreia la un moment dat avusese loc un schimb de trupuri și prizonierul de la Spandau era dublura lui Hess, care fusese ucis de către britanici ca să îl împiedice să vorbească. Fostul chirurg de la Spandau, Hugh Thomas, a susținut că adevăratul Hess a fost doborât de un avion german de vânătoare într-un loc unde nu putea fi detectat de radare și a fost înlocuit cu un alt bărbat, la ordinul șefului SS, Heinrich Himmler, în complicitate cu Hermann Göring. Ambii îl considerau pe adjunctul Führerului drept un obstacol în calea creșterii propriei influențe. Bărbatul care a aterizat în Scoția era

un fals Hess – un Doppelgänger – care intenționa să facă mai întâi propuneri de pace ca și cum ar fi venit din partea lui Hitler, însă după aceea, după ce ar fi făcut progrese, avea să prezinte exact propunerile pe care însuși Himmler le cultiva – și anume că pacea trebuia să se încheie cu el, și nu cu Hitler ca Führer.[139]

Pierderile de memorie ale lui Hess, afirmația acestuia că nu își recunoștea fosta secretară, lipsa cicatricelor de pe trupul pri-zonierului de la Spandau care se știa că existaseră pe trupul adevăratului Hess, toate acestea au fost menționate de către Thomas drept dovadă a înlocuirii.

Această ipoteză ridică numeroase probleme însă, începând cu faptul că teoria potrivit căreia Hess fusese ucis în 1941 era o pură speculație și continuând cu faptul că nimeni care îl cunoscuse înainte, inclusiv Albert Speer, de exemplu, nu își exprimase vreodată nici cea mai mică suspiciune că bărbatul pe care îl întâlnise după război nu ar fi fost cel pe care îl știa de dinaintea războiului și din timpul acestuia. Wolf-Rüdiger Hess a respins „ipoteza confuză“ a lui Thomas.[140] Până și ideea că Himmler și Göring colaborau în această conspirație era profund neplauzibilă, ținând cont de rivalitatea bine cunoscută dintre cei doi.[141] Thomas nu s-a întrebat de ce dublura a fost de acord după Nürnberg să își petreacă tot restul vieții în închisoare, rămânând acolo fără să se plângă până la moarte, nedivulgând vreodată faptul că nu era omul care credeau toți că era. Thomas nu a prezentat nici o dovadă de nici un fel (șantaj, de exemplu) care ar fi putut să dea măcar o aparență de plauzibilitate teoriei doppelgänger. Când preotul închisorii l-a întrebat pe Hess despre cartea lui Hugh Thomas, acesta „a râs cu poftă“. Mărturiile medicilor au arătat faptul că cicatricele lăsate de gloanțe sunt acoperite de țesut fibros cu timpul și de aceea nu sunt ușor vizibile chiar și pentru un cadru medical care efectuează un examen fizic.[142] Însă cicatricele se aflau pe trupul lui Hess, deși erau foarte mici și greu de observat – după cum a confirmat soția sa, Ilse, după o vizită la închisoare.[143]

Afirmația lui Thomas că bărbatul de la Spandau era mult mai scund decât adevăratul Hess putea fi ușor combătută: în evidențele medicale referitoare la Hess din Primul Război Mondial figurează cu înălțimea de 1,78 metri, nu 1,85 metri, după cum susține Thomas, iar înălțimea trecută în certificatul de deces, de 1,76 metri, reflectă bine cunoscutul fapt că, odată cu înaintarea în vârstă, înălțimea scade.[144] Amănuntele furnizate de Thomas cu privire la închisoare, la prizonier și la împrejurările morții prizonierului erau pline de erori, după cum a remarcat directorul de la Spandau de atunci.[145] În orice caz, lăsând la o parte astfel de aspecte, teoria dublurii a fost respinsă definitiv în 2019, când o mostră din sângele lui Hess care îi fusese luată la Spandau și păstrată a fost supusă unei analize ADN, fiind comparată apoi cu sânge luat de la rudele sale în viață. Investigația a constatat o potrivire de 99,9%. Nu putea să existe nici un dubiu că prizonierul de la Spandau a fost, într-adevăr, Rudolf Hess.[146]

Teoriile conspirației cele mai răspândite legate de adjunctul lui Hitler, Rudolf Hess – complotul adevărat sau fals al lui Hitler și/sau al serviciilor secrete britanice, organizat ca să pună capăt războiului și uciderea lui Hess după decenii ca să fie împiedicat să îl dezvăluie –, urmăresc nu în ultimul rând să îi convingă atât pe istoricii de profesie, cât și publicul larg de validitatea lor prin prezentarea unei mari cantități de dovezi (plauzibile și adesea aparent) adevărate în susținerea lor. Într-o anumită măsură, într-adevăr, s-au bucurat de un anume succes.[147] Pe tărâmul mai sălbatic al spiritului conspirativ apar însă teorii ale conspirației care nu au nici o șansă să fie luate în serios de către istorici. Reprezentative pentru acest gen de literatură sunt lucrările lui Joseph P. Farrell, printre care se numără multe cărți despre ceea ce acesta numește „războiul cosmic“, precum SS Brotherhood of the Bell: NASA's Nazism, JFK and MAJIC-2: The Nazis' Incredible Secret Technology (Frăția SS a lui Bell. Nazismul de la NASA, JFK și MAJIC-2. Incredibila tehnologie secretă a naziștilor), una dintre multele publicații care susține că Obiectele Zburătoare Neidentificate (OZN-urile), precum cel din „incidentul de la Roswell“ din 1947, când se spune că o farfurie zburătoare a aterizat la Roswell, în New Mexico, sunt trimise de fapt de la baze naziste secrete. Cartea sa se poate încadra în categoria „știință alter-nativă“ sau (după cum a numit-o Farrell însuși) „cercetare alternativă“. Interesele sale cuprind și teoriile conspirației cu privire la asasinarea președintelui SUA, John F. Kennedy, și lucrări care fac legătura dintre monumente antice precum piramidele egiptene și presupusele vizite pe Pământ făcute de extratereștri veniți din spațiu.[148]

Cam tot ce are Farrell de spus despre Hess provine din texte aparținându-le altor adepți ai teoriilor conspirației, printre care Abdullah Melaouhi, Wolf-Rüdiger Hess, Padfield, Picknett și Hugh Thomas, ale căror teorii le acceptă mai mult sau mai puțin fără să se îndoiască de ele, chiar și când aceștia se contrazic între ei. Adepții teoriilor conspirației au astfel tendința de a înflori unul pe seama lucrării celuilalt. Concluziile pe care le trage Farrell din toată această literatură sunt însă cât se poate de personale. În varianta lui Farrell, „grupul de pace“ devine „statul britanic profund, reprezentat de ducele de Hamilton și de ducele de Kent“, zborul lui Hess ratează din greșeală petrecerea de bun venit, dublurii sale îi sunt implantate „amintiri false“, adevăratul Hess este drogat și este condamnat să moară împreună cu ducele de Kent într-un accident de avion, iar falsul Hess este ucis până la urmă ca

să fie împiedicat să vorbească (Farrell face mare tam-tam din faptul că dr. James Cameron, cel care a efectuat autopsia oficială, avea același nume de familie ca doctorul Ewen Cameron, care l-a examinat pe așa-zisul fals Hess la Nürnberg); în plus, spune Farrell, subliniindu-și afirmația cu italice, „ambii Cameroni și-au făcut studiile la aceeași facultate de medicină de la Glasgow“. Orice anomalii se pot explica prin faptul că „Hess și/sau dublura sa au devenit primul caz, și cel mai infam, de control al minții înregistrat vreodată“ – prin urmare, nu nebun sau simulând nebunia, ci hipnotizat, spălat pe creier sau manipulat de la distanță, prin telepatie. În completare, Farrell mai sugerează că oferta de pace a adevăratului Hess cuprindea mutarea evreilor europeni în Palestina în loc de Holocaust, deci „cineva“ „a dorit să înceapă genocidul“ – Farrell chiar sugerează că însăși mișcarea sionistă a fost acel cineva, „ținând cont de exemplele de complicitate nazisto-sionistă demonstrate în capitolul de față“ (de fapt, această „complicitate“ se bazează pe o țesătură de supoziții și nici Hess, nici nimeni altcineva nu se poate să fi fost conștient de programul nazist de exterminare, pentru că acesta nu a început decât la sfârșitul verii lui 1941, chiar dacă izolarea în ghetouri a evreilor avea deja loc dinainte în Polonia ocupată).[149]

Farrell o ia deja razna înainte de a ajunge la această fază din carte, însă argumentele sale devin cu totul fanteziste când declară că divizia din Antarctica trebuie să fi fost inclusă în „planul de pace“ cu care a venit Hess în Scoția. Aceasta are legătură cu teoria unor entuziaști ai OZN-urilor potrivit căreia Hess a fost ucis ca să fie împiedicat să divulge conținutul unui dosar pe care i-l încredințase Hitler – „Dosarul Omega“ – care cuprindea amănunte despre bazele secrete ale naziștilor de sub Antarctica.[150] În 1946/1947, insinuează el, o expediție din Antarctica condusă de amiralul american Richard Byrd probabil că deja căuta baze naziste sub calota de gheață; din ce alt motiv s-ar fi dus acolo? În acest punct apare inevitabilul mister al morții, sub forma decesului „ciudat“ al fiului adult al lui Byrd, în 1988, ucis se pare pentru că deținea un secret „despre care alții se temeau că ar fi putut să iasă la iveală“.[151] Ideea că expediția lui Byrd ar fi putut să aibă un scop științific este trecută sub tăcere, la fel ca și faptul că amiralul participase deja la trei expediții în Antarctica înaintea războiului. Adevărul e că referirea lui Farrell la posibile baze naziste de sub Antarctica (chiar și unele mici) rămâne neconcludentă; dar, la urma urmei, insinuările,

sugestiile și aluziile fac parte din fondul comercial al teoriilor conspirațiilor. De fapt, astfel de speculații îi interesează mai mult pe cei împătimiți de teoriile conspirației decât pe istorici. Ceea ce este interesant din acest punct de vedere este măsura în care se intersectează mai multe teorii ale conspirației în lumea „cunoașterii alternative“ și a comunităților acesteia, în care credința într-o teorie a conspirației este probabil să fie împărtășită, în totalitate sau nu, de cei care cred în altele, după cum vom vedea.

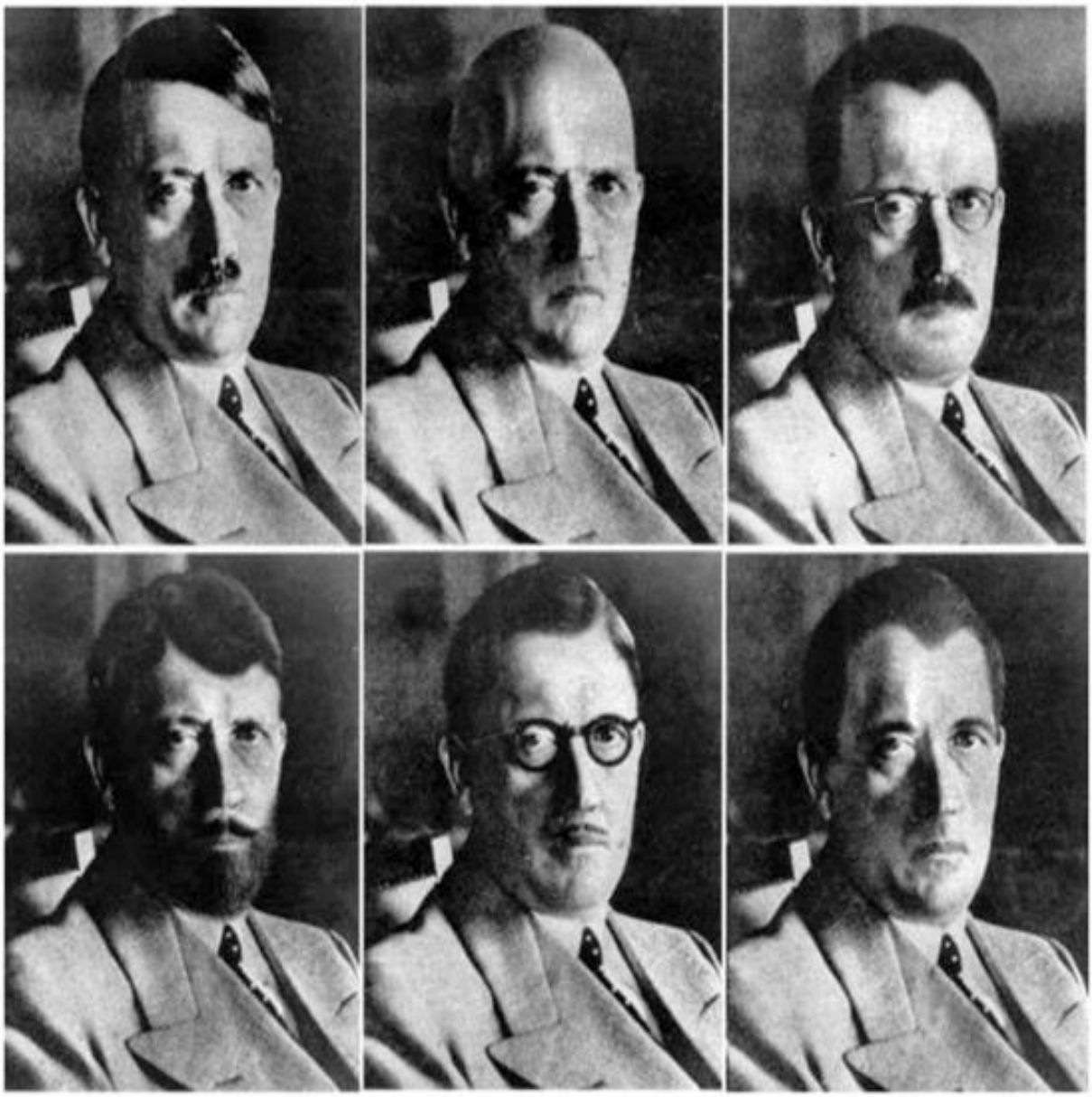

5. A scăpat Hitler din buncăr?

I

La ora 22.26, pe 1 mai 1945, s-a anunțat oficial decesul lui Hitler la posturile germane de radio. Amiralul Dönitz, succesorul lui desemnat, a spus la Wehrmacht-ului că Führerul fusese ucis „luptându-se până în ultima clipă împotriva bolșevismului“. Decesul conducătorului nazist a ajuns imediat pe prima pagină a ziarelor din întreaga lume. Cu o seară înainte, generalul Hans Krebs, ultimul șef al Înaltului Comandament German, dându-și seama că totul se terminase, străbătuse prima linie a frontului din Berlin ca să negocieze o încetare a focului, să obțină recunoașterea guvernului Dönitz și să păstreze o rămășiță de Reich în ceea ce mai rămăsese din capitala germană în ruine. Fusese împuternicit să spună, i-a zis generalului sovietic Vasili Ciuikov, că Hitler se sinucisese cu o zi înainte. Însă Ciuikov, urmând strategia convenită cu Aliații, a insistat în privința unei predări necondiționate. Întorcându-se disperat în buncăr, Krebs s-a sinucis și el la rândul lui, la fel ca sute de alți demnitari naziști, miniștri, generali și înalți funcționari în acele ultime săptămâni și luni. Între timp, ca să se apere de eventuale acuzații că din neglijență îi scăpase conducătorul nazist, Armata Roșie a publicat un articol despre sinuciderea lui Hitler în ziarul său Krasnaia Zvezda (Steaua roșie).[1]

Însă buletinele informative date publicității de conducerea sovietică de la Kremlin după doar câteva săptămâni prezentau o cu totul altă poveste. Și, la o întâlnire particulară cu trimisul american Harry Hopkins, Stalin a declarat pe 26 mai 1945: „Hitler nu a murit, ci se ascunde pe undeva“. Se prea poate să fi fugit în Japonia cu un submarin, a adăugat conducătorul sovietic.[2] De fapt, ofițerii inferiori din Armata Roșie le spuseseră înainte ziariștilor occidentali că trupul lui Hitler fusese una dintre cele patru grămezi carbonizate de rămășițe umane găsite în grădina cancelariei Reichului la începutul lui mai. Pe 5 iunie, ofițerii de stat-major din Armata Roșie le-au spus din nou omologilor lor americani că erau „aproape siguri“ că Hitler murise și că îi fusese identificat cadavrul. Patru zile mai târziu însă comandantul sovietic Gheorghi Jukov a emis o dezmințire, la ordinul lui Stalin. De ce nu a ținut cont Stalin de rapoartele propriilor trupe din linia

întâi? Din motive politice: pentru conducătorul sovietic afirmația că Hitler era încă în viață îi întărea argumentul că trebuia să fie dur cu germanii în eventualitatea că avea să renască nazismul. Conducătorul sovietic dorea să pună capăt afirmației lui Dönitz potrivit căreia Hitler murise ca un erou, descriindu-l în schimb drept un laș care fugise de la locul înfrângerii sale și care se ascundea acum prin cine știe ce colț de lume, drept un criminal care încerca să fugă de răspundere.[3]

Cum a continuat starea de confuzie, au început să se înmulțească zvonurile. Tot mai mulți anunțau că l-au văzut pe conducătorul nazist, declarațiile acestora fiind cuprinse în dosarul pe care l-a deschis la scurt timp după aceea FBI-ul, cu privire la caz:

Unii spuneau că fusese ucis de propriii ofițeri în Tiergarten, alții că fugise din Berlin cu avionul sau din Germania cu submarinul. Locuia pe o insulă învăluită în ceață din Marea Baltică, într-o fortăreață din piatră din Renania, într-o mănăstire spaniolă, la o fermă din America de Sud, fusese văzut ducând-o greu printre bandiții din Albania. O ziaristă elvețiană a depus mărturie în sensul că, după cum știa cu certitudine, Hitler trăia cu Eva Braun la o moșie din Bavaria. Agenția sovietică de știri TASS a anunțat că Hitler fusese văzut în Dublin, deghizat în haine de femeie.[4]

I-a fost consemnată prezența în Indonezia sau, alternativ, în Columbia. Serviciile americane de informații au pregătit chiar imagini care îl înfățișau cum putea să arate deghizat. Pentru că, dacă Hitler era, într-adevăr, în viață, el putea să îl imite pe predecesorul său, împăratul Napoleon, și să revină la putere ca să conducă o nouă armată împotriva țărilor victorioase. Era îngrozitor de imaginat așa ceva.[5]

În septembrie 1945, pe când Stalin tot răspândea incertitudine în rândul Aliaților occidentali, Dick White, șeful MI5, lua prânzul cu doi tineri colegi, agenți secreți: istoricul Hugh Trevor-Roper și filosoful Herbert Hart. „La a treia sticlă de vin alb“, după cum scria biograful lui Trevor-Roper, Adam Sisman, White i-a dat puteri depline lui Trevor-Roper ca să ancheteze afacerea, spunându-le superiorilor lui Trevor-Roper că, dacă treaba „nu o face un tip de primă clasă, nu are nici un rost să o mai facă“.[6] Trevor-Roper

era considerat de primă clasă pe bună dreptate, însă această anchetă nu a fost tocmai o realizare personală, după cum avea să fie descrisă ulterior: serviciile de informații britanice erau preocupate de soarta conducătorului nazist de mai multe săptămâni și adunaseră deja foarte multe informații cu privire la moartea acestuia, chiar dacă au așteptat destul de mult înainte să folosească respectivele informații, cu speranța deșartă că partea sovietică le va da acces la propriile materiale și le va da voie să îi interogheze pe prizonierii prinși în buncărul de sub Cancelaria Reichului și aflați acum în custodia sovieticilor.[7] Trevor-Roper a putut să folosească în cursul investigației lui materialele serviciilor de informații, precum și noile rapoarte întocmite de serviciile de securitate. Cu ajutorul colegilor săi, el a aflat care au fost supraviețuitorii din buncăr din ultimele săptămâni, a examinat interiorul acestuia, a găsit jurnalul lui Hitler cu ultimele sale întâlniri programate și a aflat unde era un exemplar al ultimului testament al Führerului.[8] În noiembrie și-a prezentat constatările, pe care ulterior le-a cuprins într-o carte, The Last Days of Hitler (Ultimele zile ale lui Hitler), care, după ce primise aprobarea oficială, a fost publicată de Macmillan pe 18 martie 1947. Cartea a devenit imediat un bestseller mondial, astfel că Trevor-Roper și-a permis să își cumpere „un Bentley gri, pe care îl parca ostentativ în curtea interioară“ a colegiului său de la Oxford, Christ Church.[9]

Ca să își poată fundamenta concluziile, Trevor-Roper obținuse mărturii personale de la diverși martori oculari, comparându-le cu atenție între ele, după cum a spus, și trăgând concluzia că discrepanțele pe care le descoperise demonstrau clar că relatările respective nu fuseseră coordonate și nici repetate dinainte.[10] Însă investigația sa, efectuată sub presiunea de a ajunge la o concluzie cât mai repede posibil, a fost pripită și incompletă. Nu a reușit să discute cu multă lume care se aflase în buncăr în ultimele zile ale Reichului, mai ales cu cei care se aflau încă în arestul sovieticilor. Unii dintre cei cu care spunea că vorbise au negat ulterior că ar fi vorbit cu el sau au spus că îl mințiseră (deși puteau să mintă și când au spus asta).[11] Multe dintre mărturiile pe care le-a citat erau zvonuri. Era înșelătoare afirmația sa, prezentată în cartea care s-a vândut atât de bine, potrivit căreia ar fi desfășurat singur ancheta. În primul rând, el nu avusese deloc acces la materialele pe care le adunaseră sovieticii cu privire la moartea lui Hitler, potrivit declarațiilor martorilor oculari de la ridicarea cadavrului lui Hitler.

Cu toate acestea, concluziile sale au fost confirmate în linii generale în anii 1950 ca urmare a unei cereri de restituire a unei rare picturi de Vermeer din colecția personală de artă a lui Hitler, care a determinat o instanță locală de judecată din Berchtesgaden, unde figura domiciliul conducătorului nazist, să declanșeze procedura de declarare oficială a morții lui. Instanța a demarat o amplă investigație, care a durat trei ani. Mulți martori oculari care se aflaseră în arestul sovieticilor fuseseră eliberați între timp și locuiau în Occident, inclusiv, fapt determinant, valetul lui Hitler, Heinz Linge, care ajutase la îndepărtarea cadavrului conducătorului nazist. El a fost interogat alături de multe persoane cu care Trevor-Roper nu luase legătura sau nu avea cum să o facă. Ca urmare a acestei anchete meticuloase, instanța a emis în final un certificat de deces al lui Hitler spre sfârșitul anului 1956.[12] Din păcate însă, deși certificatul a fost foarte mediatizat, voluminosul dosar al anchetei a fost ținut secret potrivit legii germane privind confidențialitatea și a fost pus la dispoziția cercetătorilor abia mulți ani mai târziu.

Între timp, starea de confuzie a sovieticilor a continuat cu o cărțulie pe acest subiect, publicată în 1968 de către interpretul de pe vremea războiului și jurnalistul Lev Bezîmenski, Moartea lui Adolf Hitler. Documente necunoscute din arhivele sovietice.[13] Era plină de inexactități; printre altele, se susținea că Hitler s-ar fi otrăvit, afirmație menită să arate că Hitler murise ca un laș și întărită de fotografii cu un cadavru care mai mult ca sigur că nu îi aparținea conducătorului nazist. Abia după căderea comunismului și prăbușirea Uniunii Sovietice în 1989–1990 au ieșit la iveală numeroasele documente pe care le dețineau sovieticii cu privire la moartea lui Hitler. Spre sfârșitul lui 1945, Stalin, la fel ca omologii săi britanici, dăduse ordin să se efectueze o investigație cu privire la împrejurările morții lui Hitler, precum și o evaluare a personalității și a vieții lui personale din 1933 și până la sfârșitul războiului. Aceasta a fost efectuată de comisarul partidului, Serghei Kruglov, și de o echipă a poliției secrete, având numele de cod „Operațiunea Mitul“, și s-a încheiat în decembrie 1949. Cea mai importantă parte din manuscrisul dactilografiat și care cuprindea 413 pagini a fost mărturia lui Heinz Linge, precum și cea a lui Otto Günsche, aghiotantul personal al lui Hitler, care au fost amândoi închiși de sovietici și siliți să scrie ce își aminteau. Ambii se aflaseră în buncăr până în ultima clipă. Manuscrisul nu corespundea însă versiunii

sovietice oficiale referitoare la război, așa că a fost ținut sub cheie și a fost descoperit abia după căderea comunismului, când a fost folosit de ziaristul Ulrich Völklein și de cercetătorul vieții lui Hitler Anton Joachimsthaler, cunoscut deja pentru prezentarea sa minuțios detaliată și critică a dovezilor legate de primii ani de viață ai conducătorului nazist.[14] Noile dovezi, prin care s-au actualizat constatările lui Trevor-Roper, au fost eficient rezumate în 2002 într-o relatare plăcută scrisă de ziaristul conservator Joachim C. Fest, un istoric foarte bun, a cărui carte a stat ulterior la baza filmului german de succes Ultimele zile ale lui Hitler[15]. Raportul sovietic s-a publicat până la urmă în germană și în engleză în 2005.[16] Între timp, unii dintre cei care se aflaseră în buncăr în ultimele zile și săptămâni își scriseseră memoriile, așa că numărul de mărturii și de dovezi disponibile astăzi este mult mai mare decât reușise să adune Trevor-Roper.[17] Cu toate acestea, în linii mari, constatările lui Trevor-Roper au fost confirmate de dovezile care au ieșit la lumină în cei peste 70 de ani de la publicarea cărții Ultimele zile ale lui Hitler. Deosebit de important a fost faptul că anchetele sovieticilor, desfășurate cam în același timp, dar păstrate secrete vreme de peste 40 de ani, au ajuns separat cam la aceleași concluzii ca istoricul britanic și, de fapt, ca și instanța din Berchtesgaden la jumătatea anilor 1950.

Care au fost aceste concluzii? În cursul ultimelor săptămâni, Hitler refuzase în repetate rânduri să urmeze sfaturile celor din anturajul lui care îi spuneau să fugă din buncăr și să se ascundă fie în cabana sa retrasă de la Berchtesgaden, fie într-o altă parte îndepărtată a Reichului, care nu fusese încă ocupată de armatele Aliaților. Martorii oculari au spus că el a recunoscut că totul se terminase: acum principala lui preocupare era ce loc avea să ocupe în istorie. La două zile după împlinirea vârstei de 56 de ani, pe 22 aprilie 1945, le-a spus generalilor săi și celor din statul său major că se va împușca, repetându-i acest lucru la telefon ministrului propagandei, Goebbels. Pe 24 aprilie i-a spus prietenului său Albert Speer că și partenera lui, Eva Braun, dorea să aibă aceeași soartă. Cadavrele lor aveau să fie arse ca să se evite profanarea, hotărâre care a fost întărită în mintea lui Hitler când a aflat despre grozăviile la care fuseseră supuse cadavrele celuilalt dictator, Mussolini, și al amantei lui, Claretta Petacci, după ce au fost împușcați de partizanii italieni pe 28 aprilie 1945. Hitler și-a trimis aghiotantul, pe Julius Schaub, la Berchtesgaden, ca să îi ardă actele

personale pe care le ținea acolo, după ce făcuse același lucru la Berlin; s-a căsătorit cu Eva Braun în cadrul unei mici ceremonii oficiate în buncăr pe 29 aprilie 1945, dovedindu-i ofițerului de stare civilă, după cum impunea propria lege, faptul că era de origine ariană, și și-a dictat testamentul personal și pe cel politic secretarei lui. După ce au încercat cu succes cianura pe câinele lui, Blondi, Hitler și proaspăta sa soție s-au retras în biroul lui pe 30 aprilie 1945. După puțin timp, Linge, însoțit de Martin Bormann, au intrat în cameră și au găsit trupul lui Hitler întins pe canapea, curgându-i sânge dintr-o gaură din tâmpla dreaptă și cu pistolul căzut pe podea lângă el; trupul Evei Braun se afla lângă al lui, emanând un miros puternic de migdale amare: ea luase otrava. Cadavrul soțului ei nu emana un astfel de miros.

Potrivit ordinelor primite anterior, Linge, Günsche și trei SS-iști au înfășurat cadavrele în pături, le-au cărat în grădina Cancelariei Reichului și, sub privirile lui Bormann, ale lui Goebbels și ale doi generali, au stropit trupurile cu benzină și le-au dat foc. La șase seara Günsche a trimis doi SS-iști să îngroape rămășițele carbonizate într-o groapă, din care le-au dezgropat trupele Armatei Roșii după câteva zile. Sovieticii au pus ce a mai rămas din maxilarul lui Hitler și două punți dentare într-o cutie de trabucuri și le-au dus la un tehnician care colaborase cu stomatologul personal al lui Hitler și care a identificat punțile, pe baza evidențelor sale, ca fiind una a lui Hitler și una a Evei Braun. Atât a rămas din cadavre. Un craniu întreg care se credea că era al lui Hitler a apărut ulterior la Moscova, dar s-a dovedit în 2009 că îi aparținea unei femei. „Resturile pământești ale lui Adolf Hitler“, după cum concluzionează Ian Kershaw în monumentala sa biografie a conducătorului nazist, „din câte se pare, se aflau într-o cutie de trabucuri.“[18] După ce a fost sigură că Hitler a murit, Magda Goebbels i-a otrăvit pe cei șase copii ai săi și s-a dus în grădină împreună cu soțul său, unde s-au otrăvit amândoi și au fost împușcați de două ori de către un SS-ist ca să se asigure că au murit; și cadavrele lor au fost arse, însă, neavând suficientă benzină ca să ardă complet, rămășițele lor au fost recunoscute cu ușurință de trupele Armatei Roșii care au sosit a doua zi. Ceilalți care s-au aflat în buncăr, inclusiv Bormann, au ieșit printr-un tunel subteran de cale ferată care se afla în apropiere. Unii au fost uciși în lupta care s-a declanșat în apropiere după ce au ieșit la gara Friedrichstrasse, unii au fost prinși, alții au reușit să scape, printre aceștia din urmă numărându-se, se credea, și

Bormann; trupul său a fost descoperit abia în 1972, când l-au dezgropat niște muncitori din construcții; a fost identificat rapid cu ajutorul unor fișe dentare și identitatea i-a fost confirmată în 1998 printr-o analiză a ADN-ului.[19]

II

Confuzia răspândită de sovietici, nepotrivirile din relatarea lui Trevor-Roper, oricât de mărunte ar fi, și lipsa declarațiilor unor martori oculari importanți vreme de câțiva ani după sfârșitul războiului au dat ocazia să se tragă concluzia că moartea lui Hitler a rămas nedovedită. Revistele americane de senzație, precum Police Gazette, au ajuns să publice frecvent povești despre cum a supraviețuit conducătorul nazist. Revista franceză Bonjour a excelat în lansarea de ipoteze potrivit cărora Hitler era încă în viață: ipoteze care se prăbușeau imediat ce se punea întrebarea dacă persoanele pe ale căror dovezi se bazau se aflaseră de fapt în buncăr la sfârșitul lui aprilie 1945 sau nu. Erau uimitoare multitudinea și persistența acestor povești. Bonjour a acordat o atenție deosebită teoriei potrivit căreia Hitler și Eva Braun, ba chiar și câinele Blondi, fuseseră înlocuiți de dubluri la un moment dat în cursul războiului (secretarele lui Hitler au negat cu vehemență că ar fi fost posibil așa ceva; și-ar fi dat seama că fuseseră înlocuiți, au spus acestea).[20] Starea de sănătate a adevăratului Hitler se înrăutățea rapid în ultimele luni, pe măsură ce parkinsonul de care suferea îl făcea mai degrabă să își târâie picioarele decât să meargă, mâna stângă tremurându-i în mod necontrolat, însă, se susținea, simptomele erau mai puțin grave decât se credea, bolnavul era un înlocuitor, iar Hitler fugise din buncăr prin dărâmăturile Berlinului, luase ultimul avion, ajunsese în Danemarca și se îmbarcase împreună cu Eva Braun într-un submarin care îi dusese în Argentina. Acestei teorii îi conferea plauzibilitate faptul că două submarine, U-530 și U-977, au ajuns, într-adevăr, în Argentina după sfârșitul războiului. Însă, când a fost inspectat la sosire, submarinul U-530 s-a dovedit că transporta doar o încărcătură angro de țigări, despre care publicația Bonjour a declarat cu încredere că îi fuseseră trimise lui Hitler și anturajului lui (ignorând bine cunoscutul fapt că Hitler nici nu fuma, nici nu permitea nimănui să fumeze în prezența lui). Comandantul submarinului U-977, Heinz Schaeffer, care fugise în Argentina ca să nu se predea britanicilor, a publicat ulterior o carte prin care a respins acuzația potrivit căreia l-ar fi dus pe Hitler în exil.[21] Dar asta nu i-a descurajat pe cei care credeau teoria conspirației. „Nazismul din Europa nu a murit“, susținea în

1947 Ladislas Szabó, autorul cărții Je sais que Hitler est vivant (Știu că Hitler trăiește): „Lumea este în pericol. Pacea sa este amenințată în ultimul timp de Adolf Hitler.“[22]

Acestea și multe alte teorii au fost investigate temeinic de istoricul american Donald M. McKale în cartea sa Hitler: The Survival Myth (Hitler. Mitul supraviețuirii), publicată în 1981. McKale a arătat că poveștile despre Hitler în Argentina fuseseră răspândite intens la sfârșitul anilor 1940, printre altele, de cotidianul francez Le Monde, de popularul biograf Emil Ludwig, precum și de predicatorul evanghelist Garner Ted Armstrong și de tatăl acestuia, care au prezis că Hitler avea să se întoarcă până în 1972 ca să declanșeze un nou război împotriva Occidentului (deși ulterior s-au răzgândit). Însă, a remarcat McKale, toate aceste afirmații „se bazau pe supoziții și insinuări, nu pe acte sau mărturii din partea vreunui martor real“.[23] Cu toate acestea, supraviețuirea lui Hitler intrase înainte de 1950 în mitologia populară. Unii sigur nu puteau să accepte ideea că Hitler pur și simplu cedase presiunii evenimentelor și se sinucisese. Insinuarea că Hitler ar fi supraviețuit, după părerea lui McKale, alimenta o „nouă mitologie“, care contribuia la justificarea menținerii trupelor anglo-americane și franceze pe teritoriul german. Uniunea Sovietică era ajutată de această mitologie să își justifice controlul în continuare asupra Europei de la est de Cortina de Fier. Însă, cu cât se răspândea mai mult acest mit, cu atât devenea mai puțin credibil: Hitler, se spunea, locuia într-o mănăstire din Tibet sau în Arabia Saudită, fusese văzut într-o cafenea din Austria sau într-o închisoare secretă din Urali.[24] Un miner german pensionar, Albert Panka, s-a plâns în 1969, la cea de-a 80-a aniversare a zilei sale de naștere, că fusese închis de 300 de ori din 1945. „M-am săturat să mă confunde cu tipul ăla“, a spus el presei, adăugând că nu era „un Führer ieșit la pensie“.[25]

Însă dintre toate teoriile acestea cea care s-a bucurat de cea mai mare și de durată răspândire a fost aceea că Hitler și Eva Braun au fugit în Argentina.[26] Sub conducerea dictatorului Juan Perón, Argentina era cunoscută pentru faptul că îi încuraja pe foștii naziști să fugă – de obicei pe „rutele de scăpare“ din Alpi, adesea cu ajutorul episcopului Vaticanului, austriacul Alois Hudal –, ca să contribuie prin cunoștințele pe care le dețineau la construirea economiei naționale.[27] Răpirea în Argentina de către agenții israelieni a lui Adolf Eichmann, principalul organizator al „Soluției finale“

și judecarea sa la Ierusalim în 1961, prinderea în Brazilia în 1967 a fostului comandant al lagărului de la Treblinka, Franz Stangl, și descoperirea unei rețele de foști lideri naziști în America de Sud, inclusiv a doctorului lagărului de la Auschwitz, Josef Mengele, făceau să pară posibil ca și cel mai important nazist să se ascundă în America de Sud. De fapt, nici interogatoriul pe care i l-au luat lui Eichmann înainte de proces, nici înregistrările foarte lungi realizate de ziaristul neerlandez în timpul conversațiilor avute cu el pe vremea exilului său din Argentina, nu au adus nici măcar o mențiune a eventualității ca Hitler să mai fi fost în viață, cu atât mai puțin că ar fi trăit printre ei; însă acest fapt nu i-a deranjat pe susținătorii teoriei, după cum nu îi deranjau nici dovezile adunate de Trevor-Roper sau mărturiile celor care s-au aflat cu Hitler în buncăr.[28]

McKale a ajuns la concluzia că mitul supraviețuirii lui Hitler era mai mult decât o închipuire nevinovată și excentrică:

Că pusese la cale un complot de inducere în eroare a lumii, arătându-și din nou geniul răului unic, este o temă periculoasă care s-a păstrat. Este acum mai mult apanajul industriei de divertisment și de aceea pare inofensivă privită din exterior. Însă, ignorând „certitudinea“ morții lui Hitler, astfel de descrieri, în mod intenționat sau nu, lasă impresia generațiilor prezente sau viitoare că Hitler, deși cel mai mare criminal în serie din istorie, a fost un fel de superom care a păcălit încă o dată lumea… Așa-zisa sa supraviețuire în pofida unor condiții imposibile, se sugerează, dovedește ceva aproape neomenesc și divin. Acesta este genul de apariție a unui mit care ar putea să dea naștere în rândul unora unei dorințe inconștiente de a avea un „nou Hitler“ – un personaj charismatic și legendar care ar putea să conducă protestul colectiv împotriva răului opresiv, precum comunismul sau cultura occidentală decadentă.[29]

La patru decenii de la publicarea de către McKale a investigației sale, astfel de temeri ar putea să pară exagerate. Hitler nu a devenit un personaj emblematic decât pentru o neînsemnată minoritate de neonaziști de la periferia cea mai nebună a spectrului politic. Chiar și acolo teoria fugii sale din buncăr nu a fost nicidecum universal acceptată; unii care au comentat pe website-ul neonazist Stormfront au arătat că nu prea demonstra curaj din

partea lui Hitler faptul că fugise în mod rușinos din buncăr în loc să fi suferit până la sfârșit. La modul mai general, orice semn de admirație față de Hitler reprezintă o sinucidere politică. Când Lutz Bachmann, fondatorul mișcării antiislam Pegida, ale cărei manifestații de luni din 2014 au atras mii de participanți în Dresda și în alte părți din Germania de Est, s-a pozat ca Hitler și publicul a văzut ce făcuse, a fost silit să demisioneze, deși ulterior a fost renumit în funcție, susținând că fotografia reprezenta un fals.[30]

Ideea că Hitler a supraviețuit într-un fel sau altul a jucat, desigur, un anumit rol în literatura fantastică, în industria filmului și de divertisment vreme de mulți ani. În filmul din 1978 The Boys from Brazil (Himera), fostul doctor de la Auschwitz, Josef Mengele, era înfățișat ca recreând copii ale lui Hitler exacte din punct de vedere genetic din mostre luate din sângele Führerului; într-un episod din 1978 din The New Avengers, în care jucau Patrick McNee și Joanna Lumley, neonaziștii încercau să îl scape pe Hitler din starea de stază; filmul They Saved Hitler's Brain (Au salvat creierul lui Hitler), din 1963, a avut un scenariu asemănător; titlul său a fost parodiat în celebrul episod din Familia Simpson intitulat They Saved Lisa's Brain; în filmul Flesh Feast, din 1970, un grup de naziști a pus mâna pe cadavrul lui Hitler ca să îl cloneze, deși omul de știință care coordona proiectul, interpretat de Veronica Lake, acceptă să facă experimentul numai ca să se răzbune pe Hitler pentru moartea părinților ei dintr-un lagăr de concentrare, aruncându-i pe față viermi care îi mănâncă din carne; în Conversation with the Beast (1996), de Armin Müller-Stahl, Hilter iese dintr-un buncăr subteran la vârsta de 103 ani, după care îi ia interviu un ziarist de investigație, care până la urmă îl împușcă. În aceeași categorie se încadrează și recentul roman al lui Timur Vermes, Ia uite cine s-a întors, în care Hitler să trezește după decenii și se întoarce într-o Germanie contemporană ale cărei realități le privește prin ochelarii de cal ai ideologiei naziste. În majoritatea filmelor, fie că sunt de suspans, fie comedii, se produce senzație prin juxtapunerea întruchipării răului uman suprem oamenilor decenți și curajoși care încearcă să îl împiedice să obțină victoria supremă, ceea ce reușesc să facă ucigându-l într-un mod sau altul, făcând astfel dreptate și obținând răzbunarea de care Hitler i-a lipsit prin înșelăciune în 1945; romanul Ia uite cine s-a întors are un mesaj mai

neplăcut, pentru că treptat Hitler ajunge să fie acceptat de societatea germană contemporană.

III

Închipuirile fantastice legate de supraviețuirea lui Hitler pot servi drept instrument convenabil sau chiar distractiv în intriga unei cărți sau a unui film. Însă, în ciuda temeiniciei cu care a desființat McKale mitul supraviețuirii, scriitorii și ziariștii de toate felurile nu au încetat să susțină că există o bază adevărată a poveștii fugii sale din buncăr. În ciuda tuturor dovezilor în sens contrar, în secolul XXI au apărut mai multe argumentări de lungimea unor cărți întregi ale faptului că Hitler și-a continuat viața în Argentina decât în cei 55 de ani anteriori. Într-adevăr, „începând din 2009“, se remarcă în cea mai recentă abordare serioasă a subiectului, „dezbaterea istorică privind moartea lui Hitler a fost dominată de teorii ale conspirației“.[31] Chiar și înainte de asta, crearea de teorii ale conspirației pe tema morții lui Hitler a devenit tot mai frecventă și mai stăruitoare. Inginerul specializat în supape și afaceristul Hans Baumann, care a venit în SUA din Germania într-un schimb cultural între școli, în 1953, autorul cărții The Vanished Life of Eva Braun (Viața pierdută a Evei Braun) (2010), și Ron T. Hansig, autorul cărții Hitler's Escape (Fuga lui Hitler) (2005), au colaborat la noua ediție a cărții lui Hansig în 2014. Autorii contestă ceea ce ei numesc „povestea oficială, larg acceptată, cel puțin de către Aliații occidentali, că Hitler s-a sinucis pe 30 aprilie 1945“.[32] După cum se întâmplă adesea în cazul teoriilor conspirației, activitatea științifică recunoscută este eliminată pentru că este „oficială“, de parcă mii de istorici și ziariști de investigație ar fi fost cu toții mituiți de către guverne ca să spună minciuni sau ar fi fost prostiți de propaganda controlată de stat. Hitler și Eva Braun, potrivit lui Baumann și Hansig, chiar au fugit din buncăr, lăsând în urmă niște sosii, și au plecat în Spania, călătorind de acolo în Argentina, unde probabil și-au dus traiul în „liniște și pace“.[33] La fel ca mulți alții înaintea lor, Baumann și Hansig au folosit deteriorarea vizibilă a stării de sănătate a lui Hitler din ultimele sale luni drept dovadă a faptului că fusese înlocuit cu o sosie. „Obiectivul acestei cercetări“, insistă autorii, „nu este sigur acela de a-l ridica în slăvi pe Hitler sau de a-l transforma într-un erou modern, ci de a-l înfățișa ca un laș care a fugit de justiție. Istoria ne oferă numeroase dovezi incredibile privind moartea și distrugerea pe care

le-a provocat evreilor, Germaniei și restului Europei și Rusiei“.[34] Ei își exprimă în mod repetat regretul că Hitler a scăpat de pedeapsa pentru crimele săvârșite.[35] Cu toate acestea, comentează că „sigur a avut o minte genială“, „era foarte blând cu copiii, cu femeile și cu animalele“ și că a fost generos cu britanicii, lăsându-i să scape la Dunkerque și trimițându-le o propunere de pace prin Rudolf Hess prin fatidica lui fugă în Scoția. Invazia lui din Rusia a fost lansată în legitimă apărare, pentru că „Stalin intenționa să atace Germania“.[36] Deci nu era chiar așa de rău. Poate că a putut să trăiască în Argentina în liniște și pace, însă trebuie să fi fost greu pentru o asemenea minte genială, indiferent câți copii, femei și animale ar fi avut în jur ca să își manifeste blândețea. „Orice mod de viață de repaus forțat într-o țară străină“, remarcă ei cu sensibilitate, „trebuie să fi fost insuportabil pentru o persoană care, în trecut, avea puterea de a comanda milioane de oameni.“[37]

Prezentându-și opiniile, Baumann și Hansig se bazează pe declarațiile de imediat după război ale lui Stalin și ale altor sovietici de vază și, printre alte surse, pe cele trei volume ale cărții Gestapo Chief (Șeful Gestapoului), de Gregory Douglas. În această carte s-a dorit să se publice fragmente dintr-un lung interogatoriu luat de serviciile de informații ale SUA șefului Gestapoului, Heinrich Müller, la sfârșitul anilor 1940, interogatoriu în care Müller, pe care Baumann și Hansig îl descriu ca fiind un polițist de carieră și ofițer de informații care nu era antisemit, oferă noi informații despre Auschwitz (Müller neagă faptul că era un lagăr al morții) și despre Hitler (Müller spune că a scăpat din buncăr, dovedindu-le astfel teza). Însă cei doi autori nu au pătruns suficient de profund în contextul acestei lucrări. În primul rând, „Gregory Douglas“ era, de fapt, unul dintre multele pseudonime ale lui Peter Stahl, un om despre care se spune că ar fi susținut că era nepotul lui Müller. Stahl, sau Douglas, avea relații cu extrema dreaptă, mai ales cu Druffel-Verlag, care i-a publicat în 1996 documentele care, pesemne, i-ar fi aparținut lui Müller. Stahl era, de fapt, un adept al teoriilor conspirației, care scrisese și despre alte așa-zise comploturi. Printre lucrările sale publicate s-a numărat și Regicide: The Official Assassination of John F. Kennedy (Regicid. Asasinarea oficială a lui John F. Kennedy) (2002), în care susținea că prezintă documente ale unui înalt oficial CIA recent decedat „care dovedeau“ că John Kennedy fusese împușcat de conspiratori ai serviciului american. Fiind în trecut amestecat în comerțul

dubios cu suvenire naziste, dintre care o mare parte erau false, Stahl era acuzat de mulți, mai ales în cercurile negaționiștilor Holocaustului, că ar fi fabricat documentele referitoare la Müller și la Kennedy.[38] Istoricul Johannes Tuchel a concluzionat în 2013 că șeful Gestapoului, Heinrich Müller, fusese ucis în 1945 și îngropat într-o groapă comună, în mod ironic, dintr-un cimitir evreiesc, după ce fusese recunoscut de un gropar după uniformă și medalii.[39]

Poate chiar și mai tenace în răspândirea teoriei privind fuga lui Hitler din buncăr a fost scriitorul american Harry Cooper. Aici personajul principal nu este Hitler, ci Martin Bormann, care în 1945 ajunsese cel mai important demnitar din Germania nazistă după însuși Hitler. Hitler, spune Cooper, „nu s-a sinucis în buncăr. El și Eva Braun au ieșit de-acolo.“ Însă, sugerează el, nu au fugit din proprie inițiativă: au fost „drogați cu forța“ din ordinele lui Bormann și duși în Argentina, unde au trăit în secret la moșia din Bariloche, la poalele Anzilor. Cartea lui Cooper Hitler in Argentina: The Documented Truth of Hitler's Escape from Berlin (Hitler în Argentina. Dovezi privind fuga lui Hitler din Berlin), publicată în 2006, cuprinde fotografii, documente și relatări, majoritatea din anii de imediat de după război, axate pe memoriile fără perdea ale lui Don Ángel Alcázar de Velasco, care susținea că îl cunoscuse pe Hitler în Argentina și că avusese câteva întâlniri cu Bormann („Martin a vorbit primul: «Măi, ai îmbătrânit, Angel». «Și tu te-ai schimbat cu trecerea anilor, Martin», am răspuns chicotind.“).[40] Colecția cuprinde o fotografie care se susține că l-ar înfățișa pe Hitler în vârstă, având fața acoperită pe jumătate cu o batistă. Este pusă la vedere pe coperta din spate; ochii lui Hitler sunt descriși în termeni plini de entuziasm într-un program de radio („Există un vechi ecou de foc și pasiune… Este un ochi foarte hipnotic“). De fapt, fotografia, intitulată inițial „Ațipeala“, îl reprezintă pe un pensionar britanic și a fost preluată din Kurt Hutton, Speaking Likeness (1947). Lucrând ca fotograf pentru revista Picture Post, Hutton spune că a făcut poza cu un aparat Leica, folosind o combinație de lumină naturală și o lumină puternică din tavan. „«Ațipeala» a fost făcută pe când mă plimbam printr-un azil de bătrâni încercând să redau atmosfera locală“, spune el.[41] Getty Images deține drepturile de autor, deși Cooper susține că îi aparțin lui.

Cooper este și autorul cărților Hitler's Spy Web in South America (Rețeaua de spioni ai lui Hitler din America de Sud) (2017) și Escape from the Bunker: Hitler's Escape from Berlin (Fuga din buncăr. Fuga lui Hitler din Berlin) (2010). Ambele cărți s-au publicat printr-o organizație deținută acum de Amazon și care își are sediul în Scotts Valley, din California. Potrivit reclamei lui Cooper de pe amazon.com, lucrarea sa prezintă

copia fidelă a unui dosar care mi-a fost încredințat de către un agent nazist sus-pus în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. A venit la Sharkhunters, organizația noastră care se ocupă de istoria submarinelor din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, și ne-a spus povestea despre cum l-a ajutat pe Martin Bormann să fugă din Germania după război și despre cum l-a cunoscut pe Adolf Hitler câțiva ani mai târziu. A fost verificat și răsverificat și era cine susținea că este, iar afirmațiile sale au fost probate de nenumărate dosare de la agențiile de informații din SUA și din alte țări.

Acesta era, desigur, Don Ángel Alcázar de Velasco, care era, de fapt, bine-cunoscut pentru fantasmele pe care le inventa. Afirmația lui Velasco că și-ar fi petrecut ultimele trei luni de război în buncărul Führerului este clar o minciună, pentru că nimeni altcineva care s-a aflat acolo nu a declarat că l-ar fi văzut. În loc însă să recunoască adevărul, Cooper a reacționat violent față de deconspirarea lui Don, amenințându-i criticii cu darea în judecată pentru știri false („La pușcărie cu toți!"), deși nu era clar în baza cărei legi. Prezentând această situație, website-ul sceptic Tomatobubble prezintă o dezmințire în termeni juridici a lui Mike King, autorul articolului de internet „Mitul lui Hitler în Argentina", recunoscând că

respectăm foarte mult experiența lui Cooper în cercetare istorică și integritatea CV-ului său. Folosirea termenului de „farsă" și insinuarea că se urmărește realizarea de profituri decurgând logic din aceasta, ambele extrase din blogul nostru și dintr-un recent interviu de la Red Ice Radio, au fost făcute cu intenția de a se referi la afirmațiile intenționat bizare făcute de majoritatea celorlalți „argentiniști", nu de Cooper. Ar fi trebuit să facem mai clar această distincție. Deși ne exprimăm hotărât dezacordul față de concluziile la care a ajuns Cooper cu privire la fuga lui Hitler în Argentina,

ne cerem scuze față de dl. Cooper pentru că am lăsat în mod eronat impresia că nu ar fi un om integru sau că nu este sincer în convingerile sale.[42]

Probabil că această dezmințire a fost publicată ca urmare a vreunei amenințări cu darea în judecată din partea lui Cooper sau a reprezentanților lui.

Este clar, într-adevăr, că Hitler în Argentina, de Cooper, nu este o farsă intenționată sau concepută să păcălească pe cineva. Este publicată de Sharkhunters International, despre care Cooper, care a fondat organizația în 1983, susține cu insistență că este apolitică și dedicată în principal studierii serioase a submarinelor U-boot din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Însă Sharkhunters International chiar oferă tururi ale locațiilor naziste din Germania, ba, mai mult decât atât, tururi ale așa-zi-selor locații naziste din Argentina. Vinde suvenire naziste și și-a făcut publicitate în publicații pronaziste și antisemite, precum National Christian News („Talmudismul înseamnă trădare!“) și The Spotlight, conduse de rasistul, antisemitul și negaționistul Holocaustului Willis Carto. Ziaristul de investigație Roger Clark susține că „Harry Cooper să amestecă frecvent cu neonaziști, antisemiți și negaționiști ai Holocaustului și participă la multe emisiuni de promovare a opiniilor acestora“. Printre membrii organizației Sharkhunters s-au numărat de-a lungul anilor: Leni Riefenstahl, regizorul filmului de propagandă nazistă Triumful voinței, Leon Degrelle, liderul fascist belgian, Manfred Roeder, neonazist german și negaționist al Holocaustului, considerat drept terorist de către Biroul German de Protejare a Constituției, și Charles Ellis din mișcarea neonazistă a supremației albilor Alianța Națională. Însuși Cooper a luat cuvântul la convenția din 1996 a publicației de negare a Holocaustului Barnes Review, condusă de Willis Carto și denumită după negaționistul Harry Elmer Barnes. Adevărații amatori de submarine U-boot ai website-ului uboat.net au interzis orice postări ale Sharkhunters sau referitoare la aceasta, pentru că acestea „cuprind în general comentarii odioase“.[43] Cooper colaborează frecvent cu Rense Radio, condus de Jeff Rense: a vorbit la radio de 23 de ori numai în perioada ianuarie 2013 – decembrie 2014, potrivit unei declarații. Liga Evreiască Antidefăimare a descris website-ul lui Rense drept „virulent antisemit“.[44] Este interesant faptul că pe website se prezintă frecvent și

materiale despre OZN-uri, teorii ale conspirației legate de atacurile de la 11 septembrie 2001 și despre fenomene paranormale, precum și materiale „antisioniste“, demonstrând cum pot coexista și interacționa multe și diverse tipuri de „cunoaștere alternativă“.

Motivații politice de dreapta stau adesea la baza încercărilor aparent nevinovate de a demonstra faptul că Hitler a supraviețuit. Scriitorul austriac Werner Brockdorff, de exemplu, care susținea că și-a petrecut „20 de ani studiind surse și călătorind în multe zone de pe mai multe continente“ ca să afle informații despre presupusa fugă a lui Hitler în Argentina împreună cu Martin Bormann și Eva Braun, se autointitula vânător de naziști; însă descrierea sa idilică a domnului și a doamnei Hitler, neînvinși și nedescoperiți, ducând o fericită viață de familie până la adânci bătrâneți în exilul din America de Sud, nu părea să fie făcută de un vânător tipic de naziști, obsedat să îi găsească pe oamenii răi și să îi dea pe mâna justiției. Brockdorff era, de fapt, un naționalist pangerman, ostil ambelor tabere din Războiul Rece, care susținea că Hitler fusese protejat de CIA și că rușii induseseră în mod intenționat lumea în eroare cu privire la adevărata soartă a acestuia.[45] După cum vom vedea, apartenența politică la extrema dreaptă sau neonazistă poate fi descoperită și la o serie de alți exponenți ai acestui gen.

IV

În vreme ce acești autori s-au dedicat adunării de documente și de mărturii personale ca să își susțină teoria potrivit căreia Hitler și Eva Braun au fugit în Argentina, Simon Dunstan și Gerrard Williams, în cartea lor Grey Wolf: The Escape of Adolf Hitler: The Case Presented (Lupul sur: Fuga lui Adolf Hitler. Descrierea cazului) (2011) și în emisiunea de televiziune însoțitoare și în DVD-ul cu același titlu apărut în același an, au avut un alt mod de abordare. Dunstan era autorul a peste 50 de cărți de istorie militară în principal tehnică, inclusiv monografii despre tancurile Centurion, Chieftain și Challenger, și realizase câteva emisiuni de istorie militară la History Channel; Williams era un ziarist care lucrase la BBC și la Sky News, mai ales muncă de birou. Cartea lor nu era redactată ca o colecție critică de dovezi, ci ca o relatare istorică închegată, care se întindea pe aproape 300 de pagini, la care se adăugau vreo 50 de pagini de note de final și bibliografie. Se susținea că respectiva carte se baza pe ani întregi de cercetare meticuloasă, inclusiv pe documente oficiale recent descoperite și proaspăt date publicității. În loc să argumenteze, după cum făceau majoritatea adepților teoriei supraviețuirii, faptul că Hitler poate că a fugit din buncăr, că probabil au fost puse în locul lui și al Evei Braun sosii, că cel mai probabil au fugit în Argentina cu un anumit submarin sau cu altul și tot așa, Dunstan și Williams prezentau povestea ca pe un fapt dovedit, lăsând argumentele legate de dovezi să fie discutate pe scurt în notele de final, deși din când în când publicau un pasaj narativ în italice ca să arate că acesta nu provenea din dovezi solide, ci din „raționament deductiv“.[46] Și, spre deosebire de alți susținători ai ipotezei supraviețuirii, cei doi scriitori experimentați aveau darul de a povesti.

Într-o lungă prefață a cărții, cei doi autori spun că au vrut inițial să facă un documentar de televiziune „care să te pună pe gânduri“, în care să analizeze teoriile conspirației legate de așa-zisa fugă a lui Hitler din buncăr. Însă treptat au ajuns să fie convinși că povestea supraviețuirii nu era o teorie, ci o realitate. Afirmațiile lor urmează liniile cunoscute ale lucrărilor deja existente: cadavrele din buncăr erau dubluri, și Eisenhower, și Stalin au

spus că nu credeau că Hitler a murit, nimeni nu a fost martor la sinuciderea lor, dosarele de după război ale FBI-ului conțin informații că ar fi fost văzut și completări ale informațiilor privindu-l pe „Hitler în Argentina“, există o fermă nazistă la Bariloche, la 1 350 de kilometri la sud-vest de Buenos Aires, unde au locuit Hitler și Eva Braun. În căutare de dovezi, cei doi autori s-au dus în Argentina și, deși „toți cei cu care am vorbit despre posibilitatea ca Hitler să fi locuit acolo după război cred că este cât se poate de posibil și în multe cazuri sigur adevărat“, nu au reușit să cunoască sau să găsească pe nimeni care să poată să confirme că de fapt l-a văzut în carne și oase.[47] Au respins raportul lui Trevor-Roper pe motiv că era o operă de oportunitate politică realizată de un om care, după cum arăta și afirmația lui ulterioară față de falsele Jurnale ale lui Hitler, era incapabil să facă distincția dintre adevăr și ficțiune sau să își dea seama când i se spuneau minciuni.[48] Locatarii din ultimele săptămâni ai buncărului, inclusiv secretarele, au fost cu toții păcăliți de dubluri și au crezut că Hitler a rămas acolo și până la urmă s-a sinucis, deși rămâne de neînțeles de ce s-ar sinucide o sosie.

Lupul sur aduce unele elemente de noutate. Se susține în ea că profesorul Alf Linney, un „specialist în recunoașterea facială“ de la University College, din Londra, a „dovedit științific“ că celebra fotografie în care Hitler inspectează trupe ale Tineretului Hitlerist pe 20 martie 1945 este, de fapt, o poză a sosiei lui Hitler.[49] Cu toate acestea, nu se indică natura acestei dovezi „științifice“ și nici autorii nu prezintă nici o publicație a profesorului Linney, care este, de fapt, chirurg orelist. Acesta este doar un zvon (cu alte cuvinte, autorii transmit ce a spus profesorul Linney, însă nu furnizează nici o dovadă că a spus-o și nici nu îl citează în mod direct). Întrebat fiind de Roger Clark cu privire la afirmația lui William, Linney a răspuns că „unele dintre afirmațiile pe care spuneți că le-au făcut autorii sunt cu siguranță departe de adevăr“.[50] În mod asemănător, ei susțin că Hermann Fegelein, cumnatul lui Hitler, a fugit din buncăr împreună cu acesta, însă din nou dovezile nu sunt numai din auzite și de la terți, ci și postbelice – afirmația se spune că i-a fost făcută de tatăl lui Fegelein unui ofițer care îl interoga în septembrie 1945, deși de fapt există dovezi directe de atunci, de la martori oculari care demonstrează faptul că Fegelein a fost împușcat pe 28 aprilie 1945 la ordinele personale ale lui Hitler – pentru că a încercat să plece din buncăr fără permisiune.[51]

Căpitanul Peter Baumgart, pilotul despre care se susține în Lupul sur că i-a dus pe Hitler și pe grupul lui în afara Berlinului, și-a spus povestea la procesul în care a fost acuzat de crime de război neprecizate (probabil comise în Polonia), la Varșovia, pe 17 decembrie 1947; a repetat-o ulterior. Procesul s-a suspendat pe perioada în care a fost testat psihiatric, nefiind clar dacă asta s-a întâmplat din cauza afirmațiilor sale referitoare la Hitler; a fost declarat întreg la minte, însă din nou nu este clar dacă asta s-a întâmplat pentru că autoritățile poloneze au vrut să îl judece sau pentru că într-adevăr era sănătos. Se pare că tribunalul polonez l-a condamnat la cinci ani de închisoare. Afirmația lăudăroasă a lui Baumgart că doborâse în cariera sa de pilot 128 de avioane ale Aliaților era clar o invenție. Și nu părea credibil că un bombardier modificat a putut să aterizeze în Berlin la o dată atât de târzie și mai ales atât de aproape de clădirea cancelariei Reichului, care era plină de jur împrejur de moloz. Nici nu se poate să fi avut suficient carburant încât să facă drumul înapoi pe când aproape toate celelalte avioane germane se aflau la sol pentru rămăseseră fără carburant.[52] Baumgart a mai spus că pe drum se oprise la Magdeburg, însă americanii ocupaseră deja Magdeburgul de pe 19 aprilie. În carte se spune despre el că ar fi făcut parte dintr-un escadron secret al forțelor armate cu numărul 200, însă în activitatea curentă a acestei unități nu se face nici o referire la el.[53]

Narațiunea continuă cu grupul care a zburat până în stațiunea Travemünde de la Marea Baltică. Aici, li se spune, în Lupul sur, cititorilor, „Eva Braun și-a luat acum un cald adio de la sora ei Ilse… și Fegelein a îmbrățișat-o“.[54] Fragmentul nu este scris cu italice și deci, probabil, nu este concluzia unui „raționament deductiv“, însă nu se indică nici o sursă, iar relatarea nu poate fi considerată decât speculativă din câteva motive, nu în ultimul rând pentru că Fegelein era deja mort. O mărturie este dată și de un alt pilot, Werner Baumbach, care a fost într-adevăr șeful escadronului de misiuni speciale 200 al Luftwaffe, însă în jurnalele lui nu se face nici o referire la faptul că Hitler a fost dus la Travemünde.[55] De acolo, se povestește fără să se furnizeze nici o dovadă, grupul lui Hitler a fost dus cu avionul la Reus, de lângă Barcelona, și de acolo la Fuerteventura, în Insulele Canare.[56] Dunstan și Williams nu folosesc suspectul obișnuit, U-530, ca mijloc de transport până în Argentina, ci aleg în schimb un grup de trei submarine despre care se știa că dispăruseră dintr-o „haită“ de asemenea vase: U-518, U-880 și U-1235. De fapt, potrivit website-ului uboat.net, U-518 a fost scufundat de

distrugătoarele americane pe 22 aprilie 1945, murind întregul echipaj; U-880 a avut aceeași soartă pe 16 aprilie 1945, iar U-1235 pe 15 aprilie 1945, deci dispăruseră pentru că pieriseră în luptă, nu pentru că fuseseră desprinse din unitatea lor ca să îl transporte pe Hitler în Argentina.[57] Cu toate acestea, în Lupul sur se susține: „Trebuie să li se fi transmis ordine speciale comandanților submarinelor U-1235, U-880 și U-518 înainte de a fi navigat în martie 1945, primind instrucțiuni să fie deschise la o anumită longitudine. Fiind redactate la Berlin la instrucțiunile lui Bormann, conținutul acestor ordine ar fi fost cunoscut de numai câteva persoane.“[58] Erau atât de secrete, de fapt, încât se pare că nici măcar Dunstan și Williams nu le-au aflat conținutul. Povestea lor, cu alte cuvinte, este o pură speculație.

Cuprinzând multe detalii circumstanțiale, prezentate în italice ca să denote faptul că sunt pure invenții (sau că se bazează pe „raționament deductiv“), cartea descrie călătoria grupului până în Argentina cu trei submarine, toate fiind scufundate după sosirea la destinație.[59] După aceea pasagerii au fost duși la ferma construită de naziști de lângă Bariloche, în sud-vest, la poalele Anzilor, unde a venit în septembrie și Ursula, fiica Evei Braun și a lui Hilter, care se născuse la San Remo în 1938 (era, de fapt, fiica prietenei Evei Braun, Gitta Schneider; apar adesea poze cu ea și cu Hitler și Eva Braun în lucrările dedicate supraviețuirii). Povestea continuă și Eva Braun dă naștere unei a doua fiice, concepute la München în martie 1945 (nu este clar cum anume; Hitler nu plecase din Berlin din 16 ianuarie 1945 decât o singură dată, când făcuse o scurtă vizită la apropiatul Wriezen, unde se afla linia frontului, pe 3 martie).[60] Merită să spunem că în filmul inspirat după carte și intitulat tot Grey Wolf (Lupul sur) se pomenește o singură fiică, Ursula sau „Uschi“.[61] Indiferent câte fiice a avut, se pare că Eva s-a plictisit de viața la fermă și până la urmă s-a mutat într-un alt oraș, la 370 de kilometri înspre nord-est, punând practic capăt căsniciei sale cu Hitler.[62]

Ce dovezi există pentru aceste povești? Pe lângă informații la mâna a doua din dosarele serviciilor de informații ale SUA de imediat după război, autorii includ extrase dintr-un interviu cu o anume Catalina Gomero, care și-a amintit de un musafir secret care a venit într-o casă germană în care ea lucra și despre care proprietarul i-a spus că era Hitler. Trebuia să îi lase mâncarea în fața ușii dormitorului (în film ea intra în cameră, rolul său fiind

jucat, desigur, de nevoie, la fel ca toate personajele, de o actriță, deși femeia a spus clar într-un alt interviu că nu l-a văzut niciodată pe misteriosul musafir).[63] „Mânca aceleași mâncăruri ca toți ceilalți din casă – mâncăruri tradiționale germane: cârnați, șuncă, legume“, își amintea ea. În film actrița care o juca pe ea îi duce și cârnați în cameră. Williams a considerat că aceasta era „confirmarea de către o persoană reală că Adolf Hitler nu a murit în buncăr în 1945“.[64] Însă omul nevăzut de la hotel nu poate să fi fost Hitler – dacă nu din alt motiv, cel puțin pentru că dictatorul nazist era vegetarian de-o viață. Pentru că avea dantura proastă, avea o alimentație săracă ce consta în principal din diverse leguminoase zdrobite, mâncare care nu putea nicidecum să fie considerată drept tipic germană.[65]

Pe lângă Catalina Gomero, în Lupul sur este citat și un informator al FBI-ului care a raportat că un francez neidentificat văzuse un bărbat „care avea numeroase trăsături asemănătoare lui Hitler“ la un restaurant, discutând prietenește cu alți oaspeți; din nou, este puțin probabil să fi fost Hitler, pentru că Hitler nu discuta cu alții în timpul mesei nici prietenește, nici în alt mod, ci îi supunea la monologuri nesfârșite, după cum a rămas celebru în istorie pentru așa-numitele „discuții“ din timpul războiului. În orice caz, la fel ca și celelalte afirmații că fostul dictator fusese văzut, și aceasta era doar o mărturie indirectă. Un alt martor neidentificat citat în Lupul sur, cunoscut doar ca „Schmidt“, își aducea aminte că își petrecuse copilăria într-o colonie germană (sau, după cum scrie în carte, nazistă) din Patagonia, care era condusă de fostul ofițer superior al SS-ului Ludolf von Alvensleben. Alvensleben era sigur o persoană adevărată, un criminal nazist de război care a ajuns să joace un rol foarte important în activitățile cercului de exilați naziști ultratradiționaliști din anii 1950. Se spune că își surprindea interlocutorii criticând Holocaustul ca fiind „abject“ și „negerman“ în loc să îl ridice în slăvi, după cum făceau alții. Însă „Schmidt“ nu menționează să îl fi văzut pe Hitler și, deși erau câțiva naziști bătrâni care locuiau în Bariloche, inclusiv Erich Priebke, un ofițer SS care până la urmă a fost extrădat în Italia ca să fie judecat pentru crimele de război săvârșite acolo, Alvensleben nu se afla printre aceștia: el a trăit în Córdoba, la o distanță de sute de kilometri la nord de Bariloche.[66]

În Lupul sur se spune că directorul de bancă Jorge Batinic își amintea că mama lui i-a spus că îl văzuse pe Hitler în Argentina și că unul dintre

însoțitorii lui îi spusese că era Hitler. Din nou, asta nu reprezintă decât o mărturie indirectă – inventată, înzorzonată sau amintită greșit.[67] Deși Hitler era foarte bine păzit, se pare că a călătorit foarte mult, pentru că o altă persoană intervievată, un tâmplar pe nume Hernán Ancín, și-a amintit că l-a văzut de câteva ori pe un șantier din orașul de la mare Mar del Plata la începutul anilor 1950 – cu părul alb, fragil și însoțit de o Eva Braun „grasă, bine hrănită". Să fi fost fostul Führer? Nimeni, nici măcar așa-zisa gazdă a lui Hitler din Mar del Plata, fostul dictator fascist croat Ante Pavelic (care chiar a lucrat pe post de constructor în Argentina), nu l-a recunoscut ca fiind fostul conducător nazist, deși Pavelic este înfățișat în filmul Lupul sur întâlnindu-l pe Hitler, ambele personaje fiind, desigur, interpretate de actori (Eva nu este durdulie aici, ci are o greutate normală și are o mină „îngrijorată").[68] Astfel afirmația neconfirmată a lui Ancín nu poate fi luată în calcul.

Avocata Alicia Oliveira, în cursul unui interviu, își amintește că a cunoscut în 1985 o femeie care i-a spus că era fiica lui Hitler, „Uschi"; însă Oliveira a refuzat să divulge numele complet al femeii din cauza „obligației de confidențialitate avocat-client"[69] – din nou, o mărturie indirectă fără vreo identificare sau vreo confirmare (în Lupul sur se prezintă pur și simplu un interviu cu o actriță care joacă rolul lui „Uschi"). Într-un alt interviu, Jorge Colotto, în vârstă de 87 de ani, șeful gărzii personale de corp a președintelui Perón, povestește despre vizitele lui Bormann din anii 1950, însă, din nou, mărturia sa nu este confirmată de nici o dovadă scrisă sau verbală din partea altei persoane care a lucrat cu Perón. Araceli Méndez a lucrat ca traducătoare și contabilă a unui „nazist de seamă" cam în perioada aceea, însă nazistul nu i-a dezvăluit niciodată numele său adevărat (în ciuda faptului că s-au împrietenit) și îl știa numai sub apelativul de „Ricardo Bauer".[70] În fine, autorii apelează excesiv la cartea din 1987 a lui Manuel Monasterio, un autoproclamat „gnosticist" și astrolog – din nou, ocultismul și-a săpat drumul pătrunzând în imaginația paranoidă. Cartea, Hitler murió en la Argentina, despre care însuși autorul recunoaște că este parțial inventată, cuprinde o amestecătură de „vorbărie fără sens" și de speculații oculte, și nu poate să fie considerată cu adevărat de încredere din nici un punct de vedere, cu atât mai mult cu cât documentele pe care s-a bazat s-au pierdut, chipurile, în timpul unui schimb de locuințe.[71] Potrivit acestei surse, Hitler a murit în Argentina în 1972, Eva Braun a dispărut din peisaj, iar așa-

zisele fiice nu au fost descoperite niciodată. Una dintre ele, se zvonește pe internet, este de fapt Angela Merkel, care a devenit în 2005 cancelarul federal al Germaniei: afirmația aceasta apare pe website-ul The Pizzagate Files, înființat ca să susțină celebra știre falsă, răspândită în preajma campaniei electorale pentru președinția SUA din 2016, potrivit căreia democrații de frunte aveau un cuib de pedofili în subsolul unei pizzerii din Washington, DC.[72]

Unul dintre ziariștii care au demontat mitul lui Hitler-în-Argentina este, după cum am văzut, Mike King, pe website-ul Tomatobubble. Deși nu se referă direct la Lupul sur, criticile lui subminează toate speculațiile care stau la baza cărții și a filmului. King remarcă faptul că testamentul lui Hitler exprimă intenția acestuia de a-și alege modul de a muri când era clar că nu mai era în stare să își îndeplinească atribuțiile de Führer, că toți martorii oculari din buncăr care au supraviețuit își menține mărturia cu privire la sinuciderea lui și că fișa coroanei sale dentare s-a potrivit cu rămășițele fizice găsite în grădina cancelariei Reichului și examinate de ruși în 1945. În consecință, spune King, susținătorii mitului supraviețuirii ne cer să credem

că Hitler (decorat de trei ori, erou de război rănit de două ori și care s-a oferit să se ducă în misiuni periculoase) s-a transformat într-un laș mincinos care și-a falsificat testamentul, și-a indus în eroare cercul de apropiați și apoi a abandonat vasul în timp ce orașul îi era distrus;

că martori precum Rattenhuber, Schenck, Junge și Misch au luat cu toții cu ei secretul în mormânt (chiar dacă Hitler îi abandonase în mâinile sovieticilor) sau au fost cumva fraieriți în timp ce niște sosii nevinovate au fost ucise și apoi aruncate în foc;

că rușii au creat cumva niște fișe dentare false pe care dentiștii judiciari, după 30 de ani, să poată să le identifice cu fișele dentare obținute de americani sau că dr. Sognnaes & dr. Strom au devenit coconspiratori după 30 de ani de la desfășurarea evenimentelor [sublinierea lui King].

King arată că așa-zisele documente justificative prezentate de „argentinianiști“ se dovedesc a fi, la o analiză mai atentă, zvonuri, mărturii indirecte neconfirmate, care nu se potrivesc între ele sau sunt anonime, dintre care unele au fost păstrate de FBI (care păstra toate documentele de acest gen pe care le primea, indiferent cât de eronate sau de nebunești erau), altele erau materiale concepute în mod intenționat ca să inducă în eroare și prezentate de sovietici și de ruși. O poză care a circulat foarte mult și care îl reprezintă pe Hitler bătrân, în exil, se dovedește a fi poza modificată digital a lui Bruno Ganz, actorul care joacă rolul conducătorului nazist din filmul Downfall. Nu există nicăieri în înregistrările fotografice vreo poză autentică cu Hitler care să fi fost făcută după sfârșitul lui aprilie 1945. Și nici nu există vreo dovadă directă, confirmată în mod independent de altele, cu privire la supraviețuirea lui Hitler, nici în vreun interviu, nici în vreun document justificativ.[73]

Povestea supraviețuirii lui îl înfățișează aproape întotdeauna ca păcălind fie moartea, fie justiția, triumfând în fața istoriei și râzând în față lumii întregi. Potrivit acesteia, Hitler a dus un trai tihnit cu Eva Braun de obicei într-o ascunzătoare din Argentina, ajungând la o vârstă înaintată în liniște și nefăcând nici un rău nimănui, bronzându-se probabil pe vreo plajă din America de Sud sau bucurându-se de plimbări la tropice alături de lacheii săi. Într-adevăr, filmul Lupul sur se încheie cu o secvență în care Hitler, în vârstă de 96 de ani, este plimbat într-un cărucior cu rotile de către nepoata sa, atât rolul bunicului, cât și cel al nepoatei fiind jucate, aproape că nu mai este nevoie să precizăm asta, de către actori.[74] Nu același lucru s-a întâmplat cu Adolf Eichmann și cu alți naziști în vârstă, care și-au petrecut cea mai mare parte a timpului din exil într-o lume de fantezie politică, punându-și la cale întoarcerea în Germania. Dacă aceștia și-ar fi păstrat devotamentul ideologic, este greu de crezut că Hitler l-ar fi abandonat pe al lui. Potrivit filmului Lupul sur, de fapt, el a continuat să își pună la cale revenirea, ajutat fiind de Martin Bormann, până când Peron a fost înlăturat printr-o lovitură de stat în 1954, după care Bormann a renunțat la luptă și s-a dedicat afacerilor, cu ajutorul uriașei sale averi pe care se zice că a scos-o ilegal din Germania în 1945. Într-o altă variantă, Hitler își sfârșește zilele în 1972 ca un personaj tragic, bătrân, bolnav, decrepit, dement, trădat de Bormann și plângând necontrolat, bântuit fiind de viziuni demonice ale celor pe care i-a trimis în camerele de gazare: un portret retrospectiv al revenirii în cele din

urmă a conștiinței și a triumfului, departe de ochii publicului, al răzbunării istoriei împotriva sufletului monstrului. Nu ni se spune care dintre aceste imagini – omul de 83 de ani ros de vină sau cel liniștit în vârstă de 96 de ani – este cea adevărată: ambele sunt fantezii.

V

Atât cartea, cât și filmul au fost foarte promovate când au apărut.[75] Galloping Films Australia, distribuitorul programului Grey Wolf, susținea că filmul prezenta „o poveste care va schimba tot ceea ce ni s-a spus vreodată despre Adolf Hitler și apoi ne va fi imposibil să mai credem vreo variantă oficială despre orice vreodată“.[76] În general, filmul, care a fost distribuit direct sub formă de DVD, a primit un calificativ de cinci stele din partea a 41% dintre privitori pe amazon.co.uk și a 67% dintre privitori pe amazon.com. Comentariile legate de el de pe amazon.co.uk îl descriu ca fiind „excelent“ și „genial“. „Nu pot fi contestate dovezile din acest DVD“, scrie cineva. „A venit vremea ca istoricii tradiționali să își scoate capurile [sic] din nisip“ și să recunoască faptul că Hitler „a fugit în America de Sud.“ „Cam tot ce ni s-a spus sunt minciuni“, spune altcineva. „La fel s-a întâmplat și cu așa-zisa moarte a lui Hitler din Berlin.“[77] Însă alții au fost mai critici: un sfert sau ceva mai mulți dintre privitorii din ambele țări au acordat filmului doar o stea. Ziarul Sun l-a trimis pe ziaristul său Oliver Harvey în Argentina, să facă investigații. Depunându-și raportul pe 4 martie 2012, Harvey le-a spus cititorilor săi că vizitase casele în care s-a spus că ar fi locuit Hitler și că vorbise cu multă lume, însă că nu găsise nimic: nici o declarație că l-ar fi văzut cineva, nici o dovadă de ADN de la posibilele morminte, nici o rudă în viață a lui Hitler.[78] Comentând cu privire la carte pe amazon.co.uk pe 7 iunie 2012, Donald McKale remarca faptul că majoritatea poveștilor din ea reprezentau repunerea pe tapet a unor afirmații făcute cu multe decenii înainte și scria în continuare:

La fel ca predecesorii – citați mai sus – poveștii, Dunstan și Williams sunt maeștri în tehnica jurnalistică a „afirmațiilor prin asociere“ sau a „afirmațiilor prin aluzie“. Adică susțin sau insinuează altceva decât s-a întâmplat în realitate, dar care a avut doar o legătură îndepărtată… Când nu ai nici o dovadă palpabilă sau pe care să te poți baza, recurgi la asocierea propriei afirmații cu altceva sau la folosirea de zvonuri și de alte dovezi dubioase, inclusiv la surse nenumite sau neidentificate. Dosarele FBI-ului

legate de cei care au susținut că l-au văzut pe Hitler, care au fost și ele folosite în Lupul sur, nu au furnizat nici măcar o singură dovadă credibilă cu privire la supraviețuirea dictatorului.[79]

Apoi mai sunt și argumentele rezultate din tăcere – dovezile-lipsă pe care s-ar aștepta cineva să le găsească dacă afirmațiile făcute în Lupul sur ar fi adevărate. Depășește orice limită a credulității faptul că Eva Braun, fotografa profesionistă care filma și făcea tot timpul poze în anii petrecuți la Obersalzberg, nu a lăsat în urmă nici o dovadă de nici un fel a zecilor de ani pe care se zice că și i-ar fi petrecut în Argentina, nici măcar a așa-zisei sau așa-ziselor sale fiice (de fapt în film sunt inventate niște secvențe în care ea îi filmează de mai multe ori pe Hitler, pe prietenii și pe copilul lor, deși nu au fost găsite deloc astfel de filme).[80] Nu a rămas nimic din bunurile lui Hitler de atunci, deși s-au păstrat atâtea de pe vremea când era în Germania. Mari părți din carte nu au note de subsol și nu se bazează pe nici un fel de dovezi, nici măcar pe dovezi prin asociere. Modul de a relata al autorilor transformă speculația în supoziție și supoziția în realitate. Astfel, la pagina 185 ni se spune că „fuga lui Hitler de la Berlin, după cum am văzut în capitolele precedente, este extraordinar de bine dovedită“, când o lectură atentă a capitolelor arată că, de fapt, acest lucru nu este adevărat.

Deși filmul Lupul sur nu s-a bucurat de succes, cartea a continuat să se vândă și să fie dezbătută mult timp după apariția sa. Însă, chiar înainte de publicarea sa, Dunstan și Williams au început să dea de necazuri. „Am călcat pe nervi niște persoane foarte importante“, comenta Williams cu privire la teoria sa în octombrie 2011: „Nu este pe placul istoricilor tradiționali și nici al anumitor guverne. Am primit deja niște amenințări cu moartea.“[81] Însă nu au avut atât de multe probleme din partea istoricilor ucigași cât din partea finanțatorului lui Williams, Magnus Peterson, fondator al Weavering Capital – „binefăcătorul, susținătorul și cel care m-a însoțit cu prietenie în toate încercările și zbuciumurile acestui proiect“, după cum îl descrie Williams în mulțumirile pentru carte sau producător, după cum apare pe genericul filmului. Filmul a fost bine făcut și a implicat multe cheltuieli. „Printre participanți“, după cum arată Roger Clark, „se numără peste 50 de actori, 15 artiști ale căror voci au fost folosite și 60 de persoane pe partea de producție“, precum și un compozitor căruia i se mulțumește

pentru muzică și designerii folosiți pentru coperta și carcasa DVD-ului.[82] Însă criza financiară mondială care a izbucnit în 2008, dublată de faptul că filmul nu a reușit să se bucure de succes comercial, au provocat în curând probleme financiare. Cameramanii și alții care au lucrat la film nu au fost niciodată plătiți. Peterson nu a fost în stare să le restituie banii investitorilor săi. Fondul său de investiții s-a prăbușit în 2009, ceea ce a dus la percheziționarea casei sale din Kent de către Biroul pentru Fraude Grave. Au dat faliment o serie de companii implicate în finanțarea filmului: una dintre ele, Gerbil Films, a fost lichidată în august 2012, urmată de o alta, Lobos Gris (care în spaniolă înseamnă „Lupii suri") și apoi de Grey Wolf Media, care a fost executată silit pentru că nu și-a depus situațiile financiare doi ani la rând. În ianuarie 2015, Peterson a fost condamnat la 13 ani de închisoare pentru fraudă, fals, fals în acte contabile și comerț fraudulos. Investitorii au pierdut fonduri de aproape 350 de milioane de lire. Autoritățile britanice au spus că „se înfruptase bine din banii investitorilor", până la suma de 5,8 milioane de lire. I s-a interzis să mai lucreze în domeniul serviciilor financiare. Un alt ziarist de investigație, Laurence de Mello, a susținut că peste două milioane de lire din Weavering Capital fuseseră folosite pentru finanțarea Lupului sur.[83] „Desigur", adaugă Roger Clark, „nu există nici un indiciu că Gerrard Williams știa despre activitățile frauduloase ale dlui Peterson și trebuie să considerăm că a acceptat cu bună-credință ca acesta să finanțeze filmul." Însă rămân multe întrebări fără răspuns cu privire la rolul pe care l-a jucat Peterson în producția filmului.[84]

Însă ce era mai rău abia cum avea să urmeze. Pe 15 octombrie 2007, compania de producție a lui Williams, Gerbil Films Ltd, a semnat un contract cu un scriitor argentinian din Bariloche, Abel Basti, care avea ca obiect utilizarea cercetărilor acestuia în schimbul unei sume substanțiale de bani. Basti publicase deja o carte despre Hitler în Argentina și a mai publicat câteva, printre care El exilio de Hitler (2010), Los secretos de Hitler (2011) și Tras los pasos de Hitler (2014). Aceste lucrări au fost rezumate în 2012 într-o ediție în germană, Hitler überlebte in Argentinien (Hitler a supraviețuit în Argentina), editată de Stefan Erdmann și Jan van Helsing (de fapt, Jan Udo Holey, un autor care și-a împrumutat pseudonimul de la eroul care vâna vampiri din cartea lui Bram Stoker, Dracula). Fiu al unui autointitulat clarvăzător, van Helsing s-a remarcat prin publicarea a două cărți interzise în Germania pentru că răspândeau ură

rasială, precum și a altor publicații referitoare la teorii ale conspirației legate de Illuminati, de familia Rothschild, de francmasoni și de „Noua ordine mondială“ (fantezia conspirativă referitoare la o conducere mondială). Lucrările sale privind societățile secrete se vânduseră în sute de mii de exemplare până în 2005. A mai publicat lucrări privind atacurile de la 11 septembrie 2001, la Rudolf Hess, vaccinare, piramidele egiptene și la multe altele. De asemenea, Erdmann fost caracterizat de Biroul Federal pentru Protecția Constituției drept propagandist al Protocoalelor înțelepților Sionului în cercurile secrete.[85]

Se poate ca Basti să fi împărtășit aceste opinii sau nu, însă, de vreme ce a permis ca lucrarea să îi fie publicată de Erdmann și de van Helsing, implicit le aproba. În prefața sa la ediția germană, el avertiza cu privire la puteri întunecate care pregăteau o nouă ordine mondială și care ascundeau adevărul cu privire la supraviețuirea lui Hitler.[86] Americanii și britanicii, afirma el, îl ținuseră pe Hitler la putere, îl ajutaseră să fugă la sfârșitul războiului și răspândiseră mitul morții sale ca să evite să se compromită; și, într-adevăr, un puternic element antiamerican se resimte în unele pasaje ale cărții.[87] Opiniile lui Basti cu privire la fuga lui Hitler s-au format în anii 1990, când a luat o serie de interviuri mai întâi în Bariloche și apoi în alte părți din Argentina. Nici unul dintre cei intervievați nu a furnizat dovezi nemijlocite și care să corespundă între ele, din care să reiasă că l-au văzut cu adevărat pe Hitler și au vorbit cu adevărat cu el, iar unele dintre afirmațiile acestora păreau, ca să ne exprimăm frumos, puțin probabile, de exemplu cea a lui Alberto Vitale, care susținea că îl văzuse adesea pe fostul dictator în 1953 „purtând niște cizme uriașe și mergând cu o bicicletă neagră de damă din casă în casă ca să vândă ierburi“.[88]

Interviurile lui Basti cu Catalina Gomero, Jorge Batinic, Manuel Monasterio, Mar Chiquita, Araceli Méndez, Ingeborg Schaeffer, Jorge Colotto și Hernán Ancín, precum și declarațiile, clipurile video, fotografiile și copiile articolelor lui din ziare și două dintre cărțile lui, Hitler en Argentina și Bariloche Nazi, i-au fost predate lui Gerrard Williams ca parte a înțelegerii. Însă din momentul în care finanțatorul lui Williams a luat-o pe căi greșite, neplătindu-i lui Basti datorii scadente de 98 929 de dolari, conform mărturiei lui Williams, Basti a considerat contractul reziliat și i-a trimis lui Williams o notificare oficială pe 12 august 2009, prin care își

retrăgea acordul de a folosi materialele pe care i le dăduse. Williams nu a ținut cont de solicitarea lui Basti de a-i restitui materialele, așa că Basti i s-a adresat avocatului său de la Asociația Britanică a Ziariștilor, care i-a scris editurii sale pe 7 mai 2013, solicitând daune pentru plagiat, încălcarea dreptului de autor și un prejudiciu de 130 450 de dolari provocat de anularea unei serii de televiziune în care Basti investise această sumă de bani pentru preproducție, pentru că, de fapt, conținutul acesteia fusese dat publicității prin cartea și filmul lui Dunstan și Williams și deci îi fuseseră distruse pretențiile de originalitate și deci potențialul de comercializare. Este de reținut faptul că la sfârșitul filmului nu se menționează contribuția lui Basti. Avocatul lui Basti a menționat o afirmație din prefața cărții Lupul sur – „Autorii și-au petrecut ultimii cinci ani făcând cercetări pe acest subiect – călătorind în jurul lumii, luându-le interviuri martorilor oculari, dezgropând documente“ – și a comentat: „Aceasta este, desigur, o afirmație complet falsă“. Dunstan și Williams „își asumau merite care se datorau în principal eforturilor dlui Basti“.[89]

După lichidarea companiei de producție Grey Wolf Media, Williams a reușit să obțină 16 milioane de dolari de la History Channel pentru o serie de televiziune dedicată explorării ideii că Hitler trăise după război în Argentina. În ceea ce privește împrejurările morții lui Hitler, susținea History Channel, această investigație era „cea mai aprofundată și mai revelatoare din câte s-au pomenit“.[90] Costurile de producție erau mari, iar întreaga serie părea ingenioasă și profesionistă. Fiind produsă de Karga Seven Pictures, Pe urmele lui Hitler s-a transmis pe canalul History Channel vreme de trei sezoane a câte opt episoade fiecare, de pe 10 noiembrie 2015 și până pe 20 februarie 2018, după care serialul a fost întrerupt, în ciuda faptului că a avut în medie trei milioane de telespectatori pe episod. Avându-i ca protagoniști pe un anchetator al ONU pentru crimele de război ieșit la pensie, dr. John Cencich, care lucrase și la Tribunalul pentru crimele de război din Iugoslavia, pe actorul, star al unor programe de reality TV și detectiv particular Lenny DePaul, pe fostul agent CIA Bob Baer, pe practicantul de arte marțiale Tim Kennedy, pe istoricul James Holland, și, nu în ultimul rând, pe însuși Gerrard Williams, echipa emisiunii s-a plimbat prin Europa și America Latină, etalând „dosare de informații secrete date publicității“ și descoperind tuneluri ascunse prin care „se poate să fi“ scăpat Hitler, locuri în care „se poate“ să fi stat și locații care „se

poate să fi adăpostit dispozitive nucleare și care au avut după război legături cu naziștii“. În critica făcută serialului în revista Variety se scria: „Dacă telespectatorii ar lua o înghițitură de alcool ori de câte ori se folosește o expresie de genul «Se poate să fi fost…» sau «Este posibil ca Hitler să fi fost pe-aici» sau «Dacă a existat, de fapt, vreun buncăr», s-ar îmbăta criță până la a doua sau a treia pauză publicitară“.[91]

„Toate aceste povești despre buncărul lui Hitler care ni se tot spun...“, zice în fața camerelor Baer, fost agent al CIA-ului, „nu există nici o dovadă în sprijinul lor. Este cel mai mare mister al secolului XX.“ Toți istoricii profesioniști, guvernele, ziariștii, oamenii care au trăit războiul, susține History Channel, au fost implicați în „ceea ce s-ar putea să fie cea mai mare mușamalizare din istorie“. Însuși Williams întreabă retoric: „De ce nu ne spun adevărul?“ „Varianta pe care ne-o servește guvernul“, spune Baer, „este o minciună.“[92] Acesta este limbajul folosit în general de către adepții teoriilor conspirației: numai ei știu adevărul, numai ei au străpuns vălul cunoașterii „oficiale“. Este foarte distractiv, însă nu s-a prezentat nici măcar o singură descoperire în vreunul dintre cele 24 de episoade.[93] Când Baer spune „Nu există nici o dovadă că Hitler a murit în buncăr“, își declară pur și simplu propria ignoranță. Istoricii și biografii serioși au verificat de nenumărate ori dovezile. Ceea ce se prezintă în Pe urmele lui Hitler nu constituie nicidecum dovezi. Orice dovadă faptică existentă, după cum arată Roger Clark, este tot timpul interpretată excesiv în serial, supusă unor concluzii netemeinice sau folosită ca bază pentru pure speculații. Descoperirea faptului că o parte dintr-un craniu despre care se susținea că îi aparținuse lui Hitler și care s-a păstrat la Moscova nu era, de fapt, a lui Hitler este prezentată telespectatorilor drept o revelație hotărâtoare: craniul este înfățișat în primul episod din seria Pe urmele lui Hitler, după care se aude vocea lui Baer spunând că „probele medico-legale pe care le deținem par să demonstreze că Hitler a scăpat“. De fapt, omul de știință care a supus craniul unui test ADN, Nicholas Bellatoni, a spus în realitate că Hitler „sigur a murit în buncăr“. Hitler era un om bolnav în aprilie 1945, prea bolnav ca să îi reușească o fugă îndrăzneață. „Faptul că bucata de craniu nu îi aparține nu înseamnă că nu a murit în buncăr, ci pur și simplu înseamnă că ceea ce au luat de acolo nu era el.“ Însă Bellantoni, din motive întemeiate, nu apare deloc în Pe urmele lui Hitler.[94]

Când serialul chiar deschide drumuri noi, investigațiile sale se dovedesc castele de nisip. Se face mare tam-tam, de exemplu, în episodul 7, de o anchetă în stil militar a echipei de la Casa Inalco, din sudul Anzilor; un loc „secret“, „unde se poate să fi locuit Hitler“. Este extrem de izolat, se spune, și se poate să fie păzit de gărzi înarmate. Se află, de fapt, la o distanță de doar 250 de metri de drumul național, însă, se susține, se poate ajunge la el doar trecând un lac din apropiere, așa că membrii echipei, îmbrăcați în costume de scafandru, trec lacul înot și, deși nu găsesc gărzi înarmate, continuă să susțină că existau „încăperi subterane căptușite cu oțel, pe sub birouri“, în care se păstrau „cele mai importante și mai sinistre documente ale secolului“ XX. Însă serialul cu conține nici o imagine cu interiorul casei sau al birourilor, nici de deasupra, nici de dedesubt și, de fapt, vizitatorii pot intra în casă pe ușa din față și chiar fac asta destul de des. Încă o dată, totul este doar o insinuare, o sugestie și o invenție. Nu numai că nu există vreo dovadă că Hitler s-a aflat vreodată acolo, dar nu există dovezi că respectiva casă ar fi secretă sau îndepărtată.[95]

Într-unul dintre episoadele serialului Pe urmele lui Hitler, echipa susține că ar fi descoperit o declarație potrivit căreia Hitler ar fi fost, în 1947, la un spectacol de balet în orașul brazilian Cassino, cunoscut drept loc în care au trăit mulți foști naziști. Membrii echipei frunzăresc niște ziare locale de pe vremea aceea aflate în arhiva orașului și descoperă că a avut loc un spectacol de balet acolo în două seri. Nu se pomenește nimic despre Hitler. Însă Gerrard Williams trage concluzia că trebuie să fi avut loc și un al treilea spectacol, neconsemnat nicăieri. Dovada lui? Existența unei poezii franceze în care e lăudat baletul, care ar fi avut loc la o dată diferită de cele două spectacole publice anunțate. „Sunt uluit“, spune Williams. „A fost aici.“ În timp ce Hitler se uita la bogătașii din public, trebuia să se fi gândit: „Care dintre oamenii aceștia ar putea să fie în stare să ne ajute să ne întoarcem?“ Asta, arată Clark, este o pură „născocire plină de fantezie“. Nu există nici cea mai mică urmă de dovadă că Hitler ar fi fost acolo.[96] Serialul se afundă și mai mult în lumea fanteziei, amestecată cu speculații senzaționaliste, sugerând că Hitler s-a dus cu avionul în Columbia în 1948 împreună cu doi fizicieni care „aveau la ei planuri secrete pentru bomba V-3 Sky Rocket și toate rezultatele cercetărilor nucleare efectuate de către germani“. Urmează niște indicii care ne conduc la o mlaștină în care se spune că ar fi fost abandonat avionul. Însă nu reușesc să găsească nimic

după mai multe scufundări. „Este o mare dezamăgire“, mărturisește Baer ieșind din apă. Însă era o goană după himere de la bun început. Nu există absolut nici o dovadă în sprijinul afirmației că Hitler s-a dus cu avionul în Columbia din Argentina, asta dacă ar fi fost vreodată în Argentina. V-3 nu era o rachetă, ci o armă uriașă concepută ca să se tragă cu ea asupra Londrei de pe malul Canalului Mânecii; a fost distrusă de bombardierele Aliaților înainte de a fi putut deveni funcțională. Programul nuclear al naziștilor nu a ajuns nici pe departe să fie implementat vreodată și nici nu ar fi putut să o facă vreodată ținând cont de neputința lor de a-și procura materia primă necesară – problemă cu care Hitler s-ar fi confruntat într-o și mai mare măsură în America de Sud decât acasă, în Germania.[97]

VI

După cum a remarcat Roger Clark, „Lupul sur și Pe urmele lui Hitler fac parte dintr-o înfloritoare industrie creată în jurul lui Hitler“. Lupul sur este una dintre numeroasele cărți care semănă între ele, deși mai puțin ambițioase ca ea, care au apărut în ultimii ani și în care se prezintă ipoteza supraviețuirii, deși este unică prin faptul că a dat naștere unui cunoscut serial de televiziune. Recent se înregistrează o revenire deosebită în atenție a teoriilor supraviețuirii, după o lungă perioadă de relativă inactivitate, și este posibil ca la asta să fi contribuit exemplul cărții lui Dunstan și Williams, al filmului și al serialului TV. Toate aceste teorii se pretind a fi adevărate, spre deosebire de ficțiunile evidente și indiscutabile de diverse genuri. Însă, după cum arată Clark, „nu pot fi adevărate toate teoriile legate de supraviețuirea lui Hitler, pentru că se contrazic între ele. Însă se poate ca toate teoriile legate de supraviețuirea lui Hitler să fie neadevărate – și așa și sunt. Susținătorii acestora ne dau numai zvonuri și vorbe-n vânt. Aceștia nu sunt nici măcar de acord între ei cu privire la cum și când a fugit Hitler din Berlin, cum a plecat în străinătate, unde a locuit, ce a făcut și cum, când și unde a murit.“ În plus, nimeni nu a prezentat vreodată vreo fotografie a lui Hitler după 30 aprilie 1946, nici măcar a Evei Braun sau a vreunuia dintre presupușii copii ai lor. Și nu s-a găsit și nici nu a fost intervievat niciodată nimeni fie din tabăra Aliaților, fie din tabăra germană despre care se susține că i-ar fi ajutat să fugă.[98] Însă acest lucru nu i-a împiedicat pe adepții teoriilor conspirațiilor să continue să își folosească imaginația paranoidă, indiferent ce motive ar fi putut avea. Și în mod repetat instituții media credule anunță noi „descoperiri“ care „dovedesc“ că Hitler a fugit din buncăr, deși în realitate nu fac așa ceva.[99]

Scrierile privind fuga lui Hitler sunt pline de erori evidente, susținătorii teoriei supraviețuirii au tendința să își prezinte fiecare descoperire ca fiind opera lor exclusivă, astfel încât nu pare să conteze faptul că se contrazic între ei cu privire la atâtea aspecte importante. Simoni Renee Guerreiro Dias, de exemplu, este autoarea unei cărți în care susține că Hitler ar fi fugit în America Latină la sfârșitul războiului, dar nu la Bariloche: se pare că ar fi

trecut prin Paraguay și de-acolo în Brazilia, unde s-a stabilit în orașul Nossa Senhora do Livramento, de lângă Cuiabá, din Mato Grosso, unde a căutat comori îngropate, cu ajutorul unei hărți date de aliații de la Vatican. A avut o iubită negresă ca să își ascundă trecutul nazist și a trăit până la 95 de ani sub numele de Adolf Leipzig – Leipzig, susține Dias, a fost locul de naștere al compozitorului preferat al lui Hitler, J.S. Bach (de fapt, compozitorii lui preferați au fost Wagner și, în timpul războiului, Bruckner – nu pare să îi fi plăcut deloc Bach; iar Bach s-a născut la Eisenach, nu la Leipzig). „O călugăriță poloneză neidentificată a recunoscut un bătrân care era programat la operație într-un spital din Cuiabá la începutul anilor 1980 ca fiind Hitler și i-a cerut să plece de acolo – însă a fost certată de un șef care susținea că omul se afla acolo din ordinele Vaticanului.“ „Suspiciunile [autoarei] cu privire la Adolf Leipzig au crescut după ce i-a desenat electronic o mustață pe poza neclară a acestuia și a comparat-o cu fotografiile conducătorului nazist.“[100]

Judecând după multele mențiuni ale presupusului rol jucat de Vatican în această poveste, se pare că autoarea este motivată cel puțin în parte de o puternică aversiune față de Biserica Catolică. Este, într-un fel, o versiune a mitului supraviețuirii care provine din mediul anticlericalismului catolic. Și, într-adevăr, ceea ce este uimitor cu privire la noul val de teorii privind supraviețuirea lui Hitler este cum multe dintre acestea provin de la organizații, grupări sau persoane care condamnă religia, știința sau erudiția tradițională și care promovează cunoașterea alternativă de diverse genuri. Unii dintre adepții teoriilor conspirației privind supraviețuirea lui Hitler, de exemplu, provin din mediul ocult, dintre cei împătimiți de supranatural și de paranormal. În vreme ce această formă de cunoaștere alternativă s-a impus, chiar dacă într-o măsură mai mică, și în celelalte teorii ale conspirației analizate în cartea de față, ea a jucat un rol mult mai important în teoriile conspirației referitoare la supraviețuirea lui Adolf Hitler. Astfel, de exemplu, ipoteza fugii lui Hitler în Indonezia a fost lansată de Peter Levenda, un autor american printre ale cărui lucrări anterioare se numără Unholy Alliance: A History of Nazi Involvement with the Occult (Alianța nesfântă. Istoria implicării naziste în ocultism) (1994) și câteva cărți despre „vrăjitoria politică americană“. După ce a scris vreme de două decenii despre francmasoni, cabaliști și alte subiecte asemănătoare, a ajuns în 2012 la tema presupusei supraviețuiri a lui Hitler scriind Ratline: Soviet Spies,

Nazi Priests, and the Disappearance of Adolf Hitler (Ruta de evadare. Spioni sovietici, preoți naziști și dispariția lui Adolf Hitler), temă la care a revenit după doi ani, timp în care publicase o carte despre distrugerea turnurilor gemene de la World Trade Center din New York în 2001 – un subiect preferat al adepților teoriilor conspirației – cu The Hitler Legacy: The Nazi Cult in Diaspora, How It was Organized, How It was Funded, and Why It Remains a Threat to Global Security in the Age of Terrorism (Moștenirea lui Hitler. Cultul nazist din diaspora, cum s-a organizat, cum s-a finanțat și de ce continuă să fie o amenințare la adresa securității mondiale în epoca terorismului) (2014). În Ratline, Levenda îl identifică pe Hitler cu un doctor german care lucrase în Indonezia după război. Omul folosea numele de Georg Anton Pöch. „Indiferent cine era Pöch cu adevărat – ofițerul medical șef de la Salzburg Gau sau conducătorul celui de-al Treilea Reich – el a fost cu siguranță un nazist care a reușit să ajungă în Indonezia“, scria Levenda. Aici, se pare, Hitler (sau Pöch) s-a convertit la islam și s-a însurat cu o tânără localnică.[101] Cartea Ratline este vagă în privința aproape a tuturor detaliilor și este scrisă în mod evident să prindă la comunitatea ocultiștilor; nu se încearcă câtuși de puțin să se argumenteze în mod coerent și nu se jenează să prezinte zvonuri sau chiar dovezi clar false.

Mai detaliat este lungul eseu al lui Giordan Smith, „Fabricating the Death of Adolf Hitler“ („Moartea inventată a lui Adolf Hitler“), publicat pe website-ul ocultist Nexus Illuminati, care urmărește, la fel ca și cartea fostului doctor de la Spandau, Hugh Thomas, să prezinte diferențele de detaliu dintre amănuntele din dovezile și din mărturiile martorilor oculari cu scopul de a demonstra că nu s-au găsit niciodată cadavrele lui Hitler și al Evei Braun. La fel ca Thomas, Smith, un scriitor australian liber-profesionist, nu a mers ceva mai departe, însă este clar că obiecția lui de bază a constat în faptul că sinuciderea lui Hitler l-a pus pe conducătorul nazist într-o lumină mai puțin eroică. Trevor-Roper, declara Smith, le-a atribuit afirmații interlocutorilor lui, dintre care unii, precum aviatoarea Hanna Reitsch, au negat ulterior spusele și au insistat asupra faptului că Hitler „murise cu demnitate“. Investigația lui a făcut parte dintr-o conspirație britanică „care urmărea să consacre propaganda antinazistă ca adevăr istoric“. „Teoria sinuciderii era, de asemenea, o armă dintr-un război psihologic la adresa germanilor“ încercându-se convingerea lor că Hitler a fost laș și că trebuiau să se supună pașnic ocupației Aliaților.[102] Conținutul

revistei Nexus, fondată în Australia în 1986, și cel al website-ului Nexus Illuminati sunt descrise într-un recent sondaj cât se poate de serios legat de extrema dreaptă din Europa ca fiind „un amestec de teme ezoterice, conspirative și neonaziste“.[103] Nu putem spune despre toate website-urile ezoterice sau ocultiste că sunt de extremă dreapta sau neonaziste, bineînțeles, însă cele două categorii clar se suprapun la extreme.

Aici ocultismul pătrunde în mediul politic alternativ al extremei drepte. Pe măsură ce populismul a luat proporții în ultimii ani, acest mediu a început să exercite influență asupra a ceea ce era considerat odinioară mai degrabă drept conservatorism tradițional. Probabil că cea mai interesantă din noul val de lucrări privind supraviețuirea lui Hitler din acest punct de vedere este cartea Hunting Hitler (Pe urmele lui Hitler) (2014) a politicianului american de dreapta Jerome Corsi. Acest volum subțirel nu se bazează pe noi cercetări, ci mai mult pe Dunstan și Williams, pe cartea anterioară a lui Bezîmenski și pe informațiile furnizate de către cel pe care autorul îl descrie (oarecum incorect) drept „respectabilul istoric militar și ziarist Ladislas Farago“.[104] La fel ca alți adepți ai teoriilor conspirației, Corsi a folosit din plin rapoarte ale serviciilor secrete americane și altele de imediat după sfârșitul războiului. A susținut ceea ce deja devenise o modă, și anume că o sosie îi luase locul în buncăr lui Hitler pe 22 aprilie 1945. Adevăratul Hitler a fugit cu elicopterul în Austria și de acolo cu avionul la Barcelona, de unde a plecat cu submarinul în Argentina (deși, de fapt, devenise deja mai mult sau mai puțin imposibil să se treacă de blocada navală britanică din strâmtoarea Gibraltar).[105] Corsi s-a luat după Dunstan și Williams, susținând că Hitler s-ar fi ascuns într-un loc retras de pe malul lacului din apropiere de Bariloche, unde a trăit până la moarte împreună cu Eva Braun într-o vilă în stil bavarez care fusese construită pentru ei cu doi ani înainte (sugerând, oarecum puțin plauzibil, că Hitler își anticipa deja în 1943 înfrângerea în război). „Când a ajuns Hitler în Argentina“, scria el, „a găsit o comunitate germană entuziasmată de prezența lui acolo.“ (Ciudat, atunci, faptul că nu s-au găsit niciodată dovezi privind primirea pe care i-a făcut-o comunitatea.)[106]

Ce înseamnă aceste supoziții după părerea lui Corsi? Hitler, spune el, a fugit de justiție pentru că era protejat de Allen Dulles, șeful CIA, și de Juan Perón. Ambii aveau relații strânse cu capitalismul german, pentru că

Bormann în 1943 „implementase un plan prin care să se investească miliarde de dolari furați în… afaceri din Statele Unite și Argentina“.[107] Dulles a recunoscut faptul că național-socialismul era calea de urmat în viitor în lupta împotriva comunismului, a adus în Statele Unite specialiști naziști, precum expertul în rachete Wernher von Braun, și a cooptat serviciul nazist de informații în CIA. Însă naziștii aceștia și-au adus și propria ideologie cu ei și (cum și de ce, nu este clar) au încurajat acorduri de comerț liber (de un anumit tip) care au favorizat organizațiile mondiale, precum Organizația Mondială a Comerțului și Națiunile Unite, care amenințau să distrugă suveranitatea americană. Gradul supravegherii de către stat a cetățenilor americani care s-a instituit drept consecință ar fi fost, spune Corsi, „de neimaginat chiar și pentru naziști pe când se aflau în culmea puterii“, în vreme ce criticii guvernului și promotorii libertăților americane erau ridiculizați în loc să fie recunoscuți drept „Patrioții de la Partida de Ceai, care erau cu adevărat… După ce Hitler a fost lăsat să fugă din Berlin și să ajungă în Argentina cu submarinul, național-socialismul s-a dezvoltat în ceea ce reprezintă al Patrulea Reich în care ne-am transformat fără să vrem.“[108]

Astfel, în viziunea confuză a lui Corsi, fuga lui Hitler în Argentina devine un fel de simbol al relațiilor dintre establishmentul american, inclusiv al ambelor partide, democrat și republican, și nazismul german, a cărui moștenire a fost preluată în guvernul federal. Specialist în promovarea serviciilor financiare, Corsi devenise cunoscut în 2004 cu cartea Unfit for Command: Swift Boat Veterans Speak Out against John Kerry (Incapabil să conducă. Veteranii de pe navele de patrulare îl critică pe John Kerry) (2004), un atac la adresa faptelor din timpul Războiului din Vietnam ale candidatului democrat la prezidențiale, John Kerry, carte care a fost dur criticată ulterior de către veteranii care au luptat sub comanda lui Kerry.[109] Cartea s-a vândut în peste un milion de exemplare și a fost urmată de un șir de altele, în care se susținea că Partidul Democrat fusese corupt cu bani din petrolul iranienilor. În 2005, Corsi a publicat (împreună cu Craig Smith) Black Gold Stranglehold: The Myth of Scarcity and the Politics of Oil (Monopolul aurului negru. Mitul lipsurilor și politica petrolului), în care, potrivit textului de pe copertă:

Jerome R. Corsi și Craig R. Smith dezvăluie știința frauduloasă care i-a fost vândută poporului american pentru a-l înrobi – convingerea că petrolul este un combustibil fosil și o resursă limitată. Dimpotrivă, în carte se prezintă o cercetare de încredere, cunoscută în prezent mai mult de comunitatea științifică, potrivit căreia petrolul nu este consecința descompunerii dinozaurilor și a pădurilor preistorice. Mai degrabă este un produs natural al Pământului. Dovezile științifice citate de Corsi și Smith sugerează faptul că petrolul este produs tot timpul de către Pământ, foarte adânc în acesta, și este adus la adâncimi rezonabile de forța centrifugă a rotației Pământului.

Într-o altă carte, The Late Great USA – The Coming Merger with Canada and Mexico (Fosta măreție a SUA – apropiata fuziune cu Canada și cu Mexic) (2007), Corsi susținea existența unui complot birocratic care urmărea distrugerea suveranității americane și crearea unei versiuni transatlantice a Uniunii Europene.

Într-un alt bestseller al lui Corsi, The Obama Nation: Leftist Politics and the Cult of Personality (Națiunea Obama. Politica de stânga și cultul personalității) (2008), se spunea că Barack Obama, candidatul democrat la președinție, era un personaj politic de extremă stângă cu legături cu ideologia mișcării de eliberare a negrilor și conexiuni cu islamul, care încerca să submineze politica externă a SUA și puterea sa militară – titlul trebuie pronunțat cu accent american pentru a produce întregul efect de calambur dorit. Ca replică, echipa de campanie a lui Obama a emis o replică de 40 de pagini, prin care erau puse la îndoială multe dintre amănuntele cărții, care se numea „Nepotrivită pentru publicare“ și în care se declara:

Cartea lui nu este decât un șir întreg de minciuni care au fost discreditate de mult, fiind scrisă de un individ care a fost discreditat după ce a scris o carte asemănătoare ca să îi ajute pe George Bush și pe Dick Cheney să fie realeși în urmă cu patru ani… Adevărul este că există multe cărți pline de minciuni ca aceasta din lucrări încropite de pe internet ca să se facă bani de pe urma campaniei electorale.[110]

În 2008, Corsi a dat o mână de ajutor mișcării adevărului cu privire la atacurile de la 11 septembrie, care răspândește teoria conspirației potrivit

căreia turnurile gemene au fost distruse de elemente din guvernul SUA pentru a fi folosite drept pretext pentru invadarea Irakului.[111] Nu este de mirare că Corsi este și un „birther“*: în 2011 a publicat cartea Where's the Birth Certificate? The Case that Barack Obama is not Eligible to be President (Unde este certificatul de naștere? Motivele pentru care Barack Obama nu e eligibil pentru a fi președinte), o carte al cărei impact a fost oarecum știrbit de publicarea de către Obama a certificatului său de naștere în formă completă cu trei săptămâni înainte de apariția acesteia; mișcarea Birther urmărea discreditarea politicianul democrat de culoare, care a fost totuși reales în 2012 ca președinte al SUA. Corsi se laudă intens: în biografia lui de pe website-ul Tea Party, o organizație populistă de dreapta din Partidul Republican, denumită astfel după rebelii din 1773 care au militat împotriva taxelor impuse de puterea colonială britanică în perioada de dinaintea Războiului de Independență American, scrie că: „În ultimii cinci ani, dr. Cosi a avut în medie 100 de emisiuni de radio pe lună“. Dacă acest lucru este adevărat, asta înseamnă că trebuie să fi avut cel puțin trei transmisii pe zi.[112] Unele dintre emisiunile sale sunt disponibile online. În una dintre ele susține oarecum incoerent că „în ambele mele cărți despre Kennedy – pentru că cine l-a ucis de fapt pe Kennedy? – și în «Pe urmele lui Hitler» – pentru că dezvolt aceste teme și revin asupra lor și reanalizez informațiile eronate – uciderea lui Kennedy și fuga lui Hitler. Și evenimentele se leagă între ele. Apar aceleași nume – familia Dulles, CIA, OSS și familia Bush.“[113] Hitler, după părerea lui Corsi, era de orientare de extremă stângă și crease un sistem universal de sănătate, exact cum Obama a creat ulterior Legea privind îngrijire accesibilă (Obamacare); asemănările erau, susținea el, inevitabile. Deci, până la urmă, ceea ce voia de fapt Corsi era să îl eticheteze pe Obama drept nazist și să demonstreze că manipularea conspirativă din partea establishmentului american începuse din 1945 și continua încă. Nu îl interesa câtuși de puțin ce s-a întâmplat cu Hitler după ce a ajuns în Argentina.

Nu ar trebui să mire pe nimeni că Corsi a devenit un pasionat susținător al lui Donald Trump în campania acestuia încununată de succes de la alegerile pentru președinția Statelor Unite din 2016 și, după cum a arătat Alex Nichols, un critic ostil lui, „a lansat de la bordul Pizzagate zvonul, care s-a dovedit fals, potrivit căruia directorul de campanie al lui Clinton, John Podesta, avea o rețea de pedofilie sub o pizzerie din DC și s-a alăturat

încercărilor de a o diagnostica pe Hillary Clinton cu toate bolile, de la Parkinson la autism“. După victoria lui Trump, Corsi a fost numit într-o funcție editorială la InfoWars, devenind șeful biroului de la Washington în 2017, chiar dacă ulterior a părăsit organizația. InfoWars este un website de extremă dreapta de știri false deținut de adeptul teoriilor conspirației Alex Jones. Acesta a fost interzis pe câteva platforme de rețele sociale din cauză că a răspândit informații false, care în unele cazuri au condus la hărțuiri grave ale victimelor – „Pizzagate“ este un astfel de exemplu, pentru că proprietarul pizzeriei a început să primească amenințări cu moartea și, în cele din urmă, pe 4 decembrie 2016, un bărbat în vârstă de 20 de ani, Edgar Welch, a intrat în pizzerie înarmat cu o pușcă și a început să tragă crezând că îi salvează astfel pe copiii ținuți ostatici în pivniță (inexistentă) – din fericire, nu a fost rănit nimeni. Deși s-a dovedit că teoria nu era decât o farsă, a continuat hărțuirea, inclusiv printr-o tentativă de incendiere de pe 25 ianuarie 2019. Teoriile conspirației pot avea efecte reale.[114] În cea mai recentă carte publicată de Corsi, Killing the Deep State (Asasinarea statului paralel), sunt prezentate anchetele penale la care a fost supus președintele Trump de către procurorul Robert Mueller în cadrul unei ample conspirații prin care se urmărea înlăturarea sa din funcție și înscenarea unei lovituri de stat pentru a aduce ceea ce adepții teoriilor conspirației de dreapta din Statele Unite numesc „Noua ordine mondială“.[115]

Dar ne-am îndepărtat mult de mitul supraviețuirii lui Hitler.[116] Însă folosirea de către Corsi a mitului împotriva establishmentului se poate găsi și în cea mai bizară dintre teoriile privind supraviețuirea, și anume cea care începe cu expediția naziștilor „Noua Șvabie“ din Antarctica din 1938–1939. Aici pătrundem în lumea fantastică a unei alte comunități a cunoașterii alternative, lumea „OZN-iștilor“, adică a pasionaților de obiecte zburătoare neidentificate (OZN-uri). Folosind faptul că și naziștii cercetau propulsia rachetelor, avioanele de vânătoare cu reacție și alte tipuri de tehnologie militară avansată din timpul războiului, inclusiv aparate zburătoare cu reacție, cercetătorii militari ai SUA de OZN-uri cică i-ar fi asociat cu un așa-zis aparat zburător nazist care folosea tehnologie antigravitație și au speculat că ar fi putut să provină de la o bază nazistă din Antarctica, unde chipurile fugise Hitler la sfârșitul războiului și unde a murit după aceea și a fost înmormântat. Aceste aparate zburătoare fuseseră fabricate de Societatea Vril din Berlin, potrivit unor surse; un grup de ocultism format din naziști,

al cărui nume era inspirat din romanul scriitorului victorian Edward Bulwer-Lytton, Vril: The Power of the Coming Race (Vril: Puterea viitoarei rase) (publicat prima dată în 1871 sub numele de The Coming Race), care a fost considerat cel puțin în parte drept descrierea unui fapt empiric de către teozofiștii Madame Blavatsky și Rudolf Steiner. „Vril“ este termenul – evident o prescurtare a cuvântului „viril“ – folosit de Bulwer-Lytton ca să descrie sursa misterioasă a puterii, atât distructive, cât și de vindecare, folosite de Vril-ya, o rasă care trăia sub pământ și se pregătea să îl cucerească. În cartea lor din 1960, Le Matin des magiciens (Dimineața magicienilor), Louis Pauwels (discipolul magului rus George Gurdjieff) și Jacques Bergier, un exilat rus (ale cărui ultime cuvinte, rostite pe patul de moarte, se spune că ar fi fost: „Nu sunt o legendă“), au asociat Vrilul cu fizica nucleară și pe naziști, cu OZN-urile. Cartea a devenit celebră în anii 1960 și a dat naștere la alte fantezii care asociau nazismul cu știința și cu ocultismul.[117]

Ideile acestea proveneau din fascinația manifestată în cultura alternativă față de legăturile dintre nazism și ocultism, legături pentru care existau, de fapt, foarte puține dovezi, chiar și la extremele mai nebunești pseudoreligioase și pseudoștiințifice ale SS.[118] Alături de multe alte forme de cunoaștere alternativă, lumea OZN-urilor și a ocultismului a reușit să coincidă și să se suprapună în cărțile lui Maximillien De Lafayette, autorul Chronology of World War Two: Hitler in Berlin and Argentina and Nazis 1945–2013 (Cronologia celui de-al Doilea Război Mondial: Hitler în Berlin și în Argentina și naziștii 1945–2013) (2014), Hitler's Doubles: Photos, Proofs, Testimonies, Facts, Eyewitnesses (Sosiile lui Hitler: Fotografii, dovezi, mărturii, fapte dovedite, martori oculari) (2018) și Hitler's Visitors in Argentina from 1945 to 1985 (Musafirii lui Hitler din Argentina din 1945 și până în 1985) (2 volume, 2018–2020). Printre celelalte lucrări ale lui – lista acestora se întinde pe mai mult de 100 de pagini pe amazon.co.uk, iar el figurează online ca fiind autorul a peste 2 000 de cărți – se numără publicații cu privire la extratereștri de pe Pământ, precum 1921, Germany: Birth of the First Man-Made UFO (1921, Germania: Nașterea primului OZN făcut de om), Extraterrestrials Messages to Maria Orsic in Ana'kh Aldebaran Script to Build the Vril (Mesajele extratereștrilor către Maria Orsic în scriere Ana'kh Aldebaran ca să construiască Vrilul) (2014) și cărți

despre OZN-uri și supranatural, vrăjitorie, magie și ocultism. Într-o scurtă mențiune de pe RationalWiki se scrie că

Maximillien De Lafayette este un așa-numit „cercetător de OZN-uri“ și un susținător al astronauților antici care a apărut în Vânătorii de OZN-uri și în Extratereștrii antici [seriale americane de televiziune]. Potrivit unei femei care susține că este o fostă iubită a lui, el a fost de fapt un escroc care a republicat sub formă de cărți texte și fotografii adunate de pe internet.[119]

Indiferent dacă acest lucru este adevărat sau nu, Lafayette, deși pare să lucreze fără legătură cu vreo anumită grupare sau organizație (de fapt, pare puțin probabil să fi avut timp să se înscrie în vreuna, ținând cont de faptul că sigur își petrece fiecare clipă din zi scriind), prezintă interes tocmai pentru atracția, bună sau rea, pe care o exercită în rândurile cititorilor care consumă o mare diversitate de lucrări neoficiale, cam la fel cum persoanele care răspândesc o anumită teorie a conspirației au tendința să le creadă și pe celelalte.

De-acum am pătruns într-o zonă literară subterană ciudată în care locuiesc autori care se publică singuri sau postează online și pe care nimeni nu pare să îi ia în serios, deși par cel puțin să își câștige existența de pe urma lucrărilor lor. Mai există și alte personaje asemănătoare lui Lafayette, deși nici unul dintre ele nu este nici pe departe la fel de prolific. Probabil cel mai de seamă este Ernst Zündel (1939–2017), un german care a negat Holocaustul și care a fost închis de câteva ori pentru că a incitat la ură rasială și a fost deportat din SUA și Canada pentru activitățile sale. Zündel nu numai că a publicat o carte, OZN-urile: armele secrete ale naziștilor? (1974, sub pesudonimul de Christof Friedrich), susținând că farfuriile zburătoare (fliegende Untertassen) erau dispozitive de spionaj trimise de la baza nazistă subterană din Noua Șvabie, ci în 1978 a și invitat publicul să participe la o expediție ca să le găsească, biletul costând 9 999 de dolari. Deținătorii de bilete urmau să primească un permis oficial de căutător de OZN-uri și o listă cu instrucțiuni despre cum să le găsească. S-a spus că Zündel ar fi mărturisit într-un interviu telefonic:

„Mi-am dat seama că nord-americanii nu vor să afle lucruri noi. Vor să se distreze. Cartea a fost de distracție. Punând o poză a Führerului pe copertă și niște farfurii zburătoare ieșind din Antarctica, aveam ocazia să fiu invitat la emisiuni de radio și de televiziune. Vreo 15 minute dintr-o emisiune de o oră aveam să vorbesc despre chestii ezoterice… Și astfel aveam ocazia să vorbesc despre ceea ce voiam.“ „În cazul ăsta“, l-am întrebat, „îți menții cele scrise în cartea despre OZN-uri?“ „Uite“, mi-a răspuns, „există un semn de întrebare la sfârșitul titlului.“[120]

Așadar, pentru Zündel, povestea cu farfuriile zburătoare era un pretext ca să ajungă să vorbească în mass-media despre antisemitism și negarea Holocaustului. Încă și mai sinistru a fost Richard Chase, așa-numitul Vampir din Sacramento, un schizofrenic paranoic care a ucis șase persoane într-o lună în 1977, le-a băut sângele și le-a mâncat cadavrele. Chase a susținut că îi spuseseră să facă asta niște oameni din OZN-uri naziste și i-a cerut polițistului care îl ancheta să îi dea o armă cu radar ca să îi doboare și să îi pună să fie judecați în locul lui.[121]

Nu rămâne decât un mic pas de aici și până la a ne imagina că Hitler și naziștii, care la urma urmei, prin intermediul lui Wernher von Braun, au creat racheta V-2, nu au fugit în Antarctica, ci pe Lună sau chiar pe Marte. În 1992, cu ocazia sărbătoririi a jumătate de secol a bazei germane de pe Lună, ufologul bulgar Vladimir Terziski, președintele Academiei Americane a Științelor Disidente (instituție al cărei unic membru pare să fie el însuși), a susținut că Luna are atmosferă. Pentru a supraviețui, „sunt suficiente o pereche de blugi, un pulover și niște adidași“. Primul om care a ajuns pe Lună a fost german; americanii, desigur, nu au ajuns acolo în 1969, ci au înscenat totul într-un studio.[122] Aceste idei au fost preluate în filmul din 2012 Iron Sky, în care se prezenta o întreagă comunitate nazistă pe partea nevăzută a Lunii, descoperită întâmplător de astronauții americani în 2018. Conceput ca satiră politică, filmul atacă stereotipurile rasiale naziste, compară ideile naziste cu cele ale Tea Party și ale dreptei republicane și pledează în mod implicit pentru toleranță, pace și iubire într-o lume în care au ajuns să predomine valorile naziste. Filmul nu s-a bucurat de succes. În săptămânalul german Die Zeit se comenta: „Practic, nu există nimic bun în filmul acesta, nici subiectul, nici glumele, nici distribuția, nici remarcile

sarcastice și sigur nici dorința de a distruge tabuurile“.[123] Cu toate acestea, în 2019 a apărut o continuare a filmului realizată cu finanțare participativă.

VII

„Există o mare diferență“, arată Roger Clark, „între filmele de război proaste, dar plăcute, care sunt descrise ca opere de ficțiune, și filmele de război care pretind că sunt corecte din punct de vedere istoric și care își bat joc de adevăr.“[124] Este clar că mitul supraviețuirii lui Hitler este atrăgător pentru foarte mulți scriitori dintr-un mare număr de diverse motive. Însă toți aceștia fac parte, într-un mod sau altul, din comunități ale cunoașterii alternative. După cum observă Michael Butter, aici nu avem de-a face cu sfera publică, în care lumea are în general un mod comun de a înțelege ceea ce este adevărat și ceea ce nu este, ci cu „audiențe parțiale care au diverse concepții despre adevăr“.[125] Singurul lucru pe care îl au toate în comun este un dispreț față de ceea ce numesc „cunoașterea oficială“. Toate cred că mass-media mondiale, istoricii, ziariștii și aproape toți cei care au scris vreodată despre Hitler au fost înșelați printr-un complot isteț și făcuți să creadă că a murit când de fapt nu s-a întâmplat asta. Ocultiștii, amatorii de OZN-uri și submarine, birther-ii, truther-ii**, cei care cred în teoriile conspirației legate de JFK și de atacurile de la 11 septembrie, antisemiții și cei care neagă existența Holocaustului, neonaziștii și mulți alții constituie comunități de oameni care gândesc la fel și care își consolidează identitatea și menirea prin adunarea de detalii noi care să le crească reputația în rândul celorlalți membri. Aceste comunități de cunoaștere alternativă sunt în unele cazuri bine organizate, precum cei care neagă existența Holocaustului, în alte cazuri nu sunt aproape deloc organizate; se pot suprapune într-o anumită măsură, cei care cred în OZN-uri fiind totodată fascinați de ocultism sau birther-ii fiind de acord cu teoriile conspirației legate de atacurile de la 11 septembrie, însă în esență fiecare constituie o entitate aparte cu propriile website-uri, publicații, conferințe și convenții. Se poate ca unii să creadă cu adevărat ideile pe care le răspândesc, alții pot să le considere drept o ocazie de a înlătura neîncrederea în scopuri de divertisment, alții, pe de altă parte, pot să le exploateze cu cinism în scopuri de profit material sau de propagandă politică. Pentru unii este o ocazie de a pătrunde în niște lumi alternative sau paralele în care pot modela sau controla realitatea în loc să fie nevoiți să facă față problemelor complexe,

de nerezolvat. Se pot corecta consecințe istorice neplăcute, se pot îndrepta complicate dovezi încâlcite, pot fi create lumi fantastice și tărâmuri virtuale ale imaginației care pot compensa dificultățile și frustrările vieții de zi cu zi. Nu este de mirare faptul că realitățile virtuale – de la simplul bine și rău al Pământului de Mijloc al lui Tolkien până la raționamentele deductive ale Londrei victoriene și edwardiene a lui Sherlock Holmes – au devenit îndrăgite în lumea nesigură din punct de vedere politic și cultural de astăzi.[126]

În această lume de anxietate morală, Hitler și nazismul au devenit reprezentanți ai răului, ai infracțiunilor și ai răutății dincolo de orice scăpare morală, spre deosebire chiar și de Stalin, care îi are încă pe cei care îl apără arătând că a industrializat Rusia și a învins cel de-al Treilea Reich. Comunitățile cunoașterii alternative îl vizează pe Hitler pentru că este un personaj cultural ușor de recunoscut care va atrage o mare atenție, mai ales dacă apare o nouă teorie care pare să schimbe informațiile universal cunoscute și deci „oficiale“ legate de viața lui. Povestea pe care ne-o servește mitul supraviețuirii este simplă și ușor de digerat dacă lăsăm deoparte multele și variatele sale variante și excepții: Hitler nu a murit în buncăr, ci a fugit cu submarinul în Argentina – o poveste, s-ar putea susține, foarte adecvată pentru transmiterea sa pe internet. Ziaristul american specializat în știință Nicholas Carr a susținut de curând faptul că prin ciopârțirea informațiilor în bucăți mici, internetul încurajează „lectura pe fugă… gândirea distrasă și învățarea superficială“. Se încurajează astfel răspândirea de informații false, iar utilizatorii sunt descurajați să analizeze informații în mod critic, pentru că se mută din jumătate în jumătate de minut de pe un website pe altul.[127] Sigur că unele dintre analizele făcute de cititori pe website-ul amazon.co.uk sunt lungi, detaliate și cumplit de critice. Însă, din 480 de critici făcute de cititori pe website, 83% dau un calificativ de 4 sau 5 din 5 (și 87% din peste 500 de opinii ale cititorilor de pe amazon.com dau același calificativ). Este clar că cititorii critici și sceptici sunt în minoritate.

Unele dintre multele și diversele comunități de cunoaștere alternativă care au adoptat teoria supraviețuirii lui Hitler aparțin în mod clar unui mare mediu politic de extremă dreapta și sunt inspirate de convingerea că Hitler nu era genul de om care să moară într-un buncăr subteran făcând un amărât

de pact sinucigaș. Această dorință de a-l salva de josnicia adevăratei sale morți a conferit marii majorități a prezentărilor teoriei supraviețuirii o trăsătură aparte, care le face să difere semnificativ de multe alte teorii ale conspirației. Dacă luăm în serios pentru o clipă ideea fugii lui Hitler, este clar că trebuie să fi fost o conspirație de mari proporții în care s-au implicat întregul anturaj al lui Hitler din buncăr, mari părți din ce mai rămăsese din armata, din marina și din forțele aeriene ale Germaniei, elemente considerabile din establishmentul argentinian și foarte probabil și FBI și CIA – deși, dacă a existat, într-adevăr, o conspirație complexă dedicată fugii din buncăr, atunci de ce atâția dintre cei implicați, începând cu Joseph și Magda Goebbels, care trebuie să fi participat la complot, s-au sinucis în loc să încerce să profite de ocazie și să fugă împreună cu Hitler?

Indiferent cine a fost implicat, fuga ar fi trebuit să fi fost pregătită meticulos și să fie cunoscută de persoanele de la conducerea forțelor armate, iar șederea de lungă durată a lui Hitler în Argentina ar fi necesitat păstrarea absolută și pentru tot restul vieții a secretului de către toți cei implicați în realizarea și ascunderea acesteia, la fel ca și fuga sa din buncăr. Alți naziști de frunte aflați după război în exil în America de Sud, precum Adolf Eichmann sau Franz Stangl, au fost urmăriți, găsiți și prinși până la urmă. Cu toate acestea, nimeni dintre cei care ar fi făcut parte din conspirație fie din Germania, fie din Spania, fie din Argentina nu a pomenit vreodată nimic despre ceea ce se spune că ar fi făcut. Însă, pe de altă parte, nici o lucrare privind teoria supraviețuirii nu menționează nimic despre cei direct implicați, cu atât mai puțin să publice interviuri cu ei, amintiri sau conversații cu alții care s-ar fi aflat cu aceștia. Se repetă în acest tip de literatură faptul că Hitler și Eva Braun au fost înlocuiți de sosii în buncăr, însă nimeni nici măcar nu a indicat cine ar fi putut să organizeze sau să pună în aplicare înșelătoria, cu atât mai puțin să îi dea de urmă sau să îi pună întrebări. Cel mult lui Martin Bormann, în ciuda faptului dovedit că a murit la Berlin în ultimele zile ale războiului, i se atribuie, mai ales în Lupul sur, organizarea fugii lui Hitler și faptul că l-ar fi însoțit pe acesta în America de Sud, unde și-a trăit în tihnă anii de pensie. Complicii rămân personaje neclare; câțiva, precum pilotul căpitan Baumgat, sunt menționați, însă nu se spune nimic despre cine i-a recrutat și cum: ei pur și simplu apar. Deosebit de surprinzător este faptul că lipsesc ajutoarele apropiate ale lui Hitler, aghiotanții lui, asistenții și secretarele, care trebuie să fi jucat un rol

extrem de important în complotul menit să îl ajute să fugă, dacă a existat așa ceva. Aceasta este, până la urmă, o conspirație fără conspiratori.[128]

Motivul este evident: Hitler trebuie să își păstreze farmecul; el nu poate fi considerat instrumentul intenționat sau neintenționat al unui complot complicat; fuga trebuie să fi fost exclusiv opera sa. După cum afirmă Donald McKale:

Aproape de unul singur, Hitler a fost răspunzător de război. Din punctul de vedere al occidentalilor, războiul fusese o luptă pe viață și pe moarte cu întruparea omenească a Satanei, a Binelui împotriva Răului, a Dreptății împotriva Nedreptății. După cum susținătorii lui îl adoraseră plini de zel ca pe Führerul lor divin, la fel și dușmanii lui îi atribuiseră puteri demonice și supraumane. Nu se putea oare ca aceste trăsături, după cum suna raționamentul, să îi fi asigurat supraviețuirea?[129]

În ciuda unor gesturi de dezaprobare morală făcute de unii dintre susținătorii teoriei supraviețuirii, Hitler apare în poveste drept geniul care, prin mijloace necunoscute și de neînțeles, și-a pus la care propria supraviețuire și fugă. Hitlerul lui Abel Basti, de exemplu, pare că de-a lungul vieții a beneficiat de puteri cu mult mai mari decât cele ale muritorilor de rând. În anii când se afla la putere, spune Basti, „i-au trecut prin pat tinere necunoscute, actrițe, sportive și alte femei celebre“. Unity Mitford a rămas însărcinată cu el; la fel și Magda Goebbels; și la fel și campioana olimpică la aruncarea suliței Tilly Fleischer, a cărei presupusă fiică Gisela și-ar fi publicat la Paris memoriile sub titlul Adolf Hitler mon père (Adolf Hitler – tatăl meu), deși atât Gisela, cât și mama ei au negat în mod public în 1966 că ea, Gisela, ar fi scris cartea și au afirmat că mai mult ca sigur ea nu era copilul lui Hitler.[130] Literatura ocultă îl înzestrează cu puteri oculte; pasionații de OZN-uri îl descriu ca deținând o tehnologie extraordinar de sofisticată; neonaziștii îi atribuie capacitatea uimitoare de a evita să fie detectat și prins. Hitler apare în această literatură drept un om care a păcălit lumea făcând-o să creadă că a murit în 1945 și continuând să facă asta vreme de mulți ani după aceea. Este semnificativ faptul că Dunstan și Williams sunt aproape singurii susținători ai ideii fugii lui Hitler din buncăr care nu par să aibă o motivație politică sau care să nu îl admire

pe conducătorul nazist în vreun fel, iar cartea lor și cea a lui Cooper sunt singurele care menționează și pe altcineva în afara lui Hitler ca organizator al conspirației.

Și declarații că Hitler a fost văzut aparțin unei tradiții îndelungate de senzaționalism din presa de consum. Tabloidele cotidiene, precum National Enquirer și Police Gazette, au prosperat datorită „știrilor de senzație“ pe care alte ziare nu reușeau sau refuzau să le publice. Nu are importanță dacă lumea crede, de fapt, aceste povești; acestea sunt publicate ca formă de divertisment într-o tradiție care a existat nu numai în perioada de glorie a ziarului polic Gazette din anii 1950, ci și mai înainte, în presa de scandal din anii 1890, când Pulitzer și Hearst au dus un război al vânzărilor publicând povești din ce în ce mai senzaționale în ziarele lor; și în poveștile de groază pline de sânge și oase umane din epoca victoriană; și în ceea ce producea „Grub Street“ în secolul al XVIII-lea; și chiar și în secolul al XVI-lea, când proaspăt inventata tiparniță scotea foi volante în care se povesteau întâmplări neobișnuite. Miracole, fantome, toate soiurile de lucruri supranaturale și inexplicabile au constituit subiectele literaturii populare și ale poveștilor de-a lungul secolelor, iar povestea fugii lui Hitler poate fi privită drept o variantă actualizată a acestei tradiții, împodobită cu note de subsol, trimiteri la surse și declarații ale martorilor, care sunt dovada veridicității din ziua de astăzi. La fel ca internetul, presa consumată de mase în epoca telegrafului și a telefonului a depășit granițele lingvistice pentru că agențiile de știri au răspândit poveștile în toată lumea, iar Hitler, un personaj recunoscut global, a reprezentat carne de tun pentru știrile de senzație din întreaga lume.

Într-o cultură politică democratică, povestea a căpătat pentru unii o semnificație politică care este asociată cu neonazismul și antisemitismul pentru că a fost combinată cu o convingere mai generală potrivit căreia lumea de după 1945 a informațiilor „oficiale“ a ascuns adevărul despre război, Holocaust, partidul nazist și despre conducătorul său. Susținătorii mitului supraviețuirii lui Hitler sunt adesea personaje lipsite de putere, care își câștigă existența din sau chiar dincolo de periferia lumii jurnalismului, a colectării obiectelor de artă, a politicii sau a lumii academice și care încearcă să pătrundă în acestea. În acest sens, și ei continuă o tradiție de zvonuri și de cunoaștere alternativă care datează într-adevăr de foarte mult

timp. Poate că internetul a permis ca această lume de pseudoinformații subterane să se răspândească mai mult și mai repede decât înainte, însă, în privința conținutului, nu reprezintă ceva foarte nou. De fapt, se încadrează foarte bine într-un context care este foarte vechi – cel al marelui conducător care, chipurile, înșală moartea și continuă să trăiască în secret servind drept inspirație susținătorilor săi, precum anticul rege britanic Arthur, împăratul german medieval Frederic Barbarossa sau chiar împăratul francez Napoleon, despre care s-a spus de curând că a fost văzut într-un restaurant corsican.[131]

După cum concluzionează Roger Clark, mitul supraviețuirii lui Hitler a convins mii de oameni – chiar, prin intermediul transmiterii sale sub forma unui serial de televiziune lung și bine realizat, milioane de oameni – că este corect să nu ții cont de părerea unor istorici de renume și erudiți pe motiv că sunt niște mincinoși și escroci, în ciuda disprețului și a derâderii manifestate față de asemenea teorii de persoane care chiar au cunoștințe în domeniu. Și continuă:

Adepții teoriilor conspirației poluează fântâna cunoașterii – exploatându-i și tratându-i cu aroganță pe cei cu mai puține studii și mărindu-le ignoranța. Ei îi încurajează pe oameni să nu creadă în lucrările oamenilor de știință și distrug reputațiile istoricilor legitimi… Dacă afectăm credibilitatea cărților și a filmelor bine documentate, atunci înlocuim realitatea cu niște mituri. Dacă istoricii serioși se înșală în privința morții lui Hitler – și el chiar a continuat să trăiască mulți ani după 1945 – atunci probabil că s-au înșelat cu privire la tot, inclusiv la Holocaust. Este supărător să vezi cât de mulți dintre cei care cred în supraviețuirea lui Hitler sunt și antisemiți și neagă Holocaustul. Falsa istorie face rău. Este o jignire la adresa veteranilor de război și a milioanelor de victime ale naziștilor. Este ofensator să sugerezi că Hitler s-a retras în vreun loc de refugiu cu complicitatea Aliaților occidentali. Hitler și lacheii lui sunt astfel descriși drept niște superoameni șireți și înzestrați care i-au întrecut în deșteptăciune pe dușmanii lor. Führerul, suntem împinși să credem, nu a fost învins niciodată.[132]

În unele versiuni, teoriile conspirației, chiar și cele în care se susține că Hitler a continuat să trăiască după 1945, pot părea relativ inofensive. Cu

siguranță că nu toate sunt determinate de interese politice dăunătoare. Însă toate au în comun un scepticism radical, dar naiv într-un anume fel, care pune la îndoială nu numai validitatea concluziilor la care au ajuns cercetările istorice meticuloase și obiective, ci și însăși ideea de adevăr. Și, odată ce se discreditează asta, se pune la îndoială posibilitatea organizării societății în mod rațional și pe baza unor decizii justificate și bine documentate.

Din cuvântul englezesc birth, care înseamnă „naștere“, desemnează o persoană care crede sau promovează opinia greșită că fostul președinte al SUA Barack Obama s-a născut în afara Statelor Unite și că, în consecință, nu ar fi avut dreptul să devină președinte, conform Constituției SUA. (n.tr.)

Termenul provine din englezescul truth care înseamnă „adevăr“ și desemnează o persoană care nu crede în explicația general acceptată a unui eveniment sau a unei situații, ci consideră că este consecința unui plan secret conceput de niște persoane care dețin puterea. (n.tr.)

Concluzie

Teoriile conspirației există din vremuri imemoriale, însă abia în ultimele câteva secole, și mai ales începând de la Iluminism și Revoluția franceză, au căpătat caracteristicile cu care suntem atât de obișnuiți în ultimii ani, când s-au răspândit încontinuu prin noile mijloace de comunicare în masă și apoi pe internet și în lumile fictive ale serialelor de televiziune și ale filmelor de la Hollywood. Ele constituie, în multe privințe, rezultatul științei și al erudiției moderne, părând să folosească structurile și metodele de argumentare ale acestora, însă contestându-le totodată cu vehemență. Le înfățișează consumatorilor lor o lume în alb și negru, cu eroi individuali, de obicei nedoriți de societatea convențională, care se luptă împotriva condițiilor nefavorabile ca să divulge adevărul, și cu ticăloși colectivi, care au de obicei poziții de putere și care fac tot posibilul să ascundă adevărul. Pe fondul ambiguităților vieții reale, schițează imaginea absoluturilor morale, a binelui și a răului, o imagine care este mai ușor de înțeles și, din acest motiv, mai interesant și mai palpitant de ilustrat decât complexitatea gri a realității bine dovedite. Cititorul, telespectatorul și spectatorul de cinema se pot simți satisfăcuți de faptul că se identifică cu eroul intrepid, pentru că el sau, mai rar, ea străpunge vălul de mister așternut de autorități și îi demască pe complotiștii și conspiratorii care dirijează evenimentele în propriul avantaj.[1]

Compilatorii și consumatorii Protocoalelor înțelepților Sionului descoperă un adevăr de fond cu privire la forța răului din spatele tragediilor și a dezastrelor din istoria mondială: evreii. După părerea susținătorilor mitului cuțitului înfipt în spate, eroicele trupe germane care s-au luptat cu vitejie pe frontul de est sunt trădate în țară de revoluționarii socialiști, a căror mârșăvie ascunsă este demascată într-un târziu. Potrivit adepților teoriei conspirației legate de incendierea Reichstagului, făptașii naziști sunt trași la răspundere în cele din urmă după ce vreme de decenii susținătorii lor au reușit să îi convingă pe istorici că nu erau vinovați de incendierea parlamentului german, cu tot ce a urmat. Potrivit susținătorilor ideii că Rudolf Hess le aducea britanicilor o ofertă care ar fi putut să ducă la încheierea celui mai distrugător război, sunt divulgate în cele din urmă

mașinațiunile establishmentului, în frunte cu Churchill. Potrivit părerii majorității celor care cred în teoria potrivit căreia Hitler a fugit din buncăr, după care a trăit și în cele din urmă a murit liniștit în Argentina, se restabilește în mod triumfător reputația de geniu a conducătorului nazist, pătată de afirmația Aliaților că a avut parte de o moarte jalnică prin sinucidere când Armata Roșie intrase deja în Berlin.

Multe teorii ale conspirației au în comun o insinuare neadevărată care echivalează cel puțin în mințile unora dintre cei care le furnizează, în anumită măsură, cu niște iluzii: dacă evreii nu ar fi conspirat din umbră, atunci, potrivit antisemiților conservatori, nu am avea relele moderne ale liberalismului, egalitatea, libertatea de gândire și laicizarea; dacă armata germană nu ar fi fost înjunghiată pe la spate, potrivit naționaliștilor germani, ar fi câștigat Primul Război Mondial sau cel puțin i-ar fi silit pe Aliați să fie de acord cu niște condiții rezonabile de pace; dacă Reichstagul nu ar fi fost incendiat de naziști, potrivit comuniștilor sau succesorilor lor de stânga, atunci democrația de la Weimar ar fi supraviețuit și Holocaustul nu ar mai fi avut loc; dacă ar fi fost încununată de succes misiunea de pace a lui Hess, potrivit naționaliștilor britanici, nostalgicilor imperialismului și ai pacifismului, atunci s-ar fi sfârșit cel de-al Doilea Război Mondial, ar fi fost salvate milioane de vieți, s-ar fi păstrat Imperiul Britanic și, din nou, s-ar fi evitat Holocaustul; dacă lumea și-ar fi dat seama că Hitler și-a păcălit inamicii și a fugit din buncăr, atunci, potrivit admiratorilor săi, am ști ce mare geniu și cât de viteaz și de eroic a fost cu adevărat – sau, alternativ, potrivit unora, am fi putut să îl dăm pe mâna justiției pentru crimele pe care le-a săvârșit. Afirmațiile celor care cred în teoriile conspirației cum că au descoperit adevăruri nerecunoscute sunt însoțite adesea de afirmații că s-ar fi realizat posibilități negândite.[2]

Teoriile conspirației, după cum a remarcat Michael Butter, încep întotdeauna cu sfârșitul unui anumit eveniment. Ele încep punând întrebarea cui bono? – cine beneficiază de pe urma evenimentului? Cine a avut de câștigat trebuie și să fi provocat evenimentul. De pe urma Revoluției franceze au beneficiat evreii, francmasonii, Illuminati, deci ei trebuie să o fi declanșat; răspândirea liberalismului în Europa secolului al XIX-lea a dus la emanciparea evreilor, deci ei trebuie să se fi aflat la originea lui. În multe cazuri acest mod de a gândi a deschis porțile imaginației și ale denaturărilor

din dorința de a asigura o aparentă susținere empirică a unor idei preconcepute rasiale, religioase sau politice; astfel se exagerează și se denaturează prezența la conducerea mișcărilor comuniste și socialiste de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX a unor persoane de origine evreiască până când aceste mișcări ajuns să fie descrise ca fiind exclusiv de inspirație evreiască, expresia unei conspirații mondiale care urmărește să submineze ordinea tradițională a lucrurilor. În loc să fie nevoiți să discute despre idei precum socialismul sau comunismul, teoriile conspirației le permit antisemiților să le respingă ca fiind consecința mașinațiunilor malefice ale unui complot al evreilor. Când nu există dovezi, își face apariția invenția: naționaliștii de dreapta din Germania dinainte de 1914, de exemplu, au susținut că liderii mișcării feministe, pe care îi acuzau de subminarea familiei germane, sabotarea patriarhatului și scăderea natalității, erau toți evrei, deși, în realitate, aproape nici unul dintre ei nu era.[3] Țăranii harnici din Germania, sărăciți de crizele economice, fie din anii 1870, fie din anii 1920, pe care nu erau în stare să le înțeleagă, s-au agățat ușurați de afirmația făcută de politicienii antisemiți potrivit căreia de vină erau manipulările bancherilor evrei din marile orașe. În acest fel, complexitățile greu de înțeles ale politicii și societății sunt reduse la o formulă simplă, pe înțelesul tuturor.

Într-un mod asemănător, a părut evident că beneficiarii reali de pe urma înfrângerii Germaniei din Primul Război Mondial au fost liberalii, democrații și socialiștii germani, care au preluat frâiele puterii la Revoluția din 1918 și după aceea au condus Republica democratică de la Weimar: aceasta înseamnă că ei înșiși trebuie să fi fost de vină pentru înfrângere. Nu putea să existe nici un fel de îndoială cu privire la cine a profitat de pe urma incendierii Reichstagului. Hitler și naziștii au fost în mod atât de evident profitorii, pentru că asta le-a permis să facă primul pas decisiv către instaurarea propriei dictaturi pe o bază cvasilegală, încât părea dincolo de orice îndoială faptul că ei declanșaseră incendiul. Ideologia marxistă îi învăța pe comuniști să caute adevărurile ascunse – propriile interese din spatele politicii democratice liberale, de exemplu –, iar Stalin, în calitate de șef al comunismului mondial, era un susținător la scară largă al teoriilor conspirației, deci nu este de mirare că Stalin poate fi găsit în spatele afirmațiilor că naziștii au declanșat Incendiul de la Reichstag, Rudolf Hess a fugit în Anglia la ordinul lui Hitler ca să încheie o pace separată, iar Hitler

a rămas în viață după episodul buncărului, indiferent cât de mult s-au schimbat aceste teorii ale conspirației față de varianta lor rusească originală. După cum propaganda Aliaților a profitat de faptul că l-a considerat pe Hess nebun, la fel și ordinea postbelică instaurată de Aliați a profitat de defăimarea lui Hitler ca fiind un laș și un ratat a cărui sinucidere în buncăr nu a fost nici pe departe un gest demn de admirație. În astfel de cazuri, întâmplările „adevărate", ascunse atâta vreme, au fost divulgate de autorii teoriilor conspirației ca să submineze credibilitatea „establishmentului" și ca să ne arate un alt mod de interpretare a istoriei prin care s-ar reabilita cei precum Hess sau Hitler, pe care dovezile „oficiale" i-au discreditat până acum.

Teoriile conspirației manifestă o puternică obsesie față de detalii, care îmbracă uneori forma sublinierii unei dovezi mărunte care capătă astfel proporții uriașe, și sprijinirea afirmațiilor prin etalarea unor ediții documentare pseudoerudite și pseudoacademice și a unor nesfârșite note de subsol. Când analizează dovezile reale, adepții teoriilor conspirației nu acceptă faptul că micile inadvertențe provin din greșeli de relatare sau din mici greșeli de alt fel (cum ar fi faptul că ceasurile fuseseră reglate la ore puțin diferite): astfel de inadvertențe, după părerea adepților teoriilor conspirației, trebuie să fi fost concepute cu intenția de a induce în eroare. Astfel teoria conspirației trebuie să fie superioară variantei „oficiale" a unui anumit eveniment, pentru că justifică inadvertențele. Dacă martorii susțin „varianta oficială", probabil că o fac pentru că mint, fie pentru că sunt implicați și ei în conspirație și nu vor să fie deconspirați, fie – o temă frecventă a teoriilor conspirației – pentru că sunt șantajați. În multe cazuri, martorii care ar fi putut să spună adevărul (așa cum îl văd adepții teoriilor conspirației) au murit sau au fost uciși sau, ca în cazul lui Martin Bormann ori al lui Heinrich Müller, pur și simplu au dispărut. Dacă nu există actele care dovedesc teoria conspirației, atunci acestea trebuie inventate – iar falsificarea este un fapt care apare în fiecare din teoriile conspirației, după cum am văzut, începând de la Protocoalele înțelepților Sionului. Fie au dispărut în mod misterios, fie au fost ascunse sau distruse în mod intenționat. Teoria în sine nu se schimbă niciodată, indiferent câte așa-zise dovezi noi ar apărea. Orice nouă descoperire este luată în calcul doar dacă este în sprijinul unei explicații conspirative a unui eveniment. Dovezile adevărate care contrazic o anumită teorie a conspirației sunt de obicei

ignorate sau evitate.[4] Dacă nu sunt, adepții teoriilor încearcă adesea să le discrediteze susținând motive ascunse sau interese proprii ale celor care le-au generat sau le-au furnizat.

Actuala proliferare și, în unele cazuri, reapariție a teoriilor conspirației cu privire la Hitler face parte dintr-un curent mult mai amplu, în interiorul căruia s-au întâlnit tot mai multe influențe menite să șteargă linia de demarcație dintre adevăr și ficțiune; sau poate, mai degrabă, să prezinte „adevăruri“ alternative, dintre care fiecare pretinde a corespunde realității și își prezintă propria panoplie de cvasidovezi în sprijinul propriilor afirmații. Fiecare comunitate de cunoaștere alternativă are propriul adevăr; uneori, precum în cazul propagatorilor teoriilor conspirației legate de supraviețuirea lui Hitler, de fuga lui Hess, de Incendierea Reichstagului sau de legenda înjunghierii pe la spate, există multe afirmații divergente în paradigma generală conspirativă, deși rareori se ceartă între ei adepții teoriilor conspirației, aceștia preferând în schimb să își canalizeze atacul asupra a ceea ce denumesc „cunoaștere oficială“ sau istorici „tradiționaliști“. Însă nu pot exista cu privire la ceva mai multe afirmații adevărate opuse; nu poate să existe decât un singur adevăr, chiar dacă acesta poate să fie uneori greu de verificat. Printre trăsăturile cele mai îngrijorătoare ale teoriilor conspirației se numără aparenta convingere că, de fapt, nu contează dacă acestea sunt adevărate sau nu. Însă, de fapt, contează. Este greu să descoperi ce s-a întâmplat cu adevărat în trecut: asta implică multă muncă, analizarea directă a dovezilor, presupune să fii dispus să îți schimbi părerea, implică o abandonare a propriilor idei preconcepute când te afli în fața unor dovezi care demonstrează contrariul. Însă se poate realiza, chiar și într-o epocă precum cea de astăzi, în care paznicii formării de opinii sunt ocoliți prin intermediul internetului și acum oricine își poate prezenta opiniile în sfera publică, indiferent cât de bizare sunt acestea. Rețelele de socializare au început să vadă problema, însă până la urmă singura modalitate de a stabili ce este adevărat și ce e fals este cercetarea meticuloasă. Studiile de caz prezentate în cartea de față reprezintă o modestă contribuție în acest sens.

Mulțumiri

Cartea de față se datorează în primul rând organizației Leverhulme Trust, care mi-a susținut cu generozitate munca de cercetare printr-o bursă pentru proiectul „Conspirație și democrație“, în cursul căruia am fost principalul cercetător din 2013 până în 2018. Le sunt extrem de recunoscător reprezentanților organizației și personalului său administrativ, precum și directorului ei, profesorul Gordon Marshall, care au avut încredere în proiect. Port o mare recunoștință personalului care gestionează bursele de cercetare de la Universitatea Cambridge și Centrului de Cercetare în Arte, Științe Umaniste și Sociale de la Cambridge și mai ales directorului său de atunci, profesorul Simon Goldhill, pentru sprijinul lor neprețuit la organizarea și coordonarea programului. O sursă de stimulare continuă mi-au fost colegii cercetători: prof. David Runciman și prof. John Naughton, și cercetătorii postdoctorali din program, dr. Hugo Drochon, dr. Tanya Filer, dr. Rolf Fredheim, dr. Rachel Hoffman, dr. Hugo Leal, dr. Nayanika Mathur, dr. Andrew McKenzie-McHarg și dr. Alfred Moore; am învățat foarte multe din prezentările lor din cursul atelierelor multidisciplinare din fiecare miercuri dimineața, care mi-au oferit repetate momente de entuziasm intelectual. Le datorez mult tuturor și sper să găsească interesantă această contribuție a mea la discuția noastră. Numeroșii lectori și parteneri de proiect au venit cu o uriașă diversitate de idei, multe dintre care se regăsesc în cartea de față. Le sunt profund îndatorat tuturor, dar mai ales lui Michael Hagemeister, lui Michael Butter și lui Claus Oberhauser. Hugo Drochon și Andrew McKenzie-McHarg au citit o variantă inițială a cărții și mi-au făcut multe sugestii ca să o îmbunătățesc. Roger Cook a avut bunătatea să mă informeze cu privire la Hunting Hitler. Personalul de la arhiva ziarului The Times (Știri Marea Britanie) mi-a pus la dispoziție hârtiile lui Philip Graves și m-a ajutat să le înțeleg. Biblioteca Universității Cambridge, ca întotdeauna, s-a dovedit a fi o adevărată comoară cu lucrări necunoscute despre multe subiecte abordate în cartea de față și datorez multe bunătății angajaților ei. În etapele de început ale proiectului, Colegiul Wolfson, de la Cambridge, mi-a pus la dispoziție spațiul și cele necesare scrisului. Agentul meu, Andrew Wylie, și șeful biroului de la Londra, James Pullen, au găsit edituri din mai multe țări dornice să publice cartea. Editorul

meu de la Penguin, Simon Winder, m-a încurajat și m-a sfătuit cu generozitate. Sarah Day a fost un redactor meticulos, iar Cecilia Mackay m-a ajutat cu ilustrațiile. Ruth Pietroni a supravegheat procesul de producție, Pat Rush și Kit Shepherd au fost corectoare atente, iar Marian Aird a compus indicele. Christine Corton a avut bunătatea să citească probele de tipar, sesizând greșeli care mie îmi scăpaseră și m-a sprijinit cât timp am scris și m-a împins să trec linia de sosire. Le rămân recunoscător tuturor.

Biblioteca Bodleian (de la Oxford) mi-a dat un exemplar, imposibil de obținut din altă parte, al lucrării lui James Murphy. Fragmente din Capitolul 3 au apărut inițial în London Review of Books vol. 36, nr. 9 (8 mai 2014), pp. 3–9, și mulțumesc pentru că mi s-a permis să le reproduc în cartea de față.

Richard J. Evans

Barkway

Hertfordshire

iunie 2020

Lista ilustrațiilor și a autorilor fotografiilor

p. 20. Protokolle der Weisen von Zion: Die größte Fälschung des Jahrhunderts! (Protocoalele înțelepților Sionului: Falsul secolului!), editată de Johann Baptist Rusch dintr-un manuscris realizat probabil de cu-noscutul sionist Saly Brauschweig, publicat în Elveția, 1933. Colecție privată.

p. 62. Der Dolchstoss (Cuțitul înfipt în spate): coperta revistei naționaliste germane de dreapta Süddeutsche Monatshefte, publicată în München, aprilie 1924. akg-images/Alamy.

p. 108. Broșură publicată în 1933 de Adolf Ehrt, în care Incendierea Reichstagului este prezentată ca fiind consecința unei conspirații prin care se urmărea instaurarea dictaturii „bolșevismului evreiesc“ în Germania. Ehrt era șeful biroului pentru „apărarea împotriva mișcării ateiste marxisto-comuniste“ al serviciului de presă al Bisericii Evanghelice Germane. Bărbatul cu șapcă de pânză din dreapta imaginii este Marinus van der Lubbe, care a fost arestat la locul incendiului. Colecție privată.

p. 150. Resturile avionului Messerschmitt ME-110 al lui Rudolf Hess de la Floors Farm, Eaglesham, East Renfrewshire, din Scoția, mai 1941. Avionul s-a prăbușit după ce Hess sărise din el cu parașuta. Hulton Archive/Getty Images.

p. 204. Imaginea lui Adolf Hitler realizată în iunie 1944 de Eddie Senz, specialist în machiaj, pentru Oficiul Serviciilor Strategice al SUA, pentru a arăta cum s-ar fi putut deghiza Hitler ca să fugă. UIP/Getty Images.

Note

[1]. Michael Butter, „Nichts ist, wie es scheint“. Über Verschwörungstheorien (Frankfurt am Main, 2018), pp. 22–29. A se vedea și Michael Barkun, A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America (Berkeley, CA, 2003).

[2]. Joseph E. Uscinski, „Down the Rabbit Hole We Go!“, în idem (ed.), Conspiracy Theories and the People Who Believe Them (New York, 2019), pp. 1– 32, la p. 1.

[3]. Citat în Luke Daly-Groves, Hitler’s Death: The Case against Conspiracy (Oxford, 2019), p. 25.

[4]. Alec Ryrie, Unbelievers: An Emotional History of Doubt (Londra, 2019), p. 203.

[5]. Barkun, A Culture of Conspiracy. Ideea lui Barkun că, atunci când cele două tipuri de teorii ale conspirației fuzionează, ele formează un al treilea tip, „teoria superconspirației“, mi se pare inutil de derutantă.

[6]. Linda von Keyserlingk-Rehbein, Nur eine „ganz kleine Clique“? Die NS-Ermittlungen über das Netzwerk vom 20. Juli 1944 (Berlin, 2018).

[7]. Cu privire la această abordare, a se vedea David Welch, The Hitler Conspiracies: Secrets and Lies behind the Rise and Fall of the Nazi Party (New York, 2013).

1. AU FOST PROTOCOALELE UN „MANDAT DE GENOCID“?

[1]. Butter, „Nichts ist, wie es scheint“, pp. 164, 166.

[2]. Norman Cohn, Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion (Londra, 1967); citat de la p. 13. Investigația de pionierat a lui Cohn, deși întrecută de cercetările

mai recente din multe puncte de vedere, rămâne o lucrare clasică pe această temă.

[3]. Alex Grobman, License to Murder: The Enduring Threat of the Protocols of the Elders of Zion (New York, 2011).

[4]. Eva Horn și Michael Hagemeister, „Ein Stoff für Bestseller“, în idem (ed.), Die Fiktion von der jüdischen Weltverschwörung. Zu Text und Kontext der „Protokolle der Weisen von Zion“ (Göttingen, 2012), p. xviii; Hannah Arendt, The Origins of Totalitarianism (Londra, 2017), p. xix; Robert Wistrich, A Lethal Obsession. Anti-Semitism from Antiquity to the Global Jihad (New York, 2010), p. 158.

[5]. Alexander Stein, Adolf Hitler – Schüler der „Weisen von Zion“ (ed. Lynn Ciminski și Martin Schmitt, 2011 [1936]), pp. 32, 289.

[6]. Walter Laqueur, Russia and Germany: A Century of Conflict (Londra, 1965), p. 103.

[7]. David Redles, „The Turning Point: The Protocols of the Elders of Zion and the Eschatological War between Aryans and Jews“, din Richard Landes și Steven T. Katz (ed.), The Paranoid Apocalypse: A Hundred-Year Retrospective on The Protocols of the Elders of Zion (New York, 2012), pp. 112–131, la p. 118.

[8]. Klaus Fischer, Nazi Germany: A New History (Londra, 1995), p. 168.

[9]. Jovan Byford, Conspiracy Theories: A Critical Introduction (Londra, 2011), p. 55.

[10]. Umberto Eco, The Prague Cemetery (Londra, 2012). A se vedea și idem, „Eine Fiktion, die zum Albtraum wird. Die Protokolle der Weisen von Zion und ihre Entstehung“, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2 iulie 1994, p. B2.

[11]. Wolfgang Wippermann, Agenten des Bösen. Die grossen Verschwörungstheorien und was dahinter steckt (Berlin, 2007), pp. 67–77. A se vedea și Wolfram Meyer zu Uptrup, Kampf gegen die „jüdische Weltverschwörung“. Propaganda und Antisemitismus der

Nationalsozialisten 1919–1945 (Berlin, 2003); Armin Pfahl-Traughber, Der antisemitisch-antifreimaurerische Verschwörungsmythos in der Weimarer Republik und im NS-Staat (Viena, 1993).

[12]. Svetlana Boym, „Conspiracy Theories and Literary Ethics: Umberto Eco, Danilo Kis și The Protocols of Zion“, Comparative Literature 512 (1999), 9, pp. 97–122, la p. 97. A se vedea și Esther Webman (ed.), The Global Impact of the „Protocols of the Elders of Zion“: A Century-Old Myth (New York, 2011).

[13]. Stephen Bronner, A Rumor about the Jews. Reflections on Antisemitism and the Protocols of the Elders of Zion (New York, 2000), p. 7.

[14]. Nora Levin, The Holocaust: The Destruction of European Jewry, 1939–1945 (New York, 1968).

[15]. Walter Laqueur, A History of Zionism (New York, 2003); Michael Hagemeister, „Die «Protokolle der Weisen von Zion» und der Basler Zionistenkongress von 1897“, din Heiko Haumann (ed.), Der Traum von Israel. Die Ursprünge des modernen Zionismus (Weinheim, 1998), pp. 250–273.

[16]. Jeffrey L. Sammons (ed.), Die Protokolle der Weisen von Zion. Die Grundlage des modernen Antisemitismus – eine Fälschung. Text und Kommentar (Göttingen, 1998), pp. 27–55.

[17]. Ibid., pp. 56–113.

[18]. Ibid., a noua ședință, paragraful 11, p. 58.

[19]. Michael Hagemeister, „Die Protokolle der Weisen von Zion – eine Anti-Utopie oder der Grosse Plan in der Geschichte?“, în Helmut Reinalter (ed.), Verschwörungstheorien. Theorie – Geschichte – Wirkung (Innsbruck, 2002), pp. 45–57.

[20]. Bronner, A Rumor about the Jews, p. 1, nu prinde această idee când afirmă că documentul „include multe dintre cele mai greșite mituri despre evrei transmise de-a lungul secolelor“.

[21]. Ibid., p. 102.

[22]. Horn și Hagemeister, „Ein Stoff“, pp. vii–xxii, la p. xv.

[23]. Pentru o negare punctuală (o încercare destul de donquijotescă), a se vedea Steven Leonard Jacobs și Mark Weitzman, Dismantling the Big Lie: The Protocols of the Elders of Zion (Los Angeles, 2003). După cum a arătat Hannah Arendt în The Origins of Totalitarianism (p. 8), mai important până la urmă nu este să demascăm falsitatea Protocoalelor sau să demontăm diversele afirmații și pretenții, ci să explicăm de ce au fost acceptate ca fiind adevărate în esență de către fasciști și antisemiți, în ciuda faptului că fuseseră discreditate de multă lume.

[24]. Pierre-André Taguieff, Les Protocoles des Sages de Sion (2 vol., Paris, 1992).

[25]. Stefan Pennartz, „Die Protokolle der Weisen von Zion“, în Ute Caumanns et al. (ed.), Wer zog die Drähte? Verschwörungstheorien im Bild (Düsseldorf, 2012), pp. 23–46, la p. 33.

[26]. Claus Oberhauser, Die verschwörungstheoretische Trias: Barruel – Robison – Starck (Innsbruck, 2013), arată că Barruel și-a obținut informațiile despre Illuminati bavarieni de la francmasonul german Johann August Starck, al cărui scop era să îi apere pe francmasoni acuzându-i, în schimb, pe Illuminati. Cu toate astea, scrierile lui Starck nici nu prea se comparau cu cele ale lui Barruel și Robison și nici nu au fost la fel de influente (Ibid., p. 289).

[27]. Cohn, Warrant for Genocide, pp. 25–36, și pentru următoarele. Wolfgang Benz, Die Protokolle der Weisen von Zion. Die Legende von der jüdischen Weltverschwöring (München, 2007), este o scurtă introducere care acum necesită să fie actualizată date fiind cercetările recente. Afirmațiile lui Cohn potrivit cărora Barruel și Robison s-au întâlnit la Londra și că primul l-a plagiat pe al doilea nu stau în picioare la o analiză riguroasă. A se vedea și Michael Hagemeister, „Der Mythos der «Protokolle der Weisen von Zion»“, în Ute Caumanns și Mathias Niendorf (ed.), Verschwörungstheorien: Anthropologische Konstanten – historische Varianten (Osnabrück, 2001), pp. 89–101.

[28]. Oberhauser, Die verschwörungstheoretische Trias, pp. 268–277, prezintă constatări de arhivă care demonstrează că Simonini era o persoană reală, nu așa cum bănuiau unii, vreo invenție a lui Barruel sau a poliției franceze (pentru această opinie, a se vedea Cohn, loc. cit., și Pierre-André Taguieff, La Judéophobie des Modernes. Dès Lumières au jihad mondial [Paris, 2008], p. 329). A se vedea și Reinhard Markner, „Giovanni Battista Simonini. Shards from the Disputed Life of an Italian Anti-Semite“, Marina Ciccarini, Nicoletta Marcialis și Giorgio Ziffer (ed.), Kesarevo Kesarju. Scritti in onore di Cesare G. De Michelis, ed. (Florența 2014).

[29]. Volker Neuhaus, Der zeitgeschichtliche Sensationsroman in Deutschland 1855–1878. «Sir John Retcliffe» und seine Schule (Berlin, 1980), mai ales pp. 110–118, și Volker Klotz, Abenteuer-Romane: Sue, Dumas, Ferry, Retcliffe, May, Verne (München, 1979). Un fragment din scena de la cimitir este republicată în Sammons (ed.), Die Protokolle, pp. 121–127. De la această scenă pornește titlul reproducerii imaginare a originii Protocoalelor în Eco, Cimitirul din Praga. Aceasta este abordată și în Ralf-Peter Märtin, Wunschpotentiale. Geschichte und Gesellschaft in Abenteuerromanen von Retcliffe, Armand, May (Königstein im Taunus, 1983), mai ales pp. 21–47.

[30]. Cohn, Warrant for Genocide, pp. 37–45. Documentul este republicat de Cohn la pp. 300–305.

[31]. Ibid., pp. 46–57. A se vedea și Jeffrey Mehlman, „Protocols of the Elders of Zion: Thoughts on the French Connection“, în Landes și Katz (ed.), The Paranoid Apocalypse, pp. 92–99, și Carlo Ginzburg, „Vergegenwärtigung des Feindes. Zur Mehrdeutigkeit historischer Evidenz“, Trajekte 16 (2008), pp. 7–17.

[32]. Ideea, avansată de Cohn și alții, că Krușevan a distribuit exemplare din Protocoale la Chișinău ca să provoace pogromul, pare să fi apărut odată cu prima biografie a lui Hitler: Konrad Heiden, Der Führer: Hitler’s Rise to Power (Boston, MA, 1944), p. 11. Însă nu este logică: pogromul a avut loc în aprilie 1903, cu câteva luni înainte de publicarea Potocoalelor (a se vedea Richard S. Levy, „Die «Protokolle der Weisen von Zion» und ihre Entlarvung. Ein vergebliches Unterfangen“, în Horn și Hagemeister (ed.), Die Fiktion, pp. 208–230, la pp. 216–217). De fapt, se prea poate ca Krușevan să fi publicat Protocoalele încercând astfel să justifice retroactiv

pogromul, la provocarea căruia a jucat un rol esențial: a se vedea Steven J. Zipperstein, Pogrom: Kishinev and the Tilt of History (New York, 2018), pp. 97–99. În orice caz, documentul era nepotrivit ca mijloc de a determina masele rusești analfabete să săvârșească acte de violență împotriva evreilor. Și nici nu există dovezi în sprijinul ideii că „Protocoalele și-au păstrat capacitatea de a aţâța masele în timpul domniei lui Hitler“ (Bronner, A Rumor about the Jews, p. 123).

[33]. Cesare G. De Michelis, „Die inexistente Manuskript. Die Geschichte und die Archive“, în Horn și Hagemeister (ed.), Die Fiktion, pp. 123–139. A se vedea și Michael Hagemeister, „Sergej Nilus und die «Protokolle der Weisen von Zion». Überlegungen zur Forschungslage“, Jahrbuch für Antisemitismusforschung 5 (1996), pp. 127–147; idem, „Zur Frühgeschichte“, în Horn și Hagemeister (ed.), Die Fiktion, pp. 143–150; idem, „Trilogie der Apocalypse – Vladimir Solov'ev, Serafim von Sarov und Sergej Nilus über das Kommen des Antichrist und das Ende der Weltgeschichte“, în Wolfram Brandes și Felicitas Schmieder (ed.), Antichrist. Konstruktion von Feindbildern (Berlin, 2010), pp. 255– 275; idem, „Wer war Sergej Nilus? Versuch einer bio-bibliographischen Skizze“, Ostkirchliche Studien 40 (1991), pp. 49–63; și idem, „Die «Weisen von Zion» als Agenten des Antichrist“, în Bodo Zelinsky (ed.), Das Böse in der russischen Kultur (Köln, 2008), pp. 76–90.

[34]. Cohn, Warrant for Genocide, pp. 73–83. Umberto Eco a sugerat că Joly, la rândul său, a adaptat „Planul evreiesc“ de cucerire a lumii după „Planul iezuit“ descris de scriitorul de literatură de consum Eugène Sue în lucrările sale Le Juif errant (Paris, 1844–1845) și Les Mystères du peuple (Paris, 1849–1857): a se vedea Umberto Eco, „Introduction“, în Will Eisner, The Plot: The Secret Story of the Protocols of the Elders of Zion (New York, 2005), pp. v–vii (o versiune remarcabilă a poveștii sub formă de roman realist). Există o juxtapunere revelatoare a textului lui Joly și a Protocoalelor la pp. 73-89 din Eisner, The Plot.

[35]. Cesare G. De Michelis, The Non-Existent Manuscript: A Study of the „Protocols of the Sages of Zion“ (Londra, 2004). Supoziția larg răspândită potrivit căreia, după cum s-a exprimat Umberto Eco, documentul a fost „creat de serviciile secrete și de poliţiile din cel puțin trei țări“, nu este

susținută de dovezi (Umberto Eco, Six Walks in the Fictional World [Cambridge, MA, 1994], Capitolul 6).

[36]. A se vedea și Michael Hagemeister, „«The Antichrist as an Imminent Political Possibility»: Sergei Nilus and the Apocalyptical Reading of The Protocols of the Elders of Zion“, în Landes și Katz (ed.), The Paranoid Apocalypse, pp. 79–91. Poliția secretă rusă nu pare însă să fi fost implicată oficial și s-a contestat în mod convingător participarea, adesea invocată, a acesteia în valul de pogromuri care au avut loc în toată Rusia la începutul secolului XX: a se vedea, de exemplu, Hans Rogger, Jewish Policies and Right-Wing Politics in Imperial Russia (Londra, 1986).

[37]. Zipperstein, Pogrom, pp. 146–150, 167–171. Povestea potrivit căreia țarul Nicolae al II-lea a primit cu entuziasm Protocoalele, după care a dezaprobat folosirea acestora ca fiind o „metodă josnică“ în lupta împotriva acțiunilor subversive ale evreilor, când prim-ministrul Stolîpin i-a spus că acestea erau false (Cohn, Warrant for Genocide, pp. 118–126), a fost discreditată ca fiind o nouă invenție (Hagemeister, „Zur Frühgeschichte“, pp. 153–156).

[38]. Cohn, Warrant for Genocide, pp. 138–147. Pentru pogromuri și acțiuni antisemite din timpul Revoluției ruse și al Războiului Civil și mai ales încercările bolșevicilor de a le combate, a se vedea Brendan McGeever, Antisemitism and the Russian Revolution (Cambridge, 2019). Mai general, a se vedea Michael Kellogg, The Russian Roots of Nazism: White Émigrés and the Making of National Socialism, 1917–1945 (Cambridge, 2005).

[39]. Cohn, Warrant for Genocide, pp. 148–155.

[40]. Volker Ullrich, Hitler: Ascent 1889–1939 (Londra, 2016), p. 103. Pentru antisemitismul turbat al fostului kaizer, a se vedea John C.G. Röhl, Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund, 1900–1941 (München, 2008), pp. 1, 291–297.

[41]. Gottfried zur Beek, Die Geheimnisse der Weisen von Zion (Berlin-Charlottenburg, 1923), p. 17. A se vedea și (anon.), Der jüdische Kriegsplan zur Aufrichtung der Judenweltherrschaft im Jahre des Heils 1925. Nach den Richtlinien der Weisen von Zion (Lorch, Württemberg, 1925), pentru un alt

exemplu, care cuprinde în mare parte citate din Protocoale corelate cu evenimente recente sau contemporane.

[42]. Erich Ludendorff, Kriegführung und Politik (Berlin, 1922), p. 322.

[43]. Cohn, Warrant for Genocide, pp. 157–163, citând din Karl Brammer, Das politische Ergebnis des Rathenau-Prozesses (Berlin, 1922), care cuprinde procesele-verbale stenografiate de la ședințele de judecată; a se vedea și Heinrich Hannover și Elisabeth Hannover-Druck, Politische Justiz 1918–1933 (Frankfurt am Main, 1966), pp. 212–224.

[44]. Cohn, Warrant for Genocide, pp. 187–199; George L. Mosse, The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich (Londra, 1966), p. 142.

[45]. Richard J. Evans, The Coming of the Third Reich (Londra, 2003), Capitolul 1.

[46]. Peter Longerich, Hitler: Biographie (München, 2015), pp. 62–72.

[47]. Eberhard Jäckel (ed.), Hitler. Sämtliche Aufzeichnungen 1905–1924 (Stuttgart, 1980), pp. 458–459.

[48]. Timothy W. Ryback, Hitler's Private Library: The Books that Shaped his Life (Londra, 2009), pp. 70–71; Christian Hartmann et al. (ed.), Hitler, Mein Kampf. Eine kritische Edition (2 vol., München, 2016), vol. I, p. 226, n. 219. Ford și-a retras afirmațiile antisemite când a fost amenințat cu un proces de calomnie de către un ziarist evreu, Herman Bernstein: a se vedea Eisner, The Plot, pp. 104–105; Herman Bernstein, The History of a Lie: The Protocols of the Wise Men of Zion (New York, 1921); și Victoria Saker Woeste, Henry Ford's War on Jews and the Legal Battle against Hate Speech (Stanford, CA, 2012), pp. 114–118. Bernstein a revenit la critica sa în The Truth about „The Protocols of Zion": A Complete Exposure (New York, 1935, republicată cu o introducere de Norman Cohn, New York, 1971).

[49]. Elke Fröhlich (ed.), Die Tagebücher von Joseph Goebbels (München, 2004), Part. I, vol. 1/I, p. 120 (8 aprilie 1924).

[50]. Ernst Boepple (ed.), Adolf Hitlers Reden (München, 1934), p. 71.

[51]. Michael Hagemeister, „The Protocols of the Elders of Zion: A Forgery?“, în Gabriella Catalano, Marina Ciccarini și Nicoletta Marcialis (ed.), La verità del falso. Studi in onore di Cesare G. De Michelis (Roma, 2015), pp. 163–172, susține că nu este un fals, pentru că „spunem despre un obiect că este fals când originea sa este diferită de ceea ce suntem făcuți să credem“, iar noi nu știm care este originea Protocoalelor. Dar documentul este cu siguranță un fals, pentru că a fost un document conceput să înșele și despre care se susține în mod fals că este autentic.

[52]. Arhiva Times Newspapers Ltd [Arhiva TNL], News UK and Ireland Ltd: Cutii cu tema: Protocols of the Elders of Zion – Corespondență 12/7/21–2/2/22: Graves către Wickham Steed, 13 iulie 1921.

[53]. Arhiva TNL: Cutii cu tema: Protocols of the Elders of Zion – Corespondență 12/7/21–2/2/22: Raslovlev către Graves, 12 și 13 iulie 1921; Graves către Steed, 13 iulie 1921; Memorandum de înțelegere încheiat astăzi, 2 august 1921; Arhiva TNL: Cutii cu tema: Protocols of the Elders of Zion – Corespondență 24/1/1924–13/9/45: V. Barker către Lintz Smith, 24 ianuarie 1924; Raslovlev către The Times, Paris, 4 februarie 1927; Arhiva TNL: Documentele lui Basil Long, TT/FE/BKL/1: Corespondența dintre Basil Long și Philip Graves: Graves către Long, 15 august 1921. Povestea descoperirii lui Graves a fost inițial relatată pe baza acestui material de arhivă de către Colin Holmes, „New Light on the «Protocols of Zion»“, Patterns of Prejudice, 11/6 (1977), pp. 13–21, și idem, „The Protocols of the Britons“, Patterns of Prejudice, 12/6 (1978), pp. 13–18; a se vedea și Gisela Lebeltzer, „The Protocols in England“, Wiener Library Bulletin, 47–48 (1978), pp. 111–117.

[54]. Eisner, The Plot, pp. 67–91, reproducând extrase din articole; a se vedea și Keith M. Wilson, „The Protocols of Zion and the Morning Post, 1919–1920“, Patterns of Prejudice 19/2 (1985), pp. 5–15; și idem, „Hail and Farewell? The Reception in the British Press of the First Publication in English of the Protocols of Zion, 1920–1922“, Immigrants and Minorities 11/2 (1992), pp. 171–186. O traducere în engleză larg răspândită a fost realizată de Victor Marsden, corespondentul rus de la Morning Post din Londra; este reprodusă integral în Lucien Wolf, The Myth of the Jewish

Menace in World Affairs, or The Truth about the Forged Protocols of the Elders of Zion (Londra, 1920), pp. 71–140 de la Morning Post. Shanks crescuse în Rusia, unde tatăl său fusese un om de afaceri silit de revoluția bolșevică să fugă. Și-a intitulat versiunea The Jewish Peril: Protocols of the Learned Elders of Zion (Londra, 1920). A doua ediție a fost publicată de o organizație de extremă dreapta, The Britons, la fel ca și prima ediție a lucrării lui Marsden: a se vedea Sharman Kadish, Bolsheviks and British Jews: The Anglo-Jewish Community, Britain, and the Russian Revolution (Londra, 1992), și Robert Singerman, „The American Career of the «Protocols of the Elders of Zion»“, American Jewish History 71 (1981), pp. 48–78.

[55]. Philipp Theisohn, „Die «Protokolle der Weisen von Zion» oder Das Plagiat im Denkraum des Faschismus“, în Horn și Hagemeister (ed.), Die Fiktion, pp. 190–207, la p. 192.

[56]. Wolf, The Myth.

[57]. Bernstein, The History of a Lie.

[58]. Arhiva TNL: Cutii cu tema: Protocols of the Elders of Zion – Corespondență 12/7/21–2/2/22: Graves către redactorul-șef de știri externe, The Times, 25 iulie 1921, 1 august 1921; însemnare a Departamentului de știri externe, 9 august 1921; telegramă de la The Times către Graves, 18 august 1921; ordin de republicare 22 august 1921; Departamentul de știri externe către Graves, 31 august 1921; B. Barker către redactorul-șef de știri externe, 1 octombrie 1921; Philip Graves, The Truth about the Protocols: A Literary Forgery. From The Times of August 16, 17, and 18 1921 (Londra, 1921).

[59]. Binjamin Segel, Die Protokolle der Weisen von Zion kritisch beleuchtet. Eine Erledigung (Berlin, 1924); și idem, A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion (1926, ed. și trad. Richard S. Levy, Lincoln, NE, 1995).

[60]. Cohn, Warrant for Genocide, pp. 200–201, citând din Hitler, Mein Kampf, vol. I, p. 325. A se vedea și Randall L. Bytwerk, „Believing in «Inner Truth»: The Protocols of the Elders of Zion in Nazi Propaganda,

1933–1945“, Holocaust and Genocide Studies 29/2 (2015), pp. 212–229, la p. 213. Pentru original, cu comentarii, a se vedea Hartmann et al. (ed.), Hitler, Mein Kampf, vol. I, pp. 799–803. Cohn citează în continuare alte așa-zise declarații ale lui Hitler din cartea lui Hermann Rauschning Hitler Speaks (Londra, 1939), însă aceasta nu este o sursă de încredere, pentru că afirmația lui Rauschning că ar fi vorbit cu Hitler în nenumărate ocazii se poate demonstra că este falsă: a se vedea Wolfgang Hänel, Hermann Rauschnings „Gespräche mit Hitler“. Eine Geschichtsfälschung (Ingolstadt, 1984).

[61]. Jurnalul lui Goebbels, 10 aprilie 1924, citat și tradus în Bytwerk, „Believing“, p. 213.

[62]. Alfred Rosenberg, Die Protokolle der Weisen von Zion und die jüdische Weltpolitik (München, 1923), p. 147, și noua ediție, 1933, citat în Cohn, pp. 215–218. A se vedea și Ernst Piper, Alfred Rosenberg. Hitlers Chefideologe (München, 2005), pp. 69–75.

[63]. Cohn, Warrant for Genocide, pp. 218–224, citând Völkischer Beobachter, 31 martie 1933; Bytwerk, „Believing“, pentru mai multe detalii.

[64]. Jewish Telegraphic Agency, 16 iulie 1934 (online).

[65]. Arhiva TNL: Cutii cu tema: Protocols of the Elders of Zion – Corespondență 24.1.24–13/9/45: Graves către redactorul-șef, The Times, 28 februarie 1934; Urs Lüthi, Der Mythos von der Weltverschwörung. Die Hetze der Schweizer Frontisten gegen Juden und Freuimaurer, am Beispiel des Berner Prozesses um die „Protokolle der Weisen von Zion“ (Basel, 1992), pp. 65–67.

[66]. Ibid., pp. 81–85; și Catherine Nicault, „Le Procès des Protocoles des Sages de Sion. Une tentative de riposte juive à l’antisémitisme dans les années 1930“, Vingtième siècle. Revue historique 55 (1979), pp. 68–84. Pentru procesele de la Berna, a se vedea Michael Hagemeister, „The Protocols of the Elders of Zion in Court: The Bern Trials, 1933–1937“, în Webman (ed.), The Global Impact, pp. 241–243. O colecție amplă de documente legate de proces a fost publicată de Michael Hagemeister, Die „Protokolle der Weisen von Zion“ vor Gericht. Der Berner Prozess 1933–

1937 und die „Antisemitische Internationale“ (Veröffentlichungen des Archivs für Zeitgeschichte des Instituts für Geschichte der ETH Zürich, vol. 10, Zürich, 2017). Pentru aspectele juridice, a se vedea Sibylle Hofer, Richter zwischen den Fronten. Die Urteile des Berner Prozesses um die „Protokolle der Weisen von Zion“, 1933–1937 (Basel, 2011). Mai recent, povestea procesului a fost relatată de judecătorul israelian Hadassa Ben-Itto, The Lie that Wouldn’t Die: The Protocols of the Elders of Zion (Edgware, 2005), care se bazează în parte pe documente justificative, inclusiv pe cele din Arhiva TNL; însă cartea cuprinde atâtea elemente fictive (precum gândurile imaginate ale participanților) încât un analist a considerat că ar fi fost mai util dacă autorul le-ar fi prezentat sub forma unui roman istoric: a se vedea Hagemeister, Die „Protokolle der Weisen von Zion“ vor Gericht, p. 19; și Michael Brenner, „Verleumdungen vom Fliessband“, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 17 februarie 1999, p. 52. Printre multe alte denaturări, de exemplu, Ben-Itto (p. 97) prezintă scrisorile lui Raslovlev către Graves din 12–13 iulie 1921 ca o conversație între cei doi bărbați la un club din Istanbul, inventând o mare parte din ea („«Pereții au urechi», a șoptit. Pe toată durata prânzului s-a uitat nervos de jur împrejur“ etc.).

[67]. Arhiva TNL: Cutiile cu tema Protocols of the Elders of Zion – Corespondența 24/1/1924–13/9/45: Graves către Dawson, 18 februarie 1939.

[68]. Ibid: Memorandum de la Directorul adjunct din 14 septembrie 1939. A se vedea și Gordon Martel (ed.), The Times and Appeasement: The Journals of A.L. Kennedy, 1932–1939 (Camden Fifth Series, vol. 16, Royal Historical Society, Cambridge, 2000).

[69]. Bytwerk, „Believing“, și pentru aceste citate.

[70]. Der Parteitag der Arbeit vom 6. bis 13. September 1937. Offizieller Bericht über den Verlauf des Reichsparteitages mit sämtlichen Kongressreden (München, 1938), p. 15.

[71]. Jeremy Noakes și Geoffrey Pridham (ed.), Nazism 1919–1945 (Exeter, 2001), vol. 3, p. 441.

[72]. Max Weinreich, Hitler's Professors: The Part of Scholarship in Germany's Crimes against the Jewish People (New York, 1946), pp. 144–145.

[73]. Citat în Peter Longerich, Goebbels: A Biography (Londra, 2015), p. 585.

[74]. Cohn, Warrant for Genocide, p. 230, citând Politischer Dienst (Arbeitsmaterial für Presse und Publizistik), p. 370. Corespondentul de la Morning Post Victor Marsden a stabilit că Înțelepții Sionului erau „cei 300" din introducerea ediției sale din 1920 a Protocoalelor, republicate în 1931 (Victor E. Marsden, Protocols of the Meetings of the Learned Elders of Zion (Londra, 1931), p. 7.

[75]. Meyer zu Uptrup, Kampf gegen die „jüdische Weltverschwörung", face această presupunere tot timpul (pp. 91–131, 150–162); și Pfahl-Traughber, Der antisemitisch-antifreimaurerische Verschwörungsmythos, p. 110 și în alte părți. A se vedea, mai în general, Bytwerk, „Believing".

[76]. Pfahl-Traughber, passim. Născocirea conspirației evreiești mondiale secrete, care urmărea să preia puterea economică și politică se poate găsi, de exemplu, în The Local and Universal Jewish Brotherhoods de Jacob Brafman (1825–1879, un evreu convertit la ortodoxie), publicată în 1868 (menționată în Webman [ed.], The Global Impact), și The Conquest of the World by the Jews (Basel, 1878), de Osman Bey (James Milligan, un creștin convertit la islamism și ofițer în armata otomană). O țintă obișnuită a unor asemenea născociri conspirative era Alliance Israélite Universelle, fondată la Paris în 1860 în scopul protejării evreilor de persecuție în toată lumea. Pentru reprezentări vizuale, a se vedea Pennartz, „Die Protokolle", și Olga Hartmann et al., „Jüdischer Bolschewismus", ambele din Caumanns et al. (ed.), Wer zog die Drähte?, pp. 23–46 și 47–76.

[77]. Citat în Raul Hilberg, The Destruction of the European Jews (Londra, 1985), p. 294.

[78]. Cohn, Warrant for Genocide, p. 284.

[79]. Daniel Pipes, Conspiracy: How the Paranoid Style Flourishes and Where it Comes From (New York, 1997), p. 85.

[80]. Butter, „Nichts ist, wie es scheint“, p. 165; Hagemeister, „The Protocols of the Elders of Zion: A Forgery?“, p. 164.

[81]. Oberhauser, Die verschwörungstheoretische Trias, pp. 279–280.

[82]. John Gwyer, Portraits of Mean Men: A Short History of the Protocols of the Elders of Zion (Londra, 1938), pp. 9–10.

[83]. Ibid., pp. 11–12.

[84]. Ibid., pp. 13–15.

[85]. Ibid., p. 129.

[86]. Citat în Weinreich, Hitler’s Professors, p. 24 (din Alfred Bäumler, Alfred Rosenberg und der Mythus des 20. Jahrhunderts [München, 1943], p. 19). Dezvăluirea falsității unui alt document asemănător, „The Manifesto of Adolphe Crémieux“ (Crémieux era o persoană importantă în Alliance Israelite Universelle), l-a determinat pe editorul său să afirme: „Aceasta a fost declarată un fals, iar ceva mult mai puțin angajat – scris mai ales pentru consumul neevreilor [adică documentul autentic] – a fost proclamat drept «original». Partea regretabilă a afacerii este că «falsul» corespunde infinit mai mult evenimentelor istorice decât cel care se dorește a fi autentic!“ (4 Protocols of Zion [not the Protocols of Nilus] [Londra, 1921], p. 4)

[87]. Horn și Hagemeister, „Ein Stoff“, p. xi.

[88]. Byford, Conspiracy Theories, p. 55.

[89]. Nesta Webster, Secret Societies and Subversive Movements (Londra, 1924), pp. 408–409.

[90]. Boym, „Conspiracy Theories“, p. 99.

[91]. Brian Bennett, „Hermetic Histories: Divine Providence and Conspiracy Theories“, Numen 54 (2007), pp. 174–209.

[92]. Butter, „Nichts ist, wie es scheint“, pp. 160–169, deși este îndoielnic dacă acesta a fost efectul urmărit de cei care au compilat Protocoalele, după

cum susține Butter, altfel ar fi cuprins în mod explicit chiar ei referințe contemporane.

[93]. Eva Horn, „Das Gespenst der Arkana. Verschwörungsfiktion und Textstruktur der «Protokolle der Weisen von Zion»“, în Horn și Hagemeister (ed.), Die Fiktion, pp. 1–25; Butter, „Nichts ist, wie es scheint“, pp. 164–165.

[94]. Sammons (ed.), Die Protokolle, passim.

[95]. Citat în Johann Chapoutot, The Law of Blood: Thinking and Acting as a Nazi (Cambridge, MA, 2018), p. 179.

[96]. Elke Fröhlich (ed.), Die Tagebücher von Joseph Goebbels, Part. a II-a, vol. 8 (München, 1993), p. 287. Goebbels se mai gândise să folosească Protocoalele pentru propagandă, mai ales împotriva Franței, la scurt timp după izbucnirea războiului în 1939 (Ibid., pp. 180 [3 noiembrie 1939], 181 [4 noiembrie 1939]). A menționat în treacăt Protocoalele într-un discurs câteva săptămâni mai târziu (Helmut Heiber [ed.], Goebbels-Reden 1932–1945 [Düsseldorf, 1971], vol. II, pp. 234–235). Acest pasaj este de obicei modificat foarte mult când este citat de către împătimiții Protocoalelor (de exemplu, Eisner, The Plot, p. 110). Walter Laqueur credea că „Hitler era suficient de viclean ca să își dea seama de uriașul potențial propagandist al ideilor de bază din Protocoale“, însă nu a furnizat nici un fel de dovezi în sprijinul acestei afirmații (Laqueur, Russia and Germany, p. 103). A se vedea și Bytwerk, „Believing“, p. 213.

[97]. Ibid. Părți din acest pasaj au fost citate de alți scriitori cu privire la modul în care au interpretat naziștii Protocoalele, însă fără propozițiile finale (de exemplu, Pfahl-Traughber, Der antisemitisch-antifreimaurerische Verschwörungsmythos, p. 109).

[98]. Butter, „Nichts ist, wie es scheint“, p. 165, deși este îndoielnic dacă, după cum susține Butter, caracterul vag al documentului a fost un plan intenționat al compilatorilor ca acesta să fie primit de cât mai mulți posibil, ținând seama de graba și de lipsa de precauție cu care a fost compus.

[99]. Ibid., p. 166.

[100]. Aceasta este procedura folosită de Alexander Stein, în cartea sa Adolf Hitler – Schüler der „Weisen von Zion“, pp. 56–134.

2. ARMATA GERMANĂ A FOST „ÎNJUNGHIATĂ PE LA SPATE“ ÎN 1918?

[1]. Ulrich Heinemann, Die verdrängte Niederlage. Politische Öffentlichkeit und Kriegsschuldfrage in der Weimarer Republik (Göttingen, 1983); Boris Barth, Dolchstosslegenden und politische Desintegration. Das Trauma der deutschen Niederlage im Ersten Weltkrieg 1914–1933 (Düsseldorf, 2003), p. 3.

[2]. Richard Bessel, Germany after the First World War (Oxford, 1993), în special Capitolul 9.

[3]. Lucrările legate de aceste evenimente sunt prea numeroase pentru a le cita aici. Pentru o analiză serioasă și judicioasă, a se vedea David Stevenson, With Our Backs to the Wall: Victory and Defeat in 1918 (Londra, 2011); pentru Germania, a se vedea Alexander Watson, Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary in World War I: The People’s War (Londra, 2014). Pentru negocierile de pace și tratate, a se vedea Margaret MacMillan, Peacemakers: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War (Londra, 2001), și Jörn Leonhard, Der überforderte Frieden. Versailles und die Welt, 1918–1923 (München, 2018).

[4]. David Welch, Germany: Propaganda and Total War 1914–1918 (Londra, 2000); Dirk Stegmann, „Die deutsche Inlandspropaganda 1917/18. Zum innenpolitischen Machtkampf zwischen OHL und ziviler Reichsleitung in der Endphase des Kaiserreiches“, Militärgeschichtliche Mitteilungen 2 (1972), pp. 785–816; Christian Lüdtke, Hans Delbrück und Weimar. Für eine konservative Republik – gegen Kriegsschuldlüge und Dolchstosslegende (Göttingen, 2018), pp. 317–318; Rainer Sammet, „Dolchstoss“. Deutschland und die Auseinandersetzung mit der Niederlage im Ersten Weltkrieg (1918–1933) (Berlin, 2001), pp. 21–49, cu numeroase exemple de ziare și de politicieni civili, precum și de personaje militare marcante care au crezut cu certitudine într-o victorie germană în a doua jumătate a lui 1918.

[5]. Wilhelm Deist, „The Military Collapse of the German Empire: The Reality behind the Stab-in-the-Back Myth“, War in History 5/2, (1996), pp. 186–223, la pp. 188–190, tradus de Edgar Feuchtwanger din Wilhelm Deist, „Der militärische Zusammenbruch des Kaiserreichs. Zur Realität der «Dolchstosslegende»“, în Ursula Büttner (ed.), Das Unrechtsregime. Internationale Forschung über den Nationalsozialismus. Festschrift für Werner Jochmann zum 65. Geburtstag (2 vol., Hamburg, 1986), vol. 1: Ideologie – Herrschaftssystem – Wirkung in Europa, pp. 101–129.

[6]. A se vedea în special Stevenson, With Our Backs to the Wall, pentru evoluția evenimentelor.

[7]. Ibid., și Sammet, „Dolchstoss“, pp. 31–41.

[8]. Deist, „The Military Collapse“, pp. 191–200.

[9]. Hartmann et al. (ed.) Hitler, Mein Kampf, vol. I, p. 545; Deist, „The Military Collapse“, pp. 201–204.

[10]. Joachim Petzold, Die Dolchstosslegende. Eine Geschichtsfälschung im Dienst des deutschen Imperialismus und Militarismus (Berlinul de Est, 1963), p. 33, cu discutarea sursei acestei declarații, jurnalul ofițerului de stat major Albrecht von Thaer, în nota 19. Petzold a tras concluzia că, deși ulterior Thaer și-a editat jurnalul înainte de publicarea sa, raportul său despre declarația lui Ludendorff probabil că a fost corect, pentru că nu ar fi inclus un material dăunător ca acesta ulterior, având în vedere consecințele sale explozive din punct de vedere politic.

[11]. Petzold, Die Dolchstosslegende, p. 33.

[12]. Sammet, „Dolchstoss“, pp. 25–31, 50–66.

[13]. Alan Kramer, „The Poisonous Myth: Democratic Germany’s «Stab in the Back» Legend“, Irish Times, 1 ianuarie 2019.

[14]. Richard J. Crampton, Bulgaria (Oxford, 2007), pp. 210– 219.

[15]. Amtliche Urkunden zur Vorgeschichte des Waffenstillstandes 1918. Auf Grund der Akten der Reichskanzlei, des Auswärtigen Amtes und des Reichsarchiv herausgegeben vom Auswärtigen Amt und vom Reichsministerium des Innern (ediția a 2-a, Berlin, 1924), Documentul nr. 9a, p. 31 (traducerea mea).

[16]. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918: Supplement I: The World War (Publicații ale Departamentului de Stat, Washington DC, 1933), vol. I, p. 338.

[17]. Amtliche Urkunden, Documentul nr. 83, p. 205 (traducerea mea).

[18]. Kramer, „The Poisonous Myth"; vezi și Alexander Watson, „Stabbed at the Front", în History Today 58/11 (2008).

[19]. Wilhelm Deist (ed.), Militär und Innenpolitik im Weltkrieg 1914–1918 (Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien, Zweite Reihe: Militär und Politik, vol. 1, Düsseldorf, 1970).

[20]. Lucrarea clasică pe acest subiect este Fritz Fischer, Germany's Aims in the First World War (Londra, 1967).

[21]. Friedrich Freiherr Hiller von Gaertringen, „«Dolchstoss-Diskussion» und «Dolchstosslegende» im Wandel von vier Jahrzenhten", în idem și Waldemar Besson (ed.), Geschichte und Gegenwartsbewusstsein. Historische Betrachtungen und Untersuchungen, Festschrift für Hans Rothfels zum 70. Geburtstag dargebracht von Kollegen, Freunden und Schülern (Göttingen, 1963), pp. 122–160, la pp. 124–125.

[22]. Barth, Dolchstosslegenden, pp. 11–380, passim.

[23]. Ludendorff, Kriegführung und Politik, p. 298.

[24]. Barth, Dolchstosslegenden, pp. 324–341.

[25]. Menționat în mod clar de politicianul de extremă dreapta Albrecht von Graefe într-o dezbatere din Adunarea Națională de pe 29 octombrie 1919: a

se vedea Hiller von Gaertringen, „«Dolchstoss-Diskussion»“, pp. 137–138, și Barth, Dolchstosslegenden, p. 325.

[26]. Citat în Deist, „Der miltärische Zusammenbruch“, p. 121.

[27]. Barth, Dolchstosslegenden, pp. 324–341.

[28]. Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 35–41; Ernst Müller-Meiningen, Aus Bayerns schwersten Tagen. Erinnerungen und Betrachtungen aus der Revolutionszeit (Berlin, 1923), pp. 27–28; Hiller von Gaertringen, „«Dolchstoss-Diskussion»“, p. 131.

[29]. Petzold, Die Dolchstosslegende, p. 43.

[30]. Ibid., pp. 125–130, 134–136, cu mai multe exemple. Beck s-a alăturat mișcării de rezistență, al cărei eșec de a-l îndepărta pe Hitler la 20 iulie 1944 l-a determinat pe acesta să încerce să se sinucidă, după care a fost împușcat.

[31]. Ibid., p. 129.

[32]. The Times, 17 noiembrie 1919, p. 12, citat în George S. Vascik și Mark R. Sadler, The Stab-in-the-Back Myth and the Fall of the Weimar Republic: A History in Documents and Visual Sources (Londra, 2016), p. 120, doc. 8.9; Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 43–46.

[33]. John W. Wheeler-Bennett, Hindenburg: The Wooden Titan (Londra, 1939), p. 244; Anna von der Goltz, Hindenburg: Power, Myth, and the Rise of the Nazis (Oxford, 2009), pp. 67–69.

[34]. Citat în Jesko von Hoegen, Der Held von Tannenberg. Genese und Funktion des Hindenburg-Mythos (Köln, 2007), p. 250.

[35]. Hiller von Gaertringen, „Dolchstoss-Diskussion“, pp. 137–138.

[36]. Relatat în Deutsche Tageszeitung, 18 decembrie 1918, p. 1, tradus și publicat în Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, pp. 96–97.

[37]. Frederick Maurice, The Last Four Months: The End of the War in the West (Londra, 1919), pp. 216–232, citat în Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, pp. 100–102. A se vedea și Sammet, „Dolchstoss“, pp. 86–93, și Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 25–28, subliniind repetarea afirmațiilor legate de Maurice sau Malcolm din lucrări clasice precum Walter Görlitz, Der deutsche Generalstab (Frankfurt am Main, 1953) și Karl Dietrich Erdmann, Die Zeit der Weltkriege (Handbuch der deutschen Geschichte, vol. 4, Stuttgart, 1959), p. 115.

[38]. Erich Kuttner, Der Sieg war zum greifen Nahe! (Berlin, 1921), pp. 5–6, citat și tradus în Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, p. 103, doc. 7.5. A se vedea și Barth, Dolchstosslegenden, pp. 324–341.

[39]. D.J. Goodspeed, Ludendorff: Genius of World War I (Boston, MA, 1966), pp. 279–280, citat în Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, pp. 105–106 (doc. 7.8).

[40]. A se vedea desființarea pe larg a mărturiei lui Ludendorff în Hiller von Gaertringen, „«Dolchstoss-Diskussion»“, pp. 127–128, n. 20.

[41]. Die Ursachen des deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918 (Berlin, 1928), vol. 4, pp. 3, 33–35, 78–80, citat și tradus în Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, pp. 104–105 (doc. 7.6, 7.8).

[42]. Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 53–55.

[43]. Generalul feldmareșal [Paul] von Hindenburg, Aus meinem Leben (ediția a 3-a, Leipzig, 1920), p. 403. Memoriile au fost scrise de o echipă: a se vedea Andreas Dorpalen, Hindenburg and the Weimar Republic (Princeton, PA, 1964), pp. 44–45; Hoegen, Der Held von Tannenberg, pp. 251–259; Wolfram Pyta, Hindenburg. Herrschaft zwischen Hohenzollern und Hitler (Berlin, 2007), pp. 405–409; Goltz, Hindenburg, pp. 67–69.

[44]. Gerd Krumeich, Die unbewältigte Niederlage. Das Trauma des Ersten Weltkriegs und die Weimarer Republik (Freiburg in Breisgau, 2018), pp. 189–191.

[45]. Petzold, Die Dolchstosslegende, p. 59.

[46]. Max Bauer, Konnten wir den Krieg vermeiden, gewinnen, abbrechen? Drei Fragen (Berlin, 1919), p. 62, citat în Tim Grady, A Deadly Legacy: German Jews and the Great War (Londra, 2017), p. 209. A se vedea și Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 51–53. Pentru atacul lui Bauer la adresa feminismului, a se vedea Richard J. Evans, The Feminist Movement in Germany 1894–1933 (Londra, 1976), pp. 183–184.

[47]. Die Ursachen vol. 3, pp. 213–215; traducere în Ralph H. Lutz (ed.), The Causes of the German Collapse in 1918: Sections of the Officially Authorized Report of the Commission of the German Constituent Assembly and of the German Reichstag, 1919–1928 (Palo Alto, CA, 1934), pp. 86–88; publicată în Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, pp. 63–76.

[48]. Ludendorff, Kriegführung und Politik, pp. 300–303, 314.

[49]. Barth, Dolchstosslegenden, pp. 340–431.

[50]. Citat în Petzold, Die Dolchstosslegende, p. 43.

[51]. Die Ursachen, vol. 3, pp. 6–16, și Lutz, Causes, pp. 113–131; Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, doc. 6.4, pp. 4–5.

[52]. Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 28–29.

[53]. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des deutschen Reichstags, 134 (26 februarie 1918), pp. 4, 162–164, 171, în Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, doc. 4.10, pp. 60–61.

[54]. Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, pp. 9–62; Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 42–43.

[55]. Friedrich Ebert, Schriften, Aufzeichnungen, Reden (Dresda, 1926), vol. 2, p. 127, tradus și publicat în Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, pp. 89–90, ca doc. 6.7.

[56]. Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, p. 86.

[57]. Citat în Petzold, Die Dolchstosslegende, p. 42.

[58]. Citat în Hoegen, Der Held von Tannenberg, p. 242.

[59]. Citat în Ibid., pp. 244–245, n. 92.

[60]. Sammet, „Dolchstoss“, pp. 67–72.

[61]. Hiller von Gaertringen, „«Dolchstoss-Diskussion»“, pp. 136–137; Sammet, „Dolchstoss“, pp. 71–75.

[62]. Bessel, Germany after the First World War, pp. 78, 263–264; Deist, „The Military Collapse“, p. 205; mai în general, a se vedea Alexander Watson, Enduring the Great War: Combat, Morale and Collapse in the German and British Armies, 1914–1918 (Cambridge, 2008).

[63]. Hiller von Gaertringen, „«Dolchstoss-Diskussion»“, pp. 139–141.

[64]. Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 63–65.

[65]. Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, pp. 129–158; Bernhard Fulda, Press and Politics in the Weimar Republic (Oxford, 2009), pp. 80–89 (pentru distorsionările presei naționaliste care a transmis despre proces); Krumeich, Die unbewältigte Niederlage, pp. 204–208.

[66]. Ibid., pp. 202–104; Vascik și Sadler, The Stab-in-the-Back Myth, pp. 159–176.

[67]. Ibid., pp. 179–207; a se vedea și Sammet, „Dolchstoss“, pp. 84–86 și 211–231; Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 101–110 (din punctul de vedere al comunismului est-german); și Krumeich, Die unbewältigte Niederlage, pp. 189–202.

[68]. Lüdtke, Hans Delbrück und Weimar, pp. 307–391, și pentru următoarele; a se vedea și Sammet, „Dolchstoss“, pp. 76–84.

[69]. Roger Chickering, We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the Pan-German League, 1886–1914 (Londra, 1984); Peter Pulzer, The Rise of Political Anti-Semitism in Germany and Austria (New York, 1964).

[70]. Evans, The Feminist Movement in Germany, pp. 175–205.

[71]. Pentru contextul mai larg, a se vedea Egmont Zechlin, Die deutsche Politik und die Juden im Ersten Weltkrieg (Göttingen, 1969).

[72]. Jacob Rosenthal, „Die Ehre des jüdischen Soldaten“. Die Judenzählung im Ersten Weltkrieg und ihre Folgen (Frankfurt am Main, 2007); Grady, A Deadly Legacy, pp. 137–147.

[73]. Citat în Alfred Niemann, Revolution von oben – Umsturz von unten. Entwicklung und Verlauf der Staatsumwälzung in Deutschland 1914–1918. Mit einem Dokumentenanhang (ediția a 4-a, Berlin, 1928), p. 321.

[74]. Citat în Sammet, „Dolchstoss“, p. 121.

[75]. Albrecht von Thaer, Generalstabsdienst an der Front und in der OHL. Aus Briefen und Tagebuchaufzeichnungen 1915–1919 (ed. Siegfried Kähler, Göttingen, 1958), p. 256.

[76]. Grady, A Deadly Legacy, pp. 208–211; Sammet, „Dolchstoss“, p. 119.

[77]. Ernst von Wrisberg, „Über die Angriffe gegen den Offiziersstande“, Militär-Wochenschrift für die deutsche Wehrmacht, 25 martie 1919, p. 262, citat în Rosenthal, Die Ehre, p. 131.

[78]. Ernst von Wrisberg, Heer und Heimat (Leipzig, 1921), p. 95, citat în Rosenthal, Die Ehre, p. 132.

[79]. Max Bauer, Der grosse Krieg in Feld und Heimat (Tübingen, 1921), p. 259–260, citat în Rosenthal, Die Ehre, p. 133. A se vedea și Adolf Vogt, Oberst Max Bauer. Generalstabsoffizier im Zwielicht (Osnabrück, 1974), pp. 171–198.

[80]. Hans Blüher, Secessio judaica, philosophische Grundlegung der historischen Situation des Judentums und der antisemitische Bewegung (Berlin, 1922), p. 48, citat în Rosenthal, Die Ehre, p. 134. Pentru antifeminismul lui Blüher, a se vedea Evans, The Feminist Movement in Germany, pp. 182–184. Weininger era evreu și, probabil în cel mai extrem caz de ură evreiască de sine, a luat asupra sa consecințele logice ale antisemitismului său și s-a sinucis la vârsta de 23 de ani: a se vedea

Chandak Sengoopta, Otto Weininger: Sex, Science and Self in Imperial Vienna (Chicago, 2000).

[81]. Max Voss, Enthüllungen über den Zusammenbruch. Eine Betrachtung über die Ursachen, dass es so gekommen ist (Halle, 1919), p. 43, citat în Sammet, „Dolchstoss“, p. 116.

[82]. Arthur Hoffmann-Kutsche, Der Dolchstoss durch das Judentum. Materialien zur deutschen Geschichte und zur jüdischen Politik (Halle, 1922), citat în Sammet, „Dolchstoss“, pp. 115–116.

[83]. Ludendorff, Kriegführung und Politik, p. 133; Sammet, „Dolchstoss“, p. 118.

[84]. Ernst Rademacher, ulterior despre un membru al Partidului Nazist și ofițer SS, citat în Sammet, „Dolchstoss“, p. 117.

[85]. Sammet, „Dolchstoss“, p. 118, citând Wilhelm Meister, Judas Schuldbuch. Eine deutsche Abrechnung (ediția a 3-a, München 1919), p. 154.

[86]. Sammet, „Dolchstoss“, p. 116.

[87]. Jäckel (ed.), Hitler, semnalează termenul în numai 16 pagini din totalul de 1 231; în mod asemănător, Max Domarus (ed.), Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945 (4 volume, Wiesbaden, 1973); și Bärbel Dusik et al. (ed.), Hitler. Reden, Schriften, Anordnungen Februar 1925 bis Januar 1933 (6 volume, München, 1992–1998).

[88]. Citat în Sammet, „Dolchstoss“, p. 251 (Mein Kampf, vol. 1, Capitolul 10).

[89]. Hiller von Gaertringen, „«Dolchstoss-Diskussion»“, pp. 142–143.

[90]. Wolfgang Schivelbusch, Die Kultur der Niederlage. Der amerikanische Süden 1865, Frankreich 1871, Deutschland 1918 (Berlin, 2001), pp. 254–255.

[91]. Gerhard Hirschfeld, „Der Führer spricht vom Krieg. Der Erste Weltkrieg in den Reden Adolf Hitlers“, în Gerd Krumeich (ed.), Nationalsozialismus und Erster Weltkrieg (Essen, 2010), pp. 35–51. A se vedea și Bernd Sösemann, „Der Erste Weltkrieg im propagandistischen Kalkül von Joseph Goebbels“, în Ibid., pp. 53–75.

[92]. Barth, Dolchstosslegenden, pp. 540–545.

[93]. Toți citați în Sammet, „Dolchstoss“, pp. 116–118.

[94]. Pentru cele câteva referiri, relativ răsfirate, din anii 1920 și începutul anilor 1930, a se vedea Ibid., pp. 250–255.

[95]. Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 74–77, nu ne convinge când pune semnul egal între „criminalii din noiembrie“ și presupușii executanți ai loviturii pe la spate. Pentru opiniile naziste, a se vedea și Gerd Krumeich, „Die Dolchstoss-Legende“, în Étienne François și Hagen Schulze (ed.), Deutsche Erinnerungsorte (München, 2001), vol. I, pp. 575–599, la p. 598.

[96]. Sammet, „Dolchstoss“, pp. 119–124, citând din Gustav Andersen, Unsere Stellung zur Sozialdemokratie nach Weltkrieg und Umsturz, vol. II: Ihr Versagen nach dem Zusammenbruch. Aus den Tatsachen ermittelt (Hamburg, 1924), p. 138.

[97]. Richard Bessel, Nazism and War (Londra, 2004).

[98]. Ian Kershaw, „Vorwort“, în Krumeich (ed.), Nationalsozialismus und Erster Weltkrieg, pp. 7–10.

[99]. Ulrich Herbert, „Was haben die Nationalsozialisten aus dem Ersten Weltkrieg gelernt?“, în Krumeich (ed.), Nationalsozialismus und Erster Weltkrieg, pp. 21–32.

[100]. Citat în Joachim Schröder, „Der Erste Weltkrieg und der «jüdische Bolschewismus»“, din Krumeich (ed.), Nationalsozialismus und Erster Weltkrieg, pp. 77–96, la p. 79.

[101]. Hiller von Gaertringen, „Dolchstoss-Diskussion“, pp. 145–146.

[102]. Petzold, Die Dolchstosslegende, pp. 69–73.

[103]. Krumeich, Die unbewältigte Niederlage, Capitolul III/2: „Dolchstoss. Lüge, Legende oder doch ein wenig wahr?“, pp. 183, 199, 209.

[104]. Richard M. Hunt, „Myths, Guilt, and Shame in Pre-Nazi Germany“, Virginia Quarterly Review 34 (1958), pp. 355–371, exagerează răspândirea și influența mitului.

3. CINE A INCENDIAT REICHSTAGUL?

[1]. Despre șirul evenimentelor, a se vedea Alfred Berndt, „Zur Entstehung des Reichstagsbrandes. Eine Untersuching über den Zeitablauf“, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 23 (1975), pp. 77–90, și Hersch Fischler, „Zum Zeitablauf der Reichstagsbrandstiftung. Korrekturen der Untersuching Alfred Berndts“, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 55 (2005), pp. 617–632. Aceste două relatări arată deja împărțirea opiniilor cu privire la cauzele incendiului.

[2]. Sefton Delmer, Trail Sinister (Londra, 1981), pp. 185–200. „Palatul prezidențial“ era reședința oficială a președintelui Reichstagului, funcție pe care o deținea Göring, în calitatea sa de conducător al celei mai mari delegații parlamentare a puterii legislative.

[3]. Ian Kershaw, Hitler, 1889–1936: Hubris (Londra, 1999), p. 457.

[4]. Hans Mommsen, „Der Reichstagsbrand und seine politischen Folgen“, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 12 (1964), pp. 351–413.

[5]. Luat din http://spartacus-educational.com/GERreichstagF.htm

[6]. Alfons Sack (ed.), Der Reichstagsbrand-Prozess (Berlin, 1934). Sack, un conservator, a fost avocatul numit să îl apere pe Torgler, dar a declarat că îl interesa numai dacă clientul său era vinovat sau nevinovat, nu și imperativele politice din spatele procesului. A fost arestat de naziști în 1934, dar a fost eliberat și a murit într-un bombardament aerian zece ani mai târziu.

[7]. Verdictul a fost desființat cu efect retroactiv în 2007 în baza unei legi cu privire la nedreptățile naziste: a se vedea Marcus Giebeler, Die Kontroverse um den Reichstagsbrand. Quellenprobleme und historiographische Paradigmen (München, 2010), pp. 44–45.

[8]. The Brown Book of the Hitler Terror and the Burning of the Reichstag, Prepared by the World Committee for the Victims of German Fascism, with an Introduction by Lord Marley (Londra, 1933).

[9]. Ibid., p. 138.

[10]. Richard Wolff, „Der Reichstagsbrand 1933. Ein Forschungsbericht“, Aus Politik und Zeitgeschichte 3/56, 18 ianuarie 1956, pp. 25–56.

[11]. Fritz Tobias, Der Reichstagsbrand. Legende und Wirklichkeit (Rastatt, 1962). Traducerea în engleză, The Reichstag Fire (New York, 1964), este foarte prescurtată.

[12]. Tobias, Reichstagsbrand, pp. 171–205 (Oberfohren), 446.

[13]. Ibid., pp. 420–456.

[14]. Ibid., pp. 101–104.

[15]. Mommsen, „Der Reichstagsbrand“. Giebeler, Die Kontroverse, în special pp. 74–80, reduce controversa la un efect secundar al acestei dezbateri mai ample.

[16]. Sean McMeekin, The Red Millionaire: A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow’s Secret Propaganda Tsar in the West, 1917–1940 (New Haven, CT, 2004).

[17]. Edouard Calic, Le Reichstag brûle! (Paris, 1969); idem, Reinhard Heydrich (New York, 1982), pp. 85–96.

[18]. Edouard Calic (ed.), Unmasked: Two Confidential Interviews with Hitler in 1931 (Londra, 1971; ediția germană originală Ohne Maske. Hitler-Breiting Geheimgespräche [Frankfurt am Main, 1968]).

[19]. Ibid., p. 56.

[20]. Când predam un curs despre al Treilea Reich la Universitatea East Anglia în anii 1980, îi puneam să înțeleagă dacă era sau nu autentică; își dădeau imediat seama că nu era.

[21]. Walther Hofer, Friedrich Zipfel și Christoph Graf (ed.), Der Reichstagsbrand. Eine wissenschaftliche Dokumentation (2 vol., Berlin, 1972 și 1978). A se vedea mai ales vol. I, pp. 257–278.

[22]. A se vedea contribuția lui Henning Köhler în idem et al., Reichstagsbrand: Aufklärung einer historischen Legende, p. 167.

[23]. Sven Felix Kellerhoff, Der Reichstagsbrand; Die Karriere eines Kriminalfalls (Berlin, 2008), p. 11.

[24]. Ibid., p. 112.

[25]. Fritz Thyssen, I Paid Hitler (Londra, 1941).

[26]. Hans-Joachim Bernhard și David Elazar (ed.), Reichstagsbrandprozess und Georgi Dimitroff. Dokumente (Berlin, 1982 și 1989).

[27]. Klaus Drobisch, Reichstag in Flammen (Illustrierte historische Hefte 29, Berlin, 1983), p. 30 („Cui bono? Wem nützt es?“).

[28]. Alexander Bahar și Wilfried Kugel (ed.), Der Reichstagsbrand. Wie Geschichte gemacht wird (Berlin, 2001).

[29]. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 22 februarie 2001, p. 8; Neue Zürcher Zeitung, 25 aprilie 2001.

[30]. http://blog. globale-gleichheit.de/?author=1

[31]. http://www.parapsych.org/users/wkugel/profile.aspx. Potrivit website-ului Asociației de Parapsihologie, aceasta se ocupă de studiul fenomenelor precum „telepatie, clarviziune, telechinezie, vindecare sufletească și premoniție“.

[32]. A se vedea și dezvăluirile despre Kugel în http://www.welt.de/print-welt/article627231/Wir-erhalten-Informationen-aus-der-Zukunft.html

[33]. Dieter Deiseroth (ed.), Der Reichstagsbrand und der Prozess vor dem Reichsgericht (Berlin, 2006).

[34]. Kellerhoff, p. 125.

[35]. Ibid., pp. 128–129; Hans Schneider (ed.), Neues vom Reichstagsbrand? Eine Dokumentation. Bei Versäumnis der deutschen Geschichtsschreibung, mit einem Geleitwort von Iring Fetscher und Beiträgen von Dieter Deiseroth, Hersch Fischler, Wolf-Dieter Narr (Berlin, 2004). Celelalte contribuții le aparțineau unor specialiști germani în științe politice de orientare de stânga.

[36]. În acest moment a apărut o disertație prin care s-a încercat să se facă rezumatul controversei (Giebeler, Die Kontroverse), însă, deși cuprinde rezumate utile ale numeroaselor contribuții la dezbatere, nu abordează în mod direct principalele aspecte și nu ia în considerare factorii politici contextuali. Concluzia sa că dezbaterea nu s-a încheiat este puțin mai mult decât o mărturisire de neputință intelectuală față de un munte de susțineri și de dovezi, de argumente și de contraargumente prezentate de participanți.

[37]. Benjamin Carter Hett, Burning the Reichstag. An Investigation into the Third Reich's Most Enduring Mystery (New York, 2014).

[38]. Ibid., p. 17.

[39]. Tobias, Reichstagsbrand, pp. 527–549.

[40]. Hett, Burning the Reichstag, p. 272.

[41]. Ibid., p. 73. Pentru un exemplu în care Druffel-Verlag, de extremă dreapta, a publicat o carte (despre al Treilea Reich și despre Problema Palestiniană) fără acordul autorului, a se vedea Francis Nicosia, „Scholars and Publishers: A New Twist to an Old Story?", German History 8/1 (1990), pp. 217–222.

[42]. Tobias, Reichstagsbrand, p. 3.

[43]. Ibid., p. 4.

[44]. Hett, Burning the Reichstag, pp. 262–263; idem, „Who Burned the Reichstag?“ (scrisoare către London Review of Books, 19 mai 2014).

[45]. Helmut Krausnick și Hans-Heinrich Wilhelm, Die Truppe des Weltanschauungskrieges. Die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD 1938–1942 (Stuttgart, 1981); Helmut Krausnick et al., Anatomy of the SS State (Londra, 1968); Horst Möller și Udo Wengst (ed.), 50 Jahre Institut für Zeitgeschichte. Eine Bilanz (München, 1999).

[46]. Hett, Burning the Reichstag, p. 317.

[47]. Idem, p. 289.

[48]. Hett, „Who Burned the Reichstag?“

[49]. Hett, Burning the Reichstag, p. 92.

[50]. Ibid., p. 323.

[51]. Tobias, Reichstagsbrand, pp. 257–269.

[52]. Kershaw, Hitler: Hubris, p. 457; Delmer, Trail Sinister, pp. 185–200.

[53]. Kellerhoff, Der Reichstagsbrand pp. 135–136.

[54]. Hett, Burning the Reichstag, pp. 320–321.

[55]. Horst Karasek, Der Brandstifter:Lehr- und Wanderjahre des Maurergeselle Marinus van der Lubbe, der 1933 auszog, den Reichstag anzuzünden (Berlin, 1984); a se vedea și discuția din Tobias, Reichstagsbrand pp. 23–75 și 470–501.

[56]. Hett, Burning the Reichstag, p. 269.

[57]. Ibid., p. 20.

[58]. Tobias, Reichstagsbrand, p. 592.

[59]. Hett, Burning the Reichstag, p. 251.

[60]. Conrad Meding, „Wer war der wahre Brandstifter?“, Hannoversche Allgemeine Zeitung, 26 iulie 2019, pp. 2–3.

[61]. „Dokument aufgetaucht. SA-Mann Hans-Martin Lennings will am Reichstagsbrand beteiligt gewesen sein“, Frankfurter Rundschau, 26 iulie 2019; „Archivfund in Hannover. Erklärung von SA-Mann erschüttert Einzeltäterthese zum Reichstagsbrand“, Süddeutsche Zeitung, 26 iulie 2019; „Reichstagsbrand Erklärung von SA-Mann legt NS-Beteiligung nahe“, Berliner Zeitung, 26 iulie 2019; „Newly Uncovered Testimony Casts Doubt on Reichstag Fire Claims“, Times of Israel, 27 iulie 2019; Alex Winston, „Newly Discovered Account of 1933 Reichstag Fire Casts Doubt on Nazi Narrative“, Jerusalem Post, 28 iulie 2019.

[62]. Sven Felix Kellerhoff, „Was die neue Eidesstattliche Erklärung eines SA-Mannes bedeutet“, Die Welt, 26 iulie 2019; idem, „Der Kronzeuge gegen die Nazis war ein «lügnerischer Mensch»“, Die Welt, 29 noiembrie 2019.

[63]. Tony Paterson, „Historians Find «Proof» that Nazis Burned Reichstag“, Daily Telegraph, 15 aprilie 2001.

4. DE CE A FUGIT RUDOLF HESS ÎN MAREA BRITANIE?

[1]. Reconstituire romanțată din James Leasor, Rudolf Hess: The Uninvited Envoy (Londra, 1962); Roy Conyers Nesbit și Georges Van Acker, The Flight of Rudolf Hess: Myths and Reality (Stroud, 1999). Afirmația pilotului Adolf Galland (The First and the Last, Londra, 1955, pp. 108–109), potrivit căreia Göring i-a ordonat să îl intercepteze pe Hess, care înnebunise și plecase cu avionul spre Anglia, nu este confirmată.

[2]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 49–74. Principala sursă a acestei relatări este scrisoarea de mai târziu a lui Hess adresată fiului său, care se află acum la Arhivele Naționale de la Kew în dosarul FO 1093/I (copie a

primei pagini a scrisorii, în Nesbit și Van Acker, The Flight, p. 160); și hărțile lui Hess, cu marcarea traseului, găsite după aterizarea sa și care sunt expuse acum la reședința ducelui de Hamilton de la Lennoxlove, din East Lothian (Ibid., p. 58).

[3]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 74–77, citând și alte documente din Arhivele Naționale; sir John Colville, The Fringes of Power (Londra, 1985), p. 386.

[4]. Leasor, Rudolf Hess, p. 11, citând documente prezentate la Procesele crimelor de război de la Nürnberg; Ivone Kirkpatrick, The Inner Circle: Memoirs (Londra, 1959), pp. 173–185; James Douglas-Hamilton, Motive for a Mission: The Story behind Hess's Flight to Britain (Londra, 1971), potrivit relatărilor obișnuite. Pentru textul complet al presupusei „oferte de pace" și celelalte documente, a se vedea Peter Raina, A Daring Venture: Rudolf Hess and the Ill-Fated Peace Mission of 1941 (Frankfurt am Main, 2014).

[5]. Gabriel Gorodetsky (ed.), The Maisky Diaries: Red Ambassador to the Court of St James's 1932–1943 (Londra, 2015), p. 359 (10 iunie 1941).

[6]. Vezi Richard J. Evans, Altered Pasts: Counterfactuals in History (Londra, 2014), pp. 73–78.

[7]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 1–13; Ilse Hess, Ein Schicksal in Briefen (Leoni am Starnberger See, 1984), o colecție de scrisori ale lui Hess.

[8]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 13–21.

[9]. Ibid., pp. 21–31.

[10]. Peter Longerich, „Hitler's Deputy: The Role of Rudolf Hess in the Nazi Regime", din David Stafford (ed.), Flight from Reality: Rudolf Hess and His Mission to Scotland, 1941 (Londra, 2002), pp. 104–120.

[11]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 32–34.

[12]. Longerich, „Hitler's Deputy", susține că și-a păstrat importanța. Cu toate acestea, în Hitler: A Life (Oxford, 2019), p. 730, Longerich admite faptul că Hess resimțea o „tot mai mare izolare la conducerea Reichului" în anii dinaintea fugii sale.

[13]. Kurt Pätzold și Manfred Weissbecker, Rudolf Hess. Der Mann an Hitlers Seite (Leipzig, 1999), pp. 235–260.

[14]. Joachim C. Fest, The Face of the Third Reich (Londra, 1970), pp. 290–291; Rainer F. Schmidt, Rudolf Hess. „Botengang eines Toren". Der Flug nach Grossbritannien vom 10. Mai 1941 (Düsseldorf, 1997), pp. 273–274.

[15]. Citat în Jürgen Matthäus și Frank Bajohr (ed.), Alfred Rosenberg. Die Tagebücher von 1934 bis 1944 (Frankfurt am Main, 2015), p. 288 (24 sept. 1939) și pp. 384–387 (14 mai 1941).

[16]. Peter Longerich, Hitlers Stellvertreter. Führung der Partei und Kontrolle des Staatsapparates durch den Stab Hess und die Partei-Kanzlei Bormann (München, 1992), pp. 109–118; Armin Nolzen, „Der Hess-Flug und die öffentliche Meinung im NS-Staat", din Martin Sabrow (ed.), Skandal und Diktatur. Formen öffentlicher Empörung im NS-Staat und in der DDR (Göttingen, 2004), pp. 130–156, la p. 131.

[17]. Wulf Schwarzwäller, Rudolf Hess. Der Stellvertreter (München, 1987), p. 160.

[18]. Eugene K. Bird, The Loneliest Man in the World: The Inside Story of the 30-Year Imprisonment of Rudolf Hess (Londra, 1974), pp. 260–261.

[19]. Ian Kershaw, Hitler, 1936–1945: Nemesis (Londra, 2000), pp. 369–370, p. 940 n. 220; Rainer F. Schmidt, „Der Hess-Flug und das Kabinett Churchill", Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 42 (1994), pp. 1–28, la p. 28.

[20]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 34–35.

[21]. Hans-Adolf Jacobsen, Karl Haushofer. Leben und Werk (Boppard am Rhein, 1979), vol. 2, pp. 452–455; James Douglas-Hamilton, The Truth

about Rudolf Hess (Edinburgh, 1993), pp. 125–133; corespondența lui Haushofer tipărită în Anexa I către Leasor, Rudolf Hess, pp. 219–226.

[22]. Nesbit și Van Acker, The Flight, p. 151, pentru un facsimil.

[23]. Longerich, Hitlers Stellvertreter, p 146; Schwarzwäller, Rudolf Hess, p. 177.

[24]. Ibid., pp. 173–175.

[25]. Wolf Rüdiger Hess, Rudolf Hess. „Ich bereue nichts“ (Graz, 1994), pp. 65–72.

[26]. John Costello, Ten Days that Saved the West (Londra, 1991), p. xiv. Din păcate, Costello nu a furnizat deloc amănunte în sprijinul afirmației sale potrivit căreia asta s-a dovedit prin dosarele „ultrasecrete“ recent date publicității din Marea Britanie, SUA și URSS (Ibid., pp. 15–20), cu excepția unui rezumat plin de dezinformări tip KGB.

[27]. J. Bernard Hutton, Hess: The Man and His Mission (Londra, 1970), pp. 21, 70–73.

[28]. Ibid., pp. 30–33.

[29]. Ibid., p. 23.

[30]. Peter Padfield, Hess: Flight for the Führer (Londra, 1991), pp. 138–141.

[31]. A se vedea, de exemplu, Bird, The Loneliest Man in the World, p. 252 (declarație din partea lui Hess „ca să fie dată presei din toată lumea“).

[32]. Ilse Hess, Prisoner of Peace (Londra, 1954).

[33]. Transcriere din Pätzold și Weissbecker, Rudolf Hess, pp. 451–454.

[34]. Schmidt, Rudolf Hess, pp. 280–281.

[35]. Volker Ullrich, Adolf Hitler. Biografie. Die Jahre des Untergangs (Frankfurt am Main, 2018), pp. 192–202, citându-l pe Bodenschatz la p.

195.

[36]. Schwarzwäller, Rudolf Hess, p. 185, susține că Hess a făcut pentru tot restul vieții un „pact“ al tăcerii cu Hitler, însă nu furnizează nici o dovadă cu privire la existența unui astfel de pact.

[37]. Hutton, Hess, pp. 57–59; Schwarzwäller, Rudolf Hess, p. 200.

[38]. Albert Speer, Inside the Third Reich (Londra, 1975), p. 250, și pentru următoarele. Speer a susținut în mod greșit că Pintsch a fost însoțit de un alt aghiotant al lui Hess: a se vedea Kershaw, Hitler: Nemesis, p. 937, n. 178. A se vedea și relatarea pregătită pentru Stalin în 1949 și care se baza pe declarația ca martor ocular a valetului lui Hitler, Heinz Linge, și a aghiotantului lui, Otto Günsche, care au căzut în mâinile sovieticilor la sfârșitul războiului: Henrik Eberle și Matthias Uhl (ed.), The Hitler Book: The Secret Dossier Prepared for Stalin (Londra, 2005), pp. 70–72.

[39]. Paul Schmidt, Hitler’s Interpreter (Londra, 1951), p. 233.

[40]. Matthäus și Bajohr (ed.), Alfred Rosenberg: Die Tagebücher, p. 387 (14 mai 1941).

[41]. Fröhlich (ed.), Die Tagebücher, Partea I, vol. 4, pp. 638 (13 mai 1941), 640 (14 mai 1941).

[42]. Nolzen, „Der Hess-Flug“, pp. 130–156.

[43]. Kershaw, Hitler: Nemesis, p. 375.

[44]. Potrivit susținerilor lui Edouard Calic, Reinhard Heydrich (New York, 1982), p. 233.

[45]. Leasor, Rudolf Hess, pp. 172–174. A.J.P. Taylor, Beaverbrook (Londra 1972), p. 624, n. 1, după ce relatează despre un dialog neconcludent dintre deținutul Hess și magnatul presei și ministrul industriei aeronautice, remarcă faptul că „nu este exclus ca Hitler să fi știut de intențiile lui Hess“, dar se oprește aici.

[46]. Robert Gellately, The Gestapo and German Society: Enforcing Racial Policy, 1933–1945 (Oxford, 1990); Eric A. Johnson, Nazi Terror: The Gestapo and Ordinary Germans (New York, 1999); și Klaus-Michael Mallmann și Gerhard Paul, „Omniscient, Omnipotent, Omnipresent? Gestapo, Society and Resistance“, din David F. Crew (ed.), Nazism and German Society 1933–1945 (Londra, 1994), pp. 166–196; suprimându-l pe Edward Crankshaw, Gestapo: Instrument of Tyranny (Londra, 1956).

[47]. Eberle și Uhl (ed.), The Hitler Book, pp. 70–72.

[48]. Nesbit și Van Acker, The Flight, p. 125.

[49]. Lothar Kettenacker, „Mishandling a Spectacular Event: The Rudolf Hess Affair“, în Stafford (ed.), Flight from Reality, pp. 19–37, la pp. 19–20.

[50]. Kershaw, Hitler: Nemesis, pp. 369–381, cel mai bun rezumat.

[51]. John Harris și M.J. Trow, Hess : The British Conspiracy (Londra, 2011), pp. 8–10.

[52]. Peter Padfield, Hess, Hitler and Churchill: The Real Turning Point of the Second World War: A Secret History (Londra, 2013), p. 20.

[53]. Harris și Trow, Hess, p. 21.

[54]. Padfield, Hess: Flight for the Führer, pp. 346–351; asemănător în Louis C. Kilzer, Churchill’s Deception: The Dark Secret that destroyed Nazi Germany (New York, 1994), pp. 271–274.

[55]. Ulrich von Hassell, The von Hassell Diaries, 1938–1944: The Story of the Forces against Hitler inside Germany as recorded by Ambassador Ulrich von Hassell, a Leader of the Movement (Londra, 1948), pp. 179–180.

[56]. Ibid., p. 194.

[57]. Harris și Trow, Hess, p. 170. Afirmații privind ascunderea de dovezi scrise au fost acceptate chiar și de istorici, în general, raționali: a se vedea, de exemplu, „Secrets are Like Sex“, London Review of Books, 2 aprilie 2020, p. 20.

[58]. Pätzold și Weissbecker, Rudolf Hess, pp. 281–283.

[59]. Ibid., pp. 5 și 254, n. 7.

[60]. Padfield, Hess, Hitler and Churchill, p. 363.

[61]. Leasor, Rudolf Hess, pp. 73–81.

[62]. Calic, Reinhard Heydrich, p. 233.

[63]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 126–127 și anexele tehnice.

[64]. Ibid., pp. 126–131.

[65]. David Stafford, „Introduction“, din idem (ed.), Flight from Reality, p. 2. Un scurt ghid și o evaluare utile se pot găsi în John Kirkpatrick, 10 May 1941: Rudolf Hess's Flight to Scotland, a Bibliographical Study (Glasgow, 2008). Teoriile conspirației legate de fugă s-au inspirat și dintr-o serie de lucrări de ficțiune, printre care și Brian Moffatt, Fallen Angels, Lost Highways (The Long Fall of Rudolf Hess) (Hawick, 2012); Philip S. Jacobs, Hess: The Camouflaged Emissary (Oxford, 1993); și, cel mai recent, Graham Hurley, Raid 42 (Londra, 2019).

[66]. James J. Barnes și Patience P. Barnes, Hitler's Mein Kampf in Britain and America: A Publishing History 1930–1939 (Cambridge, 1980), pentru amănunte legate de viața și cariera lui Murphy; a se vedea și idem, James Vincent Murphy: Translator and Interpreter of Fascist Europe 1880–1946 (Langham, MD, 1987).

[67]. James Murphy, Adolf Hitler: The Drama of His Career (Londra, 1934), p. viii.

[68]. Ibid., p. x.

[69]. Ibid., pp. 15–16.

[70]. Ibid., pp. 124–127, 138–139; Werner E. Mosse, Jews in the German Economy: The German-Jewish Elite 1820–1935 (Oxford, 1987); idem, The German-Jewish Elite 1820–1935: A Socio-Cultural Profile (Oxford, 1989).

[71]. Barnes și Barnes, James Vincent Murphy, pp. 164–166.

[72]. Richard Griffiths, Fellow Travellers of the Right: British Enthusiasts for Nazi Germany 1933–1939 (Oxford, 1983), p. 128; Barnes și Barnes, Hitler's Mein Kampf, pp. 56–57; Shareen Blair Brysac, Resisting Hitler: Mildred Harnack and the Red Orchestra: The Life and Death of an American Woman in Nazi Germany (New York, 2000), pp. 57–58. Nepotul lui Murphy, John Murphy, a încercat mulți ani mai târziu să îl disocieze pe bunicul lui de sprijinul acordat nazismului: https://www.mhpbooks.com/the-remarkable-story-of-mein-kampfs-translation-into-english/ și https://www.bbc.co.uk/news/magazine-30697262

[73]. Greta Kuckhoff, Vom Rosenkranz zur Roten Kapelle (Berlinul de Est, 1973), pp. 180–181, 197–198.

[74]. Barnes și Barnes, Hitler's Mein Kampf, pp. 51–72, 235.

[75]. Citate și rezumat în Ibid., pp. 26–28.

[76]. James Murphy, Who Sent Rudolf Hess? (Londra, 1941), pp. 1, 4. Mulțumesc Bibliotecii Bodleian, din Oxford, pentru că mi-a dat un exemplar al acestei broșuri rare.

[77]. Vidkun Quisling a fost un fascist norvegian numit prim-ministru după cucerirea Norvegiei de către germani în 1940. Termenul „Coloana a cincea" provine din Războiul Civil Spaniol (1936–1939), în care pe lângă cele patru coloane din armatele naționaliste se zice că exista o a cincea, care săvârșea acțiuni subversive în spatele liniilor republicane.

[78]. Murphy, Who Sent Rudolf Hess? pp. 8–9.

[79]. Ibid., pp. 10–14.

[80]. Ibid., pp. 15–23.

[81]. Ibid., pp. 24–34. Svengali era un evreu manipulator care, în romanul antisemit al lui George du Maurier, Trilby, publicat în 1894, apelează la

hipnoză ca să transforme o tânără nevinovată într-o cântăreață talentată; ideea că Hitler era „somnambul“ își are originea în declarația lui din 15 martie 1936 potrivit căreia „merg în direcția în care îmi dictează Providența cu siguranța unui somnambul“.

[82]. Ibid., pp. 34–35, 42–43. Murphy a invocat o altă teorie a conspirației când a declarat că Fritsch, care a fost concediat în februarie 1938, chipurile, pentru că era șantajat de către un băiat-escortă, în realitate pentru că era prea sceptic în privința capacității Germaniei de a purta un război în Europa în viitorul apropiat, a fost ucis de naziști la scurt timp după izbucnirea războiului. Unii martori oculari au declarat, de fapt, că Fritsch, care se oferise voluntar să lupte pe frontul de est ca să își reabiliteze reputația, a fost ucis de un glonț răzleț în timpul invadării Poloniei (a se vedea anunțul din Der Spiegel 34/1948 [21 august 1948], p. 18).

[83]. Murphy, Who Sent Rudolf Hess? pp. 44–45.

[84]. Ibid., Cuvânt-înainte.

[85]. Andrew Thorpe, The British Communist Party and Moscow 1920–1943 (Manchester, 2000), pp. 265–267.

[86]. Gorodetsky (ed.), The Maisky Diaries, p. 356 (3 iunie 1941).

[87]. Ibid., pp. 119–120, citând din anunțul despre caz din The Times, 19 februarie 1942.

[88]. Ibid., p. 121.

[89]. Nesbit și Van Acker, The Flight, p. 122.

[90]. Ibid., pp. 122–123; Stafford (ed.), Flight from Reality, pp. 4–6. A se vedea și Padfield, Hess, Hitler and Churchill, p. 299.

[91]. Nesbit și Van Acker, The Flight, p. 122.

[92]. Ex. Costello, Ten Days, pp. 5–6.

[93]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 131–137.

[94]. Ibid., pp. 60–69. Prezentarea oficială a RAF cu privire la cursul Messerschmittului lui Hess se face la pp. 157–159.

[95]. Alfred Smith, Rudolf Hess and Germany's Reluctant War 1939–1941 (Lewes, Sussex, 2001), p. xix.

[96]. Padfield, Hess: Flight for the Führer, p. 348. Desecretizarea dosarelor nu a furnizat nici o dovadă în sprijinul teoriei conspirației că Hess fusese invitat în Marea Britanie.

[97]. Smith, Rudolf Hess, p. xix, sugerează că au fost implicate serviciile secrete pentru că și acestea făceau parte din „grupul de pace", deși nu există dovezi în sprijinul acestei ipoteze.

[98]. Harris și Trow, Hess, pp. 125, 131. Ei admit însă că McCormick „nu este considerat astăzi ca fiind deosebit de fidel adevărului" (p. 131). McCormick a fost autorul cărților The Master Book of Spies (Londra, 1973) și The Life of Ian Fleming (Londra, 1993).

[99]. Harris și Trow, Hess, pp. 248–252.

[100]. Smith, Rudolf Hess, p. 387.

[101]. Kilzer, Churchill's Deception, (1994), p. 276.

[102]. Ibid.

[103]. Schmidt, Hess, pp. 278–280 (bazându-se pe bine cunoscutele scrisori ale lui Haushofer, alături de mărturia de după război); precum și Harris și Trow, Rudolf Hess, pp. 243–245. Teoria potrivit căreia Ernest Bevin, ministrul muncii din cabinetul de coaliție al lui Churchill, fusese avertizat cu privire la fuga lui Hess printr-un mesaj codificat, se dovedește a se fi bazat pe un articol de ziar publicat în 1960 de un om ale cărui numeroase lapsusuri din alte părți ale articolului te fac să nu ai deloc încredere în mărturia lui (Schmidt, Hess, p. 32, n. 69).

[104]. Ted Harrison, „«… wir wurden schon viel zu oft hereingelegt». Mai 1941: Rudolf Hess in englischer Sicht", în Pätzold și Weissbecker, Rudolf

Hess, pp. 368–392.

[105]. Stafford (ed.), Flight from Reality, p. 11.

[106]. Martin Allen, The Hitler/Hess Deception: British Intelligence's Best-Kept Secret of the Second World War (Londra, 2003), mai ales p. 283.

[107]. După cum se prezintă în Edmund A. Walsh, „The Mystery of Haushofer", Life, 16 septembrie 1946, pp. 106–120; a se vedea și Jacobsen, Karl Haushofer și Daniel Wosnitzka, „Karl Haushofer, 1869–1946" (pe website-ul muzeului Deutsches Historisches).

[108]. Martin Allen, Himmler's Secret War: The Covert Peace Negotiations of Heinrich Himmler (New York, 2005).

[109]. Paul Lewis, „The 29 Fakes behind a Rewriting of History", Guardian, 5 mai 2008.

[110]. Martin Allen, „Lieber Herr Hitler…" 1939/40. So wollte der Herzog von Windsor den Frieden retten (Inning, 2001); idem, Churchills Friedensfalle. Das Geheimnis des Hess-Fluges 1941 (Stegen, 2003); idem, Das Himmler-Komplott 1943–1945 (Stegen, 2005).

[111]. Harris și Trow, Hess, p. 264, n. 2.

[112]. Ibid., pp. 6 și 255, n. 10.

[113]. Ibid., p. 8.

[114]. Peter Allen, The Crown and the Swastika: Hitler, Hess and the Duke of Windsor (Londra, 1983), p. 188.

[115]. Ibid., p. 239.

[116]. Ernst Haiger, „Fiction, Facts, and Forgeries: The «Revelations» of Peter and Martin Allen about the History of the Second World War", Journal of Intelligence History, 6/1 (2006), pp. 105–118.

[117]. Stafford, Flight from Reality, p. 5.

[118]. Padfield, Hess, Hitler and Churchill, p. 355.

[119]. Smith, Rudolf Hess, mai ales pp. 398–401. Merită să menționăm faptul că bibliografia lui Smith nu cuprinde părți în germană.

[120]. Hess, Prisoner of Peace; Victor E. Marsden (trad.), Protocols of the Meetings of the Learned Elders of Zion (Londra, 1920); a se vedea și Gisela Lebeltzer, „Henry Hamilton Beamish and the Britons: Champions of Anti-Semitism“, în Kenneth Lunn și Richard Thurlow (ed.), British Fascism: Essays on the Radical Right in Interwar Britain (Londra, 1980).

[121]. Lynn Picknett, Clive Prince și Stephen Prior, Double Standards: The Rudolf Hess Cover-Up (Londra, 2001), pp. 493–494. În bibliografia acestei cărți nu se găsește nimic în limba germană.

[122]. Pätzold și Weissbecker, Rudolf Hess, pp. 275–281.

[123]. A se vedea Daniel Pick, The Pursuit of the Nazi Mind: Hitler, Hess, and the Analysts (Oxford University Press, 2012).

[124]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 100–114.

[125]. Edmund Mezger, Kriminalpolitik auf kriminologischer Grundlage (Stuttgart, 1934), pp. 18–25.

[126]. Gert Heidenreich, „Freiheit im Freistaat. Polizeiaktion gegen Münchner Verlage – die Vergangenheit des bayerischen Innenministers Alfred Seidl“, Die Zeit, 20 octombrie 1978.

[127]. Anton Maegerle, „«Club der Revisionisten». Seit nunmehr 25 Jahren ist die «Zeitgeschichtliche Forschungsstelle Ingolstadt» damit beschäftigt, historische Fakten zu verdrehen“, Blick nach Rechts 25 (11 decembrie 2006).

[128]. Richard J. Evans, Telling Lies About Hitler (Londra, 2002), pp. 10–12, 233–272.

[129]. Ibid., p. 39.

[130]. David Irving, Hess: The Missing Years 1941–1945 (Londra, 1987), pp. 4, 41.

[131]. Albert Speer, Spandau: The Secret Diaries (Glasgow, 1976), pp. 449, 466.

[132]. Tony Le Tissier, Farewell to Spandau (Leatherhead, 1994), p. 71. Le Tissier a fost ultimul director de la Spandau. Pentru o descriere a perioadei de prizonierat a lui Hess din 1941 până în 1946, a se vedea Stephen McGinty, Camp Z: How British Intelligence Broke Hitler's Deputy (Londra, 2013).

[133]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 111–118; scrisoarea este reprodusă și tradusă în Le Tissier, Farewell to Spandau, p. 77. Referirea codificată „Freiburg" o privea pe Hildegard Fath, secretara lui, nu era un semn că întregul document era un fals, după cum au sugerat unii adepți ai teoriei conspirației (de exemplu, Padfield, Hess, Hitler and Churchill, p. 17).

[134]. Wolf-Rüdiger Hess, Mord an Rudolf Hess? Der geheimnisvolle Tod meines Vaters in Spandau (Leoni am Starnberger See, 1990), pp. 51, 151–153, 156, 163. A se vedea și Smith, Rudolf Hess, p. 386 („o moarte cât se poate de convenabilă").

[135]. Cahal Milmo, „Adolf Hitler's Nazi Deputy Rudolf Hess «Murdered by British Agents to Stop him Spilling Wartime Secrets»", Independent, 6 septembrie 2013. A se vedea și Harris și Trow, Hess, pp. 171–199.

[136]. John Greenwald și Clive Freeman, „Germany: The Inmate of Spandau's Last Wish", Time, 6 decembrie 2009.

[137]. Padfield, Hess, Hitler and Churchill, p. 17.

[138]. Ibid., p. 323; Abdullah Melaouhi, Rudolf Hess: His Betrayal and Murder (Washington, DC, 2013); Le Tissier, Farewell to Spandau, pp. 102–104. Le Tissier sugera că infirmierul nu prea avea bani după închiderea închisorii Spandau și fusese plătit pentru mărturie de către unii care i-au băgat în mod intenționat idei în cap. Cartea lui Melaouhi a fost publicată de Barnes Review, o revistă denumită după istoricul „revizionist" Harry Elmer Barnes

și specializată în negarea Holocaustului, antisemitism și studii oculte: https://barnesreview.org/

[139]. Hugh Thomas, Hess: A Tale of Two Murders (Londra, ediție revizuită, 1988), pp. 150, 158–159, 163, 292. Prima ediție a cărții s-a publicat sub titlul The Murder of Rudolf Hess (Londra, 1979).

[140]. Hess, Rudolf Hess, p. 171.

[141]. Ipoteza lui Kilzer privind o conspirație orchestrată de Churchill, ca să îl păcălească pe Hess să plece, după cum am arătat mai sus, a fost compromisă de faptul că a admis teoria lui Hugh Thomas privind uciderea lui Hess chiar înainte de zbor și înlocuirea lui cu o sosie a sa.

[142]. Le Tissier, Farewell to Spandau, pp. 107–108, citând anchetele lui Christopher Andrew pentru emisiunea televiziunii BBC Timewatch, difuzată pe 17 ianuarie 1990.

[143]. Nesbit și Van Acker, The Flight, pp. 137–139.

[144]. Ibid., pp. 139–161.

[145]. Le Tissier, Farewell to Spandau, pp. 99–100.

[146]. „Exclusive: DNA Solves Rudolf Hess Doppelgänger Conspiracy Theory“, New Scientist, 22 ianuarie 2019 (online la https://www.newscientist.com/article/2191462-exclusive-dna-solves-rudolf-hess-doppelganger-conspiracy-theory/).

[147]. De exemplu, teoria potrivit căreia Hess a fost ademenit în Scoția de serviciile secrete britanice este împărtășită de Gabriel Gorodetsky, The Maisky Diaries, p. 355, deși în acest caz el este indus în eroare de faptul că Maiski, de obicei un comentator pătrunzător, credea în această teorie, probabil asigurându-și spatele cu Stalin.

[148]. Joseph P. Farrell, Hess and the Penguins: The Holocaust, Antarctica, and the Strange Case of Rudolf Hess (Kempton, IL, 2017), p. 6.

[149]. Ibid., pp. 229–232, 253. Așa-zisa „complicitate nazisto-sionistă“ se referă la un acord constroversat, semnat între o facțiune a mișcării sioniste și guvernul nazist în 1933, într-o perioadă în care obiectivul principal cu privire la evreii Germaniei era acela de a-i alunga din țară, de a facilita emigrarea evreilor din Germania în Palestina: a se vedea Yehuda Bauer, Jews for Sale? Nazi–Jewish Negotiations, 1933–1945 (New Haven, CT, 1996).

[150]. https://crashrecovery.org/ OMEGA-FILE/omega20.htm

[151]. Farrell, Hess, pp. 247–248.

5. A SCĂPAT HITLER DIN BUNCĂR?

[1]. Donald M. McKale, Hitler: The Survival Myth (New York, 1981), p. 45; a se vedea și Christian Goeschel, Suicide in Nazi Germany (Oxford, 2009).

[2]. Adam Sisman, Hugh Trevor-Roper: The Biography (Londra, 2010), pp. 131–142.

[3]. McKale, Hitler, pp. 49–64. Nu există dovezi în sprijinul afirmației din Daly-Groves, Hitler’s Death, p. 93, potrivit căreia nu factorii politici, ci rușinea cauzată de proasta calitate a anchetei sovietice a stat la baza anunțului făcut de Stalin că Hitler era în viață.

[4]. Sisman, Hugh Trevor-Roper, pp. 132–133.

[5]. Cu privire la campania de dezinformare a lui Stalin, a se vedea Jean-Christophe Brisard și Lana Parshina, The Death of Hitler: The Final Word on the Ultimate Cold Case: The Search for Hitler’s Body (Londra, 2018), pp. 149–199.

[6]. McKale, Hitler, pp. 133–134.

[7]. Daly-Groves, Hitler’s Death, pp. 33, 88.

[8]. Ibid., pp. 133–142; a se vedea și Richard Davenport-Hines (ed.), Hugh Trevor-Roper: The Wartime Journals (Londra, 2012), p. 263.

[9]. Sisman, Hugh Trevor-Roper, pp. 155–163; Richard Overy, „«The Chap with the Closest Tabs»: Hugh Trevor-Roper and the Hunt for Hitler“ (lucrare nepublicată, 2014; îi mulțumesc profesorului Overy pentru că mi-a pus la dispoziție acest articol); Sara Douglas, „The Search for Hitler: Hugh Trevor-Roper, Humphrey Searle, and the Last Days of Adolf Hitler“, Journal of Military History 78 (2014), pp. 165–192; Edward Harrison, „Hugh Trevor-Roper und «Hitlers letzte Tage»“, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 57 (2009), pp. 33–60.

[10]. Hugh Trevor-Roper, The Last Days of Hitler (Londra, 1952 [1947]). Printre multe alte relatări amănunțite, a se vedea mai ales Brisard și Parshina, The Death of Hitler, pp. 51–117.

[11]. A se vedea lista cu declarații, în Anton Joachimsthaler, Hitlers Ende. Legenden und Dokumente (München, 1995), pp. 410–414 (publicată într-o ediție prescurtată în limba engleză cu titlul The Last Days of Hitler: The Legends, the Evidence, the Truth [Londra, 1998]); și Wolfdieter Bihl, Der Tod Adolf Hitlers. Fakten und Uberlebenslegenden (Viena, 2000), pp. 11–16. Criticile la adresa raportului lui Trevor-Roper făcute de fostul ofițer de informații al SUA la Berlin W.F. Heimlich, căruia nu i-a plăcut faptul că fusese dat la o parte de ancheta efectuată de Trevor-Roper, nu erau bine argumentate, iar afirmația sa potrivit căreia Hitler a fost ucis din ordinele lui Himmler nu a fost luată niciodată în serios de către istorici; a se vedea Herbert Moore și James W. Barrett (ed.), Who Killed Hitler? (New York, 1947, retip. 2011), și pentru o analiză convingătoare, Daly-Groves, Hitler’s Death, pp. 14–37.

[12]. Catherine Sharples, „«Proof of Death»: West German Investigations into the Fate of Adolf Hitler, 1952–1956“, Institutul de Cercetare Istorică, 11 decembrie 2019.

[13]. Hugh Trevor-Roper, „Hitler’s Last Minutes“, New York Review of Books, 26 septembrie 1968; Brisard și Parshina, The Death of Hitler, pp. 160–162.

[14]. Ulrich Völklein (ed.), Hitlers Tod. Die letzten Tage im Führerbunker (Göttingen, 1998).

[15]. Joachim C. Fest, Inside Hitler's Bunker: The Last Days of the Third Reich (Londra, 2004 [2002]); Downfall (2004, în regia lui Oliver Hirschbiegel).

[16]. Henrik Eberle și Matthias Uhl (ed.), The Hitler Book: The Secret Dossies prepared for Stalin (Londra, 2005). S-au publicat și în engleză acte relevante: a se vedea V.K. Vinogradov et al. (ed.), Hitler's Death: Russia's Last Great Secret from the Files of the KGB (Londra, 2005); Ada Petrova și Peter Watson (ed.), The Death of Hitler: The Final Words from Russia's Secret Archives (Londra, 1995).

[17]. A se vedea și Heinz Linge, With Hitler to the End: The Memoir of Hitler's Valet (Londra, 2009 [1980]); Erich Kempka, I was Hitler's Chauffeur (Londra, 2012); idem, Ich habe Adolf Hitler verbrannt (München, 1950); Christa Schroeder, He was My Chief: The Memoirs of Adolf Hitler's Secretary (Londra, 2012 [1998]); și Traudl Junge, Until the Final Hour: Hitler's Last Secretary (Londra, 2004 [2003]). În ce privește dovezile lui Linge, a se vedea Brisard și Parshina, The Death of Hitler, mai ales pp. 55–72, 248–262, 290–300.

[18]. Kershaw, Hitler: Nemesis, pp. 799–883.

[19]. Imre Karacs, „DNA Test Closes Book on Mystery of Martin Bormann", Independent, 4 mai 1998. Așa-zisa supraviețuire a lui Bormann constituie subiectul cărții lui Ladislas Farago, Aftermath: Martin Bormann and the Fourth Reich (Londra, 1975), și este abordată și în Hugh Thomas, Doppelgängers: The Truth about the Bodies in the Berlin Bunker (Londra, 1995), pp. 208–256. A se vedea Daly-Groves, Hitler's Death, pp. 97–120, pentru Bormann, citând din K. Anslinger et al., „Identification of the Skeletal Remains of Martin Bormann by mtDNA Analysis", International Journal of Legal Medicine 114/3 (2001), pp. 194–196; și Tony Halpin și Roger Boyes, „Battle of Hitler's Skull Prompts Russia to Reveal All", The Times, 9 decembrie 2009; Bihl, Der Tod, pp. 103–135, și Joachimsthaler, Hitlers Ende, pp. 358–383. Craniul reprezintă un aspect principal al argumentelor adepților teoriei supraviețuirii care susțin că trupurile din afara buncărului nu le aparțineau lui Hilter și Evei Braun. Chiar și ziarele care reprezentau curentul principal s-au grăbit să tragă această concluzie: a

se vedea Uki Goñi, „Tests on Skull Fragment Cast Doubt on Adolf Hitler Suicide Story“, Guardian, 27 septembrie 2009.

[20]. Thomas, Doppelgängers, susține în mod neplauzibil că toți cei de față minteau, însă (p. 166) susține și faptul că Hitler a fost strâns de gât de Linge când nu a fost în stare să se hotărască ce să facă după aducerea sosiilor. Aceste născociri fantastice fac imposibilă luarea în serios a cărții sale.

[21]. Heinz Schaeffer, U-977 – 66 Tage unter Wasser (Wiesbaden, n.d.).

[22]. Ladislas Szabó, Je sais que Hitler est vivant (Paris, 1947).

[23]. McKale, Hitler, p. 129.

[24]. Ibid., passim.

[25]. Ibid., p. 198.

[26]. Daly-Groves, Hitler's Death, pp. 9, 35, 48–52.

[27]. Gerald Steinacher, Nazis on the Run: How Hitler's Henchmen Fled Justice (New York, 2011); Uki Goñi, The Real Odessa: How Perón Brought the Nazi War Criminals to Argentina (Londra, 2001).

[28]. Bettina Stangneth, Eichmann before Jerusalem: The Unexamined Life of a Mass Murderer (Londra, 2014).

[29]. McKale, Hitler, pp. 199–200.

[30]. Ben Knight, „Pegida Head Lutz Bachmann Reinstated after Furore over Hitler Moustache Photo“, Guardian, 23 februarie 2015.

[31]. Daly-Groves, Hitler's Death, p. 23.

[32]. Hans D. Baumann și Ron T. Hansig, Hitler's Escape (ediție revizuită și extinsă, Portsmouth, NH, 2014), p. iii.

[33]. Ibid., p. 30.

[34]. Ibid., p. v.

[35]. Ibid., pp. vii, 215.

[36]. Ibid., pp. 7, 11. Există multe greșeli în carte cu privire la istoria Germaniei din anii 1930 și 1940.

[37]. Ibid., p. vii.

[38]. http://cryptome.org/douglas.htm, accesat pe 21 februarie 2015, și The Spotlight, 6 ianuarie 1997, pp. 12–14. A se vedea și Peter Hoffmann, specialistul de renume mondial în Stauffenberg și în complotul cu bombă din iulie 1944, despre încercarea lui Stahl de a-i da documente, pe website-ul h-net, la http://h-net.msu.edu/cgi-bin/logbrowse.pl?trx=vx&list=hgerman&month=9609&week=b&msg=hMUenrd3JoS57/meddq8MA&user=&pw, accesat pe 21 februarie 2015, și Gitta Sereny, The German Trauma: Experiences and Reflections 1938–2000 (Londra, 2000), pp. 194–215, în care povestește despre aranjamentele ei cu Stahl. Cei care neagă Holocaustul de la autoproclamatul Institut de Analiză Istorică au fost deosebit de ostili față de Stahl pentru susținerea de care se bucura acesta din partea lui Willis Carto, un bogătaș care nega Holocaustul, pe care îl acuzau că îi escrocase luându-le o mare sumă de bani. A se vedea http://www.ihr.org/jhr/v20/v20n2p40_Douglas.html, accesat pe 21 februarie 2015. Pentru Willis Carto și relațiile acestuia cu organizațiile privind negarea Holocaustului, a se vedea Evans, Telling Lies About Hitler, pp. 150–151. Pentru o apărare a lui Stahl de către un alt autointitulat „revizionist“ al Holocaustului, Germar Rudolf, care a fost condamnat pentru incitarea la ură rasială și defăimarea morților, a se vedea http://www.vho.org/GB/c/GR/StahlDouglas.html, accesat pe 21 februarie 2015. În tot acest timp, Douglas a continuat să susțină că nu este unul și același cu Stahl.

[39]. http://www.reuters.com/article/2013/10/31/us-germany-gestapo-idUSBRE99U0XY20131031, accesat pe 21 februarie 2015; a se vedea și Daly-Groves, Hitler’s Death, pp. 121–124.

[40]. Harry Cooper, Hitler in Argentina: The Documented Truth of Hitler’s Escape from Berlin (Hernando, FL, 2014 [2006]), p. 121.

[41]. Kurt Hutton, Speaking Likeness (Londra, 1947), poza „Ațipeala“. Legat de susținerea lui Cooper, a se vedea Hitler in Argentina, p. 115, și coperta a 4-a, și https://youtube.com/watch?v=Tu_mXmS-3ns. A se vedea Roger Clark, http://thepipeline.info/blog/2016/12/22/the-big-read-a-neo-nazi-actually-im-a-republican-hitler-harry-cooper-and-the-pseudohistory-industry-part-two/, postat pe 22 decembrie 2016, accesat pe 3 februarie 2020; și idem, Partea Întâi, postat pe 21 decembrie 2016, accesat pe 3 februarie 2020, la http://thepipeline.info/blog/2016/12/21/the-big-read-a-neo-nazi-actually-im-a-republican-hitler-harry-cooper-and-the-pseudohistory-industry-part-one/

[42]. http://www.tomatobubble.com/hitler_argentina.html, accesat pe 21 februarie 2015.

[43]. http://www.splcenter.org/get-informed/intelligence-report/browse-all-issues/2013/fall/Touring-the-Third-Reich, accesat pe 1 martie 2015. Aceasta este o postare din secțiunea de istorie a Southern Poverty Law Center, care monitorizează extremismul. Pentru replica lui Cooper la aceste critici, a se vedea http://www.hitlerinargentina.com/Clark.htm și http://www.hitlerinargentina.com/Interesting.htm

[44]. http://www.adl.org/combating-hate/domestic-extremism-terrorism/c/rense-web-site-romotes.html

[45]. McKale, Hitler, pp. 202–204; Werner Brockdorff, Flucht vor Nürnberg. Pläne und Organization der Fluchtwege der NS-Prominenz im „Römischen Weg“ (Wels, 1969).

[46]. Simon Dunstan și Gerrard Williams, Grey Wolf: The Escape of Adolf Hitler: The Case Presented (New York, 2011), p. 156. Pentru o demontare convingătoare a afirmațiilor făcute de Dunstan și Williams, a se vedea ampla analiză a lui Roger Clark, „Buyer Beware – Fantasy History“ (https://www.amazon.com/review/R3FNO7NT5G2VA3), postat pe 16 octombrie 2011, accesat pe 3 februarie 2020.

[47]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, p. xxiii.

[48]. Ibid., p. xxi.

[49]. Ibid., pp. xx, 308.

[50]. Roger Clark, „The Big Read: Carry on Hunting Hitler“, The Pipeline, postat pe 30 aprilie 2016 (http://thepipeline.info/blog/2016/04/30/the-big-read-carry-on-hunting-hitler/, accesat pe 3 februarie 2020), „The Mystery of the Vanishing Professor“.

[51]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, p. 155. A apărut prima dată în Kenneth D. Alford și Theodore P. Savas, Nazi Millionaires: The Allied Search for Hidden SS Gold (Havertown, PA, 2002).

[52]. http://falkeeins.blogspot.co.uk/2011/11/grey-wolf-escape-of-adolf-hitler-distan.html, accesat pe 21 februarie 2015.

[53]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, pp. 164–165, 309; Günther Gellermann, Moskau ruft Heeresgruppe Mitte… Was nicht im Wehrmachtbericht stand – Die Einsätze des geheimen Kampfgeschwaders 200 im Zweiten Weltkrieg (Bonn, 1988); https://www.dailymail.co.uk/news/article-2478100/Theory-Adolf-Hitler-fled-Argentina-lived-age-73.html, accesat pe 23 februarie 2015.

[54]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, p. 166.

[55]. Ibid., pp. 166–169; Werner Baumbach, Broken Swastika: The Defeat of the Luftwaffe (Londra, 1960).

[56]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, pp. 168–170, 186–187.

[57]. Pentru detalii privind instrucțiunile și misiunile lor, a se vedea http://uboat.net/boats/u1235.htm; http://www.uboat.net/boats/u518.htm; http://uboat.net/boats/u880.htm; toate accesate pe 1 martie 2015.

[58]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, p. 182.

[59]. Ibid., pp. 188–192.

[60]. Milan Hauner, Hitler: A Chronology of his Life and Times (a doua ediție, Londra, 2008), pp. 200–204. Toate dovezile demne de încredere despre Eva Braun sunt adunate și analizate în Heike Görtemaker, Eva Braun: Life with

Hitler (Londra, 2011). Braun a fost, într-adevăr, în Italia în 1938 printre cei care l-au însoțit pe Hitler, însă filmele realizate de ea în cursul călătoriei nu indică deloc că ar fi fost însărcinată sau că ar fi născut: a se vedea fragmentul http://www.criticalpast.com/video/65675077851_Eva-Brauns-family_Evas-mother_Fanny-Braun_milling-about-on-street, accesat pe 1 martie 2015.

[61]. Filmul Grey Wolf, la minutele 12–14; pe una dintre carcase sunt menționate două.

[62]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, p. 278.

[63]. Filmul Grey Wolf, la minutul 27 secunda 30.

[64]. Citat în Dunstan și Williams, Grey Wolf, p. 270. A se vedea și Clark, „The Big Read“, „Did This Woman See Hitler – Yes or No?“

[65]. Cu privire la alimentația lui Hitler, a se vedea Hans-Joachim Neumann și Henrik Eberle, Was Hitler Ill? A Final Diagnosis (Cambridge, 2013), pp. 121–126.

[66]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, pp. 251–252; Stangneth, Eichmann, pp. 285–291; pentru cum era colonia din Bariloche, Ibid., p. 252, și Esteban Buch, El pintor de la Suiza Argentina (Buenos Aires, 1991).

[67]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, pp. 271–273. În film sunt citate în mod repetat dovezi provenite de la un anume „SS-ist“ care, se spune, ar fi fost garda de corp al lui Hitler.

[68]. Filmul Grey Wolf, la minutul 42.

[69]. Dunstan și Williams, Grey Wolf, p. 323.

[70]. Ibid., p. 290.

[71]. Ibid., pp. xxiii, 286–288; http://manuelmonasterio.blogspot.co.uk/, accesat pe 1 martie 2015.

[72]. https://pizzagatesite.wordpress.com/2016/12/08/shocking-evidence-that-angela-merkel-is-hitlers-daughter/; https://blogfactory.co.uk/2017/11/26/angela-merkel-is-the-daughter-of-hitler-and-hitler-was-a-rothschild/; ambele accesate pe 30 martie 2020.

[73]. A se vedea nota 42 de mai sus; Raedar Sognnaes și Ferdinand Ström au fost doi medici stomatologi care au identificat, separat, dinții găsiți cu cei ai lui Hitler și ai lui Bormann. A se vedea http://www.nl-aid.org/wp-content/uploads/2012/09/Sognnaes-2.pdf, accesat pe 10 martie 2015. Johann Rattenhuber a fost garda de corp a lui Hitler de la Serviciul de Securitate al SS-ului și, fiind supus la interogatoriu de către sovietici, a descris cum a asistat la arderea cadavrului lui Hitler. Și doctorul SS-ului Ernst-Günther Schenck a povestit despre ce s-a întâmplat în buncăr. Traudl Junge a fost secretara lui Hitler. Rochus Misch, ultimul supraviețuitor din buncăr, care a fost și el interogat de sovietici, a murit în 2013.

[74]. Filmul Grey Wolf, la 1 oră și 27 de minute.

[75]. A se vedea lunga critică realizată de Roger Clark, precum și numeroase păreri pozitive pe amazon.co.uk: http://www.amazon.com/Grey-Wolf-Escape-Adolf-Hitler/product-reviews/145490304X/ref=cm_cr_pr_btm_link_8?ie=UTF8&pageNumber=8&showViewpoints=0&sortBy=byRankDescending, accesat pe 5 martie 2015.

[76]. http://gallopingfilms.com/gf/2DocSoc2.html, accesat pe 5 martie 2015.

[77]. https://www.amazon.co.uk/Grey-Wolf-Escape-Adolf-Hitler/dp/B00CLDQC8I, accesat pe 3 februarie 2020; și https://en.wikipedia.org/wiki/Grey_Wolf:_The_Escape_of_Adolf_Hitler, accesat pe 5 iunie 2015.

[78]. http://www.thesun.co.uk/sol/homepage/features/4170977/Did-Nazi-Adolf-Hitler-live-to-old-age-in-Bariloche-Argentina.html, și http://www.dailymail.co.uk/news/article-2478100/Theory-Adolf-Hitler-fled-Argentina-lived-age-73.html, ambele accesate pe 23 februarie 2015.

[79]. A se vedea recenzia lui McKale pe amazon.co.uk pe 7 iunie 2012. Precum și demontarea convingătoare a teoriei de către Guy Walters, „Did Hitler Flee Bunker with Eva to Argentina and Live to 73? The Bizarre Theory that Landed Two British Authors in a Bitter War“, Daily Mail, 28 octombrie 2013.

[80]. Filmul Grey Wolf, la minutele 15 și 22.

[81]. http://www.walesonline.co.uk/news/local-news/death-threats-hitler-book-author-1806731, accesat pe 4 martie 2015.

[82]. Clark, „The Big Read“, „Enter a Millionaire Fraudster“, și pentru următoarele.

[83]. http://www.telegraph.co.uk/finance/financial-crime/11365885/Weavering-hedge-fund-founder-Magnus-Peterson-jailed-for-13-years-over-fraud.html, accesat pe 3 martie 2015; Dunstan și Williams, Grey Wolf, p. 293.

[84]. Clark, „The Big Read„ „Enter a Millionaire Fraudster“; a se vedea și articolul informativ de pe Wikipedia cu privire la Grey Wolf.

[85]. http://www.amazon.co.uk/Jan-van-Helsing/e/B0043BV6MS, accesat pe 1 martie 2015. A se vedea Bundesamt für Verfassungsschutz, Argumentationsmuster im rechtsextremistischen Antisemitismus (Köln, 2005), p. 10.

[86]. Abel Basti și Jan van Helsing, Hitler überlebte in Argentinien (Fichtenau, 2012), p. 29.

[87]. Ibid., p. 33.

[88]. Ibid., p. 407.

[89]. Vanessa Thorpe, „Hitler Lived until 1962? That's My Story, Claims Argentinian Writer“, Guardian, 27 octombrie 2013. A se vedea și Annette Reiz, avocat, de la Asociația Britanică către Bradley A. Feuer et al., 7 mai 2013, la

http://www.barilochenazi.com.ar/documentos/nuevos/24junio2013.pdf, accesat pe 1 martie 2015. Pentru un material aproape identic din interviurile cu Ancín, a se vedea Dunstan și Williams, Grey Wolf, pp. 274–276, și Basti și van Helsing, Hitler überlebte, pp. 337–341; sau cu Batinic, Grey Wolf, pp. 271–273, și Hitler überlebte, pp. 285–291. Interviurile au fost adaptate și modificate pentru film: pentru Gomero, de exemplu, a se vedea filmul Grey Wolf, la minutul 27 și secunda 30; pentru Monastero, la 1 oră și 23 de minute.

[90]. Clark, „The Big Read“, „Why It Matters“.

[91]. Brian Lowry, „TV Review: Hunting Hitler“, Variety, 5 noiembrie 2015. Baer este și un adept al teoriei conspirației – chiar dacă neagă acest lucru – care a apărut într-un video în care îi lua interviu Alex Jones, cu privire la atacurile de la 11 septembrie, despre care Baer pare să creadă că au fost orchestrate de agenții secreți israelieni. El are și o emisiune de televiziune prin care răspândește teorii ale conspirației legate de asasinarea președintelui SUA John F. Kennedy: A se vedea James K. Lambert, „Hunting Hitler“, 2 februarie 2017, accesat pe 3 februarie 2020: https://jamesklambertblog.wordpress.com/2017/02/02/hunting-hitler/

[92]. Clark, „The Big Read“, „The Biggest Cover-Up in History?“

[93]. https://en.wikipedia.org/wiki/Hunting_Hitler; https://www.renewcanceltv.com/hunting-hitler-cancelled-history-no-season-4/

[94]. Clark, „The Big Read“, „Unreliable Evidence“ și „«This is Better Evidence than we Have from the Bunker» [Not]“.

[95]. Ibid., „Hitler’s Secret Hideout?“

[96]. Ibid., „They Seek Him Here, They Seek Him There“.

[97]. Fritz Hahn, Waffen und Geheimwaffen des deutschen Heeres, 1933–1945 (2 vol., Koblenz, 1986–1987), vol. I, pp. 191–194; Mark Walker, German National Socialism and the Quest for Nuclear Power, 1939–1945 (Cambridge, 1989). Și alte critici despre Hunting Hitler în Steven

Woodbridge, de pe website-ul Universității Kingston, care remarcă următoarele: „Dacă oamenii nu răspund în mod cooperant la întrebările echipei, există dubii că astfel de persoane s-ar putea să fie implicate în «mușamalizarea» adevăratelor evenimente“: a se vedea articolul său „History as Hoax: Why the TV Series «Hunting Hitler» is Fiction not Fact“, History@Kingston, postat pe 8 februarie 2018, https://historyatkingston.wordpress.com/2018/02/08/history-ashoax-why-the-tv-series-hunting-hitler-is-fiction-not-fact/, accesat pe 3 februarie 2020. Pentru o altă critică la ideea centrală, a se vedea https://jkkelley.org/2018/02/06/scumbag-studies-whats-wrong-with-huntinghitler/

[98]. Clark, „The Big Read“, „Questions Hitler Conspiracy Theorists Must Answer“.

[99]. Jon Austin, „Is This Hitler's Secret Argentine Bolt- Hole? Führer's Loot Found behind Hidden Doorway“, Express on Sunday, 9 iulie 2017. De fapt, nu există dovezi în sensul că această colecție de suvenire naziste i-ar fi aparținut vreodată lui Hitler. Descoperirea este prezentată mai precis de Deborah Rey, „Behind a Secret Door in Argentina: A Huge Nazi Treasure Trove with Connections to Hitler“, USA Today, 20 iunie 2017, în care se susține că respectiva „comoară“ probabil că le-a aparținut unor „naziști de rang înalt“.

[100]. Gerald Conzens, „Hitler «a trăit și a murit în Brazilia» – autoarea face niște declarații SENZAȚIONALE“, Daily Star, 24 ianuarie 2014.

[101]. Peter Levenda, Ratline: Soviet Spies, Nazi Priests, and the Disappearance of Adolf Hitler (Lake Worth, FL, 2012), p. 196. Nicolas Hays, editorul, este specialist în astrologie, ocultism și altele asemenea.

[102]. http://nexusilluminati.blogspot.co.uk/2013/11/fabricating-hitlers-death.html, accesat pe 7 martie 2015.

[103]. Uwe Backes și Patrick Moreau (ed.), The Extreme Right in Europe: Current Trends and Perspectives (Göttingen, 2011), pp. 403–404.

[104]. Jerome R. Corsi, Hunting Hitler: New Scientific Evidence that Hitler Escaped Nazi Germany (New York, 2014), p. 95. Farrago a fost descris de istoricul specializat în informații secrete, Stephen Dorril drept „cel mai de succes dezinformator sau păcălici“ în privința zvonurilor legate de naziștii din America Latină postbelică (Stephen Dorril, MI6: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service [Londra, 2002], p. 95).

[105]. Corsi, Hunting Hitler, p. 110. De fapt, naziștii au folosit în timpul războiului puține elicoptere. Primul model de serie a fost creat de Igor Sikorski în 1942.

[106]. Ibid., p. 124.

[107]. Ibid., p. 129.

[108]. Ibid., pp. 131–133. OMC a fost înființată în 1995.

[109]. „Participants in Mission, Documents, Support Kerry's War Claim“, Seattle Times, 22 august 2004.

[110]. Sin Rutenberg și Julie Bosman, „Book on Obama Hopes to Repeat «04 Anti-Kerry Feat»“, The New York Times, 12 august 2008.

[111]. Sarah Wheaten, „Anti-Obama Author on 9/11 Conspiracy“, The New York Times, 14 august 2008.

[112]. http://www.teaparty.org/corsibio/, accesat pe 20 februarie 2015.

[113]. https://www.youtube.com/watch?v=UyrncbZtZzM, accesat pe 20 februarie 2015. OSS (Oficiul Serviciilor Strategice) a fost premergătorul de pe vremea războiului al CIA; „familia Bush“ înseamnă președinții republicani ai SUA George H.W. Bush și George W. Bush, considerați de Tea Party drept „liberali“.

[114]. https://en.wikipedia.org/wiki/Pizzagate_conspiracy_theory

[115]. https://theoutline.com/post/3831/jerome-corsi-killing-the-deep-state-infowars?zd=1&zi=lzkb7zem

[116]. A se vedea și discuția lungă și dezlânată, postată în 2016 de către „incendiator“, pe un website care este asociat cu susținătorul teoriilor conspirației David Icke, The Lawful Path Forum: https://www.lawfulpath.com/forum/viewtopic.php?f=30&t=1082, accesat pe 3 februarie 2020. Printre altele, postările de pe blog prezintă Reuters drept sursă de știri false de „propagandă“. Icke a susținut personal și opinia potrivit căreia Hitler a fugit în Columbia: a se vedea, de exemplu, https://www.davidicke.com/article/435069/cia-found-hitler-alive-colombia-1954-agency-told-man-familiar-facelived-ex-ss-community-called-fuhrer-given-nazi-salutes-declass, pe care se republică un articol de Andrew Cheetham, 1 noiembrie 2017, și articolul aceluiași autor, și pe website-ul lui David Icke: https://www.davidicke.com/article/532930/fbi-searched-hitler-supposed-death-declassified-documents-reveal

[117]. Nicholas Goodrick-Clarke, Black Sun: Aryan Cults, Esoteric Nazism and the Politics of Identity (New York, 2002); a se vedea și postarea relativ recentă, în care își reafirmă teoriile despre OZN-uri, a lui Ernst Zündel, http://www.csicop.org/si/show/hitlers_south_pole_hideaway, accesat pe 23 februarie 2015. Zündel a murit în august 2017.

[118]. Argumentele în sens contrar formulate de Eric Kurlander nu ne conving: a se vedea Richard J. Evans, „Nuts about the Occult“, Review of Eric Kurlander, Hitler’s Monsters: A Supernatural History of the Third Reich (New Heaven, CT, 2017), din London Review of Books 40 15 (2 august 2018), pp. 37–38.

[119]. https://rationalwiki.org/wiki/Maximillien_de_Lafayette, accesat pe 3 februarie 2020; http://maximilliendelafayettebibliography.org/biblio/, accesat pe 3 februarie 2020.

[120]. http://www.nizkor.org/hweb/people/z/zundel-ernst/flying-saucers/, accesat pe 23 februarie 2015.

[121]. Robert Ressler, cu Thomas Schachtmann, Whoever Fights Monsters: My Twenty Years Tracking Serial Killers for the FBI (New York, 1992). Despre o altfel de legătură dintre antisemitism și subcultura OZN-urilor, a se vedea Michael Barkun, „Anti-Semitism from Outer Space: The Protocols

in the UFO Subculture“, în Landes și Katz (ed.), The Paranoid Apocalypse: pp. 163–171.

[122]. http://www.bibliotecapleyades.net/luna/esp_luna_46.htm, accesat pe 24 februarie 2015.

[123]. Gavriel D. Rosenfeld, Hi Hitler! How the Nazi Past is being Normalized in Contemporary Culture (Cambridge, 2014), pp. 198–203.

[124]. Clark, „The Big Read“, „Rubbishing the Truth“.

[125]. Butter, „Nichts ist, wie es scheint“, p. 17.

[126]. Michael Saler: As If: Modern Enchantment and the Literary Prehistory of Virtual Reality (New York, 2012).

[127]. Nicholas Carr, The Shallows: What the Internet is Doing to Our Brains (New York, 2011), p. 16, citat în Rosenfeld, Hi Hitler!, p. 295.

[128]. Despre Baumgart, a se vedea Daly-Groves, Hitler’s Death, pp. 39–41, 56, în care se remarcă faptul că Baumgart era un mincinos notoriu.

[129]. McKale, Hitler, p. 128.

[130]. http://www.zeit.de/1966/33/gisela-kein-hitlerkind, accesat pe 1 martie 2015.

[131]. A se vedea, de exemplu https://en.mediamass.net/people/napoleon/alive.html, accesat pe 30 ianuarie 2020; https://forums.spacebattles.com/threads/what-if-fredrick-barbarossa-survives.652812/, accesat pe 30 ianuarie 2020.

[132]. Clark, „The Big Read“, „Why It Matters“.

CONCLUZIE

[1]. Butter, „Nichts ist, wie es scheint“, p. 57; Mark Fenster, Conspiracy Theories; Secrecy and Power in American Culture (Minneapolis, MN,

2008), p. 119.

[2]. Evans, Altered Pasts, pp. 3–43.

[3]. Evans, The Feminist Movement in Germany, pp. 180–181.

[4]. Aceste trăsături ale tehnicilor teoriilor conspirative sunt prezentate în Butter, „Nichts ist, wie es scheint“, pp. 57–79.

Table of Contents

Cover Page
HITLER SI TEORIILE CONSPIRATIEI. AL TREILEA REICH SI IMAGINATIA PARANOIDA
Introducere
1. Au fost Protocoalele un „mandat pentru genocid“?
I
II
III
IV
V
2. Armata germană a fost „înjunghiată pe la spate“ în 1918?
I
II
III
IV
V
VI
3. Cine a incendiat Reichstagul?
I
II
III
IV
V
4. De ce a fugit Rudolf Hess în Marea Britanie?
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
5. A scăpat Hitler din buncăr?

I
II
III
IV
V
VI
VII
Concluzie
Mulțumiri
Lista ilustrațiilor și a autorilor fotografiilor
Note